Türk Klasikleri

TÜRKÇÜLÜĞÜN ESASLARI

Ziya Gökalp





Türk Klasikleri

TÜRKÇÜLÜĞÜN ESASLARI

Ziya Gökalp

Hazırlayan
MEHMET KAPLAN



İstanbul, 1996

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI : 2116
BİLİM ve KÜLTÜR ESERLERİ DİZİSİ : 427
Türk Klasikleri : 14



Kitabın adı
TÜRKÇÜLÜĞÜN ESASLARI
Yayın Kodu
96.34.Y.0002.827
ISBN 975.11.0444.0
Baskı yılı
1996
Baskı adedi
5.000
Dizgi, baskı, cilt
MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ

Yayımlar Dairesi Başkanlığı'nın
9.12.1996 tarih ve 7966 sayılı yazıları ile
üçüncü defa 5.000 adet basılmıştır.

ZİYA GÖKALP'IN HAYATI VE ESERLERİ HAKKINDA BİRKAÇ SÖZ

Elinizde bulunan *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabın yazarı olan Ziya Gökalp, son yüzyılda Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük fikir adamlarından biri ve modern Türkiye'ye şekil veren temel düşünce ve müesseselerden birçoğunun babasıdır. Karışık unsurlardan mürekkep olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılarak, yerine milliyetçilik esaslarına dayanan yeni bir devlet kurulacağını çok önceden sezmiş ve genç devletin sosyal felsefesini, geniş ve derin kültürü ile o hazırlamıştır. Başta Mustafa Kemal olmak üzere, II. Meşrutiyet, İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet devri Türkiye'sinin politik, sosyal ve kültürel hayatında rol oynayan Türk aydınlarından çoğunun düşüncelerine istikamet veren en büyük fikir adamı odur. *Türkçülüğün Esasları* kitabı ise onun düşüncelerinin en son ve en olgun merhalesini teşkil eder.

Devrine ve Türk milletinin hayatına bu kadar tesir eden bu adam, günlük hayatında mahçup, çekingen, mütevazı ve ahlâklı bir insandı. Çevresine tesir gücünü, mistik mizacı ile derin kültür ve fikirlerini büyük bir vuzuh ve kesinlikle ifade edebilme kabiliyetinden alıyordu. İçinden çıktığı muhit, yaşadığı devir, tahsil tarzı ve okumalarının da Gökalp'ın şahsiyet ve fikirleri üzerinde büyük tesiri olmuştur.

Daha sonra düşünce sisteminde millî kültür, örf ve âdete merkezî bir yer verecek olan Ziya Gökalp, 23 Mart 1876 yılında Diyarbakır'da doğdu. Ailesi o devirde 3.000 nüfuslu küçük bir kasaba olan Çermik'ten geliyordu. Bu kasaba halkı tamamiyle Türktü. Ziya'nın babası Mehmed Tevfik Efendi kültürlü, aydın fikirli bir adamdı. Diyarbakır Evrak Müdürlüğü, Nüfus Müdürlüğü, Vilâyet İdare Mec-

lisi azalığı gibi memuriyetlerde bulunmuş ve *Diyarbekir* gazetesi başyazarı olmuştu.

Küçük Ziya ilk öğrenimini Mercimek Örtmesi adlı bir ilkokulda yaptı. Sonra Askerî Rüştiye Mektebi (1886 - 1870) ile Mülki İdadî Mektebine (1891 - 1894) devam etti. Amcası Hasib Efendi'den arapça ve farsça ile Islâm felsefesi dersleri alan, öte yandan okulda Dr. Yorgi'den tabiî ilim dersleri okuyan genç Ziya Gökalp bu yıllarda kendisini intihara kadar sürükleyen bir inanç buhranı geçirmiştir. Bu buhranda o devir Türkiye'sinin gençlere ihtilâl arzusu veren sosyal durumunun da tesiri vardır.

II. Abdülhamid Ziya Gökalp'ın doğduğu yıl ilân edilen Birinci Meşrutiyet'e son vererek memlekette koyu bir istibdat rejimi kurmuştu. Gökalp'ın babası Mehmed Tevfik Efendi Namık Kemal hayranı idi. Oğluna da bu hayranlığı telkin etmiş ve ona büyük vatanseverin eserlerini okutmuştu. Kafası çatışan felsefî fikirlerle dolu olan genç Ziya, bir ihtilâl ile memleketi kurtarmağa can atıyordu. Bu devirden kalma şiirlerinde onun ruhî buhranları ile ihtilâl arzularının izlerini görmek mümkündür (Ziya Gökalp Külliyatı, *Şiirler ve Halk Masalları*, 1952, s. 259 - 266, neşreden Fevziye Abdullah Tansel).

Buhran esnasında kafasına bir tabanca sıkan Gökalp, intihar teşebbüsünü başaramaz. Fakat ölümün sınırında, daha sonra geliştireceği bazı hakikatleri keşfeder. Bulduğu hakikatlerden biri, fert ve cemiyet hayatında bir genç kıza benzettiği "mefkûre" nin rolüdür. Ziya Gökalp'a göre fertler ve milletler buhranlı anlarda keşfettikleri idealler vasıtası ile kurtulurlar. Gökalp bu yıllarda henüz *Türkçülüğün Esasları*'nda büyük bir vuzuhla ortaya koyduğu fikirlere sahip değildir. Kendi tabiriyle bir "ümit felsefesi" kurmak için aranır.

O devirdeki bütün Anadolu gençleri gibi Ziya'nın arzusu da İstanbul'a giderek, yüksek tahsil yapmaktır. 1895 yılında kardeşi Nihad, onu İstanbul'a götürür. Gökalp imtihanla parasız yatılı Baytar mektebine girer. Bu yıllarda memleketin içinde ve dışında istibdat rejimini ortadan kaldırmak isteyen ihtilâlci ikinci bir nesil

yetişmiştir. Gökalp bunlarla temasa geçer. 1898 yılında bazı şüpheler üzerine tevkif edilir; on ay Taşkışla'da, üç ay Zabtiye Tevkifhanesinde tutulduktan sonra Diyarbakır'a sürülür. Memleketinde göz hapsinde tutulan Gökalp ölen amcasının kızı Vecihe Hanım ile evlenir. Ticaret Odası fahri kâtipliği, Vilâyet İdare Meclisi Zabıt kâtipliği gibi vazifelerde bulunur ve *Diyarbekir* gazetesine yazılar yazar. Ziya, âdeta kendi memleketinde babasının hayatını tekrar ediyor gibidir. Fakat onu babasından ayıran başka vasıflar vardır: Batılı fikirlere daha açık oluşu, ihtilâlci ruhu, politikaya karşı alâkası...

1908 yılına kadar Diyarbakır'da okumalarını devam ettiren ve fikirlerini olgunlaştıran Ziya Gökalp, II. Meşrutiyet ilân edilince, bu ihtilâli hazırlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Diyarbakır şubesini kurar ve *Diyarbekir* gazetesi ile kendisinin çıkardığı *Peyman* gazetesinde sosyal fikirlerini neşreder. Bu devrede yazdığı makale ve şiirlerde Gökalp, henüz Türkçü değil, Osmanlıcı ve İslâmcıdır.

1909 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selânik kongresine Diyarbakır temsilcisi olarak katılan Ziya Gökalp, İmparatorluğun bu batı sınırındaki şehrinde doğudakinden çok farklı bir sosyal çevre ve düşünce atmosferi ile karşılaşır. Selânik, çeşitli ırklarla kaynaşan, Balkanların en hareketli şehirlerinden biridir. Burada Balkan komitecileri ile Türkler ve Yahudiler bir arada yaşarlar. Birbirine zıt fikirlerin çatıştığı böyle bir çevrede, Ömer Seyfeddin ile Ali Canip, dilde sadelik fikrine dayanan yeni bir edebiyat akımı yaratırlar. Selânik'te devrin en büyük sosyoloğu Emile Durkheim'ın eserlerini okuyan Ziya Gökalp, onun fikirlerinin ışığı altında Türkiye'nin sosyal ve politik meselelerini inceler ve aradığı ideali, kendinden önceki Türkçülerin ortaya attığı Tûrancılık'ta bulur. Ali Canip ve Ömer Seyfeddin'in çıkardıkları *Genç Kalemler* dergisine (1911) yazı yazan Gökalp, ona sosyal fikirleri ve Tûrancılık ideali ile yepyeni bir hava getirir.

Ergani Sancağı milletvekili seçilen Gökalp, 1912 yılında İstanbul'a gider, burada, bir yandan İttihat ve Terakki Fırkası'nda politik faaliyetlerde bulunurken, öte

yandan kültür hareketlerine iştirak eder. Batı sosyolojisini çok iyi tedkik etmiş bir insan olarak, Dârülfünun'da Sosyoloji kürsüsünü kurar ve sosyoloji dersleri okutur. Fakat Gökalp basit bir nakilci değil, dışarıdan aldığı fikirleri kendi şahsiyetiyle ve millî kültürle yoğuran hakikî bir mütefekkirdir. 1918 - 1922 yılları arasında bazılarını kendisinin veya öğrencilerinin kurduğu dergilerde Türk tarih ve kültürünü çok yeni bir görüşle aydınlatan ilmî milliyetçiliğin temellerini atar. Bir âlim olduğu kadar destanî devirlere has bir efsane yaratıcısı ruhu taşıyan Gökalp, dünya görüşünü ve idealini anlatan şiirler de yazar. Fikirleri ile bu yıllarda vücuda gelen, Millî Edebiyat akımının teşekkülünde çok mühim bir rol oynar. Türk edebiyatına halk dilinin, halk edebiyatının ve İslâmlıktan önceki tarih ve efsanesinin kapılarını açan ve onu millî ve sosyal davaların bir sözcüsü haline getirenlerin başında Ziya Gökalp vardır.

İttihat ve Terakki Fırkası merkez azası olan Ziya Gökalp, o devirde yapılan birçok sosyal reformların da öncüsü ve tasarlayıcısıdır. Bu yıllarda Gökalp'ın en heyecanlı okuyucularından birisi, daha sonra Türkiye'de en büyük sosyal reformları yapacak olan Mustafa Kemal'dir.

1919 yılında İstanbul'u işgal eden İngilizler, İttihat ve Terakki Fırkası ileri gelenlerini Malta Adasına sürerler. Bunların arasında Ziya Gökalp de vardır. İki yıl kadar devam eden bu sürgün Ziya Gökalp için yeni bir okuma ve düşünme devresi olur. Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve Anadolu İstiklâl Savaşı, diğer Türk aydınları ile beraber Ziya Gökalp'ı da daha realist düşünmeğe sevketmiştir.

1921 yılında sürgünden dönen Gökalp, Diyarbakır'a gider ve orada *Küçük Mecmua*'yı neşreder. Anadolu İstiklâl Savaşı'nın zaferle sona ermesi ve Ankara'da yeni bir devletin kurulması Ziya Gökalp'a büyük ümitler verir. Yeni nesilleri Batılı ve millî fikirlere göre yetiştirmek isteyen Mustafa Kemal, bu nesillerin okuyacağı eserleri hazırlatmak için bir "Telif ve Tercüme Heyeti" kurdurur ve fikirlerine hayran olduğu Gökalp'ı da bu heyete dahil eder. Gökalp, bu devrede hayatının en olgun devresine girmiştir.

1923 yılında Diyarbakır milletvekili seçilir. Özlediği millî devletin ideolojisinin temel fikirlerini hazırlama heyecanı içinde bulunan büyük mütefekkir, 1924 yılında hastalanır ve henüz 48 yaşında iken gözlerini bu dünyaya yumar (25 Ekim 1924).

Gökalp'ın ölümü bütün memlekette büyük bir üzüntü uyandırmıştır. Bu münasebetle devrin gazete ve dergilerinde onun değerini belirten pek çok yazı çıkmıştır. Onlardan bazı cümleleri aşağıya alıyoruz:

"Ziya Beyin bir radyum olan dimağı söndüğü günden beri vatandaki ilimde karanlık vardır" (Yahya Kemal Beyatlı).

"Ziya Gökalp gibi bir adam bir vatanın üstünden toprağı çok derin karıştıran bir sapan gibi geçer. Eski kökler, eski tohumlar, bu sapanın geçtiği yerden tâ derinlere, ölüm tabakaları içine karışmıştır. Bu sapanın geçtiği yerde yeni bir bahar, yeni bir mahsul verecektir." (Hamdullah Suphi Tanrıöver).

"Hiç bir zaman, hiç bir vaziyette Ziya'nın ruhuna yeis, ümitsizlik gibi fütur girmemiştir. En müşkil ve en karanlık zamanlarda o daima etrafına iman ve ümit saçmıştır". (Ağaoğlu Ahmed)

"Ziya Gökalp, sosyoloji ilminin kurucusu olan Durkheim'dan sonra en büyük sosyologdur. Yani bu ilmin istiklâline en çok çalışanlardan biridir. Gökalp'ın milletlerarası bir şöhret olmamasının sebebi eserlerinin türkçe olmasıdır. Gökalp Tanzimat hareketinden beri en son büyük şuur hamlemizdir". (İsmail Hakkı Baltacıoğlu)

"Ziya Gökalp, İngiliz Carlyle, Alman Goethe ve Fransız Guyau gibi çok cepheli üniversel mütefekkirler zümresine mensuptur". (Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu)

Ziya Gökalp'ı yakından tanıyan Batılı müsteşrikler de onun fikir ve tesirlerini değerlendirmişlerdir. J. Deny onun hakkında şöyle diyor:

"Yeni Türkiye'de yapılan yeniliklerden hiç biri yoktur ki Ziya Gökalp'ın hâdiseleri tarif ve tasnif husussundaki yenilmez kuvveti ile münakaşa ve tedkik edilmiş olmasın. Hattâ anlaşıldığına göre o, bunların ekserisini ilham da etmiştir".

Ettore Rossi, Gökalp'ın faaliyetlerini şöyle değerlendirmektedir:

"Ziya Gökalp yeni bir kültürün temelini aramıştır".

Gökalp kendi çevresinde bulunan ve kendisinden sonra gelen pek çok Türk fikir adamına tesir etmiştir. Ziya Gökalp üzerinde Fransa'da bir doktora tezi hazırlayan ve onun fikirlerini ömür boyu işleyen Prof. Dr. Ziyaettin Fahri, Türkiye'de Gökalp'ın bir sosyoloji ekolü kurduğunu belirtmekte ve "Üniversitemizin eski ve yeni profesörlerinden Necmeddin Sadık, Köprülüoğlu Fuad, Halim Sabit, Mehmed Şerafeddin, hattâ bir dereceye kadar Ziya Gökalp'ın sosyolojik fıkıh telâkkisini takip eden hukukçu Mustafa Şerefi... yi" onun fikirlerini benimseyen ve çeşitli sahalara tatbik edenler arasında zikretmektedir.

Ziya Gökalp'ın büyük bir yekûn tutan kitapları, makaleleri ve şiirleri üzerinde, burada en kısa şekilde de olsa fikir ileri sürmeğe imkân yoktur. Ziya Gökalp hakkında başta Prof. Dr. Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu olmak üzere, Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken, Kâzım Nâmi Duru, Ali Nüzhet müstakil kitaplar yazmışlardır. Prof Dr. M. Erişirgil, *Bir Fikir Adamının Romanı* adında Gökalp'ın hayatını ve fikirlerini roman şeklinde anlatan bir eser vücuda getirmiştir. Yabancı dillerde Gökalp hakkında yazılan en iyi araştırma, İsrael Üniversitesi hocalarından Uriel Heyd'ın 1950 yılında basılan *Foundations of turkish nationalism-The life and teachings of Ziya Gökalp* adlı doktora tezidir. Niyazi Berkes Gökalp'ın mühim makalelerini *Turkish nationalism and western civilisation* (London 1959) adı altında tercüme ve neşretmiştir.

1968 yılında Robert Devereux, *Türkçülüğün Esasları'nı The Principles of Turkisme* adı ile İngilizceye çevirmiştir. Tercümesinin başına yazdığı kısa önsözde Atatürk inkılâbı ile Ziya Gökalp'ın fikirleri arasındaki münasebetten bahseden Devereux, onun anlaşılması için Gökalp'ın tanınması gerektiğini ileri sürer. *Türkçülüğün Esasları'nı* bütün olarak İngilizceye tercüme etmesinin sebebi de budur.

Ankara Üniversitesinde Prof. Dr. Necati Akder, Ziya Gökalp üzerinde değerli makaleler yayınlamıştır. Fevziye

Abdullah Tansel, büyük mütefekkirin şiirleri ile masallarını bir cilt halinde bastırmıştır. Ziya Gökalp hakkında türkçede ve yabancı dillerde pek çok makale yazılmıştır. Bunların listesi için bakınız. Cavit Orhan Tütengil, *Ziya Gökalp hakkında bir bibliyografya denemesi*, İstanbul, 1949.

Gökalp'ın fikrî eserleri arasında en mühimi birçok defa basılan *Türkçülüğün Esasları*'dır. Bu baskılardan bazıları yanlıştır. Biz bu neşri hazırlarken Gökalp'ın hayatta iken bastırdığı metne dayandık. Yalnız onda bugün için eskiyen veya tutunmayan kelimeleri değiştirdik. Bunu yaparken son derece ihtiyatlı davrandık. Fikir ve nüanstan asla fedakârlık etmemeğe çalıştık. Ziya Gökalp gibi Türk dilinin sadeleşmesinde birinci derecede rol oynayan büyük bir fikir adamının eserinin dilini çok sınırlı olsa bile değiştirmek bizi tereddüde sevketmiştir. Böyle bir teşebbüse girişmemizin sebebi, maalesef, üniversiteye gelen öğrencilerin bile *Türkçülüğün Esasları*'nı anlamakta güçlük çekmeleridir. Kültür Yayınları serisinin gayesi büyük fikir ve sanat eserlerini geniş kütlelere yaymaktır. İstedik ki, her Türk, *Türkçülüğün Esasları*'nı okusun ve rahatça anlasın. Zira burada ileri sürülen fikirlerden çoğu, yukarıda da belirtildiği gibi, Cumhuriyet Türkiye'sine şekil ve istikamet vermiştir. Atatürk inkılâplarının temelinde Ziya Gökalp'ın fikirleri vardır. Gökalp'ın fikirleri yalnız geçmiş değil, geleceği de aydınlatacak mahiyettedir. Türkiye'de bugün yapılmak istenilen sosyal reformların birçoğunu Gökalp yıllarca önce düşünmüş ve en vâzıh şekilde ifade etmiştir. "İktisadî Türkçülük" bahsi üzerinde düşünenler, Gökalp'ın bugün için bile ne kadar yeni fikirler ileri sürdüğünü fark edeceklerdir.

Türkçülüğün Esasları'ndaki anahtar fikirlerin kolayca bulunması için kitap sonuna bir kavram indeksi ilâve edilmiştir. Kitapta açıklanması icap eden noktalar notlar kısmında kısaca açıklanmıştır.

Hazırlanan metni Ankara Üniversitesi profesörlerinden Prof. Dr. Kenan Akyüz, baştan sona kadar incelemek ve fikirlerini belirtmek lûtfunda bulunmuştur. Kendisine burada teşekkürü bir borç bilirim.

Prof. Dr. Mehmet KAPLAN

İ Ç İ N D E K İ L E R

Birinci Kısım

TÜRKÇÜLÜĞÜN MÂHİYETİ

İkinci Kısım

TÜRKÇÜLÜĞÜN PROGRAMI

Sayfa

TÜRKÇÜLÜĞÜN ESASLARI

Birinci Kısım

TÜRKÇÜLÜĞÜN MÂHİYETİ

I

TÜRKÇÜLÜĞÜN TÂRİHİ

Türkçülüğün memleketimizde zuhurundan evvel, Avrupa'da türklüğe dâir iki hareket vücuda geldi. Bunlardan birincisi, Fransızcada *Turquerie* denilen, *Türk hayranlığı*'dır. Türkiye'de yapılan ipekli ve yün dokumalar, halılar, kilimler, çiniler, demirci ve marangoz işleri, ciltçilerin, tezhipçilerin yaptıkları ciltler ve tezhipler, mangallar, şamdanlar, ilh... gibi Türk sanat eserleri çoktan Avrupa'daki güzel eser meraklılarının dikkatini çekmişti. Bunlar, Türklerin eseri olan bu güzel eşyayı binlerce lira vererek toplarlar ve evlerinde bir Türk salonu yâhut Türk odası vücuda getirirlerdi. Bazıları da bunları başka milletlere âit güzel şeylerle birlikte, bibloları arasında teşhir ederlerdi.

Avrupalı ressamların Türk hayatına dâir yaptıkları tablolar ile, şâirlerin ve filozofların Türk ahlâkını tavsîf yolunda yazdıkları kitaplar da *Turquerie*'nin içine girerdi. Lamartine'in, Auguste Comte'un, Pierre Laffite'in, Âli Paşa'nın husûsî kâtibi bulunan Mismer'in, Pierre Loti'nin, Farrère'in

Türkler hakkındaki dostane yazıları bu kabildendir. Avrupa'daki bu hareket tamamiyle Türkiye'deki Türklerin güzel sanatlardaki ve ahlâktaki yüksekliklerinin bir tecellîsinden ibârettir.

Avrupa'da zuhûr eden ikinci harekete de *Türkiyât* (Türkoloji) adı verilir. Rusya'da, Almanya'da, Macaristan'da, Danimarka'da, Fransa'da, İngiltere'de birçok ilim adamları eski Türklere, Hunlara ve Moğollara dâir tarihî ve arkeolojik araştırmalar yapmağa başladılar. Türklerin pek eski bir millet olduğunu, gayet geniş bir sahada yayılmış bulunduğunu ve muhtelif zamanlarda cihangirâne devletler ve yüksek medeniyetler vücûda getirdiğini meydana koydular. Gerçi bu sonuncu tedkiklerin mevzuu Türkiye değil, eski Doğu Türkleri idi. Fakat, birinci hareket gibi, bu ikinci hareket de memleketimizdeki bâzı fikir adamlarının ruhuna tesirsiz kalmıyordu. Bilhassa Fransız tarihçilerinden Deguignes'nin Türklere, Hunlara ve Moğollara dâir yazmış olduğu büyük tarihle; İngiliz âlimlerinden Sir Davids Lumley'in Üçüncü Selim'e ithâf ettiği *Kitab-ı İlmü'n-Nâfi* adındaki umumî Türk grameri, fikir adamlarımızın ruhunda büyük tesirler yaptı. Bu ikinci eser, müellifi tarafından İngilizce yazılmıştı. Bir müddet sonra annesi bu kitabı Fransızcaya tercüme ederek Sultan Mahmud'a ithâf etti. Bu eserde, türkçenin muhtelif dallarından başka, Türk medeniyetinden, Türk etnografyasından ve tarihinden bahis olunuyordu.

Sultan Abdülaziz'in son devirleri ile Sultan Abdülhamid'in ilk devirlerinde, İstanbul'da büyük bir fikir hareketi görüldü. Burada hem bir Encümen-i

Dâniş (Akademi) teşekküle başlamış, hem de bir Darülfünûn (Üniversite) vücuda gelmişti. Bundan başka, askerî mektepler de yeni bir ruhla yükselmeğe başlamıştı.

O zaman bu Darülfünûn'da *Hikmet-i Târih* (Tarih Felsefesi) müderrisi (Profesörü) Ahmed Vefik Paşa idi. Ahmed Vefik Paşa, *Şecere-i Türki*'yi Doğu Türkçesi'nden İstanbul Türkçesi'ne çevirdi. Bundan başka, *Lehçe-i Osmânî* adında bir Türk lûgati vücuda getirerek, Türkiye'deki türkçenin umumî ve büyük türkçenin bir lehçesi olduğunu ve bundan başka Türk lehçeleri bulunduğunu - aralarında da mukayeseler yaparak - meydana koydu.

Ahmed Vefik Paşa'nın bu ilmî türkçülükten başka, bir de sanat türkçülüğü vardı. Evinin bütün mobilyaları, kendisinin ve ailesi fertlerinin elbiseleri umumiyetle Türk mamulâtındandı. Hattâ, çok sevdiği kızı Avrupa tarzında bir terlik almak için çok ısrar ettiği halde, "evime Türk mamulâtından başka bir şey giremez" diyerek bu arzusuna engel oldu. Ahmed Vefik Paşa'nın başka bir orijinalitesi de, Molière'in komedilerini Türk âdetlerine uydurması ve şahısların adlarını ve hüviyetlerini türkleştirmek suretiyle türkçeye aktarması ve millî bir sahnede oynatması idi.

Darülfünûn'un bir müderrisi türkçülüğün bu ilk esaslarını kurarken, askerî mekteplerin başında bulunan Şıpka Kahramanı Süleyman Paşa da türkçülüğü askerî mekteplere sokmağa çalışıyordu. Süleyman Paşa'nın türkçülüğüne, Deguignes'in tarihi müessir olmuştur, diyebiliriz. Çünkü memleketimizde ilk defa olarak Çin menbalarına dayanmak suretiy-

le Türk tarihi yazan Süleyman Paşa, bu eserinde, bilhassa Deguignes'i kaynak diye kullanmıştır. Süleyman Paşa *Târih-i Âlem* (Dünya Târihi) adlı eserinin başında, bu kitabı niçin yazmağa teşebbüs ettiğini izah ederken diyor ki: "Askerî mekteplerin başına geçince, bu mekteplere lâzım olan kitapların tercümesini mütahassıslara bıraktım. Fakat sıra tarihe gelince, bunun tercüme yoluyle yazdırılamayacağını düşündüm. Avrupa'da yazılan bütün tarih kitapları ya dinimize, yâhut milliyetimize (Türklüğümüze) âit iftiralarla doludur. Bu kitaplardan hiç birisi, tercüme ettirilip de mekteplerimizde okutturulamaz. Bundan dolayı, mekteplerimizde okunacak tarih kitabının yazılması işini ben üzerime aldım. Vücuda getirdiğim bu kitapta hakîkate aykırı hiç bir söze tesadüf olunamayacağı gibi, dînimize ve milliyetimize muhalif hiç bir söze de rastgelmek imkânı yoktur".

Avrupa tarihlerindeki Hunlar'ın, Çin tarihindeki Hiyong-nu'lar olduğunu ve bunların Türklerin ilk dedeleri bulunduğunu ve Oğuz Han'ın Hiyong-nu devletinin kurucusu Mete olması lâzım geldiğini bize ilk def'a öğreten Süleyman Paşa'dır. Süleyman Paşa, bundan başka, Cevdet Paşa gibi, dilimizin gramerine dâir bir kitap da yazdı. Fakat bu kitaba, Cevdet Paşa gibi, *Kavâid-i Osmaniye* adını vermedi, *Sarf-ı Türkî* adını verdi. Çünkü, dilimizin türkçe olduğunu biliyordu ve Osmanlıca nâmıyle üç lisandan yapılmış bir dil olamayacağını anlamıştı. Süleyman Paşa, bu husustaki düşüncesini, *Ta'lîm-i Edebiyyât-ı Osmaniyye* adıyle bir kitap neşreden Recaîzâde Ekrem Bey'e yazdığı

bir mektupta meydana koydu. Bu mektupta diyor ki: "Osmanlı edebiyatı demek, doğru değildir. Nasıl ki, dilimize Osmanlı dili ve milletimize Osmanlı milleti demek de yanlıştır. Çünkü *Osmanlı* tâbiri yalnız devletimizin adıdır. Milletimizin adı ise, yalnız Türk'tür. Buna göre dili de Türk dilidir, edebiyatımız da Türk edebiyatıdır.

Süleyman Paşa, askerî okullarda okunmak üzere, *Esmâ-yı Türkiyye* (Türk İsimleri) adlı kitabı da osmanlıcanın tesiri altında türkçe kelimelerin unutulmaması maksadı ile yazmıştı.

Görülüyor ki, Türkçülüğün ilk babaları Ahmed Vefik Paşa ile Süleyman Paşa'dır. Türk Ocakları'nda vesâir Türkçü müesseselerde bu iki Türkçülük kılavuzunun büyük boyda resimlerini asmak, değerbilirlilik icâbındandır.

Türkiye'de Abdülhamid bu kudsî akımı durdurmağa çalışırken, Rusya'da iki büyük Türkçü yetişiyordu. Bunlardan birincisi Mirza Fethali Ahundzâde'dir ki, Âzerî Türkçesi'nde yazdığı orijinal komediler bütün Avrupa dillerine tercüme edilmiştir. İkincisi, Kırım'da Tercüman gazetesini çıkaran Gaspıralı İsmail'dir ki, Türkçülükteki düsturu *dilde, fikirde ve işte birlik* idi. Tercüman gazetesini Kuzey Türkleri anladığı kadar Doğu Türkleri ile Batı Türkleri de anlardı. Bütün Türklerin aynı dilde birleşmelerinin kaabil olduğuna bu gazetenin varlığı canlı bir delildir.

Abdülhamid'in son devrinde, İstanbul'da Türkçülük akımı tekrar uyanmağa başladı.

Rusya'dan İstanbul'a gelen Hüseyin-zâde Ali Bey, Tıbbıye'de Türkçülük esaslarını anlatıyordu.

Tûran ismindeki şiiri, pan-turanizm idealinin ilk tecellisi idi. Yunan Harbi (1897) başladığı sırada, Türk şâiri Mehmed Emin Bey:

Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur.

mısraı ile başlayan ilk şiirini neşretti. Bu iki manzume, Türk hayatında yeni bir inkılâbın başlayacağını haber veriyordu. Hüseyin-zâde Ali Bey, Rusya'daki milliyetçilik akımlarının tesiriyle Türkçü olmuştu. Bilhassa, daha kolejde iken, Gürcü gençlerinden, son derece milliyetperver olan bir arkadaşı ona milliyet aşkını aşılamıştı.

Türk şâiri Mehmed Emin Bey'e Türkçülüğü aşılayan - kendisinin söylediğine göre - Afganlı Şeyh Cemâleddin'dir. Mısır'da Şeyh Muhammed Abduh'u, Kuzey Türkleri arasında Fahreddin oğlu Rızâeddin'i yetiştiren bu büyük İslâm inkılâpçısı, Türkiye'de Mehmed Emin Bey'i bularak halk dilinde, halk vezninde millet sevgisiyle dolu şiirler yazmasını tavsiye etmişti.

Türkçülüğün ilk devrinde, Deguignes tarihinin müessir olduğunu görmüştük. İkinci devrinde de, Léon Cahun'ün *Asya Tarihine Giriş* adlı kitabının büyük tesiri oldu. Necib Âsım Bey, birçok ilâvelerle, bu kitabın Türklere ait olan kısmını türkçeye aktarmıştı. Necib Âsım Bey'in bu kitabı, her tarafta, Türkçülüğe dair temayüller uyandırdı. Ahmed Cevdet Bey, İkdam gazetesini Türkçülüğün bir organı haline koydu. Emrullah Efendi, Veled Çelebi ve Necib Âsım Bey bu Türkçülüğün ilk mücahidleri idi.

Fakat, İkdam gazetesi etrafında toplanan bu Türkçülerden bilhassa Fuad Râif Bey'in türkçeyi

sâdeleştirmek hususunda yanlış bir nazariyeyi takip etmesi, Türkçülük akımının kıymetten düşmesine sebep oldu. Bu yanlış nazariye, *tasfiyecilik* (arı türkçecilik) fikriydi.

"Arı Türkçecilik", dilimizden arap, acem köklerinden gelmiş bütün kelimeleri çıkararak, bunların yerine türk kökünden doğmuş eski kelimeleri, yâhut türkçe köklerden yeni eklerle yapılacak yeni türk kelimelerini koymaktan ibaretti. Bu nazariyenin fiilî tatbikatını göstermek üzere neşrolunan bâzı makaleler ve mektuplar, zevk sahibi olan okuyucuları tiksindirmeğe başladı. Halk diline girmiş olan arapça ve farsça kelimeleri türkçeden çıkarmak bu dili en canlı kelimelerinden, dinî, ahlâkî, felsefî tâbirlerinden mahrum edecekti. Türkçe köklerden yeni yapılan kelimeler gramer kaidelerini altüst edeceğinden başka, halk için yabancı kelimelerden daha yabancı, daha meçhuldü. Bundan dolayı bu hareket dilimizi sâdeliğe, açıklığa doğru götürecek yerde karışıklığa ve karanlığa doğru götürüyordu. Bundan başka, tabiî kelimeleri atarak onların yerine sun'î kelimeler koymağa çalıştığı için, hakikî bir dil yerine sun'î bir *Türk Esperantosu* vücuda getiriyordu. Memleketin ihtiyacı ise, böyle yapma bir esperantoya değil, bildiği ve anladığı, alışılmış ve yapmacık olmayan kelimelerden mürekkep bir anlaşma vasıtasına idi. İşte, bu sebepten dolayı, İkdam'daki arıcılık akımından fayda yerine zarar husule geldi.

Bu sırada Tıbbiye'de teşekkül eden gizli bir inkılâp cemiyetinde *Pan - Türkizm, Pan - Ottomanizm, Pan - İslâmizm* mefkûrelerinden hangisi daha ziyâde

gerçeğe uygun olduğu münakaşa ediliyordu. Bu münakaşa Avrupa'daki ve Mısır'daki Genç Türklere de yayılarak; bazıları Pan-Türkizm mefkûresini, bâzıları da Pan-Ottomanizm mefkûresini kabul etmişlerdi. O zaman Mısır'da çıkan Türk gazetesinde Ali Kemal *Osmanlı Birliği* fikrini ileri sürerken, Akçura-oğlu Yusuf Bey'le Ferid Bey *Türk Birliği* siyasetini tavsiye ediyorlardı.

Bu sırada, Hüseyin-zâde Ali Bey İstanbul'dan ve Ağaoğlu Ahmed Bey Paris'ten Bakû'ya gelmişler ve orada fikir mücadelesi için el ele vermişlerdi. Topçubaşıoğlu da bunlara katıldı. Bu üç zat, orada o zamana kadar hâkim bulunan sünnîlik ve şiîlik çekişmelerini ortadan kaldırarak, Türklük ve İslâmlık fikirleri etrafında bütün Azerbeycanlıları toplamağa çalıştılar.

23 Temmuz (1908) İnkılâbı'ndan sonra, Türkiye'de Osmanlılık fikri hâkim olmuştu. Bu esnada intişara başlayan Türk Derneği mecmuası, gerek bu sebepten, gerek yine arı türkçecilik akımına kapılmasından dolayı hiç bir rağbet görmedi.

31 Mart'tan sonra, *Osmanlıcılık* fikri eski nüfûzunu kaybetmeğe başladı. Vaktiyle Abdülhamîd'e İslâm Birliği fikrini vermiş olan Alman Kayser'i, bu fırsattan istifade ederek, Sultanahmet Meydanı'nda *İslâm Birliği* adına bir miting yaptırdı. Bu günden itibaren, memleketimizde, gizli *İslâm Birliği* teşkilâtı yayılmağa başladı. Genç Türkler, "Osmanlıcı" ve "İslâm Birliği taraftarı" olmak üzere, iki muarız kısma ayrılmağa başladılar. Osmanlıcılar kozmopolit, İslâm Birliği taraftarları ise, ültramonten idiler.

Her iki akım da memleket için zararlıydı. Ben, 1910 kongresinde Selânik'te Genel Merkez âzalığına seçildiğim sırada, siyasî durum bu merkezdeydi.

Bu sırada, Selânik'te *Genç Kalemler* adında bir mecmua çıkıyordu. Mecmuanın başyazarı Ali Canip Bey ile, bir gece, Beyaz Kule bahçesinde konuşuyorduk. Bu genç bana, mecmuanın dilde sâdeliğe doğru bir inkılâp yapmağa çalıştığını; Ömer Seyfeddin'in bu fikir savaşında, öncü olduğunu anlattı. Ömer Seyfeddin'in dil hakkındaki bu fikirleri tamamiyle benim kanaatlerime uyuyordu. Gençliğimde Taşkışla'da mahpus bulunduğum sırada neferlerin *mülâzım-ı evvel'e evvel mülâzım (teğmen), mülâzım-ı sâni*'ye sâni *mülâzım (üsteğmen), Trablus-ı Garp*'a *Garp Trablus*'u *(Libya), Trablus-ı Şam*'a *Şam Trablusu* demeleri bende şu kat'î kanaati uyandırmıştı:

Türkçeyi ıslah etmek için, bu dilden bütün arapça ve farsça kelimeleri değil, arap ve fars kaidelerini atmak. Arapça ve farsça kelimelerden de türkçesi olanları çıkararak, türkçe karşılığı bulunmayanları dilde alakoymak.

Bu fikre dâir bâzı yazılar yazmış isem de, neşrine fırsat bulamamıştım. Nasıl ki, Türkçülük hakkında yazı yazmağa da henüz bir fırsat elvermemişti. Daha on beş yaşında iken, Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmânî*'si ile Süleyman Paşa'nın *Târih-i Âlem*'i bende türkçülük temayüllerini uyandırmıştı. 1896 da İstanbul'a geldiğim zaman, ilk aldığım kitap Léon Cahun'ün tarihi olmuçtur. Bu kitap, âdetâ, Pan-Türkizm mefkûresini teşvik etmek üzere yazılmış gibidir. O zaman Hüseyin-zâde Ali

Bey'le temas ederek, Türkçülük hakkındaki kanaatlerini öğreniyordum.

Hülâsa, on yedi-on sekiz yıldan beri Türk milletinin sosyolojisini ve psikolojisini incelemek için harcadığım çalışmaların mahsulleri kafamın içinde istif edilmiş duruyordu. Bunları meydana atmak için yalnız bir vesilenin çıkmasına ihtiyaç vardı. İşte, *Genç Kalemler*'de Ömer Seyfeddin'in başlamış olduğu fikir mücadelesi bu vesileyi hazırladı. Fakat ben dil meselesini kâfi görmeyerek Türkçülüğü bütün mefkûreleriyle, bütün programıyle ortaya atmak lâzım geldiğini düşündüm. Bütün bu fikirleri ihtiva eden *Tûran* manzûmesini yazarak *Genç Kalemler*'de neşrettim. Bu manzûme, tam zamanında intişar etmişti.

Çünkü Osmanlıcılıktan da, İslâm Birliği fikrinden de memleket için tehlikeler doğacağını gören genç ruhlar, kurtarıcı bir mefkûre arıyorlardı. Tûran manzûmesi, bu mefkûrenin ilk kıvılcımı idi. Ondan sonra mütemadiyen, bu manzûmedeki esasları açıklamak ve tefsir etmekle uğraştım.

Tûran manzûmesinden sonra Ahmed Hikmet Bey, *Altın ordu* makalesini neşretti. İstanbul'da, *Türk Yurdu* mecmuası ile *Türk Ocağı* cemiyeti teşekkül etti. Hâlide Edib Hanım, *Yeni Tûran* adlı romanı ile, Türkçülüğe büyük bir kıymet verdi. Hamdullah Subhi Bey, Türkçülüğün aktif bir reisi oldu. İsimleri yukarıda geçen yâhut geçmeyen bütün Türkçüler gerek *Türk Yurdu*'nda, gerek *Türk Ocağı*'nda birleşerek beraber çalıştılar. Fuad Köprülü, Türkoloji sâhasında büyük bir bilgin ve âlim oldu. İlmî eserleri ile, Türkçülüğü aydınlattı.

Yakup Kadri, Yahya Kemal, Falih Rıfkı, Refik Hâlid, Reşat Nuri Beyler gibi nâsirler ve Orhan Seyfi, Faruk Nafiz, Yusuf Ziya, Hikmet Nazım, Vâlâ Nurettin Beyler gibi şâirler yeni türkçeyi güzelleştirdiler. Müfîde Ferid Hanım da, gerek kıymetli kitaplarıyle, gerek Paris'deki yüksek konferansları ile Türkçülüğün yükselmesine büyük emekler harcadı.

Türkçülük âlemi bugün o kadar genişlemiştir ki, bu sâhada çalışan sanatkârlarla ilim adamlarının isimlerini saymak ciltlerle kitaba muhtâçtır. Yalnız, Türk mimarlığında, Mimar Kemâl Bey'i unutmamak lâzımdır. Bütün genç mimarların Türkçü olmasında, onun büyük bir tesiri vardır.

Bununla beraber, Türkçülüğe dâir bütün bu hareketler verimsiz kalacaktı, eğer Türkleri Türkçülük mefkûresi etrâfında birleştirerek büyük bir çökme tehlikesinden kurtarmağa muvaffak olan büyük bir dâhi zuhur etmeseydi! Bu büyük dâhinin adını söylemeğe hâcet yok. Bütün dünya, bugün Gazi Mustafa Kemal Paşa adını kudsî bir kelime sayarak, her an hürmetle anmaktadır. Evvelce, Türkiye'de, Türk milletinin hiç bir mevkii yoktu. Bugün, her hak Türk'ündür. Bu topraktaki hâkimiyet, Türk hâkimiyetidir. Siyasette, kültürde, iktisâtta hep Türk halkı hâkimdir. Bu kadar kat'î ve büyük inkılâbı yapan zât, Türkçülüğün en büyük adamıdır. Çünkü, düşünmek ve söylemek kolaydır. Fakat, yapmak ve bilhassa başarı ile neticelendirmek çok güçtür.

III

TÜRKÇÜLÜK NEDİR?

Türkçülük, Türk milletini yükseltmek demektir. O halde, Türkçülüğün mahiyetini anlamak için, *millet* adı verilen zümrenin mâhiyetini tâyin etmek lâzımdır. Millet hakkındaki muhtelif görüşleri tedkik edelim:

1) Irkî Türkçüler'e göre millet, *ırk* demektir. *Irk* kelimesi, esas itibariyle, zoolojiye âit bir terimdir. Her hayvan nev'i anatomik vasıfları bakımından, birtakım tiplere ayrılır. Bu tiplere *ırk* adı verilir. Meselâ, at nev'inin *Arap ırkı, İngiliz ırkı, Macar ırkı* adlarını alan birtakım anatomik tipleri vardır.

İnsanlar arasında da, eskiden beri, «beyaz ırk, siyah ırk, sarı ırk, kırmızı ırk» denilen dört ırk mevcuttur. Bu tasnif, kaba bir tasnif olmakla beraber, hâlâ kıymetini muhafaza etmektedir.

Antropoloji ilmi, Avrupa'daki insanları, kafalarının şekli ve saçlarıyle ve gözlerinin rengi itibarıyle üç ırka ayırmıştır: Uzun kafalı kumral, uzun kafalı esmer, yassı kafalı.

Bununla beraber, Avrupa'da hiç bir millet, bu tiplerden yalnız birini, içine almaz. Her millette, muhtelif nisbetlerde olmak üzere, bu üç ırka mensup fertler vardır. Hattâ, aynı ailenin içinde, bir

kardeş uzun kafalı kumral, diğerleri uzun kafalı esmer ve yassı kafalı olabilirler.

Gerçi bir zamanlar, bâzı antropologlar bu anatomik tiplerle sosyal davranışlar arasında bir münasebet bulunduğunu iddia ederlerdi. Fakat birçok ilmî tenkitlerin ve bilhassa bizzat antropologlar arasında en yüksek bir mevkide bulunan Manouvrier adındaki âlimin, anatomik vasıfların sosyal karakterler üzerinde hiç bir tesiri olmadığını ispat etmesi, bu eski iddiayı tamamiyle çürüttü. Irkın, bu suretle, sosyal vasıflarla hiç bir münasebeti kalmayınca, sosyal seciyelerin mecmuu olan milliyetle de hiç bir münasebeti kalmaması lâzım gelir. O halde, milleti başka bir sâhada aramak gerekir.

2) Kavmî Türkçüler de, milleti *kavim* zümresiyle karıştırırlar.

Kavim, aynı anadan, aynı babadan üremiş, içine hiç yabancı karışmamış kandaş bir zümre demektir.

Eski cemiyetler, umumiyetle saf ve yabancılarla karışmamış birer kavim olduklarını iddia ederlerdi. Halbuki, cemiyetler tarih öncesi zamanlarda bile, kavmiyetçe hâlis değildiler. Savaşlarda esir alma, kız kaçırma, suç işleyenlerin kendi cemiyetlerinden kaçarak başka bir cemiyete girmesi, evlenmeler, göçler, yabancıları kendine benzetme ve başka bir topluluk içinde erime gibi hadiseler milletleri dâima birbirine karıştırmıştı. Fransız âlimlerinden Camille Julian ile Meillet, en eski zamanlarda bile saf bir kavmin bulunmadığını iddia etmektedirler. Tarih öncesi zamanlarda bile saf bir kavim bulunmazsa, tarihî devirlerdeki kavmî karışmalardan sonra, ar-

tık saf bir kavmiyet abes olmaz mı? Bundan başka, sosyoloji ilmine göre, fertler dünyaya gelirken sosyal bir vasıf taşımazlar. Yâni sosyal duygu ve düşüncelerden hiç birini beraberlerinde getirmezler. Meselâ dil, dîn, ahlâk, estetik, siyaset, hukuk, iktisat sahasına ait hiç bir duygu ve düşünceyi beraber getirmezler. Bunların hepsini sonraları, terbiye yoluyle cemiyetten alırlar. Demek ki, sosyal özellikler uzvî verasetle geçmez, yalnız terbiye yoluyle geçer. O halde, kavmiyetin millî karakter bakımından da hiç bir rolü yok demektir.

Kavmî saflık, hiç bir cemiyette bulunmamakla beraber, eski cemiyetler, kavmiyet mefkûresini takip ederlerdi. Bunun sebebi dinî idi. Çünkü o cemiyetlerde, mâbûd cemiyetin ilk atasından ibâretti. Bu mâbûd, yalnız kendi dölünden olanlara mâbûdluk etmek isterdi. Yabancıların kendi mâbedine girmesini, kendisine yapılacak ibâdetlere iştirâk etmesini, kendi mahkemelerinde kendi kanunlarına göre muhakeme olunmasını arzu etmezdi. Bundan dolayı, cemiyetin içine çeşitli şekilde evlâd edinme yoluyle girmiş birçok fert bulunmakla beraber, bütün cemiyet yalnız mâbûdun dölünden gelmiş addolunurdu. Eski Yunan sitelerinde, İslâmdan önceki Araplarda, eski Türkler'de, hülâsa henüz il devrinde bulunan bütün cemiyetlerde şu yalancı kavmiyeti görürüz.

Şurası da var ki, sosyal tekâmülün o merhalesinde yaşayan milletler için kavmiyet mefkûresini takip etmek normal bir hareket olduğu halde, bugün içinde bulunduğumuz merhaleye nisbetle anormaldir. Çünkü, o merhalede bulunan cemiyetlerde, sosyal dayanışma yalnız dindaşlık bağından ibâretti.

Dindaşlık kandaşlığa dayanınca, tabiîdir ki, sosyal dayanışmanın temeli de kandaşlık olur.

Bugünkü sosyal durumda ise, sosyal dayanışma, kültür birliğine dayanıyor. Kültürün nesilden nesile aktarılması terbiye vâsıtasıyle olduğu için, kandaşlıkla hiç bir ilgisi yoktur.

3) Coğrafî Türkçüler'e göre, millet, aynı ülkede oturan halkların bütünü demektir. Meselâ, onlara göre bir İran milleti, bir İsviçre milleti, bir Belçika milleti, bir Britanya milleti vardır. Halbuki İran'da Fars, Kürt ve Türk'den ibaret olmak üzere üç millet; İsviçre'de Alman, Fransız, İtalyan'dan ibaret olmak üzere yine üç millet; Belçika'da aslen Fransız olan Valon'larla, aslen Cermen olan Flâman'lar mevcuttur. Büyük Britanya adalarında ise Anglo-Sakson, İskoçyalı, Galli, İrlandalı adlarıyle dört millet vardır. Bu muhtelif toplulukların dilleri ve kültürleri birbirinden ayrı olduğu için, hepsine birden *millet* adını vermek doğru değildir.

Bâzen bir ülkede birçok sayıda millet olduğu gibi, bâzen de bir millet birçok ülkeye dağılmış bulunur. Meselâ Oğuz Türklerine bugün Türkiye'de, Azerbeycan'da, İran'da, Harzem ülkesinde tesadüf ederiz.

Bu toplulukların dilleri ve kültürleri ortak olduğu halde, bunları ayrı milletler saymak doğru olabilir mi?

4) Osmanlıcılar'a göre, millet, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan vatandaşları içine alır. Halbuki, bir imparatorluğun bütün vatandaşlarını bir tek millet telâkki etmek büyük bir hatâdan ibaretti.

Çünkü, bu karma topluluğun içinde, ayrı kültürlere sahip birçok millet vardı.

5) İslâm Birliği taraftarlarına göre, millet, bütün müslümanların mecmuu demektir. Aynı dinde bulunan insanların bütününe *ümmet* adı verilir. O halde, müslümanların bütünü de bir ümmettir. Yalnız dilde ve kültürde müşterek olan millet zümresi ise, bundan ayrı bir şeydir.

6) Fertçiler'e göre, millet, bir adamın kendisini mensup addettiği herhangi bir cemiyettir. Gerçi, bir fert, kendisini görünüşte şu yahut bu cemiyete bağlı saymakta hür zanneder. Halbuki, fertlerde böyle bir hürriyet ve istiklâl yoktur. Çünkü insandaki ruh, duygularla fikirlerden mürekkeptir. Yeni psikologlara göre, duygu hayatımız asıldır, fikir hayatımız ona aşılanmıştır. Ruhumuzun normal bir halde bulunabilmesi için, fikirlerimizin duygularımıza tamamiyle uygun olması lâzımdır. Fikirleri duygularına uymayan ve dayanmayan bir adam, ruh bakımından hastadır. Böyle bir adam, hayatta mes'ut olamaz.Meselâ duygusu bakımından dindar olan bir genç, kendisini fikir bakımından dinsiz telâkki ederse, psikolojik bir dengeye sahip olabilir mi? Şüphesiz, hayır! Bunun gibi, her fert,duyguları vâsıtasıyle muayyen bir millete mensuptur. Bu millet, o ferdin, içinde yaşadığı ve terbiyesini aldığı cemiyetten ibarettir. Çünkü, bu fert, içinde yaşadığı cemiyetin bütün duygularını terbiye vâsıtasıyle almış, tamamiyle ona benzemiştir. O halde bu fert, ancak bu cemiyetin içinde yaşarsa, mes'ut olabilir. Başka bir cemiyetin içine giderse, sıla hastalığına uğrar, duygu bakımından bağlı olduğu cemiyetin içine git-

mek için hasret çeker. O halde, bir ferdin, istediği zaman milletini değiştirebilmesi kendi elinde değildir. Çünkü, milliyet de, dışarıda var olan bir gerçektir. İnsan milliyetini câhillikle tanıyamamışken, sonradan araştırmak ve soruşturmak suretiyle keşfedebilir. Fakat, bir partiye girer gibi, sırf irâdesiyle şu yâhut bu millete intisap edemez.

O halde, millet nedir? Irkî, kavmî, coğrafî, siyasî, irâdî kuvvetlere üstün gelecek ve onlara hükm edebilecek başka ne gibi bir bağımız var?

Sosyoloji ilmi ispat ediyor ki, bu bağ terbiyede, kültürde, yani duygularda iştirâktir. İnsan en samimî, en derûnî duygularını ilk terbiye zamanlarında alır. Tâ beşikte iken, işittiği ninnilerle ana dilinin tesiri altında kalır. Bundan dolayıdır ki, en çok sevdiğimiz dil, ana dilimizdir. Ruhumuza vücut veren bütün din, ahlâk ve güzellik duygularımızı bu dil vâsıtasıyle almışız. Zâten ruhumuzun sosyal duyguları, bu din, ahlâk ve güzellik duygularından ibâret değil midir? Bunları çocukluğumuzda hangi cemiyetten almışsak, dâima o cemiyette yaşamak isteriz. Başka bir cemiyetin içinde daha büyük bir refahla yaşamamız mümkün iken, cemiyetimiz içindeki fakirliği ona tercih ederiz. Çünkü dostlar içindeki bu fakirlik, yabancılar arasındaki o refahtan ziyâde bizi mesut kılar. Zevkimiz, vicdanımız, özleyişlerimiz, hep içinde yaşadığımız, terbiyesini aldığımız cemiyetindir. Bunların yankısını ancak o cemiyet içinde işitebiliriz.

Ondan ayrılıp da başka bir cemiyete intisap edebilmemiz için, büyük bir engel vardır. Bu engel, çocukluğumuzda o cemiyetten almış olduğumuz

terbiyeyi ruhumuzdan çıkarıp atmanın mümkün olmamasıdır. Bu mümkün olmadığı için, eski cemiyet içinde kalmağa mecburuz.

Bu ifâdelerden anlaşıldı ki, millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafî, ne siyasî, ne de irâdî bir zümre değildir. Millet, dilce, dince, ahlâkça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur. Türk köylüsü onu (dili dilime uyan, dini dînime uyan) diyerek târif eder. Gerçekten de bir adam, kanca müşterek olduğu insanlardan ziyâde, dilde ve dînde müşterek olduğu insanlarla beraber yaşamak ister. Çünkü, insanî şahsiyetimiz, bedenimizde değil, ruhumuzdadır. Maddî meziyetlerimiz ırkımızdan geliyor, mânevî meziyetlerimiz de terbiyesini aldığımız cemiyetten geliyor. Büyük İskender diyordu ki; "Benim hakîkî babam Filip değil, Aristo'dur. Çünkü, birincisi maddî varlığımın, ikincisi mânevî varlığımın meydana gelmesine sebep olmuştur". İnsan için, mânevî varlık, maddî varlıktan önce gelir. Bu bakımdan, milliyette şecere (soy kütüğü) aranmaz. Yalnız, terbiyenin ve mefkûrenin millî olması aranır. Normal bir insan, hangi milletin terbiyesini almışsa, ancak onun mefkûresine çalışabilir. Çünkü mefkûre, bir vecid kaynağı olduğu içindir ki aranır. Halbuki, terbiyesiyle büyümüş bulunmadığımız bir cemiyetin mefkûresi, ruhumuza asla vecid veremez. Bilâkis, terbiyesini almış olduğumuz cemiyetin mefkûresi, ruhumuzu vecidlere boğarak mes'ut yaşamamıza sebep olur. Bundan dolayıdır ki, insan, terbiyesiyle büyüdüğü cemiyetin mefkûresi uğruna hayatını feda edebilir. Halbuki, zihnen ken-

disini bağlı zannettiği bir cemiyet uğruna ufak bir menfaatini bile feda edemez. Hülâsa insan, terbiyece müşterek bulunmadığı bir cemiyet içinde yaşarsa, bedbaht olur. Bu düşüncelerden çıkaracağımız pratik netice şudur: Memleketimizde, vaktiyle dedeleri Arnavutluk'tan yahut Arabistan'dan gelmiş milletdaşlarımız vardır. Bunları Türk terbiyesiyle büyümüş ve Türk mefkûresine çalışmayı itiyat etmiş görürsek, diğer milletdaşlarımızdan hiç ayırmamalıyız. Yalnız saadet zamanında değil, felâket zamanında da bizden ayrılmayanları nasıl milliyetimizin dışında sayabiliriz? Husûsiyle, bunlar arasında milletimize karşı büyük fedakârlıklar yapmış, Türklüğe büyük hizmetler ifâ etmiş olanlar varsa, nasıl olur da, bu fedakâr insanlara (siz Türk değilsiniz) diyebiliriz. Gerçi, atlarda şecere aramak lâzımdır; çünkü, bütün meziyetleri içgüdüye dayandığı ve bunlar irsî olduğu için, hayvanlarda ırkın büyük bir ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ise, ırkın sosyal vasıflara hiç bir tesiri olmadığı için, şecere aramak doğru değildir. Bunun aksi bir yol tutacak olursak, memleketimizdeki aydınların ve fikir savaşçılarının birçoğunu fedâ etmek gerekecektir. Bu hâl doğru olmadığından, (Türküm) diyen her ferdi Türk tanımaktan, yalnız Türklüğe hıyaneti görülenler varsa cezalandırmaktan başka çâre yoktur.

III

TÜRKÇÜLÜK VE TÛRANCILIK

Türkçülükle Tûrancılığın farklarını anlamak için, *Türk* ve *Tûran* zümrelerinin hudutlarını tâyin etmek lâzımdır. Türk, bir milletin adıdır. Millet, kendisine mahsus bir kültüre mâlik olan zümre demektir. O halde, Türk'ün yalnız bir dili, bir tek kültürü olabilir.

Halbuki, Türkün bâzı kolları Anadolu Türklerinden ayrı bir dil, ayrı bir kültür yapmağa çalışıyorlar. Meselâ, Kuzey Türkleri'nden bir kısım gençler bir Tatar dili, bir Tatar kültürü vücuda getirmekle meşguldürler. Bu hareket, Türklerin başka bir millet, Tatarların da başka bir millet olması neticesini verecektir. Uzakta bulunduğumuz için, Kırgızların ve Özbeklerin nasıl bir yol takip edeceklerini bilmiyoruz. Bunlar da birer ayrı dil ve edebiyat, birer ayrı kültür vücuda getirmeğe çalışırlarsa, Türk milletinin hududu daha daralmış olur. Yâkutlarla Altay Türkleri daha uzakta bulundukları için, bunları Türkiye Türkleri'nin kültürü dâiresine almak daha güç görünüyor.

Bugün kültürce birleşmesi kolay olan Türkler, bilhassa Oğuz Türkleri yani Türkmenler'dir. Türkiye Türkleri gibi, Azerbeycan, İran, Harzem ülkele-

rinin Türkmenleri de Oğuz uruğuna mensupturlar. Bundan dolayı, Türkçülükteki yakın mefkûremiz (Oğuz Birliği) yahut (Türkmen Birliği) olmalıdır. Bu birlikten maksat nedir? Siyasî bir birlik mi? Şimdilik, hayır! Gelecek hakkında bugünden bir hüküm veremeyiz. Fakat bugünkü mefkûremiz Oğuzların yalnız kültürce birleşmesidir.

Oğuz Türkleri, bugün dört ülkede yayılmış olmakla beraber, hepsi birbirine yakın akrabadırlar. Dört ülkedeki Türkmen illerinin adlarını karşılaştırırsak, görürüz ki birinde bulunan bir ilin yahut boyun diğerlerinde de dalları vardır.

Meselâ, Harzem'de Tekeler'le Sarılar'ı ve Karakalpaklar'ı görüyoruz. Memleketimizde Tekeler, bir sancak teşkil edecek kadar çoktur; hattâ, bir kısmı vaktiyle Rumeli'ye nakledilmiştir. Türkiye'deki Sarılar, bilhassa Rumkale'de otururlar. Karakalpaklar ise, Karapapak ve Terekeme adlarını alarak Sıvas, Kars ve Azerbeycan dolaylarında yerleşmişlerdir. Harzem'de Oğuzun Salur ve İmralı boylarıyle Çavda ve Göklen (Karluklardan Kealin) illeri vardır.Bu adlara Anadolu'nun muhtelif noktalarında tesadüf edilir. Göklen, kendi adını Van'da bir köye *Gök oğlan* şeklinde vermiştir.

Oğuz'un Bayat ve Afşar boyları da gerek Türkiye'de, gerek İran'da ve Azerbeycan'da mevcutturlar. Akkoyunlular ile Karakoyunlular da bu üç ülkede yayılmışlardır. O halde Harzem, İran, Azerbeycan ve Türkiye ülkeleri, Türk etnografyası itibariyle aynı uruğun yurtlarıdır. Bu dört ülkenin bütününe *Oğuzistan* (Oğuz ili) adını verebiliriz. Türkçü-

lüğün yakın hedefi, bu büyük ülkede yalnız bir tek kültürün hâkim olmasıdır.

Oğuz Türkleri, umumiyetle, Oğuz Han'ın torunlarıdır. Oğuz Türkleri, birkaç yüzyıl öncesine gelinceye kadar, birbiriyle yakından alâkalı bir aile hâlinde yaşarlardı. Meselâ Fuzulî, bütün Oğuz boyları içinde okunan bir Oğuz şâiri idi. Korkut Ata Kitabı Oğuzlar'ın resmî Oğuznâmesi olduğu gibi, Şah İsmail, Âşık Kerem, Köroğlu kitapları gibi halk eserleri bütün Oğuz iline yayılmıştır.

Türkçülüğün uzak mefkûresi ise, *Tûran*'dır. Tûran, bâzılarının zannettiği gibi, Türklerden başka, Moğolları, Tunguzları, Finuvaları, Macarları da içine alan bir *kavimler halitası* değildir. Bu zümreye, ilim dilinde *Uralo - Altay* zümresi denilir. Bununla beraber, bu sonuncu zümreye mensup kavimlerin dilleri arasında bir akrabalık bulunduğu da henüz ispat edilememiştir. Hattâ bâzı müellifler, Ural kavimleriyle Altay kavimlerinin birbirinden ayrı iki zümre teşkil ettiğini ve Türklerin Moğollar ve Tunguzlarla beraber Altay zümresini, Finuvalarla Macarların da Ural zümresine mensup olduklarını iddia ediyorlar. Türklerin Moğollarla ve Tunguzlarla dil akrabalığı olduğu da henüz ispat edilmemiştir. Bugün ilim bakımından sâbit olan bir hakikat varsa, o da türkçe konuşan Yâkut, Kırgız, Özbek, Kıpçak, Tatar, Oğuz gibi Türk boylarının dilce ve gelenekçe kavmî bir birliğe mâlik bulunduğudur. Tûran kelimesi, Tûrlar yani Türkler demek olduğu için, sâdece Türkleri içine alan bir birliğin adıdır. O halde, *Tûran* kelimesini bütün Türk boylarını ihtiva eden Büyük Türkistan'a hasr etmemiz lâzım

gelir. Çünkü *Türk* kelimesi, bugün, yalnız Türkiye Türkleri'ne verilen bir ünvan hükmüne geçmiştir. Türkiye'deki Türk kültürüne dâhil olanlar, tabiî, yine bu adı alacaklardır. Benim itikadımca, bütün Oğuzlar, yakın bir zamanda bu isimde birleşeceklerdir. Fakat, Tatarlar, Özbekler, Kırgızlar ayrı kültürler vücuda getirdikleri takdirde, ayrı milletler hâlini alacaklarından, yalnız kendi isimleriyle anılacaklardır. O zaman, bütün bu eski akrabaları kavmî bir topluluk hâlinde birleştiren müşterek bir ünvana lüzum hissedilecek. İşte bu müşterek ünvan, *Tûran* kelimesidir.

Türkçülerin uzak mefkûresi, *Tûran* nâmı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yâkutları dilde, edebiyatta, kültürde birleştirmektir. Bu mefkûrenin bir gerçek hâline geçmesi mümkün mü, yoksa değil mi? Yakın mefkûreler için bu cihet aranırsa da, uzak mefkûreler için aranmaz. Çünkü uzak mefkûre, ruhlardaki vecdi sonsuz bir dereceye yükseltmek için, ulaşılmak istenilen, çok câzibeli bir hayâldir. Meselâ, Lenin, Bolşeviklik için, yakın mefkûre olarak «kollektivizmi», uzak mefkûre suretinde de «Komünizmi» ileri sürmüştür. Komünizmin ne zaman husûle geleceğini soranlara şu cevabı veriyor: "Komünizmin ne zaman uygulanacağını şimdiden kestirmek mümkün değildir. Bu, Hazret-i Muhammed'in cenneti gibi, ne zaman ve nerede görüneceği bilinmeyen bir şeydir".

İşte, Tûran mefkûresi bunun gibidir. Yüz milyon Türkün bir millet hâlinde birleşmesi, Türkçüler için en kuvvetli bir vecid kaynağıdır. Tûran mefkûresi olmasaydı, Türkçülük bu kadar süratle yayılmaya-

caktı. Bununla beraber, kim bilir? Belki, gelecekte *Tûran* mefkûresinin gerçekleşmesi de mümkün olacaktır. Mefkûre, geleceğin yaratıcısıdır. Dün Türkler için hayalî bir mefkûre halinde bulunan *millî devlet,* bugün Türkiye'de bir gerçek hâlini almıştır.

O halde Türkçülüğü, mefkûresinin büyüklüğü noktasından, üç dereceye ayırabiliriz:

1) Türkiyecilik
2) Oğuzculuk yahut Türkmencilik
3) Tûrancılık.

Bugün, gerçeklik sahasında, yalnız «Türkiyecilik» vardır. Fakat, ruhların büyük bir özleyişle aradığı *Kızıl Elma,* gerçeklik sahasında değil, hayâl sahasındadır. Türk köylüsü Kızıl Elma'yı tahayyül ederken, gözünün önüne eski Türk ilhanlıkları gelir. Gerçekten, Tûran mefkûresi mâzide bir hayâl değil, bir gerçekti. Milâttan 210 sene önce Kun hükümdarı Mete Kunlar (Hunlar) adı altında bütün Türkleri birleştirdiği zaman *Tûran* mefkûresi bir gerçek haline girmişti. Hunlardan sonra Avarlar, Avarlardan sonra Gök Türkler, Gök Türklerden sonra Oğuzlar, bunlardan sonra Kırgız-Kazaklar, daha sonra Kür Han, Cengiz Han ve sonuncu olmak üzere Timurlenk Tûran mefkûresini gerçekleştirmediler mi?

Tûran kelimesinin mânası şu suretle sınırlandırıldıktan sonra, artık Macarların, Finuvaların, Moğolların, Tunguzların Tûran ile bir alâkaları kalmamak icap eder. Tûran, Türklerin geçmişte ve belki de gelecekte bir gerçek olan büyük vatanıdır.

Tûranlılar, yalnız türkçe konuşan milletlerdir. Eğer Ural ve Altay ailesi gerçekten varsa, bunun

kendisine mahsus bir ismi olduğundan, «Tûran» adına ihtiyacı yoktur.

Bir de bâzı Avrupalı yazarlar, Batı Asya'da aslen Sâmîlere yahut Ârîlere mensup olmayan bütün kavimlere «Tûranî» adını veriyorlar. Bunların maksadı, bu kavimlerin Türklerle akraba olduğunu belirtmek değildir.Yalnız Sâmîlerle Ârîlerden başka kavimler olduğunu anlatmak içindir.

Bundan başka, bâzı yazarlar da, Şehnâme'ye göre «Tûr» ile «Îrec» in kardeş olduğuna bakarak, Tûran'ı eski İran'ın bir kısmı saymaktadırlar. Halbuki, Şehnâme'ye göre, Tûr ile Îrec'in üçüncü bir kardeşleri daha vardır ki adı «Selem» dir. «Selem» ise, İranlı bir boyun dedesi değil, bütün Sâmîlerin müşterek atasıdır. O halde Feridun'un oğulları olan bu üç kardeş, Nûh'un oğulları gibi, eski etnografik ayırımların adlarından doğmuştur. Bundan anlaşılıyor ki «Tûran», İran'ın bir parçası değil, bütün Türk illerinin hepsini içine alan Türk topluluğundan ibarettir.

MİLLÎ KÜLTÜR VE MEDENİYET

Millî kültür (Hars) ile medeniyet arasında hem birleşme noktası, hem de ayrılık noktaları vardır. Millî kültür ile medeniyet arasındaki birleşme noktası, ikisinin de bütün sosyal hayatları içine almasıdır. Sosyal hayatlar şunlardır: Dinî hayat, ahlâki hayat, hukukî hayat, rasyonel hayat, iktisadî hayat, lisanî hayat, fennî hayat. Bu sekiz türlü sosyal hayatın bütününe millî kültür adı verildiği gibi medeniyet de denilir. Şimdi, millî kültür ile medeniyet arasındaki ayrılıkları, farkları arayalım:

Birinci olarak, kültür millî olduğu halde, medeniyet milletlerarasıdır. Kültür, yalnız bir milletin dinî, ahlâkî, hukukî, aklî, estetik, lisanî, iktisadî ve fennî hayatlarının âhenkli bir bütünüdür. Medeniyet ise, aynı medeniyet dairesine giren birçok milletlerin sosyal hayatlarının müşterek bir yekûnudur. Meselâ, Avrupa ve Amerika medeniyet dairesinde bütün Avrupalı milletler arasında müşterek bir *Batı Medeniyeti* vardır. Bu medeniyetin içinde birbirinden ayrı ve müstakil olmak üzere bir İngiliz kültürü, bir Fransız kültürü, bir Alman kültürü ilh. mevcuttur.

İkinci olarak, medeniyet, usul vasıtasıyle ve ferdî iradelerle vücuda gelen sosyal hadiselerin bü-

tünüdür. Meselâ dine dair bilgiler ve ilimler usul ve irade ile vücuda geldiği gibi, ahlâka, hukuka, güzel sanatlara, iktisada, aklın fonksiyonlarına, dile ve fenlere dair bilgiler ve nazariyeler de hep fertler tarafından usul ve irade ile vücuda getirilmişlerdir. Bundan dolayı, aynı medeniyet dairesi içinde bulunan bütün bu kavramların, bilgilerin ve ilimlerin toplamı *medeniyet* dediğimiz şeyi vücuda getirir.

Millî kültüre dahil olan şeyler ise, usul ile, fertlerin iradesiyle vücuda gelmemişlerdir. Sun'î değillerdir. Bitkilerin, hayvanların organik hayatı nasıl kendiliğinden ve tabiî bir surette gelişiyorsa, millî kültüre dahil olan şeylerin teşekkül ve tekâmülü de tıpkı öyledir. Meselâ dil, fertler tarafından, usulle yapılmış bir şey değildir. Dilin bir kelimesini değiştiremeyiz. Onun yerine başka bir kelime icat edip koyamayız. Dilin kendi tabiatından doğan bir kaidesini de değiştiremeyiz. Dilin kelime ve kaideleri ancak kendiliklerinden değişirler. Biz, bu değişmeye seyirci kalırız. Fertler tarafından yalnız birtakım terimler yani yeni lâfızlar ilâve olunabilir. Fakat bu lâfızlar ait olduğu meslek zümresi tarafından kabul edilmedikçe, lâfız mahiyetinde kalarak, kelime mahiyetini alamaz. Yeni bir lâfız, bir meslek zümresi tarafından kabul edildikten sonra da, bir zümre kelimesi mahiyetini alır. Ancak, bütün halk tarafından kabul edildikten sonradır ki, müşterek kelimeler arasına girebilir.

Fakat, yeni lâfızların bir zümre yahut bütün halk tarafından kabul edilip edilmemesi onları icat edenlerin elinde değildir. Eski Osmanlı dilinde Şinâsi'den beri milyonlarca yeni lâfız icat olunduğu

halde, bunlardan az bir kısmı zümre kelimeleri sırasına geçebilmiştir. Müşterek kelimeler sırasına geçenlerse, beş on kelimeden ibarettir.

Demek ki, millî kültürün ilk örneğini dilin kelimelerinde, medeniyetin ilk örneğini de yeni lâfızlar suretinde icat olunan terimlerinde görüyoruz. Kelimeler sosyal müesseselerdir, yeni lâfızlarsa ferdî tesislerdir. Bâzen bir ferdin icat ettiği bir lâfız birden halk arasına yayılabilir. Fakat bu yayılma kuvvetini o lâfza veren, onu icat eden adam değildir. Cemiyetin fertlerce bilinmeyen, gizli bir akımıdır.

Bundan on beş yıl önce, memleketimizde yanyana iki dil yaşıyordu: Bunlardan birincisi, resmî bir kıymete mâlikti ve yazıyı inhisar altına almış gibiydi. Buna *Osmanlıca* adı veriliyordu.

İkincisi, yalnız halk arasında konuşmağa münhasır kalmış gibiydi. Buna, da, küçümseyerek, *türkçe* adı veriliyordu ve avama mahsus bir *argo* zannediliyordu. Halbuki, asıl tabiî ve hakikî dilimiz bu idi. *Osmanlıca* ise, türkçe, arapça ve acemceden ibaret olan üç dilin gramerini, sentaksını, lûgatini birleştirmekle husule gelmiş sun'î bir karışımdan ibaretti. Bu iki dilden birincisi, tabiî bir teşekkül ve günlük hayatta kullanılmak suretiyle, kendiliğinden vücuda gelmişti. Bundan dolayı, millî kültürümüzün diliydi. İkincisi ise, fertler tarafından usulle ve iradeyle yapılmıştı. Bu dil aşuresinin içine, yalnız bâzı türkçe kelimeler ve takılar karışabilirdi. Demek ki, Osmanlıcanın millî kültürümüzde pek az bir payı vardı. Bundan dolayı, ona, medeniyetimizin dili idi, diyebiliriz.

Memleketimizde, bu iki dil gibi, iki vezin de yanyana yaşıyordu. Türk halkının kullandığı Türk vezni, usûl ile yapılmıyordu. Halk şâirleri, vezinli olduğunu bilmeden, gayet lirik şiirler yazıyorlardı. Tabiî bu, ilhâm ile, yaratıcılıkla oluyordu. Usûlle ve taklitle yapılmıyordu. O halde, bu vezin de Türk kültürüne dâhildi. Osmanlı veznine gelince; bu, Acem şâirlerinden alınmıştı. Bu vezinde şiir yazanlar taklitle ve usulle yazıyorlardı. Bundan dolayıdır ki, aruz vezni denen bu vezin halk arasında girememişti. Bu vezinde şiir yazanlar, Acem edebiyatını ders görmek suretiyle öğreniyorlar, usul vasıtasıyle aruzu tatbik ediyorlardı. Bundan dolayı, aruz vezni millî kültürümüze dâhil olamadı. Acemlerde ise, köylüler bile aruz vezninde şiirler söylerler. Bundan dolayı, aruz vezni İran'ın millî kültürüne dâhil demektir.

Memleketimizde, bunlardan başka, yanyana yaşayan iki mûsikî vardır. Bunlardan birisi halk arasında kendi kendine doğmuş olan Türk mûsikîsi, diğeri Fârâbî tarafından Bizans'tan tercüme ve iktibas olunan Osmanlı mûsikîsidir. Türk mûsikîsi ilham ile vücuda gelmiş, taklitle dışardan alınmamıştır. Osmanlı mûsikîsi ise, taklit vâsıtasıyle dışardan alınmış ve ancak usûlle devam ettirilmiştir. Bunlardan birincisi millî kültürümüzün, ikincisi ise medeniyetimizin mûsikîsidir. Medeniyet, usûlle yapılan ve taklit vâsıtasıyle bir milletten diğer millete geçen kavramların ve tekniklerin bütünüdür. Millî kültür ise, hem usulle yapılamayan, hem de taklitle başka milletlerden alınamayan duygulardır. Bu sebeple Osmanlı mûsikîsi kaidelerden mürekkep bir fen şeklin-

de olduğu halde, Türk mûsikîsi, kaidesiz, usûlsüz, fensiz melodilerden, Türkün bağrından kopan samimî nağmelerden ibârettir. Halbuki, Bizans mûsikîsinin kaynağına çıkarsak, bunu da eski Yunan kültürü içinde görürüz.

Edebiyatımızda da aynı ikilik mevcuttur. Türk edebiyatı halkın atasözleriyle bilmecelerinden, halk masallarıyle halk koşmalarından, destanlarından, halk cengnâmeleriyle menkıbelerinden, tekkelerin ilâhîleriyle nefeslerinden, halkın güldürücü fıkralarından ve halk tiyatrosundan ibârettir. Atasözleri, doğrudan doğruya, halkın hikmetleridir. Bilmeceleri de vücûda getiren halktır. Halk masalları da fertler tarafından düzülmemiştir. Bunlar, Türkün mitolojik çağlardan başlayarak, gelenek yoluyle zamanımıza kadar gelen peri masallarıyle dev masallarıdır. Dede Korkut Kitabı'ndaki masallar da, ozandan ozana sözlü bir surette aktarılarak, ancak birkaç yüzyıl önce yazılmıştır. Şah İsmail, Âşık Garib, Âşık Kerem, Köroğlu kitapları da, vaktiyle halk tarafından yazılmış halk masallarıdır. Türk tarihinde ve etnografyasındaki mitler, lejandlar, efsâneler de Türk edebiyatının unsurlarıdır. Cengnâmelere ve dinî menkıbelere gelince, bunlar halk edebiyatının islâmî devresine âit mahsulleridir. Halk şâirlerinin koşmalarıyle destanları, mânileriyle türküleri de, yukarıda saydığımız eserler gibi, Türk halkının samimî eserleridir. Bunlar da usulle, taklitle yapılmamışlardır. Âşık Ömer, Derdli, Karacaoğlan'lar gibi şâirler, halkın sevgili şâirleridir. Tekkeler de birer halk mâbedi olduğu için buralarda doğan ilâhîlerle nefesler de halk edebiyatına, dolayısıyle Türk edebiyatına

dâhildir. Yunus Emre ve Kaygusuz ile Bektaşî şâirleri bu zümreye dahildir. Osmanlı edebiyatı ise, masal yerine ferdî hikâyelerle romanlardan, koşma ve destan yerine taklitle yapılmış gazellerle alafranga manzumelerden mürekkeptir. Osmanlı şâirlerinin her biri mutlaka, Acem devrinde bir Acem şâirine, Fransız devrinde bir Fransız şâirine benzer. Fuzulî ile Nedim bile bu hususta müstesna değildirler. Bu cihetle, Osmanlı edipleriyle şairlerinden hiç bir orijinal değildir, hepsi taklitçidir; hepsinin eserleri estetik ilhâmdan değil, zihnî hüner gösterme merakından doğmuştur. Meselâ, nüktecilik (humour) bakımından, bu iki zümreyi mukayese edelim: Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa ve Bektâşî Babaları halk nüktecileridir; Kâni ile Surûrî ise, Osmanlı dîvânının mizahçılarıdır. Tabiî nüktecilik ile sun'î mizah arasındaki fark, bu karşılaştırma ile meydana çıkar.

Karagözle ortaoyununa gelince; bunlar da halk temaşası yani an'anevî Türk tiyatrosudur. Karagöz ile Hacivat'ın çatışmaları, Türk ile Osmanlı'nın yani o zamanki kültürümüzle medeniyetimizin mücadelelerinden ibarettir.

Ahlâkta da aynı ikiliği görürüz *Türk ahlâkı* ile *Osmanlı ahlâkı* birbirine zıt gibidir. Kâşgarlı Mahmud, *Dîvân-ı Lûgat*'in «Türk» maddesinde, Türkleri kısaca tarif ediyor. Diyor ki, Türkte böbürlenme ve övünme yoktur. Türk, büyük kahramanlıklar ve fedakârlıklar yaptığı zaman, bir fevkalâdelik yaptığından habersiz görünür. Câhiz de, Türkleri aynen bu sûretle tasvir ediyor. Osmanlı tipine bakarsak, eski şâirlerinde fahriyelerin, yeni edebiyat-

çılarında ise böbürlenme ve övünmenin hâkim olduğunu görürüz. Servet-i Fünûn mektebi, Osmanlı edebiyatının en parlak devridir. Bu mektebe mensup olan edîplerle şâirlerin çoğu şüpheci, bedbîn, ümitsiz, hasta ruhlar suretinde tecellî etmişlerdir. Hakikî Türk ise, inançlı, nikbîn, ümitli ve sağlamdır.

Hattâ, bilginlerimiz arasında da, ikilik görürüz. Osmanlı bilginlerinin an'anevî ünvanı, *ulemâ-i rüsûm* (resmî bilginler) idi. Anadolu'daki bilginler ise, halk bilginleri idi. Birinciler, rütbeli fakat câhil idiler. İkinciler, ilimli fakat rütbesiz idiler. Siyaset ve askerlik sahasında büyük bir dâhî olan Afşarlı Nâdir Şâh, bütün müslümanları sünnîlik dâiresinde birleştirmek ve bütün sultanları Osmanlı pâdişâhının riyâseti altına sokmak için, müzakerede bulunmak üzere, İstanbul'a dinî ve siyasî bir heyet göndermişti. İstanbul'da bu heyet ile müzakereye *ulemâ-ı rüsûm*'u (resmî bilginleri) memur ettiler. İranlı bilginler heyeti, bunlara söz anlatmaktan âciz kalınca, Sadrâzama başvurarak dediler ki: "Bizim siyasî hiçbir rütbemiz, ilimden başka pâyemiz yoktur. Halbuki müzakerede bulunduğumuz zatlar büyük rütbeli kişiler olduklarından, huzurlarında serbestçe söz söyleyemiyoruz. Bizi taşradaki rütbesiz bilginlerle görüştürürseniz, çok memnun oluruz". Râgıb Paşanın *Tahkîk ve Tevfik* adlı kitabında naklettiği bu olmuş vâkıa gösteriyor ki, Nâdir Şâh'ın ilim heyeti Osmanlı bilginlerine değil, Türk bilginlerine kıymet veriyorlardı.

Eski devirlerin hattâ siyasî ve askerî başarıları da, halk arasından çıkmış câhil ve okur - yazar olmayan paşalara âitti. Daha sonra Râgıb Paşa ve

Sefîh İbrahim Paşa gibi Osmanlı maarifinde yüksek bir mevki tutanlar hükûmetin başına geçince işler bozulmağa başladı.

Bununla beraber,bu içtimaî ikilikler yalnız fikrî faaliyetlere mahsustu. O zamanlar, el işi ayak tabakasına mahsus sayıldığından, yüksek tabaka tekniklerin bütün nevilerinden uzak duruyordu. Bu sebeple mimarlık, hattatlık, hakkâklık, ciltçilik, tezhipçilik, marangozluk, demircilik, boyacılık, halıcılık, çulhalık, ressamlık, nakkaşlık gibi pratik tekniklerin yalnız bir şekli vardı. O da, halk tekniğiydi. Demek ki, umumiyetle yüksek bir güzelliğe sahip bu sanatlara münhasıran Türk sanatı adını verebiliriz .Bunlar Osmanlı medeniyetinin unsurları değil, Türk kültürünün unsurları idi. Bugün Avrupa, bu eski sanatlarımızın mahsullerini milyarlar sarfederek parça parça topluyor. Avrupa'nın, Amerika'nın müzeleri, salonları hep Türk eserleriyle dolmaktadır. Avrupa'da, bu Türk hayranlığına *Turquerie* adı verilir. Avrupa'nın hakikî mütefekkir ve sanatkârları meselâ Lamartine'leri, Auguste Comte'ları, Pierre Laffite'leri, Mismer'leri, Pierre Loti'leri, Farrère'leri Türkün samimî sanatına, alçak gönüllü ve gösterişsiz ahlâkına, derin ve mutaassıp olmayan dindarlığına, hülâsa, kanaat ve teslimiyetle beraber daimî bir iyimserlik ve mefkûrelilikten ibaret olan, fakirâne fakat mes'udâne hayatına hayrandırlar. Lâkin, bunların âşık oldukları şeyler, Osmanlı medeniyetine giren usulle ve taklitle yapılmış eserler değil, Türk kültürüne dâhil ilhamla vücuda gelmiş orijinal eserlerdir.

Yalnız memleketimize mahsus olan bu garip vaziyetin sebebi nedir? Niçin bu ülkede yaşayan bu

iki tip, Türk tipi ile Osmanlı tipi birbirine bu kadar zıttır? Niçin Türk tipinin her şeyi güzel, Osmanlı tipinin her şeyi çirkindir? Çünkü Osmanlı tipi Türk kültürüne ve hayatına zararlı olan emperyalizm sahasına atıldı, kozmopolit oldu, sınıf menfaatini millî menfaatin üstünde gördü. Gerçekten de, Osmanlı İmparatorluğu genişledikçe, yüzlerce milleti siyaset dairesine aldıkça, idare edenlerle idare olunanlar ayrı iki sınıf haline giriyorlardı. İdare eden bütün kozmopolitler *Osmanlı sınıfı*'nı, idare olunan Türkler de *Türk sınıfı*'nı teşkil ediyorlardı. Bu iki sınıf, birbirini sevmezdi. Osmanlı sınıfı, kendini *millet-i hâkime* (hâkim millet) suretinde görür, idare ettiği Türklere *millet-i mahkûme* (mahkûm millet) gözüyle bakardı. Osmanlı, daima, Türke (eşek Türk) derdi. Türk köylerine resmî bir şahıs geldiği zaman, *Osmanlı geliyor* diye herkes kaçardı. Türkler arasında kızılbaşlığın meydana çıkışı bile, bu ayrılıkla izah olunabilir.

Şâh İsmail'in dedesi olan Şeyh Cüneyd, Oğuz boyları arasında *Oğul mu önce gelir, yoksa sahâbeler mi* diyerek propaganda yapıyordu. Oğuz boyları, Oğuz Han'ın çocukları ve Kayılar'ın amca oğulları değil miydiler? Nasıl oluyordu da, padişahın Enderun'dan çıkan devşirmelerden mürekkep olan sahâbeleri (yakın adamları) bunlara tercih ediliyordu. O tarihteki halk şeyhleri, Türklerin o zamanki zulme maruz kalışlarını vaktiyle Ehl-i Beyt'in (Peygamber Soyu) uğramış olduğu eziyete benzetiyorlardı. O zaman, Türkmenlerin büyük bir kısmı, bu benzeyişe aldanarak, baba ocağından ayrıldılar;

kendi kendilerine ayrı bir edebiyat, ayrı bir felsefe, ayrı bir mâbed yaptılar.

Bununla beraber, dîn bakımından Osmanlılardan ayrılmamış olan Sünnî Türkler de, millî kültür bakımından Osmanlı emperyalizmine bağlanmadılar. Bunlar da, kendi kendilerine millî bir kültür yaparak, Osmanlı medeniyetine karşı tamamiyle kayıtsız kaldılar. Osmanlı medeniyetinin seçkinlerine *havas* denildiği gibi, Türk kültürünün de ozanları, âşıkları, babaları ve ustaları vardı. Demek ki, memleketimizde iki türlü seçkin bulunuyordu. Bunlardan birincisi sarayı temsil ediyordu, bu zümrenin geçimini sağlayan da saraydı. Meselâ, Osmanlı şâirleri saraylardan «câize» almakla geçindikleri gibi, Osmanlı mûsikîşinasları da sarayın verdiği ihsanlarla, maaşlarla geçinirlerdi. Halkın saz ve söz şâirleri ise, halkın hediyeleriyle yaşarlardı. *Ülemâ-yı rüsûm* adını alan Osmanlı bilginleri kazaskerlikte, kadılıklarda yüksek maaşlar ve arpalıklar alırlardı. Halk hocalarından ve şeyhlerinden ibâret olan Türk din adamlarını ise, yalnız halk beslerdi. Bundan dolayı güzel sanatlarda ve diğer sanâyide rehberlik eden ustalar, yiğitbaşılar ve ahî babalar yalnız halk sınıfından yetişirler ve daima halk ve Türk kalırlardı.

Görülüyor ki millî kültür ile medeniyeti birbirinden ayıran, millî kültürün bilhassa duygulardan, medeniyetin bilhassa bilgilerden mürekkep olmasıdır. İnsanda, duygular usûle ve irâdeye bağlı değildir. Bir millet, başka bir milletin dinî, ahlâkî ve estetik duygularını taklit edemez. Meselâ, Türklerin islâmlıktan önceki dininde Gök Tanrı mükâfât tanrısıdır. Cezalandırmaya karışmaz. Ceza tanrısı, *Erlik Han*

isminde başka bir mitolojik şahıstır. Tanrı yalnız *cemâl* (güzellik) sıfatıyle göründüğü için, eski Türkler onu yalnız severlerdi; Tanrıya karşı korku hissi duymazlardı. İslâmlıktan sonra, Türklerde «muhabbetullah» ın (Tanrı sevgisi) üstün gelmesi, bu eski geleneğin devamından ötürüdür. Türklerde «mehafetullah» (Allah korkusu) pek enderdir. İstanbul'da ve Anadolu'daki vâizlerin tecrübeleri gösteriyor ki, güzelliğe, iyiliğe dâir vaaz edenlerin dinleyicileri dâima artıyor; cehennemden, zebânîlerden bahseden vâizlerin dinleyicileri ise dâima azalıyor. Türklerin eski dinlerinde katı sofuca ibadetler yoktu, estetik ve ahlâkî âyinler çoktu. Bunun neticesi olarak, İslâmlıktan sonra da, Türkler en kuvvetli bir îmâna, en samimî bir din duygusuna sâhip oldukları halde, kuru sofuluk ve taassuptan uzak kaldılar. Bu hususta, Yunus Emre'yi okumak kâfidir. Türklerin câmilerde ilâhîlere ve mevlid okumaya; tekkelerde ise şiire, mûsikîye büyük bir yer vermeleri estetik dindarlık örneğine uymalarından dolayıdır.

Eski Türk dininde, Türk Tanrısı, barış ve barışıklık tanrısı idi. Türk dininin mâhiyetini gösteren *il* kelimesi, barış mânasına geliyordu (Kaşgarlı Mahmud). İlci (barışçı) demek olduğu gibi, İlhan *Barış Hâkanı* demekti. Türk ilhanları, Mançurya'dan Macaristan'a kadar sürekli bir barış vücuda getiren ileri barışseverlerden idiler.

En eski Türk devletinin kurucusu olan Mete'nin yüksek ahlâkını, barışseverliğini, emperyalizmden kaçınmasını Yeni Mecmua'da yazmıştım. Türk barışseverliğinin kurucusu Mete'dir.

Türklerin bu eski barışçılık geleneği sayesinde-

dir ki, Türk hükümdarları islâmlık devrinde de dâima mağluplara şefkatle davranmış, dâima kendilerini milletlerarası bir barış âmili tanımışlardır. Türk tarihi, baştan başa, bu dâvaya şâhittir. Avrupalıların o kadar suçladıkları Attilâ bile, yine onların rivâyetince, yenilmiş milletler ne zaman barış istemişlerse, derhal kabul etmiştir. Çünkü, Attilâ da bir ilhan, yâni dünya barışını sağlamaya çalışan, ileri fikirli bir şahsiyetti. Avrupalılar Attilâ'nın *Tanrı Kutu* ünvanını, *Allahın Belâsı* diye tercüme etmekle tarihî bir günah işlemişlerdir. Türklerin bütün sanat dallarında açıkça görülen estetik özellikleri de tabiîlik, sâdelik, zarâfet ve orijinalliktir. Türkün halılarında, çinilerinde, mimarlık ve yazı sanatında beliren hep bu estetik meziyetlerdir. Türkün güzel sanatlarında olduğu gibi, din hayatında ve ahlâkında da hep bu meziyetlerin hâkim olduğu görülür.

Bu örnekten de anlaşılır ki, bir kültürü meydana getiren çeşitli sosyal hayatlar arasında içten bir bağlılık, derûnî bir âhenk vardır.Türkün dili nasıl sade ise, din, ahlâk, güzellik, siyaset, iktisat, aile hayatları da hep sâde ve samîmîdir. Türkün hayatındaki sevimlilik ve orijinallik bu hâkim karakterin bir tecellîsinden ibarettir. Fakat, millî kültürün unsurları arasındaki bu âhenge bakıp da, medeniyetin de âhenkli unsurlardan meydana geldiğini zannetmek doğru değildir. Osmanlı medeniyeti Türk, Acem, Arap kültürleriyle islâm dinine, Doğu medeniyeti ve son zamanlarda da Batı medeniyeti müesseselerinden meydana gelen bir halitadır. Bu müessese hiç bir zaman kaynaşarak, imtizâc ederek

âhenkli bir bütün haline giremedi. Bir medeniyet ancak millî bir kültüre aşılanırsa, âhenkli bir birliğe kavuşur. Meselâ İngiliz medeniyeti, İngiliz kültürüne aşılanmıştır. Bundan dolayı, İngiliz kültürü gibi, İngiliz medeniyetinin unsurları arasında da bir âhenk vardır.

Millî kültür ile medeniyet arasındaki bir münasebet de şudur: Her kavmin, ilk önce, yalnız millî kültürü vardır. Bir kavim, kültür bakımından yükseldikçe siyasetçe de yükselerek kuvvetli bir devlet vücuda getirir. Diğer taraftan da, kültürün yükselmesinden medeniyet doğmaya başlar. Medeniyet, başlangıçta millî kültürden doğduğu halde, sonradan komşu milletlerin medeniyetinden de birçok müesseseler alır. Fakat, bir cemiyetin medeniyetinde fazla bir gelişmenin süratle meydana gelmesi zararlıdır. Ribot diyor ki: "Zihnin fazla gelişmesi seciyeyi bozar". Fertte zihin ne ise, cemiyette de medeniyet odur. Fertte seciye ne ise, cemiyette de millî kültür odur. Buna göre, zihnin fazla gelişmesi ferdin seciyesini bozduğu gibi, medeniyetin fazla gelişmesi de millî kültürü bozar. Millî kültürü bozulmuş olan milletlere "dejenere milletler" denir.

Millî kültür ile medeniyetin sonuncu bir münasebeti de şudur: Millî kültürü kuvvetli, fakat medeniyeti zayıf bir milletle, millî kültürü bozulmuş, fakat medeniyeti yüksek olan başka bir millet, siyasî mücadeleye girince, millî kültürü kuvvetli olan millet dâima galip gelmiştir. Meselâ, eski Mısırlılar, medeniyette yükselince millî kültürleri bozulmağa başladı. O zaman yeni doğan Fars devleti ise, mede-

niyette henüz geri olmakla beraber, kuvvetli bir millî kültüre mâlikti. Bu sebeple, Farslılar, Mısırlıları yendiler. Birkaç yüzyıl sonra, İran'da da medeniyet yükseldi, buna karşılık millî kültür zayıflamağa başladı.Bu kere de, ilkin, millî kültürleri henüz bozulmamış olan Yunanlılara yenildiler. Bir müddet sonra Yunan kültürü de bozulmağa başladığından, gerek Yunanlılar, gerek İranlılar, kuvvetli bir millî kültürle meydana çıkan medeniyetsiz Makedonyalılara yenildiler. Doğuda Eşkânî ve Sâsânî sülâlelerinin, batıda Romanlıların, millî kültürü bozulmağa başlayan Makedonyalılara üstün gelmesi de aynı şekilde izah olunabilir. Nihayet, medeniyetten hiçbir nasibi olmayan, fakat millî kültürde son derece kuvvetli olan Araplar ortaya çıkarak hem Sâsânîlere, hem de Romalılara galip geldiler. Fakat, çok zaman geçmeden Arap milleti de medenîleşmeğe başladığından millî kültürünü kaybederek siyasî hâkimiyeti, Türkistan'dan yeni gelmiş olan töreli Selçuk Türklerine teslim ettiler. Töre, Türklerin millî kültüründen başka bir şey değildi. Türklerin şimdiye kadar müstakil kalması, Çanakkale'den İngilizlerle Fransızları kovması ve Mütarekeden sonra, İngiliz silâhlarıyle ve parasıyle donanmış bulunan Yunanlılarla Ermenileri yenerek mânen İngilizleri yenmesi, hep bu millî kültürün kuvveti sâyesindedir.

Millî kültür ile medeniyet arasındaki bu münasebetler anlaşıldıktan sonra, artık Türkçülüğün ne demek olduğunu ve bu memlekette ne gibi vazifeleri yerine getirmesi gerektiğini tâyin edebiliriz. Osmanlı medeniyeti, iki sebeple, yıkılmağa mahkûmdu: Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun, bü-

tün imparatorluklar gibi, geçici bir topluluktan ibaret olmasıydı. Ebedî hayata sahip olan zümreler ise, geçici topluluklar değil, cemiyetlerdir. Cemiyetlere gelince, bunlar yalnız milletlerden ibarettir. Mahkûm milletler, millî benliklerini imparatorlukların kozmopolit idaresi altında, ancak bir süre için unutabilirlerdi. Bir gün, mutlaka milletlerden ibaret olan hakikî cemiyetler, raiyyelik (sürü oluş) uykusundan uyanacaklar, kültürel istiklâllerini ve siyasî hâkimiyetlerini isteyeceklerdi. Avrupa'da beş yüzyıldan beri bu ameliye devam ediyordu. Bundan dolayı, bu ameliyenin dışında kalmış olan Avusturya, Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları da, önceki benzerleri gibi, dağılmağa yüz tutacaklardı. İkinci sebep, Batı medeniyetinin, yükseldikçe, Doğu medeniyetini büsbütün ortadan kaldırmak gücüne sahip olmasıdır. Rusya'da ve Balkan memleketlerinde Batı medeniyeti, Doğu medeniyetinin yerine geçtiği gibi; Osmanlı İmparatorluğu'nda da aynı durum başgösterecekti. Doğu medeniyeti, bazılarının zannettikleri gibi, gerçekten İslâm medeniyeti değildi. Kaynağı, Doğu medeniyeti idi. Nasıl ki, Batı medeniyeti de hıristiyan medeniyeti değil, Batı Roma medeniyetinin bir devamından ibaretti. Osmanlılar, Doğu Roma medeniyetini, doğrudan doğruya Bizans'tan almadılar: Kendilerinden önce Müslüman Araplarla Acemler bu medeniyeti almış olduklarından, Osmanlılar onu, bu dindaş milletlerden aldılar. Bundan dolayıdır ki bu medeniyeti, bazı fikir adamları İslâm medeniyeti zannettiler.

Batı medeniyetinin her yerde Doğu medeniyetinin yerine geçmesi tabiî bir kanun olunca, Türki-

ye'de de böyle olması zarurî idi. O halde Doğu medeniyeti dairesinde bulunan Osmanlı medeniyeti ister istemez ortadan kalkacak, onun yerine, bir taraftan İslâm diniyle beraber bir Türk kültürü, diğer taraftan da Batı medeniyeti geçecektir. İşte Türkçülüğün vazifesi, bir taraftan yalnız halk arasında kalmış olan Türk kültürünü arayıp bulmak, diğer taraftan Batı medeniyetini tam ve canlı bir surette alarak millî kültüre aşılamaktadır.

Tanzimatçılar, Osmanlı medeniyetini Batı medeniyetiyle uzlaştırmağa çalışmışlardı. Halbuki, iki zıt medeniyet yanyana yaşayamazlar; sistemleri birbirine aykırı olduğu için, ikisi de birbirini bozmağa sebep olur. Meselâ, Batı'nın mûsikî tekniği ile Doğu'nun mûsikî tekniği birbiriyle uzlaşamaz. Batı'nın tecrübî mantığı ile Doğu'nun iskolâstik mantığı birbiriyle barışamaz. Bir millet ya Doğulu olur, ya Batılı olur. İki dinli bir fert olamadığı gibi, iki medeniyetli bir millet de olamaz. Tanzimatçılar, bu noktayı bilmedikleri için, yaptıkları yenilik hareketinde başarı sağlayamadılar.

Türkçülere gelince, bunlar, esasen Bizanslı olan Doğu medeniyetini büsbütün bırakarak Batı medeniyetini tam bir surette almak istediklerinden, teşebbüslerinde başarılı olacaklardır. Türkçüler tamamıyle Türk ve Müslüman kalmak şartıyle, Batı medeniyetine tam ve kat'î bir surette girmek isteyenlerdir. Fakat, Batı medeniyetine girmeden önce, millî kültürümüzü arayıp bularak millî kültürümüzü ortaya çıkarmamız gerekir.

tün imparatorluklar gibi, geçici bir topluluktan ibaret olmasıydı. Ebedî hayata sahip olan zümreler ise, geçici topluluklar değil, cemiyetlerdir. Cemiyetlere gelince, bunlar yalnız milletlerden ibarettir. Mahkûm milletler, millî benliklerini imparatorlukların kozmopolit idaresi altında, ancak bir süre için unutabilirlerdi. Bir gün, mutlaka milletlerden ibaret olan hakikî cemiyetler, raiyyelik (sürü oluş) uykusundan uyanacaklar, kültürel istiklâllerini ve siyasî hâkimiyetlerini isteyeceklerdi. Avrupa'da beş yüzyıldan beri bu ameliye devam ediyordu. Bundan dolayı, bu ameliyenin dışında kalmış olan Avusturya, Rusya ve Osmanlı İmparatorlukları da, önceki benzerleri gibi, dağılmağa yüz tutacaklardı. İkinci sebep, Batı medeniyetinin, yükseldikçe, Doğu medeniyetini büsbütün ortadan kaldırmak gücüne sahip olmasıdır. Rusya'da ve Balkan memleketlerinde Batı medeniyeti, Doğu medeniyetinin yerine geçtiği gibi; Osmanlı İmparatorluğu'nda da aynı durum başgösterecekti. Doğu medeniyeti, bazılarının zannettikleri gibi, gerçekten İslâm medeniyeti değildi. Kaynağı, Doğu medeniyeti idi. Nasıl ki, Batı medeniyeti de hıristiyan medeniyeti değil, Batı Roma medeniyetinin bir devamından ibaretti. Osmanlılar, Doğu Roma medeniyetini, doğrudan doğruya Bizans'tan almadılar: Kendilerinden önce Müslüman Araplarla Acemler bu medeniyeti almış olduklarından, Osmanlılar onu, bu dindaş milletlerden aldılar. Bundan dolayıdır ki bu medeniyeti, bazı fikir adamları İslâm medeniyeti zannettiler.

Batı medeniyetinin her yerde Doğu medeniyetinin yerine geçmesi tabiî bir kanun olunca, Türki-

ye'de de böyle olması zarurî idi. O halde Doğu medeniyeti dairesinde bulunan Osmanlı medeniyeti ister istemez ortadan kalkacak, onun yerine, bir taraftan İslâm diniyle beraber bir Türk kültürü, diğer taraftan da Batı medeniyeti geçecektir. İşte Türkçülüğün vazifesi, bir taraftan yalnız halk arasında kalmış olan Türk kültürünü arayıp bulmak, diğer taraftan Batı medeniyetini tam ve canlı bir surette alarak millî kültüre aşılamaktadır.

Tanzimatçılar, Osmanlı medeniyetini Batı medeniyetiyle uzlaştırmağa çalışmışlardı. Halbuki, iki zıt medeniyet yanyana yaşayamazlar; sistemleri birbirine aykırı olduğu için, ikisi de birbirini bozmağa sebep olur. Meselâ, Batı'nın mûsikî tekniği ile Doğu'nun mûsikî tekniği birbiriyle uzlaşamaz. Batı'nın tecrübî mantığı ile Doğu'nun iskolâstik mantığı birbiriyle barışamaz. Bir millet ya Doğulu olur, ya Batılı olur. İki dinli bir fert olamadığı gibi, iki medeniyetli bir millet de olamaz. Tanzimatçılar, bu noktayı bilmedikleri için, yaptıkları yenilik hareketinde başarı sağlayamadılar.

Türkçülere gelince, bunlar, esasen Bizanslı olan Doğu medeniyetini büsbütün bırakarak Batı medeniyetini tam bir surette almak istediklerinden, teşebbüslerinde başarılı olacaklardır. Türkçüler tamamıyle Türk ve Müslüman kalmak şartıyle, Batı medeniyetine tam ve kat'î bir surette girmek isteyenlerdir. Fakat, Batı medeniyetine girmeden önce, millî kültürümüzü arayıp bularak millî kültürümüzü ortaya çıkarmamız gerekir.

V

HALKA DOĞRU

Türkçülüğün ilk esaslarından biri de şu "Halka Doğru" prensibidir. Vaktiyle, bu prensibi tatbik etmek üzere, İstanbul'da *Halka Doğru* adlı bir mecmua çıkarıyorduk. Sonraları, İzmir'de de aynı isimde bir mecmua neşrolundu.

"Halka doğru gitmek", ne demektir? Halka doğru gidecek olanlar kimlerdir? Bir milletin aydınlarına, fikir adamlarına o milletin "seçkinler" i adı verilir. Seçkinler, yüksek bir eğitim ve öğretim görmüş olmakla, halktan ayrılmış olanlardır. İşte, halka doğru gitmesi lâzım gelenler bunlardır.

Seçkinler, halka doğru niçin gidecekler? Bu soruya bazıları şöyle cevap veriyor: «Seçkinler, halka, millî kültür götürmek için» gitmelidirler. Halbuki, önceki bölümde görüldüğü üzere, memleketimizde "millî kültür" denilen şey yalnız halkta vardır. Seçkinler henüz millî kültürden nasiplerini almamışlardır. O halde millî kültürden mahrum bulunan seçkinler, millî kültürün canlı bir müzesi olan halka, ne suretle millî kültür götürebilecekler? Meseleyi çözebilmek için, önce şu noktalara cevap verelim: Seçkinler, neye mâliktir? Halkta ne vardır? Seçkinler, medeniyete mâliktir. Halkta millî kül-

tür vardır. O halde, seçkinlerin halka doğru gitmesi şu iki maksat için olabilir: 1) Halktan millî kültür terbiyesi almak için, halka doğru gitmek. 2) Halka medeniyet götürmek için, halka doğru gitmek.

Gerçekten de seçkinlerin halka doğru gitmesi bu iki maksat içindir. Seçkinler, millî kültürü yalnız halkta bulabilirler, başka bir yerde bulamazlar. Demek ki, halka doğru gitmek, millî kültüre doğru gitmek mahiyetindedir. Çünkü, halk, millî kültürün canlı bir müzesidir.

Seçkinlerin çocukken aldıkları terbiyede millî kültür yoktu. Çünkü içinde okudukları mektepler, "halk mektebi" değildi, "millî mektep" de değildi. Bu sebeple milletimizin seçkinleri millî kültürden mahrum olarak yetiştiler, millîlikten uzaklaşarak yetiştiler. Şimdi, bu eksikliği tamamlamak istiyorlar. Ne yapmalıdırlar? Bir taraftan halkın içine girmek, halkla beraber yaşamak, halkın kullandığı kelimelere, cümlelere dikkat etmek. Söylediği atasözlerini, gelenekte yaşayan hikmetleri işitmek. Düşünüşündeki tarzı, duyuşundaki üslûbu tesbit etmek. Şiirini, mûsikîsini dinleyerek, raksını, oyunlarını seyretmek. Dinî hayatına, ahlâkî duygularına nüfuz etmek. Giyinişinde, evinin mimarîsinde, mobilyalarının sadeliğindeki güzellikleri tadabilmek. Bundan başka, halkın masallarını, fıkralarını, menkıbelerini, "tandırnâme" adı verilen, eski töreden kalma inanışları öğrenmek. Halk kitaplarını okumak. Korkut Ata'dan başlayarak âşık kitaplarını, Yunus Emre'den başlayarak tekke ilâhîlerini, Nasreddîn Hoca'dan başlayarak halk nükteciliğini, çocukluğumuzda seyrettiğimiz Karagözle orta oyunu-

nu aramak, bulmak lâzım. Halkın *cenknâme*'ler okunan eski kahvelerini, ramazan gecelerini, cuma *ârifâne*'lerini, çocukların her yıl sabırsızlıkla bekledikleri çoşkun bayramlarını yeniden diriltmek, canlandırmak lâzım. Halkın sanat eserlerini toplayarak millî müzeler vücûda getirmek lâzım. İşte, Türk milletinin seçkinleri, ancak uzun müddet halkın bu millî kültür müzeleri ve mektepleri içinde yaşadıktan ve ruhları tamamiyle Türk kültürü ile dolduktan sonradır ki *millîleşmek* imkânına kavuşurlar. Rusların en büyük şâiri olan Puşkin, bu sûretle millîleştiği içindir ki, gerçekten bir millî şâir oldu. Dante, Petrark, Jean jacques Rousseau, Goethe, Schiller, D'Annunzio gibi millî şâirler hep, halktan aldıkları kuvvetler sayesinde sanat dâhileri oldular.

Sosyoloji ilmi de bize gösteriyor ki dehâ esasen halktadır. Bir sanatkâr, ancak halktaki estetik zevkin göründüğü bir yer olduğu takdirde dâhi olabilir. Bizde dâhi sanatkârların yetişmemesi, sanatkârlarımızın, estetik zevklerini halkın canlı müzesinden almamaları dolayısıyledir. Bizde, şimdiye kadar, halkın güzellik duygusuna kim kıymet verdi? Eski Osmanlı seçkinleri, köylüleri *eşek Türk* diye tahkîr ederdi. Anadolu şehirlileri de; *taşralı* tâbiriyle, küçümsenirdi. Halka bütün olarak verilen unvan, *avam* kelimesinden ibâretti.

Havas, yalnız sarayın kullarının teşkîl ettiği, Osmanlı seçkinleriydi. Halka kıymet vermedikleri içindir ki, bugün bu eski seçkinler sanatının ne dili, ne vezinleri, ne edebiyatı, ne mûsikîsi, ne felsefesi, ne ahlâk sistemi, ne siyaseti, ne ekonomisi, hâsılı hiçbir şeyi kalmadı. Türk milleti, bütün bu

şeylere yeniden, her birinin alfabesinden başlamak mecburiyetinde kaldı. Bu milletin, yakın bir zamana kadar, kendisine mahsus bir adı bile yoktu. Tanzimatçılar ona: «Sen, yalnız Osmanlısın. Sakın, başka milletlere bakarak, sen de millî bir ad isteme! Millî bir ad istediğin anda, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına sebep olursun!» demişlerdi. Zavallı Türk, «vatanımı kaybederim» korkusuyle "Vallahi Türk değilim, Osmanlılıktan başka hiçbir zümreye mensup değilim" demeğe mecbur edilmişti. Boşo[1]'ya karşı bu sözü her gün söyleyen milletvekillerimiz bile vardı.

Fakat bu Osmanlıcılar hiç düşünemiyorlardı ki, her ne yapsalar, bu yabancı milletler, Osmanlı topluluğundan ayrılmağa çalışacaklardır. Çünkü, artık yüzlerce milletten mürekkep olan sun'î toplulukların devamına imkân kalmamıştır. Bundan sonra, her millet; ayrı bir devlet olacak, mütecânis, samîmî, tabiî bir cemiyet hayatı yaşayacaktır. Şüphesiz, Avrupa'nın batısında beş yüzyıldan beri başlayan bu sosyal gelişme hareketi, mutlaka, doğusunda da başlayacaktı. I. Dünya Savaşı'nda Rusya, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluklarının yıkılması da gösterdi ki, bu sosyal kıyâmet pek yakınmış. Acaba Türkler, bu sosyal mahşer meydanına kendilerinin de Türk adlı bir millet olduklarını, Osmanlı İmparatorluğu içinde kendilerinin de hususî bir vatanları ve millî hakları bulunduğunu bilmeyerek, anlamayarak çıkmış olsaydılar, şaşkınlıktan ne yapacaklardı? Yoksa «Mâdemki Osmanlılık yıkıldı,

---

[1] Osmanlı Meb'usan Meclisinde Yunancılığı ile meşhur bir Osmanlı mebusu.

bizim artık hiç bir millî ümidimiz, hiç bir siyasî emelimiz kalmadı» mı diyeceklerdi? Evvelce Türkçülüğe kayıtsız kalan bâzı insaf sâhibi Osmanlıcılar, *Wilson Prensipleri* ortaya atıldıktan sonra, "Türkçülük bize, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrı, hususî ve millî bir hayatımız, sınırları etnoğrafya ilmi tarafından çizilmiş millî bir vatanımız, bu vatanda kendi kendimizi tam bir istiklâl ile idâre etmekten ibâret olan millî bir hakkımız olduğunu vaktiyle bir çoğumuzun zihnine ve ruhuna yerleştirmiş olmasaydı, bugün hâlimiz ne olacaktı?" demeğe başladılar. Demek ki, yalnız bir tek kelime, mukaddes ve mübarek *Türk* kelimesidir ki, bu karışıklığın içinde doğru yolu görmemize sebep oldu.

Türkçüler, seçkinlere yalnız milletlerinin adını öğretmekle kalmadılar; onlara, milletin güzel dilini de öğrettiler. Fakat, verdikleri ad gibi, bu öğrettikleri güzel dil de halktan alınmıştı. Çünkü, bunlar yalnız halkta kalmıştı. Seçkinler zümresi ise, şimdiye kadar, bir uyurgezer hayatı yaşıyordu. Uyurgezerler gibi iki şahsiyeti vardı. Hakîkî şahsiyeti Türk olduğu halde, uyurgezerlik vehmi içinde kendini Osmanlı sanıyordu. Öz dili türkçe olduğu halde, uyurgezerler gibi, hastalık neticesi olarak, sun'î bir dil kullanıyordu. Şiirde de, kendi samîmî vezinlerini bırakarak, Acemden aldığı taklit vezinlerle terennüm ediyordu. Türkçülük, bir ruh doktoru gibi, bu uyurgezere, Osmanlı olmayıp Türk olduğunu, dilinin türkçe ve vezinlerinin halk vezinleri bulunduğunu telkin etti. Hayır, telkin değil, hakikî tabiriyle, onu ilmî delillerle ikna etti. Bu suretledir ki, seçkinler,

sun'î uyurgezer hâlinden kurtularak, nórmal bir surette düşünmeğe ve duymağa başladı.

Fakat, bugün itirâf etmeliyiz ki, bu seçkinler, halka doğru yalnız bir tek adım atabilmişlerdir. Tamamiyle halka doğru gitmiş olmak için, halkın içinde yaşayarak, ondan millî kültürü tamamiyle almaları lâzımdır. Bunun için yalnız bir çâre vardır ki o da Türkçü gençlerin öğretmenlikte köylere gitmesidir. Yaşlı olanlar da, hiç olmazsa, Anadolu'nun iç şehirlerine gitmelidirler. Osmanlı seçkinleri, ancak tamamiyle halk kültürünü aldıktan sonradır ki, millî seçkinler hâline gireceklerdir.

Halka doğru gitmenin ikinci vazifesi de, halka medeniyet götürmektir. Çünkü, halkta medeniyet yoktur. Seçkinlerse, medeniyetin anahtarlarına sâhiptir. Fakat halka, değerli bir armağan olarak, aşağıda gösterdiğimiz üzere, Doğu medeniyetini, yâhut onun bir dalı olan Osmanlı medeniyetini değil, Batı medeniyeti götürmelidirler.

VI

GARBA DOĞRU

Bir eski atalar sözü bize şöyle diyor: "İşini bil, aşını bil, eşini bil!" Bu formüle benzeterek, sosyoloji de bize böyle diyebilir: "Milletini tanı, ümmetini tanı, medeniyetini tanı!"

Türkçülerin neşriyâtı ve millî felâketler bize, az çok, milletimizin, ümmetimizin nelerden ibaret olduğunu anlattı. Bu noktalarda, artık, herkesin aynı suretle düşündüğü görülüyor. Fakat, hangi medeniyet zümresine mensup bulunduğumuz meselesine gelince, bu noktada hâlâ aramızda görüş farkları, belki de hakîkî anlaşmazlıklar vardır. Bu sebeple, millî meseleleri incelemeye başlarken, bu meseleyi de çözmeğe çalışmamız gerekir.

Medeniyet meselesinin müphem kalmasının birinci sebebi, «medeniyet» kavramı ile, «medenîlik» kavramının birbirine karıştırılmasıdır. Eski zamanlarda, cemiyetler şu üç halden birine mensup sayılırdı. Vahşîlik, göçebelik, medenîlik. Bugün, vahşîlik kelimesi, ilim âleminden büsbütün dışarı atıldı. Çünkü, eskiden vahşî denilen iptidaî cemiyetlerin de kendilerine mahsus birer medeniyetleri olduğu meydana çıktı. Hattâ, bu cemiyetlerin bâzı tekâmül merhalelerinden geçtikleri anlaşıldığından, bun-

lar hakkında «iptidaî cemiyetler» tâbirinin kullanılmasından bile çekinenler var.

Medeniyetin bütün insan cemiyetlerinde mevcut bulunduğu görülünce, bunun hayvan topluluklarında da bulunup bulunmadığı meselesi ortaya çıkar. Medeniyet, birtakım müesseselerin, yâni düşünüş ve yapış tarzlarının bütünüdür. Hayvan toplulukları ise, biyolojik verasetle geçen içgüdülerle idâre olunurlar. Bunlarda, hattâ iş bölümü ve mesleklere ayrılma bile irsîdir. Hükümdar, amele, asker gibi sınıflar, vazifeleri için gerekli olan organları doğarken beraberlerinde dünyaya getirirler. Hayvan topluluklarında gelenek ve terbiye yollarıyle nesilden nesle geçen müesseselere benzer hiç bir şey yoktur. Buna göre, bunlarda medeniyetin varlığını kabul etmemek lâzım gelir. O halde, "medeniyet" hakkında, aşağıdaki iki esası hakikat olarak ileri sürebiliriz: 1) Medeniyet, bütün insan cemiyetlerinde mevcuttur. 2) Medeniyet, yalnız insan cemiyetlerine mahsustur.

Medeniyet, birtakım müesseselerin bütünüdür, demiştik. Halbuki, yalnız bir millete mahsus olan müesseselerin bütününe «millî kültür» denir. Yalnız bir ümmete mahsus bulunan müesseselerin bütününe de «din» adı verildiği gibi. Bu iki kavramın karşısında, «medeniyet» kavramının yeri ne olabilir? Sosyolojiye göre, kültürleri ve dinleri ayrı olan çeşitli cemiyetler arasındaki müşterek müesseselerin tamamına «medeniyet» adını vermemiz uygundur. Demek ki millî kültürce ve dince birbirine yabancı bulunan cemiyetler, medeniyette, müşterek olabilirler. Millî kültürdeki ayrılıklar nasıl din birliğine mâni de-

ğilse, millî kültürün ve dinin ayrı olması da medeniyetteki ortaklığa engel olamaz. Meselâ, Yahudilerle Japonlar, gerek millî kültür, gerek din bakımından Avrupalılara yabancı oldukları halde, medeniyetçe Avrupa milletleriyle müşterektirler.

Medeniyet meselesinin müphem kalmasının bir sebebi de, medeniyetin yalnız bir türlü olduğunu zannetmektir. Halbuki, birçok medeniyetler vardır. Meselâ, bugün Avustralya aşiretleri başka bir medeniyet dâiresi, Kuzey Amerika Hindlileri başka bir medeniyet dâiresi, Afrika aşiretleri ve Okyanusya aşiretleri de başka medeniyet dâireleri teşkil ederler. İlk Çağ'da, Akdeniz kıyılarında yaşayan milletler arasında müşterek bulunan, bir «Akdeniz Medeniyeti» vardı. Bundan eski «Yunan Medeniyeti», Yunan medeniyetinden de eski «Roma Medeniyeti» doğdu. Bu son medeniyetten de Doğu ve Batı medeniyetleri doğdu. Asya'nın doğusunda da bir «Uzak Doğu Medeniyeti» vardı. Çinliler, Moğollar, Tonguzlar, Tibetliler, Çin Hindi kavimleri hâlâ o medeniyete mensupturlar.

Arkeoloji âlimleri yer altındaki insan eserlerinden, tarih öncesi devirlerin medeniyet dâirelerini bile bulup meydana çıkarabiliyorlar. Halk bilgisi araştırıcıları da masalların, mitlerin ve menkıbelerin, atasözlerinin birtakım medeniyet dâireleri vücuda getirdiğini keşfetmektedirler.

Bu ifâdelerden anlaşılıyor ki, medeniyet dâirelerinin de kendilerine mahsus coğrafî sahaları ve bu sahaların belirli sınırları var. Meselâ, bir masal yâhut bir âlet belirli bir noktaya kadar yayılıyor, ondan öteye gidemiyor. Çünkü her medeniyet başka

bir sisteme girer. Âdetâ, her medeniyetin başka bir mantığı, başka bir estetiği, başka bir hayat görüşü vardır. Bundan dolayıdır ki, medeniyetler birbirine karışamıyorlar. Yine bundan dolayıdır ki, bir medeniyeti bütün sistemiyle kabul etmeyenler, onun bâzı kısımlarını alamıyorlar. Alsalar bile kendilerine mal edemiyorlar. Medeniyeti de, din gibi dışından değil, içinden almak gerekir. Medeniyet de tıpkı din gibidir. Ona da inanmak ve yürekten bağlanmak gerekir. Bu noktayı iyi anlamamış olan Tanzimâtçıların bizi Avrupa Medeniyeti'ne dış görünüşü taklit etmek yoluyle sokmağa kalmaları, bundan dolayı kısır kaldı.

Medeniyetlerin coğrafî sınırları ayrı olduğu gibi, tarihî gelişmeleri de birbirinden ayrıdır. Bu gelişmelerin de bir başlangıcı ve bir sonu vardır. Fakat, medeniyet zümreleri millî kültür zümrelerinden daha geniş oldukları için, ömürleri de ötekilerin ömründen daha uzundur.

Bundan başka, bir millet gelişmesinin yüksek noktalarına çıktıkça, medeniyetini de değiştirmek mecburiyetinde kalır. Meselâ Japonlar, son yüzyılda Uzak Doğu medeniyetini bırakarak, Batı medeniyetine girdiler.

Bu hususta, en çarpıcı örneği Türklerde görürüz. Çünkü Türkler sosyal gelişmelerinin üç ayrı merhalesinde birbirine benzemeyen üç muhtelif medeniyet zümresine girmek mecburiyetinde kaldılar: Türkler, "kavmî devlet" hayatı yaşarken, Uzak Doğu medeniyetine mensuptular. "Sultanî devlet" devrine geçince, Doğu medeniyetine girmeğe mecbur oldular. Bugün, "millî devlet"' devrine geçtikleri sı-

rada da, içlerinde Batı medeniyetine girmek için kuvvetli bir akımın belirdiğini görüyoruz.

Uzak Doğu medeniyetinin izlerine, bilhassa, sözlü geleneklerden ayrılamayan câhil tabakada rastlarız. Bu tabakanın hâlâ inanmakta bulunduğu "tandırname" hükümleri, Uzak Doğu medeniyetinde esas olan inanışlarla tatbikatın devamından ibarettir. Masallar, eski menkıbelerle mitlerin artıklarıdır. Bir taraftan eski Türk diniyle Uzak Doğu milletlerine mahsus dinlerin mukayesesi, diğer taraftan bunların bütünü ile bugün de okuma - yazma bilmeyen halk arasında yaşamakta bulunan tandırname hükümleri ve masallar arasındaki mukayeseler, bu hakikati meydana çıkarmağa kâfidir.

Bu mukayese, bize Türklerin "Altay ırkı" yahut "Moğol ırkı" adları verilen zümrelerle ilgilerinin de hakikî mahiyetini gösterebilir. Ârîlerden daha beyaz ve güzel olan Türklerin sarı ırka mensup gösterilmesi ilmî bir esasa dayanmadığı gibi, "Altay ırkı" denilen kavimler zümresinde de bir dil birliğinin varlığı henüz ispat edilememiştir. O halde, müphem bir surette "ırk" adı verilen bu zümrelerin Uzak Doğu medeniyeti zümresinden ibaret olması muhtemeldir. Bu ihtimale göre bizim gerek Fino - Uğriyenlerle, gerek Tonguz ve Moğollarla tek bağımız vaktiyle Uzak Doğu medeniyetinde onlarla ortak bulunmamızdan ve uzun müddet onları siyasî hâkimiyetimiz altında yaşatmamızdan ibarettir. Bu müşterek hayatlar dolayısıyle dillerimiz arasında bazı müşterek kelimeler vücuda gelmiş olabilir.

Türklerin İslâm dinine girmesiyle, Doğu medeniyetine girmesi aynı zamanda oldu. Bundan dolayı birçoklarına göre, "Doğu medeniyetine", "İslâm Medeniyeti" demek daha doğru görünüyor. Halbuki, yukarıda belirttiğimiz gibi, dinleri ayrı bulunan cemiyetler aynı medeniyete mensup olabilirler. Demek ki medeniyet, dinden ayrı bir şeydir. Böyle olmasaydı, dinleri ayrı olan zümreler arasında ortak hiç bir müessesenin olmaması gerekirdi. Din, yalnız mukaddes müesseselerden, yalnız itikatlarla ibadetlerden ibaret olduğu için, bunların dışında kalan mukaddes olmayan müesseseler, meselâ, ilmî kavramlarla teknik âletler, estetik kaideler dinin dışında ayrı bir sistem teşkil ederler. Matematik, botanik, zooloji, biyoloji, psikoloji, sosyoloji gibi müspet ilimler, sanayie ve güzel sanatlara mahsus teknikler, dinlere bağlı değildir. Buna göre, hiç bir medeniyet, hiç bir dine bağlanamaz. Bir Hıristiyan medeniyeti olmadığı gibi, bir İslâm medeniyeti de yoktur. Batı medeniyetini İslâm medeniyeti sanmak doğru olmadığı gibi, Doğu medeniyetine de İslâm medeniyeti adını vermek yanlıştır. Doğu medeniyetiyle Batı medeniyetinin kaynaklarını İslâm ve Hıristiyan dinlerinde değil, başka yerlerde aramak lâzımdır.

Akdeniz medeniyeti ilk çağda eski Mısırlıların, Sümerlerin, Hititlerin, Asurluların, Fenikelilerin, ilh... yardımı ile teşekkül etmişti. Bu medeniyet; eski Yunanlılarda olgunluğa ulaştıktan sonra, Romalılara geçti. Romalılar bu medeniyeti idareleri altına aldıkları yüzlerce millete aşıladıktan sonra, Doğu Roma ve Batı Roma adları ile iki ayrı devlete ayrıldılar. Lâkin, bu siyasî ayrılık, yalnız siya-

set sahasında kalmadı. Akdeniz medeniyetinin de "doğu" ve "batı" adları ile ikiye ayrılmasına sebep oldu. Avrupalılar Batı Roma'ya vâris oldukları için, Batı Roma medeniyetini benimseyerek ilerlettiler. Bundan, şimdiki Batı medeniyeti vücuda geldi. Müslüman Araplar ise, Doğu Roma'nın siyasî vârisleri oldukları gibi, medeniyette de onların takipçisi oldular. Doğu Roma medeniyeti, Müslümanların eline geçince, Doğu medeniyeti adını aldı. Bu tezimizi ispat için, Doğu medeniyetinin unsurlarına biraz göz gezdirelim:

Arap mimarîsinin ilk modelleri, Bizans mimarîsidir. Türk mimarîsi de, bu iki mimarînin kaynaşmasından doğmuştur. Vâkıa Araplarla Türkler dışardan aldıkları modelleri olduğu gibi taklit etmekle kalmadılar. Bu modellere dinî imanlarının, ahlâkî mefkûrelerinin ilhamı ile gelişmeler ilâve ederek gayet şahsî mimarîlere sahip oldular. Bu şahsîleştirme ameliyesi, Araplarla Türklerin dinî seciyelerinin ve millî kültürlerinin tesiri ile oldu. Bununla beraber, bu mimarîlerin ilk modellerini Doğu Roma medeniyetinde aramak hususunda sanat tarihçileri birleşirler.

Doğu'da, seçkinlere mahsus olmak üzere, bir dümtek mûsikîsi vardır. Fârâbî, bu mûsikî tekniğini Bizans'tan alarak Arapçaya aktardı. Bu mûsikî Arab'ın, Acem'in, Türk'ün yüksek sınıfına girmekle beraber, halkın derin tabakalarına inemedi. Yalnız, havas tabakasına münhasır kaldı. Bundan dolayıdır ki müslüman milletler, mimarîde olduğu kadar bu Doğu mûsikîsinde de orijinal bir şahsiyet gösteremediler. Türkün halk tabakası, eski Uzak Doğu mede-

niyetinde yarattığı melodileri devam ettirerek, millî bir halk mûsikîsi vücuda getirdi. Arapların, Acemlerin halk kısmı da eski melodilerinde devam ettiler. Bu sebeple, Doğu mûsikîsi, Doğu'nun hiç bir milletinde millî bir mûsikî mahiyetini alamadı. Bu mûsikîye "İslâm mûsikîsi" denilememesine başka bir sebep daha vardır. Bu mûsikî, müslüman milletlerden başka, ortodoks milletlerin, Ermenilerin, Yahudilerin de mâbedlerinde terennüm edilmektedir.

Araplar mantığı, felsefeyi, tabiat ilimlerini ve matematiği Bizans'tan tercüme ettikleri gibi, belâgat, aruz, gramer ve sentaks gibi estetiğe ve dile ait ilimlerde de oradaki usulleri örnek olarak aldılar. Tıp da, İpokrat'ın ve Galien'in yetiştirdiği öğrencilerden alındı. Hülâsa, Araplar ilim, fen, felsefe adına akıl ve tecrübeye dayanan her ne varsa, Bizans'tan aldılar. Sonraları, Acemler gibi, Türkler de bu bilgileri Araplardan öğrendiler. Serbest düşünüşlü Arap filozofları, "Meşâî" ve "İşrâkî" adları ile, ikiye ayrılmışlardı Meşâîler Aristo'nun, İşrâkîler Eflâtun'un yolundan gidiyorlardı. Dine bağlı İslâm hakîmleri de, "Mütekellim" ve "Mutasavvıf" adları ile ikiye ayrılmıştı. Mütekellimler, "cüz-i lâyetecezzâ: Bölünemeyen parça" yı (atom) kabul ederek, Demokrit ve Epikür felsefelerine; mutasavvıflar da, İskenderiye filozofu Plotin'in "Yeni Eflâtunculuk" sistemine vâris olmuşlardı. Pisagor'un, Zenon'un eserlerini çevirenler, öğretenler de vardı. Bu sonuncu filozofun öğrencilerine "Revâkiyûn" (kemer-altıcılar) adı verilirdi. Muhiddin-i Arabî'nin "âyan-ı sabite" si (sabit örnekler) Eflâtun'un "idea" larından başka bir şey değildi. Metafizikten başka, ahlâk, siyaset,

ev idaresi ilimleri de Aristo'dan alınmıştır. Ahlâk-ı Nâsırî, Ahlâk-ı Celâlî, Ahlâk-ı Alâî gibi kitaplar, umumiyetle "ahlâk, siyaset, ev idaresi" kısımlarına ayrılır ve hepsi de Aristo'yu taklit ederek yazılmıştır.

Doğu Roma medeniyeti ile Batı Roma medeniyeti, Ortaçağ devam ettiği müddetçe, birbirinden o kadar ayrılmadılar. Müslümanlar, Doğu medeniyetini büyük değişikliklere uğratamadıkları gibi; hıristiyanlar da Ortaçağda, Batı medeniyetini büyük gelişmelere kavuşturamadılar.

Ortaçağda, Avrupa'da yalnız iki yeniliğin meydana çıktığını görüyoruz: Feodal şatolarda *opera* zuhur etti. Batı Avrupa'nın güney cihetlerinde yüceltici aşk duygusu (Şövalye aşkı), *salon* ve *kadın estetiği* vücuda geldi. Birinci yenilik, mûsikînin gelişmesiyle Batı mûsikîsinin şekillenmesine sebep oldu. Çünkü eski Yunanlıların kurdukları mûsikî tekniğindeki çeyrek sesler, operaya uymadığından, terkolundu. Aynı zamanda, operanın tesiriyle, monoton melodiler bırakılarak, mûsikîye *armoni* unsuru ilâve edildi. İkinci yenilik de, kadınların, ismet ve kudsiyetlerini kaybetmeksizin, cemiyet hayatına karışmasını temin etti. Müslümanlar, harem, selâmlık, çarşaf, peçe gibi âdetleri hıristiyan Bizans'la mecûsî İran'dan almakta iken; Batı Avrupa'da, kadınlar sosyal hayata giriyorlardı. İşte, Ortaçağda, Doğu Medeniyeti ile Batı Medeniyeti arasında bu gibi küçük farklar bir yana, büyük bir simetri görülür. Meselâ, Ortaçağ islâm mimarîsine karşılık, Avrupa'da, *gotik* adıyle, dinî bir mimarî görürüz. İslâm âleminin *hikemiyâtına karşılık*, Avrupa medreselerinde *iskolâstik* felsefesini buluruz.

Hür felsefeye göre, hakikat meçhuldur. Filozofun vazifesi, bu meçhul hakikati, geleneklere bağlı olmaksızın, arayıp bulmaktır. Bulacağı hakikat sosyal geleneklere aykırı olsa da umurunda değildir. Çünkü, ona göre, hakikat her şeyden daha faydalıdır ve daha kıymetlidir.

Halbuki, hakîmlere göre, bütün hakikatler malûmdur; çünkü, gelenekler nakil ile sabit olmuş hakikatlerdir. Hakîmin vazifesi, esasen bilinen bu hakikatleri aklî delillerle ispat ve teyid eylemektir. Usullerindeki bu farktan dolayıdır ki hakîmler, *filozof* adıyle anılmalarını istemezlerdi. Zira, filozoflara dinsiz gözüyle bakarlardı.

Avrupa'nın Ortaçağdaki kilise filozofları da hep bu kanaatte idiler. Felsefe tarihinde, bu sisteme *iskolâstik* adı verildi. İslâm hakîmleri gibi, Avrupa iskolâstikleri de Aristo'yu «birinci öğretmen» saymışlardır. Bu zümrelerin her ikisine göre, hikmetin gayesi, din ile Aristo felsefesinin uzlaştırılmasından ibaretti.

Avrupa'da rönesans, reform, felsefî yenilik, romantizm gibi ahlâk, din, ilim, estetik sahalarında olan değişiklikler Ortaçağ hayatına son verdi. İslâm âleminde bu değişiklikler vücuda gelmediği için, biz hâlâ Ortaçağdan kurtulamamışızdır. Bu cihetle, Avrupa iskolâstiğe nihayet verdiği halde, biz henüz onun tesiri altındayız. Birçok yüzyıllar atbaşı beraber gittikleri halde, Doğu ile Batı'nın bu ayrılışına sebep nedir? Bu hususta tarihçiler birçok sebepler sayarlarsa da, biz, sosyolojinin gösterdiği sebebi daha doğru gördüğümüzden onları ileri süreceğiz: Avrupa'nın büyük şehirlerinde sosyal ke-

safetin artması, iş bölümünü gerektirdi. İhtisas meslekleri ve mütehassıslar vücuda geldi. İhtisasla beraber, fertlerde, ferdî şahsiyet teşekkül etti. Ruhların esas bünyesi değişti. Bu esaslı değişiklikten yeni ruha sahip, mantıkça, mefkûrece eski insanlara benzemeyen yeni insanlar doğdu. Bunların ruhundan fışkıran yeni hayat eski çerçevelere sığdırılamazdı. Bundan dolayı eski çerçeveler kırıldı, parçalandı. Serbest kalan yeni hayat, yaratıcı kudretini her tarafa yönelterek, her sahada ilerleme ve gelişmeler sağladı. Bilhassa büyük sanayii meydana getirerek, çağdaş medeniyetin çehresini şekillendirdi.

Doğu'da ise, sosyal kesafet bakımından ileri gitmiş büyük şehirler vücuda gelmemişti. Mevcut büyük şehirler ise, nüfusça karışık oldukları gibi, kaynaşma vasıtalarından, bundan dolayı da manevî kesafetten mahrumdular. Bu mahrumiyetler dolayısıyle, Doğu'da ne iş bölümü, ne ihtisas, ne ferdî şahsiyet, ne de büyük sanayi vücuda gelemedi. Yeni bir ruha, yeni bir hayata kavuşmadıkları için, Doğu milletleri, zarurî olarak, medeniyetlerini Ortaçağdaki şeklinden daha ileri götüremediler. Çünkü, atâlet kanunu gereğince bir sebep onu değiştirmedikçe, her şey olduğu gibi kalır.

Bununla beraber, Batı ve Orta Avrupa, Ortaçağ medeniyetinden kurtulduğu halde, Doğu Avrupa'da yaşayan ortodoks milletler hâlâ bu medeniyetten kurtulamamışlardı. Ruslar, tâ Deli Petro zamanına kadar, Doğu Medeniyetinde kaldılar. Deli Petro, Rusları Doğu Medeniyeti'nden çıkararak, Batı Medeniyeti'ne geçirmek için çok zahmetler çekti. Bir milletin Doğu medeniyetinden Batı mede-

niyetine geçmesi için ne gibi usuller takip etmek lâzım geldiğini anlamak için, Deli Petro'nun yenileştirme tarihini incelemek kâfidir. Ruslar istidatsız görünürken, bu cebrî yenilikten sonra, süratle ilerlemeye başladılar. Doğu Medeniyeti'nin ilerlemeye engel, Batı Medeniyeti'nin yükselmeye sebep olduğuna bu tarihî vaka da bir delil değil midir?

Avrupa Medeniyeti'nin temeli, iş bölümüdür, demiştik. İş bölümü Avrupa'da yalnız zanaatları, yalnız iktisadî meslekleri birbirinden ayırmakla kalmadı.. İlimler sahasında 'da, iş bölümü husule gelerek, her ilmin ayrı mütehasısları yetişmeye başladı.

Güzel sanatlar sahasında da iş bölümü kendisini göstererek, önceleri aynı şahısta birleşebilen sanatları birbirinden farklı ihtisaslara ayırdı. Sosyal hayatın diğer kolları da, iş bölümü vasıtasıyle, birbirinden ayrıldılar.

Siyasî kuvvetler *teşriî,* (yasama), *kazaî* (yargı), *icraî* (yürütme) adlarıyle üçe ayrıldığı gibi, siyasî teşkilâtla dinî teşkilât da birbirinden ayrıldılar. İşbölümünün bu tecellîlerinden adalet teşkilâtı kuvvet bulduğu gibi, ikdisadî, ilmî, estetik faaliyetler de son derece mükemmelleşti. Bu sebeple, müslüman milletler, evvelce Avrupalılara askerî ve siyasî kuvvetçe eşit, hattâ bazen üstün iken Avrupa'da iş bölümünün husule getirdiği terakkîler neticesi olarak, onlara nispetle gittikçe zayıf bir mevkide kalmağa başladılar.

Gerek askerlikte, gerek siyasette iki cemiyetin birbiriyle savaş edebilmeleri için iki tarafın aynı silâhlarla mücehhez olması lâzımdır. Avrupalılar sanayideki çok ilerlemeleri sayesinde tank gibi,

zırhlı otomobil gibi, uçak, dretnot, denizaltı gibi müthiş harp âletleri yapabildikleri halde, biz, bunlara karşılık, yalnız âdi top ve tüfek kullanmak mecburiyetindeyiz. Bu durumda, İslâm âlemi Avrupa'ya karşı sonuna kadar nasıl dayanabilecek? Gerek dinimizin, gerek vatanımızın istiklâlini nasıl savunabileceğiz?

Bu dinî ve vatanî tehlikeler karşısında yalnız bir kurtuluş çaresi vardır ki, o da ilimlerde, sanayide, askerlik ve hukuk teşkilâtında Avrupalılar kadar ilerlemektir, yani medeniyette onlara eşit olmaktır. Bunun için de, tek bir çare vardır: Avrupa medeniyetine tam bir surette girmek.

Vaktiyle, Tanzimatçılar da bu lüzumu idrâk ederek Avrupa Medeniyeti'ni almağa teşebbüs etmişlerdi: Fakat onlar aldıkları şeyleri yarım alıyorlar, tam almıyorlardı. Bundan dolayıdır ki, ne bir hakikî üniversite kurabildiler, ne insicamlı bir adliye teşkilâtı vücuda getirebildiler. Tanzimatçılar, üretimi modernleştirmeden önce tüketim tarzlarını yani giyim - kuşam, beslenme, bina ve mobilya sistemlerini değiştirdikleri için, millî sanatlarımız tamamiyle çöktü, buna karşı yeni tarzda Avrupalı bir endüstrinin çekirdeği bile vücuda gelemedi.Buna sebep, kâfi derecede ilmî inceleme yapmadan, esaslı bir mefkûre ve kesin bir program vücuda getirmeden işe başlamak ve her işte yarım tedbirli olmaktı.

Tanzimatçıların büyük bir hatası da, bize Doğu Medeniyeti ile Batı Medeniyeti'nin terkibinden bir irfan karışımı yapmak istemeleriydi. Sistemleri büsbütün ayrı prensiplere dayanan, birbirine zıt iki

medeniyetin uzlaştırılamayacağını düşünememişlerdi. Hâlâ siyasî bünyemizde mevcut ikilikler, hep bu yanlış hareketin neticeleridir. İki türlü mahkeme, iki türlü öğretim yeri, iki türlü vergi, iki türlü bütçe, iki türlü kanun.

Hâsılı, bu ikilikler saymakla tükenmez. Medrese ile mektep bir ikilik teşkil ettiği halde, her mektebin içinde de yine bu neviden ikilikler vardı. Yalnız Harbiye ile Tıbbiye'de münhasıran Avrupalı bir öğretim usulü takip olunuyordu. Bu sayededir ki, bugün millî hayatımızı kurtaran büyük kumandanlarla ferdî hayatlarımızı kurtarabilecek âlim doktorlara sahibiz. Bu iki meslek erbabı içinde Avrupa'daki meslektaşlarıyle boy ölçüşebilecek mütehassıslar yetişmesi, bilhassa Harbiye ve Tıbbiye mekteplerinin ikilikten uzak olması sayesindedir. Yeniçerinin savaş fenni ile hekimbaşıların tıp fenleri bu mekteplere girmiş olsaydı, bugünkü şanlı kumandanlarımızla şöhretli doktorlarımıza sahip olabilecek miydik?

İşte bu iki öğretim müessesesinin hâli, bizim için, yapacağımız maarif inkılâbında bir örnek olmalıdır.

Doğu Medeniyetini Batı Medeniyeti ile uzlaştırmağa çalışmak, Ortaçağı son çağlarda yaşatmak demekti. Yeniçerilikle Nizamiye askerliği nasıl uyuşamazsa, hekimbaşılıkla ilme dayanan doktorluk nasıl bir araya gelemezse, eski hukuk ile yeni hukuk, eski ilim ile yeni ilim, eski ahlâk ile yeni ahlâk da öyle uyuşamaz. Yazık ki, yalnız askerlikle tıptaki yeniçerilik kaldırılabildi. Diğer mesleklerdeki yeni-

çerilikler, Ortaçağ hortlakları kılığında, hâlâ yaşamaktadırlar.

Birkaç ay önce, Türkiye'yi Milletler Cemiyeti'ne sokmak için İstanbul'da bir cemiyet kuruldu. Halbuki, Avrupa Medeniyeti'ne kat'î bir surette girmedikçe, Milletler Cemiyeti'ne girmemizden ne fayda hasıl olabilecekti? Kapitülasyonlarla siyasî müdahalelere mahkûm edilmek istenilen bir millet, Avrupa Medeniyeti'nin dışında sayılan bir millet demektir. Japonlar Avrupalı bir millet sayıldıkları halde biz, hâlâ, Asyalı bir millet addolunmaktayız. Bunun sebebi de Avrupa Medeniyeti'ne tam bir surette girmeyişimizden başka ne olabilir? Japonlar dinlerini ve milliyetlerini muhafaza etmek şartıyle Batı Medeniyeti'ne girdiler. Bu sayede, her hususta, Avrupalılara yetiştiler.

Japonlar, böyle yapmakla, dinlerinden, millî kültürlerinden hiç bir şey kaybettiler mi? Asla. O halde, biz niçin tereddüt ediyoruz? Biz de türkçülüğümüzü ve müslümanlığımızı muhafaza etmek şartıyle, Batı Medeniyeti'ne kesin olarak giremez miyiz? Batı Medeniyeti'ne girmeğe başladığımız günden beri, değiştirdiğimiz şeyleri inceleyelim. Bakalım, bunlar arasında dinimize, milliyetimize ait şeyler var mı? Meselâ, rumî takvimi bırakarak bunun yerine Batı takvimini aldık. Rumî takvim bizim için mukaddes bir şey mi idi? Rumî takvim, Rumlara yani Bizanslılara aittir. Bunu takdis etmek lâzımsa onlar takdis etmelidirler. Rumî saati bırakıp doğu saatini kabul etmemiz de aynı şeydir.

Aristo'nun istidlâl mantığını bırakarak Descartes ile Bacon'un mantığını ve bu mantıktan doğan

metodolojiyi almanın dinimize ve millî kültürümüze ne zararı olabilir?

Eski astronomi yerine yeni astronomiyi, eski fiziğe karşı yeni fiziği, eski kimyaya mukabil yeni kimyayı almakla ne kaybederiz? Zoolojiye, botaniğe, jeolojiye dair eski kitaplarımızda ne kadar bilgi bulabilmek imkânı var? Doğu'da bulunmayan biyolojiyi, psikolojiyi, sosyolojiyi Batı'dan almağa mecbur değil miyiz? Evvelce, eski ilimlerimizin hepsini Bizans'tan almıştık. Şimdi Rumların ilimlerini Avrupa ilimleriyle değiştirsek, din ve millî kültür bakımından ne kaybederiz? Bu misaller istenildiği kadar uzatılırsa görülür ki, Doğu Medeniyeti adına bırakacağımız şeyler hep Bizans'tan aldığımız şeylerdir. Bu cihetler açık bir surette ortaya konulursa, Doğu Medeniyeti'ni bırakarak Batı Medeniyeti'ne girmemize artık kimse samimî olarak itiraz edemez.

Medeniyet meselesinin halli, başka bir cihetten de, memleketimizde âcil bir mahiyet almıştır. Öteden beri memleketimizde bir "Maarif meselesi", bir "terbiye meselesi" var. Bu mesele, birçok gayret ve çalışmalara rağmen, bir türlü halledilemiyor. Bu meselenin mahiyeti derinleştirilirse, görülür ki terbiye meselesi de medeniyet meselesinin bir parçasıdır. Esas mesele halledilince, maarif meselesi de kendiliğinden halledilmiş olacaktır.

Gerçekten, memleketimizde, gerek medeniyet, gerek terbiye bakımından birbirine benzemeyen üç tabaka vardır: Halk, medreseliler, mektepliler. Bu üç sınıftan birincisi hâlâ Uzak Doğu Medeniyeti'nden tamamiyle ayrılamamış olduğu gibi, ikincisi de henüz Doğu Medeniyeti'nde yaşıyor. Yalnız üçüncü

sınıftır ki Batı Medeniyeti'nden bâzı feyizlere mazhar olabilmiştir. Demek ki milletimizin bir kısmı ilk Çağlarda, bir kısmı Ortaçağda, bir kısmı son çağlarda yaşamaktadır. Bir milletin böyle üç yüzlü bir hayat yaşaması "normal" olabilir mi?

Bu üç tabakanın medeniyetleri ayrı olduğu gibi, pedagojileri de ayrıdır. Üç terbiye usulünü birleştirmedikçe hakiki bir millet olmamız mümkün müdür? Maarifimizi halkıyât (halk - bilgisi), medresiyât (medrese - bilgisi), mektebiyât (mektep - bilgisi) diye üç kısma ayırabiliriz. Âşık kitapları ile halk masalları, koşmaları, atasözleri, tandırnâme hükümleri birinci kısmı, arapça ve farsçadan tercüme edilen kitaplar ikinci kısmı, Batı dillerinden aktarılanlar da üçüncü kısmı teşkil eder. Medeniyetlerimizi birleştirirsek maarifimizi ve pedagojimizi de birleştirmiş, ruh ve fikir bakımından insicamlı bir millet olmuş olacağız. O halde, bu işte daha bir müddet ihmal göstermek asla câiz değildir.

Hülâsa; yukarıdaki açıklamalara göre, sosyal inancımızın birinci formülü şu olmalıdır: Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Batı medeniyetindenim.

VII

TARİHÎ MADDECİLİK VE İÇTİMAÎ MEFKÛRECİLİK

Sosyal hâdiselerin tefsir ve izahında birbirine hem yakın, hem de uzak olan iki sosyoloji sistemi vardır. Bunlar, «tarihî maddecilik» ve «içtimaî mefkûrecilik» sistemleridir. Bu sistemlerden birincisi Karl Marx tarafından, ikincisi Emile Durkheim tarafından meydana atıldı.

İlk bakışta, bu iki sistemin birbirine yakın olduğunu görürüz. Çünkü, ikisi de, sosyal hâdiselerin tabiî sebeplerin neticeleri olduğunu; madde, hayat ve ruh hâdiseleri gibi tabiî kanunlara tâbi bulunduğunu esas olarak kabul ediyor. Bu telâkkiye ilim dilinde muayyeniyet (determinizm) adı verilir.

Fakat, bu noktadan sonra, bu iki sosyoloji sistemi birbirinden uzaklaşmağa başlar. Karl Marx, determinizmde, bir nevi tekel ileri sürer: Sosyal hâdiseler arasında sebep olabilmek imtiyazı yalnız ekonomik hâdiselere inhisar eder. Diğer sosyal hâdiseler, meselâ din, ahlâk, estetik, siyaset, dil, akıl sahasına giren hâdiseler asla sebep olamazlar, yalnız netice olabilirler. Binaenaleyh, Karl Marx'a göre, ekonomik hâdiselerin dışında olan bütün sosyal hâdiseler "gölge hâdiseler" (epifenomenler) mahiyetindedir.

Bir şeyin «gölge hâdise» olması, başka şeyler üzerinde hiç bir tesiri haiz olmaması demektir. İnsanın gölgesi, yaptığı işlere bir tesir icra edebilir mi? Şüphesiz edemez. İşte gölge hâdiseler de, bizim arkamızdan gelen, şu tesirsiz gölgeler gibidir. Demek ki Marx'a göre, yalnız ekonomik hâdiseler gerçektir. diğer sosyal müesseseler, gerçek olmadıkları gibi hâdise bile değildirler. Bunlar ancak ekonomik hâdiselerin neticeleri ve gölgeleridir.

Meselâ Karl Marx, dinlerin meydana çıkışını, muhtelif sektlere ayrılmasını, zâhidlerin sığındıkları zâviyelerle mutasavvıfların içinde yaşadıkları tekkelerin teşekkül etmesini, reform yapılmasını, dinle devletin ayrılmasını, yalnız istihsal tekniklerinin değişmesiyle izah ettiği gibi; ahlâk, hukuk, siyaset, estetik, dil, düşünce sahasına ait bütün mefkûrelerin doğmasını, büyümesini ve ölmesini de yine aynı ekonomik hâdiselerin sebepliliği ile izaha çalışmıştır.

Durkheim'in tesis ettiği sosyolojiye göre, böyle bir tekel doğru değildir. Ekonomik hâdiselerin, diğer sosyal hâdiselerden hiç bir üstün tarafı yoktur. Ekonomik müesseseler nasıl bir hâdise, bir gerçekse; din, ahlâk, estetik, ilh... gibi diğer sosyal müesseseler de birer tabiî hâdisedir, birer gerçektir. Bu sonuncuları, eşyanın gölgelerine benzeterek, "gölge hâdiseler" diye adlandırmak objektif gerçeklikten ayrılmak demektir.

Fizikte, kimyada, biyolojide gölge hâdiseler olmadığı halde, sosyolojide neden bulunsun? Gerçi vaktiyle Maudsley gibi bazı psikologlar "şuûr" a "gölge hâdise» adını veriyor ve şuurun psikolojik hâdise-

ler üzerinde hiç bir tesiri bulunmadığını iddia ediyorlardı. Fakat, Alfred Fouillée, Ribot, James, Höffding, Bergson, Pierre Janet, Binet, Paulhan gibi yeni psikologlar bu teoriyi ilmî delillerle kesin olarak yıktılar. Artık psikoloji sahasında "Gölge hâdise" deyimi kalmadı.

Bundan başka, sosyal hâdiseler arasında yalnız ekonomik müesseseleri gerçek saymak, meselâ fizyolojik hâdiseler arasında yalnız mideye ve hazım borusuna ait hâdiseleri gerçek sayarak diğer fizyolojik işlemleri bunların gerçek olmayan, tesirsiz gölgeleri saymak gibidir. Böyle bir teoriyi, hiç bir fizyoloji âlimi kabul edebilir mi?

Karl Marx, bu tekelciliği, teori sahasında bırakmayarak, pratik sahasına da aktarmakla ikinci bir hataya düşmüştür. Marx'a göre, halk yalnız işçi sınıfından ibarettir. Buna göre, işçi sınıfı diğer sınıfları ortadan kaldırmağa mecburdur. Halbuki halk «umum» mânâsına olduğundan, hukukça birbirine eşit olmayı kabul eden bütün sınıfların toplamı demektir. Gerçekten umumiyetle eşit olmayı kabul etmeyen emperyalist, aristokrat, feodal sınıfları halkın dışında görmek doğrudur. Burjuvalarla aydınlar arasında da hukukça herkese eşit olmayı kabul etmeyen sınıflar varsa, halk dairesinin dışında kalmalıdırlar. Fakat hukukça herkesin eşit olduğunu kabul edenler -hangi meslek zümresine mensup bulunurlarsa bulunsunlar- halktandırlar.

Durkheim'ın sosyolojisinde, diğer sosyal hâdiseler ekonomik hâdiselere sebep olabildiği gibi, ekonomik hâdiseler de diğer sosyal hâdiselere sebep olabilirler. Görülüyor ki, Durkheim sosyolojisi eko-

nomik hâdiselerin ehemmiyetini ve kıymetini inkâr etmiyor. Gittikçe ekonomik hâdiselerin cemiyet içindeki kıymetinin arttığını, hattâ modern cemiyetlerde ekonomik hayatın sosyal bünyeye esas olduğunu ortaya atan Durkheim'dir. Durkheim'a göre iptidaî cemiyetlerdeki dayanışma, yalnız kollektif şuurdan husule gelen mekanik dayanışmadır. Bunlar birbirine benzeyen «oba, oymak, boy, il» gibi bölmelerden mürekkep olduğu için, Durkheim tarafından "segmanter" (dilimlere bölünmüş) cemiyetler diye adlandırılmışlardır.

İleri gitmiş cemiyetlerde ise, birinci nevi dayanışmadan başka bir de, sosyal iş bölümünden doğan organik dayanışma vardır. Durkheim, bunlara da «organize» (iç örgülü) cemiyetler adını vermiştir.

Bilindiği gibi, «iş bölümü» ekonomik hayatın da temelidir. Modern cemiyetlerde din, siyaset, ilim, estetik, iktisat sahalarıyle ilgili zümreler; iş bölümünden doğmuş olan, ihtisas ve meslek heyetleridir. O halde, Durkheim'ın, ekonomik hayata da lâyık olduğu mevki ve ehemmiyeti tamamiyle vermiş olduğunu kabul etmek lâzımdır.

Bununla beraber Durkheim da bütün sosyal hâdiseleri bir tek «asıl» a götürüyor: Bu yegâne asıl, «kollektif tasavvurlar» dır. Bu terimin, tariften ziyade, örneklerle açıklanması mümkündür. Bundan dolayı, birkaç örnek vererek, "kollektif tasavvurlar" ın ne demek olduğunu anlatmağa çalışacağım:

Meselâ, Meşrutiyet'ten önce de, memleketimizde işçiler vardı. Fakat, bu işçilerin ortak şuurunda «Biz, işçi sınıfını teşkil ediyoruz» fikri yoktu. Bu fikir bulunmadığı için, o zaman memleketimizde

işçi sınıfı yoktu. Yine Meşrutiyet'ten önce, memleketimizde birçok Türkler vardı. Fakat, bunların kollektif şuurunda «Biz, Türk milletiyiz» kavramı bulunmadığı için, o zaman Türk milleti de yoktu. Çünkü bir zümre, fertlerinin ortak vicdanında şuurlu bir surette idrak olunmadıkça, sosyal bir zümre mahiyetini hâiz olamaz. Bunun gibi, türkçe asıllı bir kelime Türk halkının dil şuurunda artık yaşamıyorsa, türkçe bir kelime olmak meziyetini de, sosyal bir varlık olmak kıymetini de kaybetmiş demektir. Bunun gibi, esas itibarıyle, Türk töresine giren bir âdet de Türk halkının ahlâkî vicdanında artık bilinmiyor ve duyulmuyorsa, o da gerek sosyal bir hâdise olmak, gerek Türk ahlâkında bir unsur bulunmak mâhiyetlerini kaybetmiş demektir.

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki sosyal hâdiseler, mutlaka, mensup bulundukları zümrenin kollektif vicdanında şuurlu idrakler hâlinde bulunmalıdırlar. İşte, kollektif vicdandaki bu şuurlu idraklere "kollektif tasavvurlar" adı verilir.

Kollektif tasavvurlar, Marx'ın zannettiği gibi, sosyal hayatta tesiri olmayan, gölge hâdiselerden ibaret değildir. Bilâkis, bütün sosyal hayatlarımız bu tasavvurların tesirlerine göre şekilerini alır. Meselâ, biz Türkiyelilerin kollektif vicdanımızda «Türk milletindeniz, İslâm ümmetindeniz, Batı medeniyetindeniz» tasavvurları açık ve seçik görünüşler halinde belirmeğe başlayınca, bütün sosyal hayatlarımız değişmeğe başlayacaktır. «Türk milletindeniz» dediğimiz için, dilde, estetikte, ahlâkta, hukukta, hattâ din hayatında ve felsefede Türk kültürüne (Türk zevkine, Türk vicdanına göre) bir orijinallik, bir şahsî-

lik göstermeğe çalışacağız. «İslâm ümmetindeniz» dediğimiz için, bize göre en mukaddes kitap *Kur'ân-ı Kerîm*, en mukaddes insan Hazret-i Muhammed, en mukaddes mâbed Kâbe, en mukaddes din İslâmiyet olacaktır. "Batı medeniyetindeniz" dediğimiz için de ilimde, felsefede, fenlerde vesâir medenî sistemlerde tam bir Avrupalı gibi hareket edeceğiz.

Kollektif tasavvurlar, yalnız zümre kavramlarına mahsus değildir. Mitler, menkıbeler, masallar, efsâneler, fıkralar, akideler, ahlâk, hukuk, iktisat, fen sahasına ait kaideler; ilim ve felsefe ile ilgili görüşler de birer kollektif tasavvurdan ibarettir. İtikadın ve nazariyenin zıddı addolunan âyinler ve ameliyeler bile, ilkin zihinde tasarlandıktan sonra yapıldıkları için, esas itibarıyle, birer kollektif tasavvurdan ibarettirler.

Ferdî fikirler, her ferdin kendine mahsus olan fikirleri demektir. Kollektif tasavvurlar ise, her cemiyetin bütün fertleri arasında ortak olan, daha doğrusu kollektif vicdanında şuurla kavranılan düşünme şekilleridir. Ferdî fikirler, esasen, cemiyet üzerinde hiç bir tesire mâlik değildir. Fakat ferdî fikirler, sosyal bir kuvvete dayanarak kollektif bir tasavvur mahiyetini aldığı zaman, sosyal hayatta büyük bir âmil olur. Meselâ, büyük bir manevî tesir gücüne sahip olan bir kurtarıcı, ne düşünürse, fikirleri biraz sonra herkesin ortak düşünüşleri sırasına geçer. Tabiî ferdî fikirler bu mahiyette bulunursa, sosyal hayatta her ân müessirdir. Bir millet, büyük başarılarıyle dehasını, fedakârlığını, kahramanlığını fiilen ispat etmiş, büyük bir şahsiyete mâlik olduğu zaman, onun kollektif tasavvurlar yaratmak

iktidarı sayesinde, her türlü yeniliği kolayca gerçekleştirebilir. İşte, bugün biz böyle bir deha hazinesine mâlikiz. Alelâde fertlerin - hattâ ilimde büyük bilgileri ve tatbikat sahasında yüksek kudret ve faaliyetleri olsa bile - asla başaramayacakları yenilik ve terakkileri, herkesin vicdanında kurtarıcı ve dâhi tanılan böyle bir şahsiyet bir sözle, bir nutukla, bir beyanname ile vücuda getirebilir.

Kollektif tasavvurlar, coşkun krizler esnasında çok şiddetli vecidlerle hâlelenerek son derece büyük bir kudret ve kuvvet kazanırlar. Kollektif tasavvurların bu haline «mefkûre» adı verilir. Kollektif tasavvurlar asıl mefkûre hâlini aldıktan sonradır ki, hakikî inkılâpları doğururlar. Meselâ Türkçülerin ortaya attıkları «Türkçülük» fikri, genç bir topluluğa has bir tasavvurdan ibaretti. Bu küçük topluluğun kafasındaki tasavvuru Türk milletine yayarak onu bir mefkûre haline getiren Trablusgarp, Balkan Harpleriyle, I. Dünya Savaşındaki felâketler olmakla beraber, bu mefhûreye resmîlik veren ve onu fiilen tatbik eden de ancak Mustafa Kemal oldu.

Bu misâllerden de anlaşılıyor ki, Durkheim, mefkûreciliği cemiyetin coşkun halleri ile, yâni sosyoloji ile izah ediyor. Ona göre bütün kollektif hâdiseler, mefkûrelerden yahut onların hafif dereceleri olan kollektif tasavvurlardan ibarettir.

Gerçekten de, her kollektif tasavvur, az - çok, bir kıymet duygusu ile karışıktır. Sosyal müesseselerin bazısını mukaddes, bazısını iyi, bazısını güzel, bazısını doğru telâkkî ederiz. Müesseselere bu sıfatların verilmesi, onların duygulardan, heyecanlardan,

ihtiraslardan uzak olmadığını gösterir. Zâten, biz, hangi şeye karşı dinî bir heyecan duyarsak ona «mukaddes», hangi şeye karşı ahlâkî bir heyecan duyarsak ona «iyi», hangi şeye karşı estetik bir heyecan duyarsak ona «güzel», hangi şeye karşı düşünce ile ilgili bir heyecan duyarsak ona «doğru» kıymetlerini veririz. Demek ki, bütün kollektif tasavvurlarda, mefkûre mahiyeti mevcuttur.

Kollektif tasavvurlar yâni mefkûreler bütün sosyal hâdiselerin sebepleri olmakla beraber, kendilerinin de doğması, kuvvetlenmesi, zayıflaması, ölmesi birtakım sosyal sebeplere bağlıdır. Bu sebepler, sosyal bünyede husule gelen değişmelerdir. Durkheim'a göre sosyal hâdiselerin ilk sebepleri, cemiyetin nüfusunun, kesafetinin, fertlerinin birbiri ile kaynaşmasının, aynı milletten oluşlarının, iş bölümünün artıp eksilmesi gibi sosyal morfolojiye âit hâdiselerdir.

Türkçülük cereyanının zuhuru da sosyal bir hâdisedir. Bu hâdisenin izahında da, «Tarihî Maddecilik» ve «İçtimaî Mefkûrecilik» görüşlerine âit iki zıt nazariye karşısındayız. Birinci nazariyeye göre, Türkçülük yalnız iktisadî sebeplerden doğdu. İkinci nazariyeye göre, Türkçülük akımının doğması sosyal mefkûrelerin değişmesinden ve bunların değişmesi de sosyal bünyenin tahavvüle uğramasından ileri geldi.

Eskiden, memleketimizde başlıca iki dinî topluluk vardı. Birincisi hilâfetin etrafında toplanan müslüman ümmeti, ikincisi Rum patrikhanesinin etrafında toplanan hıristiyan ümmeti idi. Eğer dinler,

eski kuvvetini aynı şiddette muhafaza edebilseydi, bu topluluklar dağılmayacaktı.

Fakat şehirlerde sosyal kesafetin çoğalması yüzünden ilkin iş bölümü doğmağa, sonra da gittikçe derinleşmeğe başladı. İş bölümü meslek zümrelerini ve meslek zümreleri de meslek şuurlarını doğurduğundan, eski zamanlarda gerek müslüman topluluğunda, gerek hıristiyan topluluğunda tek başına hâkim olan bu iki kollektif şuur zayıflamağa başladı. Kollektif şuurun zayıflaması, onlara dayanan toplulukların müşterek dayanışmalarını da bozdu. Yeni doğan gazete ile mektep, edebiyatla şiir de, mânâsı anlaşılmayan din topluluğu dili yerine, cemiyet dilini koydu.

Bu suretle gerek müslümanların, gerek hıristiyanların kendi zümrelerine has vicdanları, tasavvurları ve telâkkileri değişti. Evvelce, her fert bağlı bulunduğu dinî topluluğu sosyal bir uzviyet ve kendisini onun ayrılmaz bir uzvu görürken, şimdi sosyal uzviyet olarak yalnız kendi dil topluluğunu görmeğe ve kendisini onun ayrılmaz bir uzvu saymağa başladı. İşte, «din toplulukları» nın dağılmasıyle onların yerine «dil toplulukları» nın geçmiş olması şu suretle vukua geldi. Rum patrikhanesine bağlı din topluluğundan ilkin Ermenilerin, sonra Ulahların, Sırpların, Bulgarların, hattâ bağımsızlık kazanan Yunanlıların ayrılmaları ve bir kısmının *Eksarhlık* adıyle bu ayrılışa daha belirli bir şekil vermeleri bu iddiamıza canlı bir delildir.

Bu dil topluluklarının Osmanlılık adı verilen siyaset topluluğundan ayrılmaları din topluluğundan

ayrılmalarından sonra olması da, ilk sebebin siyasî olmayıp sırf kültürel olduğunu gösterir.

Zâten, dil ve millî kültür zümrelerinden ibaret bulunan milliyetler eski zamanlarda da mevcuttu. Lâkin, iki türlü emperyalizm, din ve siyaset emperyalizmleri onları iki topluluğun içinde yani saltanat ve ümmet çenberleri arasında hapsetmişti. Bu toplulukların çenberleri kuvvetten düşdükçe, hapsedilmiş zümrelerin serbest olmak için mücadeleye girişmeleri tabiî idi. İşte, memleketimizde ilkin dinî eksarhlıklar, sonra da siyasî muhtariyetler ve istiklâl suretinde kendisini gösteren milliyet akımları bu suretle inkişaf etti.

Müslüman kavimler arasındaki milliyetçilik akımları da aynı surette kendisini gösterdi. Misâl olarak, Arnavutları alalım. Başkımcılığın[1] merkezi olan Toskalar, eski zamanlardan beri, Bektaşîliğe sapmakla din topluluğundan uzaklaşmışlardı. Bunlar, ilkin, asrın ihtiyaçları sırasına geçen mektep ve matbuat, şiir ve edebiyattan nasiplerini almak için kendi dillerini kullanmak istediler. Bunun için, evvelâ, bir yazı kabul etmek icap etti. Kabul ettikleri yazının «Lâtince» olması da gösteriyor ki, Toskalar, her şeyden önce, din topluluğundan ayrılmışlardı. Bir zamandan beri zayıflamağa başlayan din bağları yerine millî kültüre dayanan bir birlik kurmağa çalışıyorlardı. Araplarda ve Kürtlerde de milliyetçilik cereyanı, ilkin, millî kültür sahasında görünmeğe başladı. Bu cereyanların siyasî bir mahi-

---

[1] Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılma taraftarı Millî Arnavut Partisi.

yet alması ikinci merhaleleri, ekonomik bir mahiyet almaları da üçüncü merhaleleridir.

Türkçülüğe gelince, bunun da millî kültür sahasında başladığını biliyoruz. Türkçülüğün ilk babalarından birisi eski Darülfünun (Üniversite) umuzun, ikincisi de askerî mekteplerimizin kurucusudur. Medrese kuvvetli olsaydı, Darülfünun tesis edilemeyecekti. Yüzyıllarca medresenin silâhlı kuvveti mahiyetini muhafaza eden yeniçerilik var iken de, askerî mektepler açılamazdı. Demek ki, sosyal iş bölümünün bir neticesi olarak, Türklerde de din topluluğunun dayandığı birleştirici kuvvet artık zayıflamağa başlamıştı. Sultan Abdülazîz devrinin sonlarında Encümen-i Dâniş ile Darülfünun'un açılması, askerî mekteplere yeni bir nizam ve intizam verilmesine teşebbüs olunması, bu zayıflamanın neticeleridir. Bu yeni müesseselerin başında Ahmed Vefik Paşa ile Süleyman Paşa, dağılmağa başlayan ümmet ve saltanat toplulukları içinde pusulasız kalan milletlerini dil, millî kültür, tarih bağları ile yeniden kuvvetlendirmek ve gençleri bu yeni mefkûrelere göre terbiye etmek ihtiyacını duydular. Bundan sonra, yirmişer sene aralıkla doğan tasfiyecilik (özleştirmecilik) ve «Yeni Lisan» akımları da Türkçülük mefkûresinde bilhassa dil ile millî kültürün âmil olduklarını gösterir. Gerçi, Türkçülüğün sonlarına doğru «millî iktisat» mefkûresi de doğdu. Fakat bu nazariyeyi ortaya atanlar, ne iktisatçılar, ne de ticaretle uğraşanlardı. Milliyetin «millî hukuk», «millî ahlâk», «millî terbiye», hattâ «millî fel sefe» gibi çeşitli tecellilerini arayanlar, millî kültürcü Türkçülerdi. Millî iktisat da Türklerde, ilkin,

menfaat gütmeyen bir mefkûre şeklinde doğdu ve sırf nazarî olarak, memleketimizin ekonomik gerçeğini yani ziraatimizin, sanayimizin, ticaretimizin muhtelif sahalarında tatbik edilmekte bulunan hukukî rejimlerle teknik şekilleri aramağa başladı. Millî ekonomimiz ancak ekonomik gerçeklerimizi tetkik ettikten sonradır ki, ekonomik hâdiselerimizden normal ve hasta olanlarını ayırabilecek ve ancak o zaman ekonomik hastalıklarımızın tedavisi için rapor yahut reçete verebilecekti. Fakat, ne yazık ki, Birinci Dünya Savaşı nazarî incelemeleri durdurarak, muhtelif tarzlarda pratik tatbiklerin zuhura gelmesine sebep oldu. Millî ekonomi ticarî bir spekülasyon vasıtası değil, ilmî bir mekteptir. Almanya'da, bu mektebin kurucusu Friedrich List'dir. Durkheim, List'in millî ekonomi hakkındaki eserine «Objektif usulde yazılmış, gerçeklere dayanan ilk iktisat kitabı budur» diyor. Fakat, bu millî ekonomi ilmi, her yerde, millî mefkûreden önce değil, sonra doğar.

VIII

MİLLÎ VİCDANI KUVVETLENDİRMEK

Sosyal zümreler, başlıca, üç kısma ayrılır: Ailevî zümreler, siyasî zümreler, meslekî zümreler. Bunlar arasında en ehemmiyetli olan, siyasî zümrelerdir. Çünkü, siyasî bir zümre kendi başına yaşayan, müstakil yahut yarı müstakil bir heyettir. Ailevî zümrelerle meslekî zümreler ise bu heyetlerin parçaları, kısımları mahiyetindedir. Yani, siyasî zümreler birer sosyal uzviyettir; ailevî zümreler bu uzviyetin hücreleri, meslekî zümreler de organları gibidir. Bundan dolayıdır ki, ailevî ve meslekî zümrelere «ikinci derecede zümreler» adı verilir.

Siyasî zümreler de, başlıca, üçe ayrılır: Cemia, câmia, cemiyet.

Cemia (klân), bir kavimden yalnız küçük bir kısmın siyasî bir heyet halini alması ile teşekkül eder. Meselâ, bir kavim müstakil aşiretlere ayrılınca, bu aşiretlerden her biri bir «cemia» dır. İptidaî kavimler, hep bu cemia hayatını yaşarlar. Bir zaman gelir ki, cemialardan biri diğerlerini feth ederek hâkimiyeti altına alır. Fakat içine aldığı cemialar, umumiyetle, kendi kavmine mensup aşiretler değildir. Başka kavimlere yahut başka dinlere mensup cemiaları da mağlup ederek kendine tâbi kıldı-

ğından, teşekkül eden yeni heyet bütünlüğünü kaybeder; muhtelif kavimlere ve dinlere mensup cemialardan kurulu bir halita şeklini alır. Bu karışıma «câmia» adı verilir. O halde, bütün feodal beyliklerle umum imparatorluklar «câmia» mahiyetindedirler. Çünkü, bu siyasî heyetlerde başka başka kavimlere ve dinlere mensup cemialar mevcuttur.

Yine bir zaman gelir ki, bu câmialar da dağılmağa başlar. İmparatorlukların içinde, dil ve millî kültür bakımından müşterek bulunan cemialar sosyal bir surette birleşerek ortak vicdana, ortak mefkûreye mâlik bir milliyet halini alır. Bu milliyet, millî vicdana mâlik olduktan sonra artık uzun müddet tâbilik halinde kalamaz. Ergeç, siyasî istiklâlini elde ederek, istiklâline sahip siyasî bir heyet haline girer. İşte, ancak, bu bütünlüğe ulaşmış, birleşmiş ve müstakil heyete «cemiyet» adı verilebilir. Bu cemiyetlere aynı zamanda, «millet» adı da verilir. Demek ki, hakikî cemiyetler ancak milletlerdir; lâkin kavimler, birdenbire, millet haline giremezler. İlkin, cemialar halinde, sosyal hayatın âdetâ çocukluk devresini geçirirler; sonra, bir câmianın içine girerek, orada da sosyal hayatın uzun bir çıraklık devresini geçirirler. Nihayet, imparatorluğun zulmüne katlanamayarak, müstakil hayatlar yaşamak üzere câmiadan ayrılırlar.

Câmia hayatı, mahkûm kavimler için muzır olduğu derecede hâkim kavim için de zararlıdır. Buna, kendi kavmimizden daha açık bir misâl olamaz: Türkler, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu iken, bu câmianın vücuda getirdiği feodalizm içinde kul durumuna düştüler. Aynı zamanda, hayatlarını câmi-

aya asker ve jandarma vazifelerini ifa etmekle geçirdiklerinden, irfanca ve iktisatça yükselmeğe vakit bulamadılar. Diğer kavimler, Osmanlı câmiasından irfanlı, medeniyetli ve zengin bir halde ayrılırken; zavallı Türkler, ellerindeki kırık bir kılıçla eski bir sapandan başka bir mirasa nail olamadılar.

Bununla beraber, bir insan için, çocukluk ve çıraklık devirlerinden geçmek nasıl mecburî ise, bir kavim için de cemia ve câmia stajlarını yapmak öylece zarurîdir. Her kavim, ancak bu merhalelerden geçtikten sonradır ki, cemiyet ve millet haline gelebilmiştir.

Şu kadar var ki, cemiyet hayatına çabuk ulaşan hâkim bir millet, câmia devrini daha az zararlı olarak geçirebilir. Meselâ İngiliz kavmi, henüz İskoçya, Gal ve İrlanda ülkelerini fethetmeden önce, cemiyet halini almıştı. Halkın seçtiği millet vekilleri, lordlarla birleşerek, memleketi idare ediyorlardı. Saray, bir gölgeden ibaret kalmıştı. Bundan dolayı bütün meseleler sarayın menfaatine değil, halkın faydasına uygun bir surette hallolunuyordu. İngiliz kavmi, bundan beş yüz yıl önce, işte bu suretle, kendi işlerini temsilcileri vasıtasıyle düşünüp karar veren, uyanık bir millet haline girmişti. Yüzyıllarca İngiliz Parlamentosu, sadece Anglo - Saksonlardan mürekkep olmak üzere, müzakere etti. İçlerinde millî siyasete mâni olacak hiç bir yabancı unsur, millî olmayan cereyanlara sürükleyecek hiç bir yabancı fert mevcut değildi.

İngilizler, tam dört yüz sene, bu samimî meşrutiyet hayatını yalnız kendi aralarında yaşadıktan, milî kültürlerini ve millî seciyelerini artık bozulmaz

ve değişmez bir manevî kuvvet haline getirdikten sonradır ki, İskoçya, Gal ve İrlanda ülkelerini fethederek İngiltere'ye kattılar. Fakat bu katma, yalnız siyasî bir katmadan ibaretti. Hiç bir vakit İngilizler bu üç yabancı kavmin İngiliz cemiyetine, Anglo-Sakson milletine katılmasına meydan vermediler. Memleket, sanki yine eskisi gibi yalnız İngilizlerden ibaret imiş gibi, münhasıran İngiliz menfaati ve İngiliz mefkûresi bakımından idare olundu. Daha sonraları, Amerika gibi, Hindistan gibi, Güney Afrika gibi, Mısır gibi, Avustralya gibi sömürgelere ve kolonilere sahip oldular. Fakat, yine daima Parlamento İngiliz parlamentosu halinde, kabine Anglo-Sakson kabinesi halinde kaldı. İngiliz milleti, gittikçe büyüyen bu siyasî câmia içinde, kendi benliğini bir an için olsun hiç unutmadı. İşte, İngiliz milletinin, yüzyıllardan beri, cihan siyasetinde hâkimiyeti elinde bulundurmasının sebebi budur.

Görülüyor ki, bir kavim, ancak kendi kendini millî bir parlamento ile idare eden hakikî bir millet haline geldikten sonra, yüksek ve samimî bir cemiyet hayatı yaşayabilir. Avrupa'nın diğer kavimleri, bu hakikati pek geç anlayabildiler. Çünkü, iki yüz yıl öncesine kadar, Avrupa'nın diğer bölgelerinde halklar ve ülkeler hükümdar ailelerinin esirleri ve mâlikâneleri hükmünde idiler. Bir hükümdar, kızını evlendirirken, memleketinin bir kısmını ona çeyiz olarak verebilirdi. Bir hükümdar, vilâyetlerinden birini başka bir hükümdara hediye edebilir yahut satabilirdi. Miras yoluyle, memleketin bir kısmı yabancı bir hükümdarın eline geçebilirdi. Hülâsa, halkların, kavimleri hiç bir mevcudiyeti,

hesapta hiç bir yeri yoktu. Devlet demek, hükümdar demekti. Bu düstur yalnız XIV. Louis'ye mahsus değildi. İngiltere'nin dışında, bütün Avrupa devletlerinin siyasette tuttukları yol bundan ibaretti.

Fakat milliyet devresi, nihayet, diğer Avrupa kavimleri için de gelip çattı. Hollandalılar, Fransızlar, ilh... kendi kendini idare eden birer millet halini almağa başladılar. Tarih, umumî bir kaide olarak gösteriyor ki, her nereye milliyet ruhu girdiyse orada büyük bir terakkî ve tekâmül cereyanı doğdu. Siyaset, din, ahlâk, hukuk, estetik, ilim, felsefe, ekonomi, dil hayatlarının hepsine gençlik, samimîlik ve tazelik geldi. Her şey yükselmeğe başladı. Fakat, bütün bu gelişmelerin üstünde olarak, yeni bir seciyenin meydana geldiğini yine bize mukayeseli tarih haber veriyor. Millî vicdan nerede teşekkül etmişse, artık orası sömürge olmak tehlikesinden ebedî olarak kurtulmuştur.

Gerçekten de, bugün Milletler Cemiyeti Almanya'yı bir sömürge halinde Fransa'ya takdim etse, acaba, Fransızlar bu hediyeyi kabule cesaret edebilirler mi? Macaristan'ı Romanya'nın, Bulgaristan'ı Yunanlıların mandası altına koymak istese, bu iki devlet şu mandaları kabule yanaşabilir mi? Şüphesiz, hayır! Çünkü mandater olmak isteyen bir devlet, mandası altına girecek memlekette kolayca hâkim olmak ister. Halbuki millî vicdanı uyanmış bir ülkeye kocaman ordular gönderilse bile, orada en küçük bir nüfuz kazanmak mümkün değildir. İngilizlerin Trakya ile İzmir'i Yunanlıların, Adana ve havalisini Fransızların, Antalya'yı İtalyanların mandası altına vermesi, İstanbul'u kendi eline geçirmek

içindi. Bütün bu devletler, Anadolu millî vicdanının uyandığını, Yunan ordularının millî ayaklanma karşısında buz gibi eridiğini görünce, bu ham sevdalardan vazgeçmeğe başladılar. Amerika'nın ne Ermenistan'da, ne de Türkiye'de manda kabulüne yanaşmaması da buralardaki millî vicdanın şiddetini görmesinden dolayıdır. Halbuki, İngilizlerle Fransızlar Arabistan'ı aralarında bölüşmekte hiç bir mahzur görmediler. Çünkü, bütün aşiretleri cemia hayatı yaşayan, şehirleri henüz cemiyet devresine gelmemiş olan Arabistan'da millî vicdanın henüz uyanmamış olduğunu biliyorlardı.

Görülüyor ki, son yüzyıllarda, millî vicdanın uyandığı yerlerde, artık imparatorluk kalamıyor, sömürge hayatı devam edemiyor. Rusya, Avusturya ve Türkiye imparatorluklarının dağılması, Birinci Dünya Savaşı'nın bir neticesi değildi. Birinci Dünya Savaşı, daha önceden esaslı sebeplerin hazırlamış olduğu bir neticenin meydana çıkmasına tesadüfî bir vesile olmaktan başka bir rol oynamadı. Eğer bu imparatorlukların içinde yaşayan kavimlerin arasında millî vicdana sahip ve artık mahkûm olarak yaşaması mümkün olmayan mefkûreli milletler bulunmasaydı, Birinci Dünya Savaşı bu imparatorlukları deviremezdi. Nasıl ki Alman devleti insicamlı bir milletten mürekkep olduğu için - Fransızların bu kadar yıkıcılığına rağmen - bir türlü yıkılmıyor. Hattâ, ileride Avusturya câmiasından ayrılan Avusturya Almanları ile birleşebileceği için, Birinci Dünya Savaşı'ndan daha kuvvetli çıkmıştır da denebilir.

Bir taraftan Avrupa'da bu netice doğarken, diğer taraftan Asya'da başka neticeler doğuyordu. Suriye, Irak, Filistin, Hicaz ülkeleri Türkiye câmiasından ayrılmakla beraber, istiklâle kavuşamadılar. Çünkü, buralarda oturan cemaatlerin millî vicdanı tamamiyle uyanmamıştı. Şüphesiz, buralarda da millî vicdan uyandığı gün, artık Fransız ve İngiliz mandaları bir saniye bile duramayacaklardır. Nasıl ki İngiltere devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkmakla beraber, İrlanda'nın, Malta'nın, Mısır'ın muhtariyetlerini yani istiklâle doğru ilk adımlarını kabule mecbur oldu. Avustralya, Kap, Kanada, Yeni-Zelanda gibi Anglo - Saksonların yerleştikleri ülkelerde tam muhtariyetler kabulüne mecburiyet hissetti. Tarihin ve halihazırın bu şehadetleri bize gösteriyor ki bugün Avrupa'da millî vicdana mâlik olmayan hiç bir kavim kalmamıştır. Buna göre, Avrupa'nın hiç bir ülkesinde sömürge tesisine imkân yoktur.

İslâm dünyasında da artık sömürge hayatına nihayet vermek için, müslüman kavimlerde millî vicdanı kuvvetlendirmekten başka çare yoktur.

Bir zamanlar, «İslâm Birliği» mefkûresi müslüman kavimlerin istiklâle kavuşmalarını, ülkelerini sömürge halinden kurtulmasını temin eder sanılıyordu. Halbuki pratik tecrübeler gösterdi ki, İslâm Birliği, bir taraftan teokrasi ve klerikalizm gibi gerici akımları doğurduğundan, öte yandan da İslâm dünyasında milliyet mefkûrelerinin ve millî vicdanların uyanmasına karşı bulunduğundan, müslüman kavimlerin ilerlemelerine engel olduğu gibi, istiklâllerine de mânidir. Çünkü İslâm dünyasında millî vicda-

nın gelişmesini sekteye uğratmak, müslüman milletlerin istiklâllerine engel olmak demektir. Teokrasi ve klerikalizm akımları ise, cemiyetlerin geride kalmasına, hattâ gittikçe gerilemesine en büyük sebeptir.

O halde, ne yapmalı? Her şeyden önce, gerek memleketimizde, gerek diğer İslâm ülkelerinde daima millî vicdanı uyandırmağa ve kuvvetlendirmeğe çalışmalı. Çünkü, bütün terakkîlerin kaynağı millî vicdan olduğu gibi, millî istiklâlin doğuş yeri de, dayanağı da yalnız odur.

IX

MİLLÎ TESANÜDÜ KUVVETLENDİRMEK

Mütareke'den sonra, İngilizleri, Fransızları yakından görmeğe, tanımağa başladık. Bunlarda ilk gözümüze çarpan cihet, medenî ahlâkın bozukluğudur. Bilhassa, memleketimize gelen veya Malta'da hâkim bulunan İngilizlerin medenî ahlâkını çok düşük bulduk. Sömürge ahalisini soymak, yenilmişlere kul, köle muamelesi yapmak, harp esirlerinin ve hattâ sulh esirlerinin parasını, eşyasını çalmak onlarca tamamiyle helâldir.

İngiliz milletinin medenî ahlâkında gördüğümüz bu düşüklüğe rağmen, itiraf edelim ki vatanî ahlâkını pek yüksek bulduk. Türkiye'de yüzlerce, hattâ binlerce vatan haininin zuhur etmesine karşılık, bütün İngiltere'de tek bir vatan haini zuhur etmedi. O halde, bizde medenî ahlâkın daha yüksek olması neye yaradı? Keşki bizde de, bunların yerine, yalnız vatanî ahlâk yüksek olsaydı!

Vatanî ahlâkın yüksek olması, millî tesanüdün temelidir. Çünkü vatan, üstünde oturduğumuz toprak demek değildir. Vatan, «millî kültür» dediğimiz şeydir ki üstünde oturduğumuz toprak onun ancak zarfından ibarettir. Ve ona zarf olduğu içindir ki mukaddestir. O halde, vatanî ahlâk, millî mefkûre-

lerden, millî vazifelerden mürekkep olan bir ahlâk demektir.

O halde, millî tesanüdü kuvvetlendirmek için, her şeyden önce; vatanî ahlâkı yükseltmek lâzım geliyor. Fakat, vatanî ahlâkı yükseltmek için ne yapmalıyız?

«Vatan, millî kültürdür» demiştik. Demek ki vatan; din, ahlâk ve estetik güzelliklerin bir müzesidir, bir sergisidir. Vatanımızı içten gelen bir aşkla sevmemiz, bu samimî güzelliklerin bütünü olduğu içindir. O halde, millî kültürümüzü bütün güzellikleriyle ne zaman meydana çıkarırsak, vatanımızı en çok o zaman seveceğiz ve bu kadar şiddetle seveceğimiz o sevimli vatan uğruna, şimdiye kadar yaptığımız gibi, yalnız tehlike zamanlarında hayatımızı değil, barış anlarında da bütün şahsî ve zümrevî ihtiraslarımızı fedâ edebileceğiz. Görülüyor ki millî tesanüdü kuvvetlendirmek için, ilk önce, millî kültürü yükseltmekle mükellef olan aydınların bu işi çabuk başarmaları lâzım.

Millî tesanüdün birinci temeli «vatanî ahlâk» olduğu gibi, ikinci temeli de «medenî ahlâk» tır. Vatanî ahlâk, kendi milliyetimizi mukaddes tanımaktan ibaret olduğu gibi, medenî ahlâk da milletimizin fertleriyle onlara benzeyen diğer fertleri muhterem tanımaktan ibarettir. Cemiyet mukaddes olunca, onun fertleri de mukaddes olmaz mı?

O halde vatanımızı, milletimizi nasıl seviyorsak, milletdaşlarımızı da öylece sevmeliyiz. Bütün milletdaşlarını sevmeyen bir adam, milletini de sevmiyor demektir.

Şimdiye kadar aydınların halkı ve halkın aydınları sevmesi mümkün değildi. Çünkü, terbiyelerini aydınlar Osmanlı medeniyetinden, halk ise Türk kültüründen almışlardı. Ayrı terbiyelerle yetişen iki sınıf nasıl birbirini sevebilir? Bundan başka, aydınlar sarayın bendeleriydiler, memur oldukları zaman halkı soyarak sarayın israf ve sefahatine hizmet etmekten başka bir şey düşünmezlerdi. Tabiî, bu cihetten de, mazlum halk onları sevemezdi.

Aralarında rekabet, haset, çekememezlik gibi ihtiraslar bulunduğu için, aydınların kendileri de birbirlerini sevemezlerdi. Memleketimizde, birbirini seven yalnız halktan olan fertlerdi ve eski devirde, millî tesanüd yalnız bu öz Türklerin samimî seviyesine dayanıyordu.

Şurası da vardır ki medenî ahlâk, yalnız milletimize mensup fertlerin muhterem tanılmasında ve samimî bir muhabbetle sevilmesinden ibaret değildir. Gerçi, başta, muhterem tanılan ve sevilen fertler vatandaşlarımızdır. Çünkü bizi onlarla birleştiren ortak bir kültür, ortak bir yurt, ortak bir dil, ortak bir din vardır. Fakat, biz bir millî kültüre mensup olduğumuz gibi, bir de milletlerarası medeniyete mensubuz. Millî kültürümüzü sevdiğimiz gibi, medeniyetimizi de severiz. O halde medeniyetdaşlarımızı sevmemiz ve muhterem saymamız gerekmez mi?

Medeniyet zümresi ilkin, dinî bir ümmet hâlinde başlar. Müslümanlık, hıristiyanlık, budistlik gibi üniversel dinler, birçok milletleri içlerine alarak, onları bitişik kaplardaki sular haline koymuşlardır. Fizik denemelerinde bitişik kaplardan birine konu-

lan suyun derhal diğerlerine bölündüğünü ve hepsinde su seviyesinin derhal aynı yüksekliğe çıktığını görmüyor muyuz? Aynı ümmete mensup bir milletin meydana getirdiği terakkîlerin yâhut başına gelen çöküşlerin derhal diğerlerine geçmesi tıpkı bunun gibidir. Çünkü dindeki birlik, onları bitişik kaplar haline getirmiştir.

Milletlerarası bağlar ilkin böyle dinî olarak başlarsa da, uzun gelişmelerden sonra, yalnız ilim ve fen sahasında birleşen, din dışı bir milletlerarası medeniyet de husule gelebilir. Bugünkü Avrupa medeniyeti, Avrupa milletleri arasındaki bağlılık, bu iki örneğin geçiş devresinde bulunuyor. Avrupalı milletlerarası medeniyet birliği, Japonlarla Yahudileri eşit şartlarla kendi medeniyetine mensup saydığı için, dinî bir medeniyetten ve dine dayanan bir milletlerarası birlikten çıkmak istediğini ima ediyor. Fakat diğer taraftan Müslüman ülkelerinin manda altında kalmasında hâlâ ısrar göstermesi, eski haçlı taassubundan henüz kurtulmadığını gösteriyor. Bu taassubun kalkması ve bizim de eşit şartlar içinde Avrupa medeniyetine girmemiz bizim için bir gaye olmalıdır. Hülâsa, medenî ahlâk ilkin milletdaşlarımızı, sonra dindaşlarımızı, en sonra da bütün insanları sevmekten ve muhterem görmekten ibarettir. Bütün bu fertlerin hayatına, mülkiyetine, hürriyetine, haysiyetine tecavüz etmemek, medenî ahlâkın teklif ettiği vazifelerdendir.

Görülüyor ki vatanî ahlâk dıştan merkeze doğru olduğu halde, medenî ahlâk merkezden dışa doğrudur. Vatanî ahlâk sevgilerimizin vatan dairesinde kesifleşmesini ve toparlanmasını istediği halde, me-

denî ahlâk bunların yavaş yavaş millet sınırlarını aşarak ümmet sınırlarına ve ümmet sınırlarını aşarak ülkelerin milletlerarası sınırlarına ve bunları da aşarak bütün insanlık âlemine doğru genişlemesini ve yayılmasını arzu eder. Bazen, bu iki ahlâk arasında ayrılık ve çatışma başgösterebilir. Meselâ, savaş zamanlarında vatanî ahlâk son derece şiddetlenerek, medenî ahlâkı sönük bir hale getirir. Uzun sulh devreleri de, yalnız medenî ahlâkı kuvvetlendirerek, vatanî ahlâkı zayıflatır. Harbin birçok maddî ve mânevî yıkıntılarına karşılık, sosyal bir faydası da bulunduğunu ileri sürenler bilhassa bu noktaya dayanıyorlar.

Görülüyor ki millî tesanüdü kuvvetlendirmek için, vatanî ahlâka medenî ahlâktan daha fazla öncelik vermek ve insanî kıymetin - medenî ahlâkın dairelerinde - merkezden muhite doğru gittikçe eksildiğini, muhitten merkeze doğru geldikçe arttığını düstur olarak kabul etmek lâzımdır. Yani, yukarıda da söylediğimiz üzere, kıymetin birinci derecesinde milletdaşlarımızı, ikinci derecesinde ümmetdaşlarımızı, üçüncü derecesinde medeniyetdaşlarımızı, dördüncü derecesinde bütün insanları görmemiz ve onları bu derecelerine göre sevmemiz lâzım gelir.

Millî tesanüdü kuvvetlendirmek için, vatanî ve medenî ahlâklardan sonra, bir de meslekî ahlâkı yükseltmek lâzımdır.

Her millet, sosyal iş bölümü neticesi olarak, birtakım meslek ve ihtisas zümrelerine ayrılır: Mühendisler, doktorlar, musikişinaslar, ressamlar, öğretmenler, yazarlar, askerler, avukatlar, tüccarlar, çiftçiler, fabrikatörler, demirciler, marangozlar,

hallaçlar, terziler, değirmenciler, fırıncılar, kasaplar, bakkallar, ilh... Bu zümreler, birbirlerine karşılıklı olarak lâzım ve muhtaçtırlar. Birbirlerinin yaptıkları hizmetler, bu karşılıklı muhtaç olmalar da bir nevi dayanışma değil midir?

Bu nevi dayanışmanın kuvvetlenmesi için, ilkin, iş bölümünün ancak ortak vicdana sahip bir cemiyet içinde vukua gelmesi şarttır. Başka başka milletlere mensup olup da aralarında ortak vicdan bulunmayan zümrelerin iş bölümü hakikî iş bölümü mahiyetinde değildir. Durkheim, bu nevi hizmetlerin alınıp verilmelerine «karşılıklı parazitlik» adını veriyor. Meselâ, eski Türkiye'de, Türklerle müslüman olmayanlar ortak bir iktisadî hayat yaşıyorlardı. Fakat, aralarındaki iş bölümü hakikî bir iş bölümü değildi. Karşılıklı bir parazitlikten ibaretti. Çünkü, Türklerle bu Türk olmayan unsurlar arasında ortak bir vicdan yoktu. Türkler, müslüman olmayanların siyasî parazitleriydiler; müslüman olmayanlar da, Türklerin iktisadî parazitleriydiler. Milletlerarası iktisadî münasebetler de hep bu tarzdadır.

Bu nevi dayanışmanın kuvvetlenmesi için ikinci şart da, meslek zümrelerinin bütün memlekete şâmil millî teşkilâtlar halinde organlar vücuda getirmesinden sonra, her meslek zümresinde meslekî bir ahlâkın teessüs etmesidir.

Meslek ahlâkı, başka meslek zümrelerine mübah olduğu halde, yalnız bir meslek erbabına -meslek icabı olarak- yasak olan fiilleri gösterir. Meselâ, bir memlekete kolera girdiği zaman, oradan herkes kaçabilir, yalnız doktorlarla papazlar ka-

çamaz. Bunun gibi, herkes ticaretle meşgul olabilir; resmî nüfuza sahip olan devlet memurları olamaz. Asker sınıfından olanların korkak, polislerin sefih, hâkimlerin tarafçı, öğretmenlerle yazarların cahil ve mefkûresiz olmaları meslek ahlâkına aykırıdır. Kâtiplerin ağzı sıkı, avukatlarla doktorların mahremiyete saygı göstermeleri de meslek ahlâkı icaplarındandır.

Bununla beraber, bu meslekî ahlâkların müeyyideleri de vardır. Meslekî vazifelerin bu müeyyideleri, her meslek teşkilâtına mahsus olarak bulunması lâzım gelen, «Haysiyet divanları»dır.

Fertlerin meslek mütahassıslarına karşı hayatlarını, haysiyetlerini, hürriyet ve menfaatlerini koruyacak yegâne müeyyide, işte bu meslekî ahlâka ait teşkilâtlardan ve vazife talimatlarından ibarettir. Bunlar, mevcut olmadıkça, muhtelif meslekler arasında hakikî bir dayanışma mevcut olamaz. Şimdi, yukarıdaki sözleri hülâsa edelim:

Millî birliğin kuvvetlendirilmesi, sosyal düzenin ve ilerlemenin, millî hürriyet ve istiklâlin temelidir. Millî birliği kuvvetlendirmek için de; vatanî, medenî, meslekî ahlâkların kuvvetlendirilmesi, yükseltilmesi lâzımdır.

Millî kültürümüzün şuurlu bir hale gelip yükselmesi ne gibi teşkilâtlara muhtaçtır? İlkin, millî kültürümüzü saklanmış olduğu gizli köşelerden aydınların gözleri önüne koyacak olan, arama teşkilâtlarına ihtiyaç vardır. Bu vazifeyi yerine getirecek teşkilâtlar şunlardır: Millî Müze, Etnoğrafya Müzesi, Millî Arşiv, Millî Tarih Kütüphanesi, İstatistik Umum Müdürlüğü.

1) Türk halkının estetik dehasını canlı olarak gösteren ve fakirlik yüzünden eski Türk evlerinden parça parça çıkarılıp bedestenlerde satılan perdeler, halılar, şallar, ipekli kumaşlar, eski marangoz ve demirci işleri, çiniler, güzel yazı levhaları, tezhipli kitaplar, güzel ciltler, güzel yazılı Kur'ân-ı Kerîm'ler, millî tarihimizin vesikaları olan eski paralar, vesaire, vesaire... hep yabancılar tarafından satın alınarak Avrupa'ya ve Amerika'ya taşınmaktadır. Bunların dışarıya çıkarılmasının önüne geçecek bir kanunumuz olmadığı gibi, bunları satın alarak millî sanat âşıklarının gözleri önüne koyabilecek millî bir müzemiz de yoktur. Gerçi, Topkapı Sarayı'nda büyük bir müzemiz mevcuttur. Fakat, buna «Millî kültür müzesi» demekten ziyade, «Medenî müze» adını vermek daha uygundur. Çünkü bu müze Türk kültürüne ait millî eserlerde ikinci derecede bir ehemmiyet göstermiş, birinci derecedeki ehemmiyeti milletlerarası kıymete sahip eserlere vermiştir. Bu iddiamızın delili şudur ki, şimdiye kadar memleketimizden sandık sandık çıkarılan Türklere has güzel eserlerin kaçırılmasına engel olamamış, bedestenlerde satılan bu güzel eserleri satın alıp saklamağa çalışmamıştır.

Bu sözlerimizden, müzemizin dehalı bir kurucusu olan Hamdi Bey merhumun kıymetçe çok büyük olan himmet ve hizmetlerini inkâr ettiğime hükmolunmasın. Abdülhamid devrinin her türlü güçlüklerine rağmen, sırf kendi teşebbüs ve gayretiyle, ilim bakımından gayet kıymetli bir müzeyi yoktan var eden Hamdi Bey'i takdis etmemek büyük bir nankörlüktür. Büyük kardeşinin bu şahsî

eserini zenginleştirerek koruyan Halil Beyefendi'yi yüceltmemek de yine nankörlük olur. Bundan başkâ, bu müzede eski Türk paralarına ve geleneklerine dair birçok millî yadigârların mevcut olduğunu da kimse inkâr edemez. Şu kadar var ki, millî bir müzenin vazifesi, millî eserlerin milyonda birini toplayıp da geri kalanlarını yabancılara kaptırmak değildir. Hamdi Bey müzesinin ilim, medeniyet ve milletlerarası kıymetleri gayet yüksek olabilir; fakat, millî kültüre ait kıymeti, öteki kıymetlerine nispetle, çok aşağıdır. Hattâ, bu itibarla; Evkaf Müzesi'ndeki eşyanın hemen hepsi Türk kültürüne âit eserler olduğu için, bu müze öncekinden daha kıymetli görülebilir.

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, bugün, bizde hakikî bir Türk müzesine ihtiyaç vardır. Bu Türk müzesi, Türklere âit güzel eserleri satın alabilmek için, yeter derecede bir ödeneğe sahip olmalı ve her şehirde arayıcıları bulunmalıdır. Aynı zamanda, memleketimizden bütün eski eserlerin ve güzelliklerin dışarı çıkarılmasını şiddetle yasak eden bir kanun yapılmalıdır. Evkaf Müzesi de il Evkaf memurlarını çalıştıracak olursa, vakıf binaların kalıntısı ve yıpranmış eşyası arasında daha birçok kıymetli âbideler bulunabilecektir. İhtimal ki, ileride, bu üç müze birleşerek tek bir müze halini de alacaktır. Herhalde, şimdilik, yalnız Türk kültürüne âit eserleri toplayacak millî bir müzeye şiddetle ihtiyaç vardır.

2) Etnoğrafya Müzesi'nin hali, millî müzeninkinden başkadır. Millî müze, millî tarihimizin müzesidir. Etnoğrafya Müzesi ise, milletimizin bugün-

kü hayatının müzesidir. «Bugün» ün «geçmiş» ten farkı ne ise, Etnoğrafya Müzesi'nin de millî tarih müzesinden farkı odur.

Etnoğrafya Müzesi, ilkin, milletimizin bugün muhtelif illerde, kazalarda, şehirlerde, köylerde, obalarda kullanmakta olduğu bütün eşyayı toplayacaktır. Bu toplanan eşyadan her nevi, sırasıyle, en iptidaî şeklinden en mütekâmil şekline kadar, bir tekâmül silsilesi halinde dizilecektir. Meselâ, «ayakkabı» nevini alalım: Bunun en iptidai şekli olan «çarık» tan başlayarak, en mütekâmil şekli olan zarif fotinlere kadar bütün tekâmül merhaleleri dereceli bir silsile halinde sıralanacaktır. Başa giyilenler, erkek ve kadın elbiseleri, eyer takımları, çadırlar, yataklar, ilh... hep böyle tekâmül sıraları ile dizilecektir. Evlerin, olduğu gibi taşınması kabil olmayan vesair büyük binaların küçük modelleri yapılacaktır. Köy, şehir, köprü, câmi gibi manzaraların fotoğrafları aldırılacaktır.

Fakat, Etnoğrafya Müzesi'nin toplanacağı şeyler yalnız bu gibi maddî eşyaya münhasır değildir. Halk içinde hâlâ yaşamakta bulunan peri masallarını, koşma ve destanları, mâni ve tekerlemeleri, atasözlerini ve bilmeceleri, fıkra ve menkıbeleri şehir şehir, köy köy araştırmalar yaptırarak toplamak vazifesi de Etnoğrafya Müzesi'ne aittir. Aynı zamanda, her nahiyenin konuştuğu Türk ağızlarına ait hususî kelimeleri, hususî fonetiği, hususî gramer ve sentaks kaidelerini de toplayacaktır. Bunlardan başka halk arasında «tandırnâme ahkâmı» veyâhut «keçe kitap» adları verilen ve hâlâ tahsilsiz kadınlarla bilgisiz halk arasında inanıl-

makta bulunan âmiyane itikadları ve bunlara bağlı bulunan ve içine büyücülük de karışan dinî âyinleri de toplayacaktır. Meselâ, bu itikadlardan birine göre, her insanın kendisine mahsus bir perisi vardır ki sahibinin «kırklı» olduğu zamanlarda son derece azgınlaşarak tehlikeli bir vaziyet alır. İnsanlar, aşağıdaki üç halde kırklı olurlar:

1) Bir çocuk dünyaya geldiği zaman, çocukla beraber, annesi ve babası kırklı olurlar. 2) Bir evlenme olduğu zaman hem gelin, hem de güvey kırklı olurlar. 3) Bir adam öldüğü zaman, onunla aynı evde yaşayan bütün yakın akrabaları kırklı olurlar.

Kırklıların yerine getirmeğe dikkat etmeleri gereken birtakım sihrî-dinî âyinler vardır: Meselâ, iki kırklı kadın -bunlar, ister aynı sebepten, ister ayrı sebeplerden kırklı olmuş olsunlar- bir odada rastgele birleşirlerse mutlaka öpüşmeleri lâzımdır. Öpüşmelerse, perileri birbiriyle kavga ederler; perilerden biri bu kavgada yaralanır yahut ölürse, aynı hal, sahibine de intikal edeceğinden, bu âyini icra etmemekte büyük tehlike mevcuttur. Yine iki kırklı insan, biri diğerinin üstünde bulunan iki odada yatamazlar.

Tandırnâme'ye göre, her adamın bir perisi olduğu gibi, her evin de bir perisi var. Ev perisi, evin temiz tutulmamasından öfkelenir. Bu öfkelenme aileye zarar vereceğinden, ev kadını evin her tarafını temiz tutmağa dikkat eder. Demek ki, bu bâtıl itikadlar içinde faydalı olanlar da vardır. Etnoğrafya Müzesi, bunlardan başka, her ildeki fo-

netik ile halk melodilerini ya fonoğraf âletiyle, yahut nota usûlüyle zapt eder. Demek ki Etnoğrafya Müzesi'nin mutlaka bir fotoğrafçısı, ve bir notacısı bulunmak lâzımdır. Masal toplayanlar, herkesten dinledikleri masalları gelişi güzel zaptetmemelidirler. «Masalcı» adı verilen birtakım ihtiyar kadınlar yahut erkekler vardır ki bunlar, masalları gelenekten gelen deyimlerle ve güzel üslûplarla anlatırlar. Böyle hakikî bir masalcı ele geçirilirse, onun anlatacağı bütün masallar aynen zaptolunmalıdır. Çünkü millî masallar, ancak böyle her deyimi bir müessese olan masallardır. Koşmalar, türküler ve nağmeler de hakikî saz şâirlerinden alınmalıdır. Nasreddin Hoca'ya, Karagöz'e, İncili Çavuş'a, Bekrî Mustafa'ya, bektaşîlere âit fıkralar da onları iyi bilenlerden öğrenilmelidir. Milletlere ve mesleklere âit taklitler meddahlardan alınmalıdır. Tandırname itikadları, onlara henüz inanmakta bulunan okuma - yazma bilmeyen kadınlardan sorulmalıdır. Her yerin hususî diyalektine âit incelemeler de yerlerinde yapılmalıdır.

3) Millî Arşiv, bakanlıkların gizli ve mahrem mahiyette bulunan hususî arşivlerinden başkadır. Millî Arşiv, artık hükûmetle alâkası kalmamış, eski evrakın hazinesidir ki milletin tarihçileri ve ilim adamları için tasnif edilmiş bir şekilde ve muntazam bir idare altında göz önüne koyulurlar. Ne yazık ki, gerek Bâbıali'ye ve Dışişleri Bakanlığı'na, gerek Defter-i Hâkanî'ye, Evkaf'a ve Fetvâhâne'ye âit eski evrak mahzenleri şimdiye kadar ne bir araya toplanmış, ne tasnif edilmiş, ne de muhafazalarına itina olunmuştur. Millî tarihimizin en doğru ve-

sikaları olan bu evraktan en mühimleri aşırılarak Avrupa kütüphanelerine naklolunmaktadır.

Diyarbakır gibi bazı eski vilâyet ve eyalet merkezlerinde, gayet kıymetli olan eski evrakın bakkallara satılarak paket kâğıdı suretinde kullanıldığı da vâkidir. Görülüyor ki, millî bir arşivin de mutlaka süratle kurulması lâzımdır.

4) Millî Tarih Kütüphanesi de, Umumî Kütüphaneden başkadır. Umumî Kütüphane ilmin, edebiyatın her dalına âit kitapları içine almalıdır. Millî Tarih Kütüphanesi ise, yalnız millî kültürümüzü teşkil eden müesseselere ait tarihleri ve tarihî kaynaklarla vesikaları hâvi olmalıdır. Bu kitaplar ve vesikalar dinimizin, ahlâkımızın, hukukumuzun, felsefemizin, edebiyatımızın, musikîmizin, mimarîmizin, iktisadımızın, askerliğimizin, siyasetimizin, ilimlerimizin ve fenlerimizin tarihlerini ve vesikalarını tamamiyle bir arada bulundurmalıdır. O halde ki, bu tarih dallarından herhangi birinin tarihini yazmak isteyen bir tarihçi, ihtiyaç gördüğü bütün kaynakları ve vesikaları bu kütüphanede hazır bulabilsin.

5) İstatistik Umum Müdürlüğü de, her Bakanlığın tesis ettiği hususî istatistik teşkilâtlarından başkadır. Çünkü her vekâletin tesis ettiği istatistik teşkilâtı, yalnız kendi resmî muamelelerinin muhtaç bulunduğu istatistikî rakamlara ehemmiyet verir. İstatistik Umum Müdürlüğü ise, millî kültürün meydana çıkması için muhtaç olduğumuz ve millî hayatın bütün dallarını içine alan, umumî bir istatistik teşkilâtıdır. Avrupalı bir mütahassısın idaresinde bulunacak olan bu umumî istatistik müdürlüğü teşekkül ettikten sonra, bakanlıklara vesair resmî

olmayan müesseselere mensup bütün istatistikle ilgili teşkilâtlar onun kumandası altına verilerek, hepsi aynı usul ve sistem dahilinde çalıştırılacaklardır. İşte ancak, böyle merkezî bir ihtisas dairesine mensup bütün sahaları kavrayan bir istatistik teşkilâtı vücuda geldikten sonradır ki memleketimizde istatistikî rakamlardan sosyal noksanlarımızın ve meziyetlerimizin anlaşılması mümkün olur. Tatbik olunan reformların ve yeniliklerin cemiyet için zararlı yahut faydalı oldukları da ancak böyle esaslı istatistik defterlerinin hazırlanmasından sonra keşif ve tedkik olunabilir.

Millî kültürün bu saydığımız teşkilâtları, sırf millî kültürü arayıp bulmağa yarayanlardır. Millî kültürün başka birtakım teşkilâtları da vardır. Bunların vazifesi de, millî kültür aranıp bulunduktan sonra, Avrupa Medeniyeti'nin onun muhtelif dallarına aşılanmasından ibarettir. Bu vazifeyi ifa edecek teşkilâtlar da şunlardır: Türk Tiyatrosu, Türk Konservatuvarı, Türk Üniversitesi, Türkiyat Enstitüsü'dür. Bunlardan, misâl olarak, konservatuvarı alalım: İstanbul'da mevcut bulunan Dârülelhan (konservatuvar), dümtek usulünün, yani Bizans musikîsinin konservatuvarıdır.

Bu müessese, iptidaî unsurları halkın samimî melodilerinde kendisini gösteren ve Avrupa musikîsine uyularak armonize edildikten sonra modern ve Batılı bir mahiyet alacak olan, hakikî Türk musikîsine hiç ehemmiyet vermemektedir. Mevcut Dârülbedâyi (Şehir Tiyatrosu) de aynı haldedir. Çünkü, tiyatronun ilerlemesi en çok güzel türkçeyle halk vezninin kabulüne bağlıyken, mevcut Dârül-

bedâyi bu esaslara kâfi derecede kıymet vermemektedir. Buna göre, bu iki müessesenin Türk Konservatuvarı ve Türk Tiyatrosu haline getirilmeleri de lâzımdır.

Mevcut müesseseler içinde Türk kültürüne yardımcı olan yalnız Dârülfünun (Üniversite) dur. Dârülfünun'un Edebiyat Medresesi (Fakültesi), âdeta Millî kültür fakültesi demek olduğundan, millî kültürü en çok yükseltmeğe çalışan bu müessesedir.

Türkiyât Enstitüsü'ne gelince, bugün, böyle bir müesseseyi en mükemmel bir halde teşkil etmek imkânı vardır. Çünkü, Avrupa'nın muhtelif milletlerinde Türkiyât ilmi için canını vakfetmiş büyük türkologları bu enstitüye âza sıfatıyle almak kabildir. Avrupalı türkologlarla yerli Türkiyâtçılarımızdan kurulu bir enstitü teşkil olunursa, bu heyet, hem millî kültürün hazinelerini arayabilecek, hem de milletlerarası akademiler âleminde ilmî bir otorite kazanacaktır.

X

HARS VE TEHZİB

Fransızca "culture" kelimesinin iki yarı mânâsı vardır. Bu mânâlardan birini "hars" (millî kültür), diğerini "tehzib" tabiriyle tercüme edebiliriz. "Hars" hakkındaki bütün yanlış anlamalar, fransızca "kültür" kelimesinin böyle iki mânâlı olmasındandır. O halde biz, dilimizde, bu iki mânâyı "hars" (millî kültür) ve "tehzib" kelimeleri ile ayırırsak, kendi memleketimizde bu yanlış anlamalara son vermiş oluruz. Millî kültür ile tehzib arasındaki farklardan birincisi, millî kültürün "demokratik", tehzibin" aristokratik" olmasıdır. Millî kültür, halkın geleneklerinden, yapageldiği şeylerden, örflerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, dilinden, musikîsinden, dininden, ahlâkından, estetik ve ekonomik mahsullerinden ibarettir. Bu güzel şeylerin hazinesi ve müzesi halk olduğu için, «millî kültür» demokratiktir. Tehzib ise, yalnız yüksek bir tahsil görmüş, yüksek bir terbiye ile yetişmiş hakikî aydınlara mahsustur. Matthew Arnold'un "tatlılık ve ışık mezhebi" tâbiri ile ifade ettiği mânâ, "tehzib"in tarifi demektir. Tehzibin esası, iyi bir terbiye görmüş olmak; aklî ilimleri, güzel sanatları, edebiyatı, felsefeyi, ilmi ve hiç bir taassup karıştırmaksızın dini; gösterişsiz, samimî bir aşk ile sevmektir.

Görülüyor ki tehzib, hususî bir terbiye ile husule gelmiş, hususî bir duyuş, düşünüş ve yaşayış tarzıdır.

Millî kültür ile tehzibin ikinci farkı, birincinin "millî" ve ikincinin "milletlerarası" olmasıdır. Bir insan, millî kültürün tesiri ile, belki de yalnız kendi milletinin kültürüne kıymet verir. Fakat, tehzib görmüşse, başka milletlerin kültürlerini de sever ve onların lezzetlerini de tatmağa çalışır. Buna göre, tehzib, temas ettiği insanları biraz insaniyetçi, biraz müsamahalı, her ferde, her millete karşı iyilik ister ve «éclectique» yapar.

Millî kültürle tehzibin bu ikinci farkı, bizi "milliyetçilik" ve milletlerarasıcılık (beynelmileliyetçilik) meselesinin derinleştirilmesine götürüyor:

"Millet", aynı milli kültürde ortak olan fertlerin bütünüdür. "Beynelmileliyet" (Milletlerarasılık), aynı medeniyete ortak olan milletlerin bütünüdür. Milletlerarasılığa "medeniyet zümresi" de denilebilir.

Fakat, medeniyet zümresini, hususî bir medeniyete mensup milletlerin bütünü gibi telâkki etmeyen adamlar da vardır. Bunlara göre, ayrı ayrı medeniyetler yoktur. Bütün insanların mecmuu, bir tek medeniyet zümresinden ibarettir ve bu bir tek medeniyet zümresi, milletlerden değil, fertlerden kuruludur. Bu fikirde bulunan insanlara "kozmopolit" adı verilir. Kozmopolitler, "Milletim nev-i beşerdir, vatanım rûy-ı zemin" diyen "dünyacı" lardır.

Bunların medeniyet zümresi hakkındaki telâkkileri, milliyetçilerinkilerle uzlaşamaz. Çünkü milliyetçilere göre, insanlık, zooloji ilminde diğer hayvan nevileri ile beraber incelenen *insan nevi*'nden

ibarettir. Sosyal fertler demek olan "insanlar" ise, milletler halinde yaşarlar. Türkçülük, *millet* esasını kabul etmeyen hiç bir sistemle uzlaşamayacağından, kozmopolitleri içine alamaz.

Milletlerarasıcılığa gelince; bu, tamamen, kozmopolitliğin zıttıdır. Çünkü, milletlerarasıcılara göre, medeniyet zümresi bütün insanların hepsi demek değildir. Zâten medeniyet bir değil, birçoktur. Her medeniyetin kendisine mahsus bir câmiası yani bir medeniyet zümresi vardır. Aynı zamanda, bu medeniyet zümreleri fertlerden değil, milletlerden mürekkeptir. Medeniyet zümresi bir cemiyete benzetilirse, onun fertleri de milletler olur. Medeniyet zümresine, «milletler cemiyeti» denilmesi bundandır.

[Fakat, bu "Milletler Cemiyeti" tabiri doğru değildir. Çünkü cemiyet, ortak bir vicdana mâlik olan, tam bir zümre demektir. Ortak vicdan millî kültürden ibaret olduğu için, «cemiyet» kadrosuna girebilecek zümreler, ancak milletlerle onların cürsûmeleri (kökleri) olabilirler. Diğer taraftan, birçok cemiyetleri içine alan daha büyük zümrelere "câmia" adı verilir. "Milletler Cemiyeti" yerine "Milletler Câmiası" demek daha münasiptir].

Bu ifadelerden anlaşıldı ki her medeniyet zümresi, bir milletlerarasılık dairesidir. Bir cemiyetin millî bir kültürü olması, onun milletlerarası bir medeniyete de mensup olmasına engel değildir. Medeniyet, «aynı milletlerarasılığa mensup milletlerin ortak müesseselerinin bütünü» demektir.

Demek ki, bir milletlerarasılık içinde, hem «onu terkip eden bütün milletlere şâmil ortak bir medeniyet», hem de «her millete has millî kültürlerden

mürekkep bir «kültürler koleksiyonu» vardır. O halde biz, Avrupa Medeniyetine girdiğimiz zaman, yalnız milletlerarası bir medeniyete vâris olmakla kalmayacağız; aynı zamanda, medeniyetdaşımız olan bütün milletlerin kültürlerinden de lezzet alma imkânına sahip olabileceğiz. Millî bir cemiyet, nasıl, iş bölümü ve ihtisas yoluyle meslek zümrelerine ayrılmışsa, milletlerarası bir câmia da âdeta milletlerarası bir iş bölümünün ve milletlerarası ihtisasın hükmüne uyarak, millî ve hususî mahiyette kültürlere ayrılmıştır.

Buna göre insanlar, sırf millî zevkleriyle tattıkları zaman, yalnız millî kültürlerine uygun eserlerden hoşlanırlar. Fakat insan, her gün aynı yemeği yemekten usandığı gibi, daima aynı kültüre mensup edebiyattan, aynı musikîden, aynı mimarîden, ilh... gıda almaktan da bıkar. Bu sebeple, midesine düşkün olanlar, her gün yemek listelerini değiştirdikleri gibi, tehzibli adamlar da, zaman zaman, başka kültürlerin çeşnileriyle ağız değiştirmeğe ihtiyaç duyarlar.

Eski zamanlarda, esnaf dernekleri, muayyen zamanlarda, «ârifâne ziyafetleri» yaparlardı[1]. Her esnaf, kendi evinde en iyi yapılan yemeği yaptırır, kırda yahut bir evde birleşerek bu yemekleri beraberce yerlerdi. Medeniyet zümresinin milletlerarası münasebetleri de bir «ârifâne ziyafeti» gibidir. Her millet bu ziyafete kendi kültürünü götürerek bütün milletlerin kültürlerinden zevk alma hakkını kaza-

[1] Bu kelimenin aslı "harîfâne" dir. Harif "hırfetdaş" (aynı zanaattan olan kimse) demek olduğundan, «harîfâne» tâbiri "hirfetdaşcasına bir ziyafet" mânâsını ifade eder.

nır. Şu kadar var ki, yalnız millî kültürden hoşlanan «millî zevk» ile, yabancı kültürlerden hoşlanan «haricî zevk» i birbirine karıştırmamalıdır. Avrupa'nın bütün milletlerinde gördüğümüz normal nümuneye göre, her milletin aslî ve daimî olan zevki, millî zevkidir; dış zevk, ancak ikinci bir derecede kaldığı zaman makbul olabilir. Eski Osmanlı hayatında ise, iş böyle değildi. Havas sınıfında dış zevk, aslî ve daimî zevk halini almıştı. Millî zevke gelince, ikinci derecede bir kıymetten bile mahrum bırakılmıştı. Bu sebeple eski edebiyatımız Acem zevkinin, Tanzimat edebiyatı da Fransız zevkinin mahsullerinden ibaret kaldı ve şimdiye kadar, bizde millî bir edebiyat husule gelmedi. O halde, tehzib, böyle marazî bir hal aldığı zamanlar, zararlı olur. Bir tehzib, millî kültürün hukukuna riayet ettiği müddetçe, normaldir. Millî kültürün haklarını çiğnemeğe başladığı andan itibaren hasta ve mâlûl bir tehzib mahiyetini alır.

Bu izahlar gösteriyor ki, Türkçülük kozmopolitlikle bağdaşamaz. Hiç bir Türkçü kozmopolit olamadığı gibi, hiç bir kozmopolit de Türkçü olamaz. Fakat Türkçülükle milletlerarasılık (beynelmilliyetçilik) arasında, uzlaşmaya engel hiç bir zıtlık yoktur. Her Türkçü, aynı zamanda, beynelmilliyetçidir. Çünkü her ferdimiz, millî ve milletlerarası iki sosyal hayat yaşamaktayız. Millî hayatımız, yalnız millî kültürümüzü yaşamaktır. Milletlerarası hayatımız ise, bir taraftan milletlerarası medeniyetten, diğer taraftan her biri hususî ve orijinal lezzetlerin bir derlemesi olan yüzlerce başka millî kültürden hisselerimizi almaktan ibarettir. Tanzimat'tan beri res-

men mensup olduğumuz medeniyete gelince, bu da Batı medeniyetidir.

İşte modern câmiamız olan bu Batı medeniyeti ile, ona mensup bütün millî kültürlerden nasibimizi almak içindir ki, Telif ve Tercüme Encümeni, Batı medeniyetinin milletlerarası mahiyetini hâiz bütün ana kitaplarını (otorite tanılan monoğrafileri) ve millî kültürlerin çiçekleri hükmünde bulunan bütün şâheserleri tercüme ettirmeğe karar verdi.

Görülüyor ki Türkçülerin "millî kültür" dedikleri şey, ne Fransızların "kültür" ü, ne de Almanların "kultur" üdur. Fransızlara göre Fransız kültürü, öteden beri, sırf edebî kuvveti ile üniversel bir tehzib mahiyetini almıştır. Almanlara göre, güyâ Alman kültürü de, orduları yenilmemiş olsaydı, askerî ve iktisadî kuvvetleriyle, bütün dünyaya hâkim olacaktı. Türk kültürünün faaliyeti bunlar gibi pasif değil, aktiftir. Biz millî kültürümüzü, yalnız kendi zevkimiz için, kendimiz tadına varmak için yapacağız. Başka milletler de, ondan, Loti'lerin, Farrère'lerin yaptığı gibi, ara - sıra tadarak lezzet alabilirler. Nasıl ki biz de Fransız, İngiliz, Alman, Rus, İtalyan milletlerinin kültürlerinden ara - sıra zevk alıyoruz ve alacağız. Fakat bundan sonra, bu zevk alışımız, hiç bir zaman "egzotizm" in sınırını aşmayacaktır. Bizce, Fransızlara, İngilizlere, Almanlara, Ruslara, İtalyanlara âit güzellikler ancak egzotik güzellikler olabilir. Bu güzellikleri sevmekle beraber, hiç bir zaman, gönlümüzü onlara vermeyeceğiz. Biz gönlümüzü, ezel gününden beri, millî kültürümüze vermişizdir. Bizim için dünya güzeli, millî kültürümüzün güzelliğinden ibarettir. Biz, me-

deniyetçe, irfanca, iktisatça ve tehzibce Avrupa milletlerinden çok geri kalmış olduğumuzu inkâr etmeyiz ve medeniyetçe onlara yetişmek için bütün kuvvetimizle çalışacağız. Fakat, kültür itibariyle, hiç bir milleti kendimizden üstün görmeyiz. Bize göre Türk kültürü dünyaya gelmiş ve gelecek olanların en güzelidir. Buna göre, ne Fransız kültürünün, ne de Alman kültürünün taklitçisi ve tâbii olmamıza imkân yoktur. Biz, onları da diğer kültürler gibi, yalnız milletlerine mahsus, hususî kültürler sayarız ve onlardan, diğer kültürler gibi, ezgotik bir zevkle lezzet alırız.

Görülüyor ki Türkçülük, bütün aşkı ile yalnız kendi orijinal kültürüne vurgun olmakla beraber, şoven ve mutaassıp da değildir. Avrupa medeniyetini tam ve sistematik bir surette almaya azmettiği gibi, hiç bir milletin kültürüne karşı yabancı kalma ve küçümseme duygusu da yoktur. Bilâkis, bütün millî kültürlere değer veririz ve saygı duyarız. Hattâ birçok kötülüklerine uğradığımız milletlerin bile, siyasî teşkilâtlarını sevmemekle beraber, medenî ve kültürel eserlerine hayran, fikir adamları ile sanatkârlarına karşı saygılı olacağız.

İkinci Kısım

TÜRKÇÜLÜĞÜN PROGRAMI

I

DİLDE TÜRKÇÜLÜK

1 — YAZI DİLİ VE KONUŞMA DİLİ

Türkiye'nin millî dili "İstanbul Türkçesi" dir; buna şüphe yok! Fakat, İstanbul'da iki Türkçe var: Biri konuşulup da yazılmayan "İstanbul lehçesi", diğeri yazılıp da konuşulmayan "Osmanlı lisanı" dır. Acaba, millî dilimiz bunlardan hangisi olacaktır?

Bu suale cevap vermeden, dilimizi, başka dillerle mukayese edelim: Başka diller de, milletlerinin başkentlerine âit dillerdir. Fakat, başka başkentlerin hepsinde, konuşulan dille yazılan dil aynı şeydir. Demek ki, konuşma diliyle yazı dilinin birbirinden başka olması, sırf İstanbul'a mahsus bir haldir. Bütün milletlerde bulunmayıp da yalnız bir millette tesadüf edilen bir hal normal olabilir mi? O halde, İstanbul'da gördüğümüz bu ikilik bir dil hastalığıdır. Her hastalık tedavi edilir; o halde, bu hastalığın da tedavisi lâzımdır. Fakat bu tedaviyi yapabilmek, yani dildeki ikiliği ortadan kaldırmak için, şu iki şeyden birini yapmak lâzımdır: Ya, yazı dilini aynı zamanda konuşma dili haline getirmek, yahut konuşma dilini aynı zamanda yazı dili haline koymak.

Bu iki şıktan birincisi mümkün değildir; çünkü, İstanbul'da yazılan dil, tabiî bir dil değil, Esperanto gibi sun'î bir dildir. Arapça, acemce ve türkçenin sözlüklerini, gramerlerini, sentakslarını birleştirmekle husule gelen bu Osmanlı Esperantosu nasıl konuşma dili olabilsin? Her mânâ için en az üç eş-anlamlı kelime, her terkip için en az üç şekil, her edat için en az üç lâfız bulunan bu sun'î luzumsuzluklar halitası nasıl canlı bir dil haline girebilsin?

Demek ki, İstanbul'da yazı dilinin konuşma dili haline geçmesi mümkün değil. Bunun mümkün olmadığı, yüzyıllarca uğraşıldığı halde, başarıya ulaşılamamış olmasından da bellidir. Farzımuhal olarak birtakım müstebitçe kanunlarla İstanbul ahalisi, bu acaip yazı diliyle konuşmağa başlamış olsaydı bile, yine bu yazı dili, gerçekten millî dil olamazdı. Çünkü onu, konuşma dili olarak, yalnız İstanbul'un değil, bütün Türkiye'nin kabul etmesi lâzım gelirdi. Bu kadar büyük bir cemiyete ise, zorla, hiç bir şey kabul ettirilemezdi.

O halde, yalnız bir şık kalıyor: Konuşma dilini yazarak yazı dili haline getirmek! Zaten halk muharrirleri, bu işi eskiden beri yapıyorlardı. Osmanlı edebiyatının yanında, halk diliyle yazılmış bir Türk edebiyatı altı, yedi yüzyıldan beri mevcuttu. Demek ki, dil ikiliğini kaldırmak için, yeniden hiç bir şey yapmağa lüzum yoktu. Osmanlı dilini hiç yokmuş gibi bir tarafa atarak, halk edebiyatına temel vazifesini gören Türk dilini aynıyle millî dil saymak kâfi idi: İşte Türkçüler, dilimizdeki ikiliği kaldırmak için, şu prensibi kabul etmekle yetindiler: İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul hanımla-

rının konuştukları dili yazmak. Bu suretle yazılacak olan İstanbul'un konuşma diline «yeni lisan», sonra «güzel türkçe», daha sonra «yeni türkçe» adları verildi.

2 — HALK DİLİNE GİRMİŞ ARAPÇA VE FARSÇA KELİMELER.

Karşı düşünenlerden bazıları diyorlar ki: "Siz, Osmanlı dilindeki arapça ve farsça kelimelerden şikâyet ediyorsunuz. Halbuki halk dilinde de, bu dillere âit birçok kelimeler vardır".

Gerçekten, halkın konuşma dilinde de arapçadan alınmış birçok kelimeler mevcuttur. Fakat halkın konuşma diline almış olduğu bu kelimeler, havas sınıfından olan âlimlerle edîplerin Osmanlı diline almış olduğu arapça ve farsça kelimelerden iki suretle farklıdır.

İlkin, halk dilinde müteradif (eş - mânâlı) kelimeler yoktur. Halk, arapçadan ve farsçadan bir kelime aldığı zaman, onun müteradifi olan türkçe kelimeyi türkçeden büsbütün atar: Bu suretle, dilde müteradif kelimeler kalmaz. Meselâ, halk "hasta" kelimesini alınca "sayru" lâfzını, "ayna" kelimesini alınca "gözgü" lâfzını, "merdiven" kelimesini alınca "baskıç" lâfzını tamamiyle unutmuştur.

Gerçi, bazen halkın, arapçadan ve farsçadan aldığı kelimeler yanında, eski türkçelerini de muhafaza ettiği görülüyor.

Fakat, bu durumda da yine eş - mânâlı kelimeler vücuda gelmez. Çünkü, ya arapçadan ve farsçadan alınan kelimenin, yahut eski türkçe kelimenin mânasında bir değişiklik husule gelerek, ikisi

arasındaki eş-mânalılık ortadan kalkar. Meselâ, "siyah" ve "beyaz" kelimeleri alındıktan sonra, "kara" ve "ak" kelimeleri türkçede kalmış. Fakat ne "siyah" kelimesini "kara" kelimesinin, ne de "beyaz" kelimesini "ak" kelimesinin müteradifi sayamayız. Çünkü, halk siyahla beyazı maddiyatta, kara ile akı maneviyatta kullanıyor. Meselâ, siyah yüzlü bir adamın alnı ak olabilir, beyaz çehreli bir adamın yüzü kara çıkabilir.

Bazen de halkın arapçadan ve farsçadan aldığı kelimelerin türkçesi zaten mevcut olmadığı için müteradifliğe hiç bir sebep bulunmaz. "Abdest, namaz, Kur'ân, câmi, ezan" kelimeleri gibi.

Âlimlere ve ediplere gelince, bunlar hem türkçe kelimeleri, hem de bunların arapça ve farsça karşılıklarını tamamiyle aynı mânada kullanırlar. Böylece onların türkçesinde, her hususî mâna için, biri türkçe, biri arapça ve biri acemce olmak üzere en az üç söz mevcuttur. Meselâ, "su, ab, mâ", "gece, şeb, leyl", "ekmek, nân, hubz", "et, gûşt, lâhm" gibi, Osmanlı dilinde, mutlaka, her mâna için, üçer müteradiften mürekkep olan böyle bir teslis (üçleme) mevcuttur. Bazı mânaların arapçada birçok karşılıkları bulunduğu için, bu gibi mânaların müteradifleri, tabiî olarak, üçten fazla bulunur: Arslan, şîr, esed, gazanfer, haydar, zırgam, ilh... gibi.

İkinci olarak, halk arapçadan, farsçadan ve diğer yabancı dillerden aldığı kelimeleri ya söyleniş, yahut mâna bakımından bozar, yani kendine mâl eder.

Söyleyiş bakımından bozmağa misâl: "Haste: hasta", "hefte: hafta", "nerdübân: merdiven", "çar-

çûbe: çerçeve", "gavga: kavga", "bekré: makara", "zukak: sokak", "pâre: para".

Mâna bakımından bozmağa misâl: "Haste" kelimesi farsçada "birisi tarafından yaralanmış" mânasına iken, türkçede "marîz" karşılığı olarak kullanılmıştır. "Şafak" kelimesi arapçada "batı ufkunun akşam kızıllığı" mânasına iken, türkçede "doğu ufkunun sabah kızıllığı" mânasını almıştır: "Şafak sökmek" tâbirinde olduğu gibi. Farsçada "hâce" kelimesi «efendi» mânasınadır. Bu kelime, türkçede, hem söyleyişini değiştirerek «hoca» şeklini almış, ve hem de mânasını değiştirerek «halk fıkıh bilgini» ve «mektep muallimi» mânalarını almıştır. Farsça «bâzâr» kelimesi, «b» ile telâffuz olunur ve «çarşı» mânasına gelen bir kelime iken, Türkçede «p» ile telâffuz olunan ve hem cumartesiden sonra gelen günün ismi, hem de muayyen günlerde, muayyen yerlerde kurulan günlük panayır demek olan «pazar» şekline girmiştir. «Pazarlık» kelimesi de, bu son şekilden doğmuştur.

«Pâre» kelimesi de, farsçada «kısım, parça» mânasına iken, türkçede «para» şeklini almakla beraber, «alış - veriş» vasıtası olan madenî yahut kâğıt para mânasını almıştır.

Bazı kelimeler, görünüşte, eski mânasını muhafaza etmiştir. Fakat bu kelimenin dahil olduğu terkipler tedkik olunursa, bu gibi kelimelerde de, mânaca, farkına varılması güç değişiklikler vukua geldiği anlaşılır: Meselâ, «abdest» kelimesi lâfızca ve mânaca değişmemiş görünür. Halbuki, bu kelimenin başındaki «a» harfi uzunluğunu kaybettiği gibi, sonundaki «t» harfi de konuşma dilinde düşmüştür.

Bundan başka, «büyük aptes» ve «küçük aptes» gibi terkipler gösteriyor ki, mânaca da bir değişikliğe uğramıştır.

Demek ki halk, aldığı kelimeleri kendisine mâl ediyor. İlkin, «her mânanın yalnız bir kelimesi olmalıdır» düsturuna uyarak, müteradifleri kabul etmiyor. Ve «dil» i, her «kelime» si vazifesi belli bir «uzuv» mahiyetinde bulunan, «hakikî bir uzviyet» şeklinde muhafaza ediyor. Tabiî, bu işi halk bilerek ve düşünerek yapmıyor; sosyal bir selîka (iç güdü) ile, şuursuz bir surette yapıyor. Halk dilindeki, her kelimenin, mutlaka, diğer kelimelerden ayrı bir mânası vardır. Ve halkın düşünce sahasına girmiş olan, fikir ve hisle ilgili her mânanın da mutlaka bir kelimesi vardır...

Âlimlere ve ediplere gelince; bunlar, halkın kendisine mâl etmek için yaptığı bu değişiklikleri, tahrif (bozma) mahiyetinde telâkki etmişler ve halkın arapça ve farsça kelimeleri gerek söyleyiş, gerek mâna bakımından değiştirerek meydana çıkardığı kelimelere «galatât» (bozulmuş kelimeler) adını vermişlerdir. Âlimlerin «galatât» adıyle yazılmış kitapları incelenirse, görülür ki, onlara göre «fasâhat» (kelimenin doğruluğu), arapça ve farsça kelimeleri türkçede aldıkları şekillerde değil, esasen mensup oldukları dildeki eski şekillerinde kullanmaktır. Bu telâkkîye göre, Osmanlıcanın hiç bir istiklâli, hiç bir kendine mâl etme salâhiyeti yoktur. Daima kelimeler, gerek söyleniş, gerek mâna bakımından eski şekillerine irca edilmeli ve hattâ kelimelerin imlâları da mutlaka bu eski şekil-

lere göre yazılmalıdır. Bu telâkkînin daha iyi anlaşılması için, bir vakayı örnek olarak zikredeceğim.

Bir zaman, Dârülfünûn'da, felsefe terimlerini tayin ve tespit etmek üzere ilmî bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyonda fasahatçilerden biri «dikkat» kelimesinin «attention» karşılığı olamayacağını ileri sürdü: Güyâ «dikkat» kelimesi, «dakik: ince» sıfatından türediği için, «incelik» mânasına imiş.

Bu iddiaya karşı: «incelik» kelimesi varken, bu mânaya delâlet eden «dikkat» kelimesine ihtiyacımız yoktur. Fakat, halkın kullandığı mânada olmak üzere, «bu kelime dilimizin atılması mümkün olmayan, en lüzumlu bir unsuru olmuştur» denildi. Fakat, itiraz eden kabul etmedi: "Dikkat kelimesi, daima, (incelik) mânasına kalacaktır. Halkın kullandığı tabirleri, ilim kabul edemez. Doğru olan kelimeler, kelimelerin eski şekilleridir. Kelimelerin hakikî mânaları, kullanılışla değil, köküne bakmak suretiyle bilinir. Buna göre, (attention) kelimesine başka bir karşılık aramalıdır" cevabını verdi. Bu esasa dayanarak, fesahatçiler «attention» kelimesine karşılık aramağa başladılar. Birisi, «tahdik» kelimesini ileri sürdü. Bir diğeri, «iltifat» kelimesini teklif etti. Güyâ «tahdik» kelimesi, «göz bebeği» mânasına olan «hadeka» dan gelirmiş. Dikkatte de bilhassa âmil olan, göz bebeği imiş. «İltifat»ın arapçadaki mânası da «göz ucuyle bakma» imiş. «İltifat» kelimesi, dilimizde başka mânayadır denildi. «Öyle şey olmaz, arapça, acemce kelimeler bizim dilimizde eski asıllarını ve fesahatlerini muhafaza edeceklerdir. Avamın cehaletle yaptığı tahriflere (galatât) denilir. Bun-

ların hepsini terkederek, kelimelerin eski ve fasîh şekillerine dönülmek lâzımdır» diye cevap verildi.

Görülüyor ki halk, aldığı kelimeleri söyleyiş ve mâna bakımından kendisine mâl ettiği halde, fesahatçi âlimler bu benimseyişin aleyhindedirler. Halka göre yaygın hale gelmiş olan galat kelime, fasîh (aslına uygun) lûgate tercih edilir. Âlimlere göre ise, fasîh lûgat, yaygın hale gelmiş olan galata tercih edilir. Bundan başka, halka göre, memleketimizde istiklâl ve hâkimiyet ancak Türk dilindedir. Bu dile giren arapça ve acemce kelimeler, Türk dilinin hâkimiyeti altına girerek, onun fonetiğine ve leksikolojisine uyarlar. Siyasî kapitülasyonlar, siyasî istiklâl ve hâkimiyete aykırı olduğu gibi, dil ile ilgili kapitülasyonlar da dilin istiklâl ve hâkimiyetine aykırıdırlar. (Lâkin, yine belirtelim ki, halk bunu şuurlu bir surette düşünmüyor. Arının bal yapması gibi, şuursuz olarak ve iç-güdüsüne göre yapıyor).

Âlimlere göre, bilâkis, istiklâl ve hâkimiyet ancak arapça ve farsça kelimelerde mevcuttur. Biz, onların istiklâl ve hâkimiyetine asalet ve fesahatine hürmet etmeğe mecburuz. Bizim dilimize gelince o, zâten yüzde doksan dokuz arapça ve farsça kelimelerden mürekkep olduğu için, istiklâl davasında bulunamaz.

Görülüyor ki, dilde Türkçülüğün ilk işi, fesahatçi âlimlerin görüşlerini reddederek, halkın şuursuz bakış tarzını türkçenin temeli diye kabul etmektir. Buna göre, Türkçülerce, Osmanlıcıların fasîhleri galat ve galatları fasîhtir. Hattâ imlâda da, bu galatları, söylenildikleri gibi yazmak Türkçülüğün bir düsturudur. Bu esası yabancı kelimelere de

tatbik ederek, fesahatçilerin «sigara, jaket, Evropa» şeklinde yazdıkları bu kelimeleri, halkın söyleyişine uyarak «cigara, ceket, Avrupa» yazmak lâzımdır.

3) TÜRKÇÜLER VE FESAHATÇİLER

Türkçülerin dildeki prensipleri fesahatçilere ait düşüncelerin zıttı olmakla beraber, "tasfiyeci" (arı türkçeci) adını alan dil devrimcilerinin görüşlerine de uygun değildir. Tasfiyecilere göre, bir kelimenin Türk olabilmesi için, onun, aslen bir "Türk kökü" nden gelmesi lâzımdır. Buna dayanılarak "kitap, kalem, abdest, namaz, mektep, câmi, minare, imam, ders" gibi arapça ve farsça köklerden gelmiş olan kelimeler, halkın diline girmiş olduklarına bakılmaksızın, türkçeden atılmalı ve bunların yerine ya unutulmuş olan eski Türk kelimeleri diriltilmeli, yahut çağataycada, özbekçede, tatarcada, kırgızcada, ilh... bulabileceğimiz, aslen Türk kökünden gelmiş kelimeleri almalı veyahut türkçede yeni ekler ve birleştirme usulleri icat ederek, bunlar vasıtasıyle, türkçe kelimeler yaratılmalıdır. Türkçülere göre, bu düşünüş tarzı da yanlıştır. Çünkü, başta, hiç bir Türk kökünün en eski zamanlara çıkıldıkça Türk kalacağı ileri sürülemez. Bugün Türk kökünden geldiğini sandığımız birçok kelimelerin vaktiyle çinçeden, moğolcadan, tunguzcadan, hattâ hindçeden ve farsçadan eski türkçeye girmiş olduğu ilmî olarak ortaya konulmuştur.

İkinci olarak, kelimeler, delâlet ettikleri mânaların târifleri değil, işaretleridir. Buna göre, kelimelerin hangi köklerden geldiğini, nasıl türediğini bilmeğe de lüzum yoktur. Bu gibi şeyleri bil-

mek, yalnız filologlar ve lenguistler için lâzımdır. Dilin sistemi ve şivesi bakımından, hattâ zararlıdır. Çünkü, yukarıda Arap ve Fars köklerinden gelen kelimelerde gördüğümüz gibi, Türk kökünden gelen kelimelerde de, bazen, kullanıştaki mâna türediği kelimenin mânasından başkadır. Meselâ "yabancı", "yabandan gelmiş adam" demek değildir. "Kahve - altı", kahveden sonra yenilen yemek mânasına gelmez. Bu gibi kelimeleri kök mânalarında kullanmak bir dil hastalığıdır ki buna "iştikak (türetme) hastalığı" denilebilir. Meselâ bazı adamlar, "terlik" kelimesi söylenince, bunun kullanıştaki mânasına ehemmiyet vermeyerek, derhal kök mânasını ararlar ve "ter için ayağa giyilen ayakkabı" diye kelimeyi köküne bağlamağa çalışırlar. Halbuki, "terlik" kelimesinin mânasını ararken, "ter" kelimesini hatırlamak, şive bakımından zararlıdır. Türetme hastalığına uğramış bir adamın yanında, meselâ "yabancılar geldiler" dediğiniz zaman, o: "Yabancılar mı? Yabandan gelmişler, demek ki yabani adamlardır" derse, tuhafınıza gitmez mi? Yahut: "Şu terliği giyiniz!" dediğiniz zaman, "Ayağım terli değil; terlik giymeğe ihtiyacım yok!" cevabını verirse, elinizde olmadan gülmez misiniz? Bununla beraber, halka mahsus bir türetmecilik de vardır ki, bu bilâkis, hem normal, hem de faydalıdır. Meselâ, halktan olan kimseler "dilbaz" kelimesini "çok dilli, çok dil döken" mânasına zannederler[1].

Halkın böyle yanlış türetmelerle yaptığı boz-

---

[1] Buradaki "dil", "lisan" karşılığı olan türkçe "dil" değil, "gönül" karşılığı olan farsça "dil" dir.

malar, bir nevi, şuursuz "kendine mâl etme" tarzıdır. Meselâ halk "alâim-i sema" yı, "eleğim sağma" şekline çevirir. "Balimoz" u "Bal yemez" suretine sokar[2].

Ankara'da bir pınarın adı olan "Zülfazıl" kelimesini "Solfasol" yapar. "Şeref - resan" vapurunu "Şerif Hasan", "Nevîd-i Fütuh" u "Delik kütük", "Feth-i bülend" i "Yedi bölen" tarzında türkçe kelimeler haline koyar. "Telgraf çekmek"ten "tel çekmek" kelimesini doğurur.

İşte, bu gibi esaslara dayanarak, Türkçüler, tasfiyecilerin dil hakkındaki görüşlerini kabul etmediler. Türkçülere göre, Türk halkının bildiği ve tanıdığı her kelime millîdir. Bir kelimenin, millî olması için, türkçe kökten gelmesi kâfi değildir. Çünkü, Türk kökünden gelmiş olan "gözgü, sayru, baskıç, ağu" gibi birçok kelimeler, canlı dilden çıkarak fosil olmuşlar, onların yerine canlı olarak "ayna, hasta, merdiven, zehir" kelimeleri girmiştir. Nasıl zooloji ve botanik ilimlerinde fosillerin yeniden dirilmesine imkân yoksa, dil fosillerinin de tekrar hayata dönmelerine artık imkân yoktur. Hülâsa, Türkçülere göre, halkın alıştığı, sun'î olmayan bütün kelimeler millîdir. Bir milletin dili kendi cansız köklerinden değil, kendi canlı tasarruflarından (kullanışlarından) mürekkep, canlı bir uzviyettir.

O halde, türkçenin sadeleştirilmesi, yalnız bu esaslara dayanmalı, arı dilcilerin aşırı iddialarına doğru gitmemelidir.

---

[2] Eski bir nevi top ki, Balimoz isimli bir Macar tarafından icat edildiği için bu adı almıştır.

Tasfiyecilerin diğer Türk lehçelerinden kelime almaları da yanlıştır. Çünkü, Türk lehçeleri, "ana dili" mevkiinde bulunan eski türkçeden ayrıldıktan sonra, her biri ayrı bir tekâmül yolunu takip etmiştir; gerek fonetik, gerek leksikoloji itibarıyle birbirinden uzaklaşmışlardır. Buna göre, bu lehçelerin kelimelerini dilimize sokarsak, "İstanbul Türkçesi"nin güzelliğini bozmuş oluruz. Zâten bu lehçelerde mevcut kelimeler dilimizde de bulunduğu için, onlara hiç bir ihtiyacımız da yoktur. Yalnız, Türk medeniyeti tarihi, eski Türk müesseselerini tarihî bir bâsülbâdelmevte (öldükten sonra dirilmeğe) kavuştururken, bunların isimleri de ilim terimleri olarak dilimize girecektir. Bu ciheti "fosillerin dirilmesi" mahiyetinde görmemelidir. Çünkü, bu kelimeler şimdi lûgat olarak değil, yalnız terim olarak dilimize gireceklerdir. Bu suretle girmelerinde hiç bir mahzur da yoktur.

Arı dilcilerin, işlemeyen ekleri işlek hale sokarak ve terkip usulleri icat ederek, bunlar vasıtasıyle yeni kelimeler yaratmak istemeleri de yanlıştır. Çünkü, nasıl bir hayvanın yahut nebatın uzviyetine dışardan yeni bir uzuv eklememiz mümkün değilse, dile yeniden işlek bir edat yahut yeni bir terkip tarzı sokmamız da öylece mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki, "günaydın", "tünaydın" gibi terkipler yeni türkçede yaşamadığı gibi, işlek olmayan edatlarla yapılmış olan deyimler de yaşayamadılar.

Bununla beraber, arı dilcilerin bu aşırı devrimciliğini bir tarafa attıktan sonra da, edebiyatta Osmanlı dilinden atılacak kelimelerin pek çok oldu-

ğunu görürüz. İlmî terimlerde de, hiç bir lüzumları olmadığı halde alınmış nice kelimelere rastladık. Meselâ, coşkunluğa "cûşiş" demek lâzım mı? Baş ağrısına "sıdâ" demeğe hiç ihtiyaç var mı? Tıp sözlüğünü ele alalım: Kemiğe "azm", başa "re's", dişe "sin", sinire "asab" diyen bu sözlükte, dilimize girmesine hiç bir ihtiyaç bulunmayan nice arapça ve farsça kelimeler vardır. "Adale" gibi, "hüceyre" gibi, "protoplazma" gibi türkçede karşılığı bulunmayan kelimelerin başımızın üstünde yeri vardır. Dilimize yeni terimler getiren bu gibi lâfızlara millî sözlüğümüz açıktır. Fakat türkçesi bulunan ve hiç bir hususî mâna ile ondan ayrılmayan müteradif (aynı mânaya gelen) kelimeleri artık dilimizden atmalıyız.

4 — SİGALAR (KİPLER) - EDATLAR - TERKİPLER (TAMLAMALAR).

a) Türkçülere göre, bir dil, başka dillerden, kendisinde aynı mânada kelime bulunmamak şartıyle, kelimeler almıştır ve alabilir. Fakat hiç bir dil, başka dillerden sîga (kip) alamaz. Osmanlıcılara göre, Osmanlı dili Arap ve Fars dillerinden, kelimelerle beraber sîgalar da alır. Meselâ, *mektub* kelimesi, osmanlıcılara göre, arapçada *ketebe* (yazdı) maddesinden ism-i mef'ûl (partisip, sıfat - fiil) dür; mânası "yazılmış, yazılan" dır. Buna dayanarak, osmanlıcılara göre *hukuk-ı mektûbe* yahut *mektûb hukuk* deyimlerini dilimizde kullanabiliriz. Türkçüler *mektub* kelimesinin bu suretle kullanılmasını kabul etmezler. Çünkü, *ism-i mef'ûl* sîgası türkçede de mevcuttur: *Mektub* kelimesi, ism-i mef'ûl ol-

duğu zaman, türkçesi *yazılmış*'tır. Demek ki, osmanlıcıların mektub hukuk dedikleri şeye biz *yazılmış hukuk* diyebiliriz. O halde, *mektub* kelimesinin, bir ism-i mef'ûl sîgası olarak dilimizde kullanılmasına ihtiyaç yoktur.

Fakat *mektub* lâfzı, ism-i mef'ûl sîgası olduğu gibi, donmuş bir isim gibi de kullanılmaktadır. Fransızların *lettre* dedikleri şeye Türk halkı *mektub* adını vermektedir. *Bir mektub yazdım. Bu hafta mektub aldım* cümlelerindeki *mektub* lâfzı, işte bu ikinci mânayadır. *Mektub*'un bu şeklinde, sîga mahiyeti yoktur. Bu, alelâde bir kelimedir. O halde, osmanlıcada kullanılan bütün arapça ve acemce lâfızları *sîga* ve *kelime* olarak iki kısma ayırabiliriz. Bunlardan, sîga mahiyetinde olanları derhal lisanımızdan atmalıyız. Kelime kısmına dahil olanları -eğer halk dilinde aynı mânaya gelen başka kelime yoksa- yeni türkçeye tereddütsüz kabul etmeliyiz.

Bu prensibe göre, *kâtib* lâfzı ism-i fâil (partisip, hal - fiil) dir; *yazan* mânasına olarak dilimizde kullanılamaz. Meselâ, "Bu mektubun kâtibi kimdir?" denilemez. Fakat kâtib, *secretaire* mukabili olarak, halk dilinde eskiden beri kullanılmaktadır. *Meclis kâtibi, tüccar kâtibi* gibi.

Kitabet lâfzı da, ne yazmak mânasına bir *mastar,* ne de *kâtiblik* mânasına bir *ism-i mastar* olarak dilimizde kullanılamaz. Adi bir isim olarak, eski *inşa* tabirinin ifade ettiği *composition* karşılığı olarak kullanılmaktadır: *Kitabet dersi, kitabet imtihanı.*

Mutasarrıf lâfzı da "tasarruf" tan ism-i fâil olduğu zaman, bir sîgadır. Bu sîganın kullanılmasına lüzum yoktur. Meselâ *şu tarlanın mutasarrıfı* di-

yecek yerde, *şu tarlanın sahibi olan adam* demeliyiz. Fakat bu lâfız bir sancağın[1] en büyük idare memuruna, isim olduğu zaman, artık bir sîga mahiyetini hâiz değildir, alelâde bir isim halini almıştır.

Bu örnekler gösteriyor ki, arapçadan ve farsçadan, sîga mahiyetini hâiz hiç bir kelime almayacağız. O halde, terim olarak arapça yahut farsça bir kelimeyi kabul ettiğimiz zaman, ondan türemiş olan bütün lâfızları da, beraberce almamalıyız. Meselâ, şu *iştikak* (türeme) kelimesini, bir terim olarak kabul etmişiz diye, bunun *müştak, müştakk-ı minh, müştakkat* gibi sîgalarını da kullanmamız lâzım gelmez. Gerçi, bazen *kitab, kitabet, kâtib, mektub* gibi aynı maddeden türemiş birçok kelimeleri dilimizde kullanmaktayız. Fakat, yukarıda da kısmen gösterdiğimiz üzere, bunların hepsi eski sîga mânalarını kaybetmiştir. *Kitab* lâfzı, mastar sigası olduğu zaman, *yazmak* mânasınadır. Kitab kelimesi, bu mânada olarak dilimizde asla kullanılmamıştır. Kitab lâfzı, bir kelime olduğu zaman, fransızca *livre* kelimesinin karşılığıdır. İşte, türkçede ancak bu mânada kullanılmaktadır. *Muharrir* kelimesini, (redacteur) karşılığı olarak kullanabiliriz. Fakat, ism-i mef'ûl bünyesi ile *yazılmış* mânasında bulunan *muharrer* kelimesini kullanamayız: Meselâ *bâlâda muharrer* diyemeyiz, (yukarıda yazılan) demeliyiz. *Tahrir* mastarı da kullanılamaz. Fakat *tahrirat* kelimesi, resmî mek-

---

[1] Sancak: Eskiden birkaç kazadan teşekkül eden ve bir vilâyete bağlı bulunan, idarî bir teşkilât. Buna "Mutasarrıflık" da denirdi. Başında bulunana "Sancak Beyi" yahut "Mutasarrıf" adı verilirdi.

tupların hususî ismi olduğundan, çoğul anlamına alınmamak şartıyle, kullanılabilir.

Bir kelimenin çoğul şekli de, kelime değil, sîgadır. Buna göre arapça, acemce çoğul sîgaları da dilimizde kullanılamaz. Şu halde *zâbitân, zubbât* gibi sîgalar yeni türkçeye giremez. Türkçenin kendisine mahsus çoğul sîgası (ler, lar) edatı ile yapılır. O halde, dilimizde *zâbit* (subay) in çoğulu yalnız *zâbitler*'dir.

Bununla beraber, bazı arapça ve acemce çoğullar vardır ki, dilimizde çoğul mânasını yani sîga mahiyetini kaybetmişlerdir. Yukarıda *tahrirat* kelimesi bu kabilden olduğu gibi, *ahlâk, talebe, amele, edebiyat, yârân, evlâd* gibi birçok tâbirler bu kadroya girer. Bu kelimelerin, dilimizde çoğul sîgasında olmadıklarının bir delili de türkçenin (ler, lar) edatı ile çoğul haline getirilebilmeleridir: *Ahlâklar, talebeler, ameleler, edebiyatlar, yârânlar, evlâdlar, tahriratlar* gibi.

b) Bir dil, başka dillerin yalnız sîgalarını değil, edatlarını da alamaz. Çünkü, bir kelimenin gerek başına konan, gerek sonuna eklenen edatlar da onu sîga mahiyetine sokarlar.

Dil ilminde gerek sîgalara, gerek hususî bir mânayı hâiz bir edat ilâvesi ile mânası değişmiş olan edatlı lâfızlara *morfem* adı verilir. Demek ki, hiç bir dil başka dillerden «morfemler alamaz», diyecek olursak, bu sözlerle, hem sîgaların, hem de edatların bir dilden başka bir dile giremeyeceğini anlatmış oluruz.

Zâten, arapçadan ve acemceden alacağımız bütün edatların türkçede karşılıkları vardır: *hem*-

derd: derddaş, hem-fikr: fikirdaş, tâc-dân: taçlı, dâniş-mend: dânişli, sitem-kâr: sitemci gibi. Bunların, mutlaka, türkçelerini kullanmak gerekir.

Bununla beraber *hükümdar, hemşire, perkâr* gibi kelimelerde; türetme yolu ile bulacağımız *dâr, hem, kâr* edatları edatlıktan çıkmışlar, kelimenin içinde erimişlerdir. Buna göre, şu *hükümdar, hemşire, perkâr* (pergel) kelimelerinde artık *morfem* mahiyeti kalmamıştır. Bunlar da, dil vicdanı bakımından, diğer isimler gibi, donmuş kelimeler mahiyetine girmişlerdir.

Farsçadan, müstesna olarak, yalnız üç edat halk diline girmiştir: Bunlardan biri, gerçekten edat olan nispet *î*'sidir. Ötekileri, esasen isim oldukları halde, halkımızın dilinde edat haline düşen *hâne* ve *nâme* lâfızlarıdır.

î edatı, birinci olarak, hususî renkleri ifade eden sıfatların sonlarında görülür: *patlıcanî, demirî, gümüşî, kurşunî, portakalî, samanî* ilh.

î edatı, ikinci olarak, Türk musikîsinde, her kabilenin hususî nağmesine, hususî marşına verilen isimlerle görülür: *Türkmânî, Varsâgî, Beyatî, Karcıhârî* (Karaçar), *Türkî* gibi. Bu iki nevi örnekte gördüğümüz *î* edatı, türkçe bir edat hükmüne geçmiştir. Bunun açık delili türkçe kelimelere eklenebilmesidir. Fakat *î* edatı, bu iki dairenin dışında kullanıldığı zaman, türkçe değildir. O halde, o gibi tâbirleri kullanmayarak, türkçe karşılıklarını aramalıyız.

Meselâ *edebî hafta* yerine *edebiyat haftası* diyebiliriz. *Hayatî mesele* yerine *hayat meselesi* diyebiliriz. *Ser-kitabî*'ye *başkitapçı* diyebiliriz. *Cebrî*'ye

cebirci, hey'etiyyun'a *hey'etçiler* (kozmoğrafyacılar) diyebiliriz.

Bu şekilde *î* edatının kullanılışını azaltmakla beraber, ne yazık ki, en esaslı prensip ve kaidemize aykırı olarak, birçok terimlerde bu edatı kabul etmek mecburiyetindeyiz. Türkçülük, yeni türkçeye güçlük çıkaran bütün mukavemetleri kırdığı halde, bu küçük edat karşısında müsamahaya mecbur oldu. Meselâ, *tabiî hâdiseler*'e *tabiat hâdiseleri* diyebiliriz; fakat, *bu hâdise tabiîdir, yahut değildir* demek icap edince, *î* edatının bütün bütün atılamayacağını itirafa mecburuz. *Marazî, içtimaî, ruhî, hayatî, bünyevî* gibi kelimeler de, aynıyle, bu *tabiî* kelimesi gibidir. Bununla beraber, mademki bu iki edat iki nevi kelimede türkçe bir edat hükmüne geçmiştir; onu diğer kelimelerde de -bilhassa terim oldukları zaman- kullanmak câiz olabilir. *Hâne* lâfzını *yazıhâne, yemekhâne, yatakhâne* gibi tâbirlerde ve *nâme* lâfzını *yıldıznâme, Oğuznâme* gibi tâbirlerde görüyoruz. Lüzumlu olduğu için, bu lâfızlar da türkçe edatlar arasına sokulursa dilimiz zenginleşir.

c) Bir dil başka dillerden sîgalar ve edatlar alamadığı gibi terkip (tamlama) kaideleri de alamaz. Halbuki, eski osmanlıcada arapçanın, farsçanın her türlü terkipleri vardı: İzafî terkip (isim tamlaması), tavsifî terkip (sıfat tamlaması).

Terkipler de sîgalar ve edatlar gibi *morfem* kadrosuna girerler. Her dilde gerek tamlayan (müzafünileyh) ve gerek tamlanan (müzaf) birer morfemdirler; sıfat da, tavsif edilen kelime de birer morfemdirler. O halde, başka dillerden terkip alın-

maması hakkındaki aslî kaidenin bir kısmını teşkil ederler.

Türkçede izafî ve tavsifî terkiplerin her nev'î bulunduğu için, arapça ve farsça terkiplere hiç bir ihtiyaç yoktur. Eski Osmanlı edipleri ve âlimleri, bu terkipleri bir ihtiyaç dolayısıyle almamışlardır. Onların gözünde arapça ve farsça dil olarak türkçeden güzel oldukları gibi; arapça ve farsçanın kelimeleri, sîgaları, edatları ve terkipleri de türkçeninkilerden daha güzeldir.

Halbuki hiç bir dile, objektif olarak, "diğer dillerden daha güzeldir" denilemez: Her dilin, kendisine mahsus bir güzelliği vardır. Her millet, sübjektif olarak, kendi dilini daha güzel görür. Evet, arapça güzel bir dildir, farsça da güzel bir dildir. Fakat bu diller, en çok, kendi milletlerine güzel görünür. Bizim için de en güzel görünen dil türkçedir. Kelimelerin, sîgaların, edatların, terkiplerin güzelliği, kendi dillerine nispetledir. Bunlar, ancak kendi dilleri içinde güzeldirler. Arapça bir kelime arapça bir cümle içinde güzel olduğu gibi, farsça bir terkip de farsça bir cümle içinde güzel görünür. Bir kadının gayet güzel olan gözlerini yahut burnunu başka bir kadının simasına naklediniz, bunları orada çirkin görürsünüz. Bunun gibi, dilin kelimeleri ve terkipleri de, kendi cümleleri içinde ne kadar güzelse, başka dillerin cümleleri içinde de o kadar çirkindir.

Not:

«Türkçülüğün Tarihi» bahsinde, arı dilcilerin halk diline geçmiş olan arapça ve farsça kelimeleri de türkçeden çıkarmak istediklerini yazmıştım. Dün,

Fuad Râif Bey ile bu hususa dair tekrar görüştük. Arı dilcilerin lideri mevkiinde bulunan bu zat, halk diline geçmiş olan arapça ve acemce kelimelerin türkçe sayılması hususunda bizimle hiç bir ihtilâfı olmadığını ve aramızdaki ayrılığın edatlara münhasır olduğunu söyledi. Yukarıda açıkladığım gibi, yeni türkçecilere nazaran, türkçenin işlek olan edatları ile istenildiği kadar yeni kelimeler icat edilebilir. Fakat, işlek olmayan edatlarla yeni kelimeler yapılamaz. Fuad Râif Bey, kendisinin bu fikre şiddetle muhalif olduğunu, edatlarda *işlek* ve *işlek olmayan* tasnifini tanımadığını, türkçenin her türlü edatları ile yeni kelimeler yapılabildiği gibi, kırgızcadan, özbekçeden, tatarcadan alınacak yahut büsbütün yeniden yaratılacak edatlarla da yeni kelimeler yapılabileceğini söyledi. Hattâ, farsçadaki nispet *î*'sine mukabil *ki, gı* edatını icada taraftar olduğunu; meselâ, *hayatî* sıfatı yerine *hayatkı*; *edebî* sıfatı yerine *edebki* kelimelerini kullanmak mümkün bulunduğunu söyledi. O halde, yukarılarda *tasfiyecilik* hakkında yazdığım şeyleri bu sözlere göre düzeltmek lâzım gelir.

5 — YENİ TÜRKÇENİN MİLLİLEŞTİRİLMESİ VE İŞLENMESİ.

Bazıları, yeni türkçeyi, yalnız menfî prensiplere sahip zannederler: Dilimizde, Osmanlı edebiyatının soktuğu fazla ve zararlı birçok lâfızlar, sigalar, terkipler, edatlar vardır. Yeni türkçe, yalnız fazla unsurların dilimizden çıkarılması ile meydana gelemez. Bu hedef, yeni türkçenin yalnız menfî gayesidir. Yeni türkçenin, müspet gayeleri de vardır. Çün-

kü eski osmanlıcanın hastalığı, yalnız, fazla lâfızları, sîgaları, kelimeleri, edatları hâvi olmasından ibaret değildi. Hastalık bundan ibaret olsaydı, bu fazla unsurları atmakla dilimizi kolayca tedaviye muvaffak olabilirdik. Halbuki eski osmanlıcanın ikinci bir hastalığı da, birçok kelimelerin eksik bulunmasıydı. Türkçülüğün zuhuruna kadar, dilimizde, açık ve mânalı olarak felsefî bir makale yazılamaması, edebiyatta da dünya şâheserlerinden hiç birinin açık ve doğru tercümesinin yapılamaması bu eksikliğin canlı delilleridir.

O halde dilimizin tam bir tedavisi, bu eksik kelimelerin aranıp bulunması ile ve dilimizin uzviyetinde yerli yerine konulması ile mümkündür. İşte, yeni türkçenin müspet gayesi bundan ibarettir.

Yazı dilimizde eksik olan kelimeler, iki kısımdır:

1 — Millî tâbirlerdir. İstanbul'da ve Anadolu'da kullanılan birçok tâbirler, hususî terkipler, galisisizmler ve cümleler vardır ki henüz yazı dilimize girmemiştir. Halbuki dilimizin millî zenginliğini, güzellik hazinelerini bunlar teşkil eder. Her şehrin öğretmenleri ile Türk Ocakları ve Etnografya Müzesi bu hususî tâbirleri toplamağa çalışırsa, bunlardan birçoğunu elde etmek mümkün olur. Halk kitaplarında, halk masalları, halk şiirlerinde ve atasözlerinde bu gibi tâbirlere ve dil özelliklerine çok tesadüf edilir. Bilhassa Dede Korkut Kitabı'ndan, bu bakımdan, çok istifade edebiliriz. Çünkü bu kitap, Oğuzların "İlyada"sı mahiyetindedir ve dili de Eski Oğuzca'dır. Demek ki, bize mahsus türkçenin anasıdır. Bu kitap, hiç değiştirilmeksizin, yeni imlâ ile, muntazam ve okunaklı şekilde yeniden basılırsa, yeni türk-

çemizin zengin bir hazinesi olacaktır. Başka Türk lehçeleri ile yapılacak mukayeseler de, bize Türk şivesinin birtakım müşterek hususiyetlerini gösterebilir. Meselâ Orhon Kitabesi'nde *işimi, gücümü kime vereyim? İlim, törem hani?*, *beylî budunlu* gibi tâbirler görüyoruz.

Bu tâbirlerin birincisi hâlâ dilimizde (iş, güç) suretinde kullanılmaktadır. İkincisinin tarzında birçok tâbirlere rastgeliriz: *Oymağımız, töremiz, yurdumuz, ocağımız, evimiz, barkımız, soyumuz, sopumuz* gibi. Üçüncüsüne benzeyen tâbirlerimiz de şunlardır: *İrili ufaklı; büyüklü küçüklü.*

Bunlardan başka, Kırgız - Kazakların Manas Destanı vesâir Türk dillerinin masalları ile şiirleri bize Türk lehçelerinin müşterek ve hususî şivelerini gösterebilir.

2 — Yazı dilimizde eksik olan kelimelerin ikinci kısmı milletlerarası kelimelerdir. Bir millet hangi medeniyet zümresine, hangi milletlerarası birliğe mensupsa, onun bütün ilmî kavramlarını, felsefî görüşlerini, edebî hayallerini ve lirik duygularını ifade edecek hususî kelimelere sahip olması da lâzımdır. Türkler, şimdi, Avrupa Medeniyeti'ne kesin bir surette girmeğe kararlı olduklarından bütün Avrupalı kavramları ve mânaları ifade edecek yeni kelimelere muhtaçtırlar.

Bu kelimelerin dilimizde vücuda gelmesi için ne yapmalı? Bunun için en verimli yol, Batı dillerinde yazılmış bütün edebiyat şâheserleri ile ilmî ve felsefî monoğrafilerin, yeni türkçeye, birinci derecedeki üslûpçular vasıtasıyle, büyük bir itina ile tercüme edilmesidir. Bu tercümelerle beraber, yeni türk-

çeye birçok kelimeler ve ifade tarzları girdikten başka, birçok dil incelikleri ve akıcı söyleyişler, gramatikal âletler ve uzuvlar, sentaks mekanizmaları ve teşkilâtlar, duyguları ve gizli mânaları ifade edecek yeni kabiliyetler de girecektir. Bu suretle, yeni türkçe, hem en yüksek düşünüşleri, hem de en samimî ve orijinal duyuşları anlatabilen bir tercüman olacaktır.

Tercüme esnasında, memleketimizde büsbütün yeni olan birçok kavramlara ve mânalara tesadüf edileceğinden, bunlar için karşılıklar bulmak lâzım gelecek. Bunun için ne yapmalı?

İlkin, bu mânaların kelimeleri yazı dilimizde yok olsa da, konuşma dilmizde belki vardır. Hayvan, nebat, eşya, âlet isimleri dilimizde çoktur. Coğrafî vaziyetleri ifade edecek kelimelerse, gayet çoktur. Samimî duyguları sezdirecek hissî kelimelerimiz de epeyce vardır. Demek ki, terimler ve yeni mânaları için, ilkin, halk diline başvurmamız gerekir.

Bu kaynağa başvurduktan sonra bulamadığımız yeni mânalar kalırsa, o zaman, Türk edatları, sîgaları ve terkip kaideleri ile yeni kelimeler yaratmağa çalışmalıyız. Bu vasıta da yetişmezse, o zaman, zarurî olarak, arapça ve farsçaya başvurarak bunlardan yeni kelimeler alırız. Fakat şu şartla ki, alacağımız kelimeler terkip halinde bulunmamalı, tek kelime halinde olmalıdır. Meselâ, evvelce *ilm-i menâfiü'l-âza* denilen fizyolojiye, şimdi, tek kelime ile *gariziyât* deniliyor. Bunun gibi, *ilmü'l-arz*'a *arziyat* (jeoloji), *ilm-i hayat*'a *hayatiyat* (biyoloji), *ilmü'l-ruh*'a *ruhiyat* (psikoloji) deniliyor. Bugün arapça

yât edatı ile, bütün yeni ilimlere kolayca isimler takabiliriz: Âsuriyât, Mısrıyyât, Cumûdiyât ilh.

Bununla beraber, bazı yabancı kelimeleri aynen kabul etmemiz de lâzımdır. Bunlar da iki kısımdır: Birinci kısmı, bir millete yahut bir devre veya bir mesleğe mahsus hususî halleri ifade eden kelimelerdir ki, bunlar hiç bir dile tercüme edilmemiş, bütün diller tarafından olduğu gibi benimsenmiştir: *Feodalizm, şövalyelik, rönesans, reform, jakobenlik, sosyalizm, bolşeviklik, aristokrat, demokrat, diplomat, tiyatro, roman, klâsik, romantik, dekadan* ilh.

İkinci kısmı, teknik ve sanayiye âit her türlü âlet, makine, eşya isimleridir. Bunlar ekseriyetle, doğrudan doğruya halk tarafından alınır ve bunlar da diğer milletler tarafından aynen kabul edilmiş, tercümelerine çalışılmamıştır: *Vapur, şimendifer, telgraf, telefon, tramvay, gramafon* vesâire gibi.

Yeni türkçenin modern bir dil olması için, yapılması gereken bir iş daha vardır. Fransızcadan türkçeye lûgat kitaplarını tedkik edince görürüz ki, fransızca kelimelerin her mânası için, türkçeden birkaç misâl gösteriliyor. Halbuki, her mâna için yalnız bir kelimemizin bulunması kâfidir. Karşılıkların böyle çok olması, ilk bakışta, dilimizin zengin olduğuna delâlet eder. Halbuki, iş öyle değildir. Lûgatin başka sayfalarındaki başka kelimelere bakacak olursanız, aynı kelimeleri görürsünüz. Bu suretle, bir türkçe kelimenin birçok fransızca kelimeye karşılık sayıldığını görürsünüz. Bundan anlaşılıyor ki fransızca kelimelerin dilimizde tam, muayyen, vâzıh karşılıkları yoktur.

Aynı zamanda, herhangi bir dilin mükemmeliyeti de, her kelimesinin yalnız bir mânaya, her mânasının da yalnız bir kelimeye mâlik olmasıyle vücuda gelir. O halde, yeni türkçeyi, her kelimesi yalnız bir mânaya delâlet edecek ve her mânası da bir tek kelimeye mâlik olacak hale sokmalıyız. Avrupa dilleri, birbirlerinden kolayca tercüme yapabilirler; çünkü İngiliz, Alman, Rus, İtalyan, ilh... dillerinin her kelimesi fransızcanın bir tek kelimesine tekabül edercesine, bu diller arasında bir parallellik husule gelmiştir. İşte biz de, yeni türkçeye bu şekli vermeğe çalışmalıyız. Bu esas üzerine bir Türk lûgati ve bir de türkçeden fransızcaya ve fransızcadan türkçeye lûgatler vücuda getirmeliyiz.

Yapılacak Türk lûgatinde kelimelerin *türkçe, arapça, farsça* olduklarını göstermek doğru olamaz. Çünkü bir milletin lûgatine giren kelimeler, artık o milletin millî diline mâl olmuştur. Bu kelimelerin ne suretle teşekkül ettikleri, yalnız nereden türediklerini gösteren ve parantez içine alınan kısaltmalarla anlatılır. Yeni türkçenin yazılacak yeni gramerinden de arapçanın ve farsçanın gramer ve sentaks kaideleri çıkarılarak, kitabın sonundaki *türeme* kısmına konulmalıdır.

Yeni türkçe, ilkin, dilimizi lüzumsuz arapça ve farsça tâbirlerle terkiplerden temizlemekle; ikinci olarak, ona, henüz varlıklarını bilmediğimiz millî tâbirleri ve ifade tarzlarını; üçüncü olarak ise, henüz mâlik olmadığımız için yaratmağa mecbur olduğumuz milletlerarası kelimeleri ilâve etmekle husule gelecektir. Bu üç ameliyeden birinci-

sine *temizleme*, ikincisine *millîleştirme*, üçüncüsüne *işleme* adlarını verebiliriz.

6. DİLDE TÜRKÇÜLÜĞÜN PRENSİPLERİ

Şimdi, burada, dilde türkçülüğün prensiplerini sıralayalım:

1) Millî dilimizi vücuda getirmek için, Osmanlı dilini - hiç yokmuş gibi - bir tarafa atarak, Halk edebiyatına temel vazifesini gören Türk dilini aynıyle kabul edip, İstanbul halkının ve bilhassa İstanbul hanımlarının konuştukları gibi yazmak.

2) Halk dilinde türkçe müteradifi bulunan arapça ve farsça kelimeleri atmak, tamamiyle müteradif olmayıp küçük bir nüansa mâlik olanları dilimizde muhafaza etmek.

3) Halk diline geçip söyleniş ve mâna bakımından *galatât* adını alan arapça ve farsça kelimelerin bozulmuş şekillerini türkçe saymak ve imlâlarını da yeni söylenişlerine uydurmak.

4) Yerlerine yeni kelimeler konulduğu için, fosil haline gelen eski kelimeleri diriltmemeğe çalışmak.

5) Yeni terimler aranacağı zaman, ilkin, halk dilindeki kelimeler arasında aramak; bulunmadığı takdirde, türkçenin işlek edatlarıyle ve işlek terkip ve çekim usulleriyle yeni kelimeler yaratmak; buna da imkân bulunmadığı surette, arapça ve farsça - terkipsiz olmak şartıyle - yeni kelimeler kabul etmek ve bazı devirlerin ve mesleklerin hususî hallerini gösteren kelimelerle, tekniklere ait âlet isimlerini yabancı dillerden aynen almak.

6) Türkçede Arap ve Fars dillerinin kapitülasyonları ilga olunarak, bu iki dilin ne sîgaları, ne edatları, ne de terkipleri dilimize sokulmamak.

7) Türk halkının bildiği ve kullandığı her kelime türkçedir, halk için munis olan ve sun'î olmayan her kelime millîdir. Bir milletin dili, kendisinin cansız köklerinden değil, canlı tasarruflarından kurulan, canlı bir uzviyettir.

8) İstanbul türkçesinin fonetiği, morfolojisi ve leksik'i, yeni türkçenin temeli olduğundan, başka Türk lehçelerinden ne kelime, ne sîga, ne edat, ne de terkip kaideleri alınamaz. Yalnız mukayese yoluyle türkçenin cümle yapısına ve hususî tâbirlerdeki şivesine nüfuz için, bu lehçelerin derin bir surette tedkikine ihtiyaç vardır.

9) Türk medeniyetinin tarihine dâir eserler yazıldıkça, eski Türk müesseselerinin isimleri olmak dolayısıyle, çok eski türkçe kelimeler yeni türkçeye girecektir. Fakat bunlar terim olarak kalacaklarından, bunların hayata dönmesi, fosillerin dirilmesi mahiyetinde telâkki olunmamalıdır.

10) Kelimeler, delâlet ettikleri mânaların tarifleri değil, işaretleridir. Kelimelerin mânaları, köklerini bilmekle anlaşılmaz.

11) Yeni türkçenin, bu esaslar dahilinde,bir lûkatiyle bir de grameri vücuda getirilmeli ve bu kitaplarda, yeni türkçeye girmiş olan arapça ve farsça kelimelerin ve tâbirlerin bünyelerine ve terkip tarzlarına ait bilgi, dilin fizyoloji kısmına değil, paleontoloji ve jeneoloji bahsi olan *türeme* kısmına konulmalıdır.

II

ESTETİK TÜRKÇÜLÜK

1

TÜRKLERDE ESTETİK ZEVK

Eski Türklerde, estetik zevk çok yüksekti. Turfan'da keşfedilen mermer heykeller, hiç de Yunan heykellerinden aşağı değildir. Tolunlular ile Ahşidlerin, Selçuk Türklerinin, Harezm Türklerinin, İlhanîlerin, Timurluların, Osmanlıların, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türklerinin Mısır'da, Irak'ta, Suriye'de, Anadolu'da, İran'da, Türkistan'da, Hint'te, Afganistan'da yaptırdıkları câmiler, saraylar, türbeler, köprüler, çeşmeler dünyanın en güzel eserlerini teşkil eder.

Gaston Richard, Türkmen kızlarının bir hârika nev'inden olarak yaptıkları nefis halılardan bahsederken, Mihailof'un şu sözlerini naklediyor: "Hiç bir âlete, hiç bir modele, teknik mahiyette hiç bir tahsil ve terbiyeye mâlik olmayan Türkmen kızlarının taklidi kabil olmayan nakışlarla süslü çok nefis halılar vücuda getirebilmesi, ancak, bir san'at içgüdüsüne mâlik oluşlarıyle izah olunabilir".

Türk masallarıyle halk şiirlerinin güzelliği de, Türklerin estetik sahasında büyük bir kabiliyete

mâlik olduklarını gösterir. Fakat, yazık ki, Osmanlı sanatkârlarının hatası yüzünden, şimdiye kadar, bu sanat kabiliyeti Avrupaî bir terbiyeden mahrum kalmıştır. Bu tehzibi gördükten sonra, hiç şüphe yoktur ki, gelecekte de en yüksek sanatlardan biri olacaktır.

2

MİLLÎ VEZİN

Eski Türklerin vezni, hece vezniydi. Kaşgarlı Mahmud'un lûgatindeki türkçe şiirler, hep hece veznindedir. Sonraları Çağatay ve Osmanlı şâirleri, taklit yoluyle, İranlılardan aruz veznini aldılar. Türkistan'da Nevâî, Anadolu'da Ahmed Paşa aruz veznini yükselttiler. Saraylar, bu vezne kıymet veriyorlardı. Fakat halk, aruz veznini bir türlü anlayamadı. Bu sebeple halk şâirleri, eski hece vezniyle şiirler söylemekte devam ettiler. Ahmed Yesevî, Yunus Emre, Kaygusuz gibi tekke şâirleri ve Âşık Ömer, Derdli, Karacaoğlan gibi saz şâirleri hece veznine sadık kaldılar.

Türkçülük zuhur ettiği zaman, aruz vezniyle hece vezni yanyana duruyordu. Güyâ birincisi havasın, ikincisi avamın terennüm âletleriydi. Türkçülük, dildeki ikiliğe son verirken, vezindeki bu ikiliğe de kayıtsız kalamazdı. Hususiyle terkipli dil aruz vezninden, aruz vezni de terkipli dilden ayrılmadığı için, bu iki Osmanlı müessesesi hakkında aynı hükmü vermek lâzımdır. Bunun üzerine, Türkçüler, terkipli dille beraber, aruz veznini de millî edebiyatımızdan kovmağa karar verdiler.

Sade dil, aruz veznine pek uymuyordu. Halbuki, hece vezniyle sade dil arasında samimî bir akrabalık vardı. Sarayın ihmaline rağmen halk, sade türkçe ile hece veznini, iki kıymetli tılsım gibi, sinesinde saklamıştı. Bu sebeple Türkçüler, bunları bulmakta güçlük çekmediler.

Bununla beraber hece vezni, bazı şâirlerimizi yanlış yollara götürdü. Bunlardan bir kısmı, Fransızların hece vezinlerini taklide kalkıştılar. Meselâ, Fransızların *Alexandrin* (aleksandren) dedikleri (6+6) vezninde şiirler yazdılar. Bu şiirler, halkın hoşuna gitmedi. Çünkü, halkımız hece vezninin ancak bazı şekillerinden zevk alıyordu. Millî vezinlerimiz, halk tarafından kullanılan bu sınırlı ve belirli vezinlere münhasırdır. Halk vezinleri arasında, (6+6) şekli yoktur; bunun yerine (6+5) vezni vardır. Tecrübe ile anlaşıldı ki, Türk halkı, bu son vezinden çok hoşlanıyor. Bu tecrübe, aynı zamanda, başka milletlerden vezin alınamayacağı kaidesini de meydana attı. Bu suretle, bizdeki hece vezni taraftarlığı başka dillere âit hece vezinlerini taklit demek olmadığı ve Türk halkına mahsus hece vezinlerini canlandırmadan ibaret bulunduğunu ortaya koydu.

Hece veznini yanlış yola götüren şâirlerden bir kısmı da, yeni vezinler icadına kalkıştılar. Bunların yoktan var ettiği vezinlerden birçoğunu da halk kabul etmedi. Bu suretle anlaşıldı ki, millî vezinler, halkın eskiden beri kullanmakta olduğu vezinlerle sonradan kabul edebildiği vezinlere inhisar eder. Halkın hoşlanmadığı vezinler, hece tarzında olsa bile, millî vezinlerden sayılamaz.

3

EDEBİYATIMIZIN MİLLİLEŞTİRİLMESİ VE İŞLENİLMESİ

Türkçülüğe göre, edebiyatımız yükselebilmek için, iki sanat müzesinde terbiye görmek mecburiyetindedir.

Bu müzelerden birincisi *Halk Edebiyatı*, ikincisi *Batı Edebiyatı*'dır. Türkçü şâirler ve yazarlar bir taraftan halkın güzel eserlerini, öte yandan Batı'nın şâheserlerini model olarak almalıdırlar. Türk edebiyatı, bu iki çıraklık devresini geçirmeden, ne millî olabilir, ne de tekâmül edebilir. Demek ki edebiyatımız bir taraftan *halka doğru* öbür yandan *Batı'ya doğru* gitmek mecburiyetindedir.

Halk edebiyatı ne gibi şeylerdir? İlkin, masallar, fıkralar, efsaneler, menkıbeler, üstureler; ikinci olarak, atasözleri, bilmeceler; üçüncü olarak, mâniler, koşmalar, destanlar, ilâhîler; dördüncü olarak, Dede Korkut Kitabı, Âşık Kerem, Şah İsmail, Köroğlu gibi hikâyelerle Ceng - nâme'ler; beşinci olarak, Yunus Emre, Kaygusuz, Karacaoğlan, Derdli gibi tekke ve saz şâirleri; altıncı olarak, Karagöz ve Nasreddin Hoca gibi canlı edebiyatlar.

Edebiyatımız, bu modellerden ne kadar çok feyiz alırsa, o kadar çok millîleştirilmiş olur.

Edebiyatımızın ikinci nevi modelleri de Homère ile Virgile'den başlayarak, bütün klâsiklerdir. Yeni başlayan bir millî edebiyat için en güzel örnekler, klâsik edebiyatın şâheserleridir. Türk edebiyatı, klâsiklerin bütün estetik gıdalarını içine sindirmeden, romantiklere ve daha sonraki mesleklere ya-

naşmamalıdır. Çünkü genç milletler, mefkûreleri, kahramanlıkları yücelten bir edebiyata muhtaçtırlar. Klâsik edebiyatlar, umumiyetle, bu maksadı temin edecek mahiyettedir. Son zamanda Fransa'da, gençliğe mefkûrelere doğru yeni bir hamle vermek için, yeni klâsikler mektebinin kurulması da klâsik edebiyatın bu terbiyeci rolünü ispat eden canlı bir delildir.

Bununla beraber, biz, Batı'nın önce yalnız klâsiklerine kıymet vermekle, "romantizm" in feyzinden de büsbütün mahrum kalmamalıyız. Çünkü, romantizmin esası, halk edebiyatlarıdır. Avrupa'daki bütün romantizm hareketleri halka doğru gitmek, halk masallarını ve destanlarını model olarak almakla başlamıştır. Demek ki, edebiyatımızı millîleştirip işlerken, *klâsisizm* ve *romantizm* devirlerini beraber yaşamış olacağız. O halde, Batı edebiyatını ruhumuza sindirmeğe çalışırken, Batı romantiklerinin halk edebiyatlarından nasıl faydalandıklarını da anlamağa çalışmalıyız.

Edebiyatımızın Batı şâheserleri müzesinde geçireceği çıraklığa da *Millî Edebiyatımızın batılılaşması* diyebiliriz.

Bu ifadelerden anlaşıldı ki, millî edebiyatımız *millîleştirme* ve *batılılaştırma* adları verilen iki terbiye devresinden geçtikten sonra hem millî, hem de Avrupalı bir edebiyat haline girecektir.

Millî edebiyatımızın kuruluşunda Türk Ocakları'nın da büyük bir rolü vardır. Türk Ocakları, sahnelerinde, halk tiyatrosu olan *Karagöz* ile *Orta Oyunu*'nu ara - sıra göstererek canlandırmalıdırlar. Masalcılara masal söyleterek, meddahlara taklitler

yaptırarak, saz şâirlerine destanlar, koşmalar, mâniler okutarak millî edebiyatı canlı bir surette halka gösterebilirler. Dede Korkut, Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Derdli, Karacaoğlan, Âşık Ömer, Gevherî gibi halk şâirlerine ve Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekri Mustafa gibi halk tiplerine hususî geceler ayırarak, bunların hâtıralarını devam ettirmeğe çalışmalıdırlar. Halk edebiyatına ait kitaplarla, sözlü gelenekleri toplayıp halk kütüphaneleri vücuda getirmek de Türk Ocakları'nın vazifelerinden biridir.

4

MİLLÎ MUSİKÎ

Avrupa musikîsi girmeden evvel, memleketimizde iki musikî vardı: Bunlardan biri Fârâbî tarafından Bizans'tan alınan *Doğu musikîsi*, diğeri eski Türk musikîsinin devamı olan *Halk melodileri*'nden ibaretti.

Doğu musikîsi de, Batı musikîsi gibi, eski Yunan musikîsinden doğmuştu. Yunanlılar, halk melodilerinde bulunan tam ve yarım sesleri kâfi görmeyerek, bunlara dörtte bir, sekizde bir, on altıda bir sesleri ilâve etmişler ve bu sonunculara "çeyrek sesler" adını vermişlerdi. Çeyrek sesler, tabiî değildi. Bundan dolayıdır ki, hiç bir milletin halk melodilerinde, çeyrek seslere tesadüf edilmez. Buna göre, Yunan musikîsi, tabiî olmayan seslere dayanan bir sun'î musikî idi. Bundan başka, hayatta yeknesaklık olmadığı halde, Yunan musikîsinde aynı melodinin tekerrüründen ibaret üzücü bir yeknesaklık vardı.

Ortaçağ Avrupa'sında teşekkül eden *Opera* müessesesi, Yunan musikîsindeki bu iki kusuru giderdi. Çeyrek sesler operaya uymuyordu. Bundan başka, opera bestecileri ve oyuncuları, halktan oldukları için, çeyrek sesleri bir türlü anlamıyorlardı. Bu sebeplerin tesiriyle, Batı operası, Batı musikîsinden çeyrek sesleri çıkardı. Aynı zamanda opera, duyguların, heyecanların, ihtirasların arka arkaya gelmesinden ibaret bulunduğundan, "armoni" yi ilâve ederek, Batı musikîsini yeknesaklıktan da kurtardı. İşte, bu iki yenilik tekâmül etmiş Batı musikîsinin doğmasına sebep oldu.

Doğu musikîsine gelince; bu, tamamiyle, eski halinde kaldı. Bir taraftan çeyrek sesleri muhafaza ediyordu, diğer cihetten armoniden hâlâ mahrum bulunuyordu. Fârâbî tarafından arapçaya naklolunduktan sonra bu hasta musikî, sarayların rağbetiyle, farsçaya ve osmanlıcaya da aktarılmışlardı. Diğer taraftan ortodoks ve Ermeni, Keldânî, Süryânî kiliseleriyle Yahudi sinagoğu da bu musikîyi Bizans'tan almışlardı. Osmanlı memleketinde, bütün Osmanlı unsurlarını birleştiren yegâne müessese olduğu için, buna *Osmanlı milletler topluluğu musikîsi* adını vermek de gerçekten çok münasipti.

Bugün, işte, şu üç musikînin karşısındayız: Doğu musikîsi, Batı musikîsi, Halk musikîsi.

Acaba, bunlardan hangisi bizim için millîdir? Doğu musikîsinin hem hasta, hem de gayrı millî olduğunu gördük. Halk musikîsi millî kültürümüzün, Batı musikîsi de yeni medeniyetimizin musikîleri olduğu için her ikisi de bize yabancı değildir. O halde, millî musikîmiz, memleketimizdeki Halk musi-

kîsiyle Batı musikîsinin kaynaşmasından doğacaktır. Halk musikîmiz, bize birçok melodiler vermiştir. Bunları toplar ve Batı musikîsi usulüne göre «armonize» edersek, hem millî, hem de Avrupalı bir musikîye mâlik oluruz. Bu vazifeyi gerçekleştirecek olanlar arasında, Türk Ocakları'nın musikî topluluklari da vardır. İşte Türkçülüğün musikî sahasındaki programı esas itibariyle bundan ibaret olup, bundan ötesi millî musikîşinaslarımıza aittir.

5
DİĞER SANATLARIMIZ

Diğer sanatlarımız tamamiyle halk tarafından vücuda getirildikleri için, tamamiyle millîdirler. Dans, mimarî, nakkaşlık, ressamlık, hattatlık, marangozluk, demircilik, çiftçilik, boyacılık, çulhalık, halıcılık, kilimcilik, v.s., v.s. gibi. Osmanlı yüksek tabakası; bedenle ilgili olan, yahut el vasıtasıyle yapılan bu işleri alelâde telâkkî ettiği için, halka bırakmıştır. Bundan dolayı Türkçülük bu sanatların hepsini benimsemiştir. Fakat, ne yazık ki, bu sanatlar Tanzimat devrinden itibaren, millî iktisada ehemmiyet verilmeyerek, Adam Smith'in «Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçirsinler» düsturuna uyulması yüzünden, hep yok oldular. Türkçülüğün vazifesi şimdi bunları yeniden diriltmeğe çalışmaktır. Bir taraftan, Avrupa medeniyetiyle beraber, Avrupa tekniklerini de almalıyız Fakat, diğer cihetten, millî güzellik hazinelerimiz olan bu güzel sanatlarımızı da elimizden büsbütün kaçırmamağa çalışmalıyız. Bunu yapabilmek için, önce, bu sanatların mahsulleri-

ni millî müzelerde toplayıp teşhir etmek, sonra da bunlara dair reçeteleri, yapılış tarzlarını bulup öğrenerek kitaplarla, dergilerle neşretmek lâzımdır. En sonra da, bu sanatları yeniden diriltecek millî sanatkârları yetiştirmek gerekir.

Meselâ, umumiyetle kök - boyalardan mürekkep olan millî boyacılığımız büsbütün sönmek üzeredir. Şimdi Anadolu'da yapılmakta bulunan halılarla kilimler ya adi, sâbit olmayan Avrupa boyalarıyle, yahut Almanların sâbit, fakat madenî olan boyalarıyle boyanmaktadır. Sâbit olmayan boyalar az zamanda bozuldukları ve Alman boyaları da parlaklığıyle millî zevkimize uygun gelmedikleri için, her ikisi de millî sanatımız için zararlıdırlar. Dokumacılıkta millî olmayan ellerin resmettikleri yeni nakışlar da millî zevkimize uymuyor. O halde, memleketimizdeki sanatkârları, bu gibi sapmalara son vererek, millî sanatımıza dönmeğe çağırmalıyız. Bu hususta da, Türk Ocakları gayet ehemmiyetli bir rol oynayabilirler.

6

MİLLÎ ZEVK VE İŞLENMİŞ ZEVK

Her millette, güzellik telâkkîsi başkadır. Bir milletin güzel gördüğü şeyleri, diğer millet çirkin görür. Bu suretle, *zevk*'in *millî* olması lâzım gelir. Gerçekten de, her milletin millî bir zevki vardır. Eğer, bir millet millî zevkinden uzak düşmüşse, sanat sahasında yaptığı şeyler, hep adi taklitlerden ibaret kalır. Osmanlı şâirleriyle münşîleri (nâsırleri) buna örnektir. Çünkü onlar, millî zevki tama-

miyle kaybetmişlerdi. Yazdıkları şeyler, ya Acem taklitlerinden veya Fransız taklitlerinden ibaretti. O halde estetik sahasında yükselmek isteyen bir millet, her şeyden önce, millî zevkini bulmağa çalışmalıdır.

Millî zevki bulmak için halka doğru gitmek, halk sanatlarından uzun uzadıya estetik bir terbiye almak lâzım olduğunu anladık. Fakat, hakikî sanatkâr olabilmek için, bu estetik terbiyeyi almış olmak kâfi değildir. Hakikî sanatkâr olabilmek için, güzel sanatların milletlerarası ustaları olan sanat dâhilerinden zevk dersi, zevk terbiyesi almak da lâzımdır. Milletlerarası dehalardan alınan bu feyizli terbiyeye de *işleme* adı verilir.

Görülüyor ki, hakikî bir sanata mâlik olabilmemiz için, sanatımızın önce millîleştirilmesi sonra da işlenmesi lâzım geliyor. Bu düsturu, canlı bir misâl açıklayalım: İtalya'nın Rönesans devrindeki sanatkârları, bilhassa ressamlarla heykeltraşlar, eski Yunan - Lâtin sanatkârlarının dâhiyâne eserlerine hayran olmuşlardı. Zira bu eserler; Venüs'lerin, Minerva'ların, Apollon'ların bu heykelleri teknikte olgunluğun son derecesine ulaşmıştır.

Rönesans sanatkârları, bu tekniği büyük emeklerle öğrendiler; terbiye usulleriyle, kendilerine mâl ettiler. Fakat, eski Yunan - Lâtin eserlerini aynıyle taklide yeltenmediler. Çünkü halk, artık, o mitolojik şahsiyetlere hiç bir kıymet vermiyordu. Rönesans devrinin halkına göre, kadınlar arasında dünya güzeli ancak Hazret-i Meryem olabilirdi. Erkekler arasında da dünya güzeli ancak Hazret-i İsa idi. Hakikî sanatın vazifesi ise, başka milletlerin yahut

başka devirlerin estetik mefkûrelerinin resmini yapmak değildir. Hakikî sanat, arasında bulunduğu milletin ve içinde yaşadığı devrin estetik mefkûrelerini tasvire çalışmaktır. İşte, Mikel Anj, Rafael gibi Rönesans sanatkârları, bu noktaları düşünerek doğru yolu buldular: Hazret-i Meryem'e, Venüs'ün teknik güzelliğini verdiler. Hazret-i İsa'ya da Apollon'un vücut güzelliğini bahşettiler. Diğer azizleri de, bu mitolojik güzellikler içinde gösterdiler. Bu iki unsurun, milletlerarası işleme tekniği ile millî kültürün birleşmesinden yüksek bir sanat vücuda geldi. İşte, güzel sanatlar tarihinde *Rönesans Sanatı* adı verilen budur.

Katolik kilisesi, bu heykellerle resimleri kabul ederek, mâbetlerine bir müze şekli verdi. Halbuki Bizans'ın ve bütün Doğu'nun ortodoks kiliseleri, mukaddes tasvirlerini Yunan - Lâtin modellerine benzetmeğe çalışmadılar; Sâmî kavimlerden aldıkları kaba örneklere benzer bir şekilde, resmetmeğe devam ettiler. Bu sebeple, Ortodoks milletlerin sanatları gelişemedi.

Rönesans'tan sonra, Avrupa'da her millet, estetik hayatının gelişmesi sırasında, hep böyle hareket etti. Shakespeare, Rousseau, Goethe gibi romantik dâhiler, hem halk terbiyesini almışlar, hem de eski Yunan - Lâtin tekniklerini benimsemişlerdi. Bu sayede, her biri kendi milleti için, hem millî, hem de tekâmül etmiş bir edebiyat vücuda getirdi. İşte, Türkçülüğün estetik programı da bu usullerin tatbikinden ibarettir.

III

AHLÂKÎ TÜRKÇÜLÜK

1

TÜRKLERDE AHLÂK

Büyük milletlerden her biri, medeniyetin hususî bir sahasında, en yüksek noktaya çıkmıştır. Eski Yunanlılar estetikte, Romalılar hukukta, Yahudilerle Araplar dinde, Fransızlar edebiyatta, Anglo-Saksonlar iktisatta, Almanlar musikî ile felsefede, Türkler de ahlâkta birinciliği kazanmışlardır.

Türk tarihi, baştan başa, ahlâkî faziletlerin sergisidir. Türklerin mağlup milletlere ve onların millî ve dinî varlıklarına dinî ve içtimaî muhtariyetler vermesi, her türlü takdirin üstündedir. Fakat, bu iyiliğe karşı, mağlup milletler âlîcenap Türklerden mazhar oldukları bu müsaadeleri Türklerin aleyhine çevirerek, kapitülasyon adı verilen zincirlerle Türkleri bağlamağa ve boğmağa çalıştılar. Bu iki türlü hareket, iki tarafın da ahlâkî davranışını gösterdiği için, son derece karakteristiktir.

Bu bölümde, Türklerin muhtelif ahlâk dairelerine giren, ahlâkî mefkûrelerini göstereceğiz. Bu ahlâk daireleri şunlardır:

(1) Vatanî ahlâk, (2) Meslekî ahlâk, (3) Aile ahlâkı, (4) Cinsî ahlâk, (5) Medenî ahlâk (şahsî ahlâk), (5) Milletlerarası ahlâk.

2

VATANÎ AHLÂK

Eski Türklerde, vatanî ahlâk çok kuvvetliydi. Hiç bir Türk, kendi *il*'i yani milleti için, hayatını ve en sevgili şeylerini feda etmekten çekinmezdi. Çünkü *il*, Gök Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesiydi. Gök Tanrı, Türklerce gayet mübarek olan *Aşk Gece-si*'nde bir *Altın Işık* olarak yeryüzüne inmiş, bir bâkireyi yahut bir ağacı gebe kılarak bu *kutlu il*'in üremesine sebep olmuştu. *İl*'in oturduğu memlekete *yurt* yahut *ülke* denilirdi. Türk nereye gitse *asıl yur-du*'nu unutmazdı. Çünkü, atalarının mezarı oraday-dı. Çocukluk çağı, baba ocağı, ana kucağı hep orada bulunuyordu.

Türkün vatanperverliğine misâl olarak, Hun devletinin kurucusu olan Mete'yi gösterebiliriz. Tatarlar hükümdarı, harp ilânına bir vesile olmak üzere, önce, onun çok sevdiği bir atı istedi. Bu at, saatte, bin fersah uzunluğunda yol alıyordu.

Mete, vatandaşlarını harbin musibetlerinden korumak için, bu atı Tatar hakanına gönderdi. Tatar hakanı, harbe bahane arıyordu. Bu sefer de, Mete'nin en sevdiği eşini istedi. Bütün beyler, kurultayda harp ilânını istedikleri halde, Mete: "Ben, vatanımı kendi aşkım uğruna çiğnetemem!" diyerek, sevgilisini düşmana vermek gibi büyük bir fedakârlığı kabul etti. Bunun üzerine Tatar hakanı, Hun ülke-

sinden hiç bir mahsulü olmayan, ekinsiz, ormansız, madensiz, ahalisiz bir arazi parçasını istedi. Kurultay bu faydasız toprağın verilmesinde hiç bir beis olmadığını söylemişken, Mete "Vatan, bizim mülkümüz değildir. Mezarda yatan atalarımızın ve kıyamete kadar doğacak torunlarımızın bu mübarek toprak üzerinde hakları vardır. Vatandan -velev ki bir karış kadar olsun- yer vermeğe hiç kimsenin selâhiyeti yoktur. Bundan dolayı, harp edeceğiz. İşte, ben atımı düşmana doğru sürüyorum, arkamdan gelmeyen idam olunacaktır!" diyerek Tatarların üzerine yürüdü. Eski Türklerin nazarında, vatanın ne kadar değerli olduğunu, bu tarihî vakadan anlayabiliriz.

Eski Türklere göre, vatan,*töre*'den yani *millî kültür*'den ibaretti. Kaşgarlı Mahmud'un lûgatında zikredilen *Ülkeden geçilir, töreden geçilmez* atasözü, millî kültüre verilen kıymetin derecesini gösterir.

Eski Türklerde, hükümranlık *il*'e aitti. Küçük illerde, bütün *il,* bir Millet Meclisi hükmündeydi. Halkın mukadderatını bu meclis idare ederdi. Büyük illerde, boy beylerinden mürekkep olan *Şölen* adlı meclis il'e ait işlere karar verirdi. Hakanlıklarda, İlhanlıklarda ise, Millet Meclisi mahiyetinde olmak üzere, *Kurultay* vardı. Bu meclislerde meselelerin konuşulmasına *Kinkeş* denilirdi. *İl mi yaman, bey mi yaman?* atasözü, hükümranlığın hakanda olmayıp ilde olduğunu gösterir. Çünkü, hakanı seçen ve iktidardan düşüren, kurultaydı. Harp ve sulh ilânı gibi ehemmiyetli işler, kurultayın kararıyle olurdu. *Tozda, dumanda ferman okunmaz* atasözü, buhran an-

larında, duruma halkın hâkim olduğunu gösterir. Eski Türklerde, *eşitlik* de çok kuvvetli bir surette yerleşmişti. Harzem'deki Teke Türkmenleri'nde ne esir, ne de hizmetçi vardır. Herkes evine ait işleri kendisi görür. Her il, birbirine eşit fertlerden mürekkeptir. Eski Türklerde bir il diğer illeri kendi idaresi altına aldığı zaman, onların siyasî teşkilâtını bozmazdı. *Bağlı olan il*'in eski reisi, *Yabgu* yani *Melik* adıyle, eski yerini muhafaza ederdi. Hakan, bunun yanında, *Şad* yahut *Şana: Şahna* adıyle bir komiser bulundururdu. Bir hakan da, diğer hakanlıkları fethettiği zaman, eski hakanları yerlerinde bırakırdı. Yalnız, kendisi *İlhan* adıyle, bunların başbuğu olurdu.

Zaten *il* kelimesinin asıl mânası, *Sulh* demektir. *İlci* sulhçü mânasınadır.

İl'in timsali olan *Gök Tanrı*, sulh tanrısıdır. İlhan sulh dininin yayıcısıdır. Türk ilhanları, bütün Türk illerini barışa çağırıyorlardı, bütün hakanlara *oğlum* diye hitap ediyorlardı. Türklerin bütün savaşları, daimî ve geniş bir barış sahası kurmak içindi. Bütün ilhanlık devirlerinde, Mançurya'dan Macaristan'a kadar bütün Tûran kıtası gayet mes'ud bir barış ve âsâyiş hayatı yaşamıştır. Türk ilhanları, emperyalist de değildiler. Çünkü yalnız Türk illerini birleştirmekle yetiniyorlar, başka milletlerin ülkelerini fethe çalışmıyorlardı.

Hunların ilk ilhanı Mete'nin, iki defa Çin devleti eline geçtiği halde, imparatorluğu kabulden çekinmesi bu iddiamıza bir delildir. Barış ahlâkını Attilâ'da bile görürüz. Attilâ'ya, en muzaffer bulunduğu savaşlar esnasında, her ne vakit sulh teklif edilmişse derhal teklifi kabul etmiştir.

Dünyanın en demokrat kavmi eski Türkler olduğu gibi, en feminist nesli de yine eski Türklerdir. Zaten feminizm, demokrasinin yani eşitliğin kadınlara ait bir tecellîsinden ibarettir. Eski Türklerin bu faziletini, «Aile Ahlâkı» bölümünde göreceğiz.

Orhon Kitabesi'nde, Türk Hakanı şöyle diyor: "Türk Tanrısı, Türk milleti yok olmasın diye, atalarımı gönderdi ve beni gönderdi. Ben hakan olunca, gündüz oturmadım, gece uyumadım. Türk milleti açtı, doyurdum; çıplaktı, giydirdim; fakirdi, zengin ettim".

Türk milleti de, hakanını kaybettiği zamanlar, "Devletli bir millettim. Devletim ve şevketim hani? Hakanlı bir millettim, hakanım hani? Hangi hakana işimi, gücümü vereyim?" diye sızlanırdı. Milletle hakan arasındaki münasebetin ne kadar samimî olduğu, bu cümlelerden anlaşılabilir. İşte, eski Türklerde vatanî ahlâk bu derecede yüksekti.

Türklerin bundan sonra da en çok değer verecekleri ahlâk, vatanî ahlâk olmalıdır. Çünkü, sosyal zümreler arasında tam ve müstakil bir hayata sahip olan ve bir sosyal uzviyet mahiyetinde görünen, ancak, *millet* yahut *vatan* adları verilen zümredir. Aileler bu sosyal uzviyetin hücreleri, meslek zümreleri ise uzuvlarıdır. Milletten daha geniş olan *ümmet* ve *milletlerarası birlik* gibi zümrelere gelince; bunlar, cemiyet mahiyetinde değil, cemiyetlerden mürekkep birer câmia mahiyetindedirler. Bu zümrelerden her biri yalnız bir hususta ortak iken, bir millet her hususta fertleri arasında ortak bulunan bir zümre demektir. O halde millet mefkûresi, diğer zümrelere ait mefkûrelerden, meselâ aile mef-

küresinden, meslek mefkûresinden, ümmet mefkûresinden, medeniyet ve milletlerarası birlik mefkûresinden daha yüksektir. Bundan dolayı, vatanî ahlâkın da diğer ahlâklara üstün olması lâzım gelir.

Bilhassa bizim gibi siyasî düşmanları çok bulunan milletler için, en büyük dayanak vatanî ahlâk olabilir. Vatanî ahlâkımız kuvvetli bulunmazsa ne istiklâlimizi, ne hürriyetimizi, ne de vatanımızın bütünlüğünü koruyabiliriz. O halde Türkçülük, her şeyden çok, *millet* ve *vatan* mefkûrelerine kıymet vermelidir.

3

MESLEKÎ AHLÂK

Vatanî ahlâktan sonra, meslekî ahlâk gelir. Eski Türkler, mesleğe *yol* derlerdi ve yolda büyüğü, soyda büyükten ileri sayarlardı. Bektaşîlerin *Bel'den gelen seyyid değil, il'den gelen seyyiddir* demeleri de, *yol*'un *soy*'dan önce geldiğini gösterir, Eski bir atasözü *yoldaşların babanın obasına akın ederlerse, sen de beraber akın et* diyor ki bu da, yoldaşların soydaşlardan daha ilerde olduğunu gösterir. Eski Türklerde idare eden sınıf, *torunlar, kamlar, buyruklar, bitikçiler* adıyle, dört yola ayrılmıştı. Sonraları Osmanlı devrinde bunlardan *mülkiye, ilmiye, seyfiye, kalemiye* adları verilen dört *tarîk* (yol) vücuda geldi. İktisadî meslekler de, bunlardan ayrı olarak, mevcuttu. Anadolu Selçukluları'nın son zamanlarında *Ahîler* tarikati, meslekî teşkilâtları, *Fütüvvet* prensibine dayanan zâviyeler halinde teşkil etti. Fütüvvetin lûgat mânası *babayi-*

ğitlik'dir. Terim mânası *dünyada ve âhirette halkı nefsine tercih etmek ve öne almak*'dır. Osmânlı devrindeki *Esnaf loncaları ve kethüdâlıkları*, bu eski Ahîler teşkilâtının devamından ibarettir.

Eski devirde, bu esnaf teşkilâtı nahiyelere ayrılmıştı. Her şehrin esnaf loncaları kendisine mahsustu. «Nahiye iktisadı» devrinde, bu esnaf loncaları faydalı idiler. Fakat «nahiye iktisadı» yerine «millet iktisadı» geçince, bu loncalar zararlı olmağa başladılar. Çünkü, nahiye iktisadı devrinde, nahiye loncaları normaldi. Millî iktisat devrinde ise, ancak millî loncalar faydalı olabilirlerdi. İşte, bu sebepten dolayıdır ki, bugün eski esnaf loncalarını devam ettirmeğe çalışmak doğru değildir. Onları yıkarak, yerlerine, merkezleri devlet merkezinde olmak üzere, millî loncalar kurmalıdır.

Meselâ, deri esnafını alalım: Her şehirde bir deri loncası teşkil etmeli. Fakat başına bir şeyh yahut kethüda değil, bir umumî kâtip geçirmeli. Her şehirde bütün loncaların delegelerinden mürekkep bir merkez heyeti kurarak buna *İş Borsası* adını vermeli. Bunun vazîfesi, o şehirdeki bütün loncaların ortak işlerini görmek ve şehrin ekonomik hayatını düzenlemektir.

Yine, dericilik loncasına gelelim. Her şehirde bir derici loncası teşekkül ettikten sonra bunlar aralarında federasyon kurarak, devlet merkezinde bir Dericilik Federasyonu Genel Merkezi vücuda getirirler. Aynı zamanda, devlet merkezinde, bunun gibi, diğer loncaların federasyonlarının genel merkezleri de bulunur. Devlet merkezinde bu genel merkezlerin seçtikleri delegeler toplanarak, bir Loncalar

Konfederasyonu vücuda getirirler ve bu konfederasyonun genel kurul azalarını seçerler. Fikirle ilgili meslek mensupları da, birer meslekî federasyon kurarak, bu konfederasyona katılırlar. O zaman, bütün meslekî zümreler muntazam bir ordu halinde birleşmiş olurlar.

Bu teşkilâtın vücuda gelmesi, meslekî ahlâka bir müeyyide sağlar. Çünkü bizde, henüz, meslekî zümrelere mahsus bulunan meslekî ahlâkların hiç bir müeyyidesi yoktur. Her fert hayatını bir doktora, hukukunu bir avukata, servetini bir notere, çocuğunu bir öğretmene, dinini akıl danıştığı bir müftüye emanet ediyor. Bu emanete (tefvîz) mukabil, onları vazifelerine bağlılığa zorlamak için, elinde hiç bir baskı kuvveti yoktur. Bununla beraber, herhangi bir fert; hayatını, hukukunu, servetini, evlâdını, esrarını tevdi ettiği bu adamları hiç bir suretle kontrol edemezse de, meslekî zümreler kendi meslekdaşlarını kontrol edebilirler. İşte böyle bir kontrol içindir ki, her meslek, kendi meslekdaşları için bir *vazifenâme* (yönetmelik) tanzim eder ve bir *Haysiyet Divanı* kurar. Yönetmelik, meslekî ahlâkın kaidelerini gösterir; Haysiyet Divanı da, meslekî ahlâkın bu kaidelerine uymayan meslekdaşlar hakkında tembih, tekdir, geçici veya daimî olarak meslekten çıkarma cezalarından birini verir. İşte meslekî heyetlerin bu nevi kontrolü, vatandaşların mütehassıslar tarafından uğrayabilecekleri zararların önüne geçer.

Meslekî teşkilâtın bir faydası da, aynı zanaate mensup bulunan yoldaşlar arasında yardımlaşma sandıkları vücuda getirmek; loncaya mensup yaş-

lıları, sakatları, hastaları, yetimleri ve dulları bu sandıktaki paralarla himaye etmektir. Çocukların terbiyesi ve gençlerin teknikçe yükseltilmesi de, bu yardım vazifelerine dahildir. Bundan başka, meslekî federasyonlar, kendi sanatlarının terakkîsi için de para sarfederler ve çalışırlar. Meselâ, sanayi memleketlerinden mütehassıs getirtilmesi, sanayi memleketlerine öğrenci gönderilmesi, ortak makineler ve sair levazım getirmek ve istihsal yahut istihlâk kooperatifleri teşkil etmek gibi işler, her zanaat dalının iktisaden yükselmesini temin edecek teşebbüslerdendir.

"Millî Tesanüdü Kuvvetlendirme" bölümünde meslekî ahlâkın husule getireceği dayanışma hakkında tafsilât mevcut olduğundan, burada bu kadarla yetinildi.

4

AİLE AHLÂKI

Eski Türklerde, ailenin dört derecesi vardı: Boy, soy, törkün, bark.

1) Boy: Eski Oğuzlarda aile adı, *boy* ismiydi. Fakat, Avrupa'daki aile adlarının aksine olarak, küçük addan önce gelirdi. "Salur Kazan, Büğdüz Emen, Kayan Selcik" isimlerinde birinci kelimeler boy adı olup, ikinci kelimeler küçük addır.

Bu isimleri Korkud Ata kitabında görüyoruz. Kaşgarlı Mahmud da Dîvân-ı Lûgat'ında diyor ki: «Bir adamın kim olduğu anlaşılmak istenildiği zaman, (Hangi boydansın?) diye sorulur». Bununla beraber, boy adının küçük addan sonra geldiği de

olur. Yunus Emre'deki Emre kelimesi, Oğuz ilinin *Emre* (İmre) boyundan başka bir şey değildir.

Oğuzlarda her boyun kendisine mahsus bir *Damga*'sı, bir *ongun*'nu, bir *söyük*'ü vardır (Türk Töresi'ne bak). Oğuzlarda her boy, sürüleriyle hazinelerini kendi damgalarıyle nişanlardı. Yâkutlarda, *boy*'a *sip* adı verilir. Bu kelime, Anadolu türkçesinde *sop* şeklini almıştır. Yâkutlarda, *sip*'in fertleri arasında ekonomik bir ortaklık vardır. Bir adam, mensup bulunduğu sip'in içinde, istediği evde saatlerce uyuyabilir. Demek ki, bir ferdin kendi boyu içinde her eve tasarruf salâhiyeti vardır. Toprak mülkiyeti *sip*'e aittir. Küçük aileler, bu ortak toprağı «zuğ» lara ayırarak, ayrı ayrı ekebilirler. Fakat mülkiyeti, daima, müşterektir ve icabında yeniden bölünebilir. Cengiz yasasına göre, kırkar evlik bir zümrede, yılda dört evlenme olması lâzımdı. Delikanlılar fakir ise, bu zümrelere paraca yardım edilerek onların evlenmesi kolaylaştırılırdı. Her kırk evde dört evlenme olmazsa, başları sorumlu tutulurdu. Bu zümreler, boylardı. Türklerde, iki türlü akrabalık terimi vardı: Biri boya, yani seciyeye mahsustu. Her fert boy içinde kendisinden büyük olan bütün erkeklere *ici*, kendisinden büyük olan bütün kadınlara *aba* ünvanlarını verirdi. Kendisinden daha küçük olan erkeklere *ini*, kendisinden daha küçük olan kızlara *sinkil* adlarını verirdi. Kendisiyle yaşıt olan erkeklere de *atı* adını verirdi.

Bu kelimeler de sonraları, birtakım değişikliklere uğradı. Oğuzlar *ici* yerine *ağa* kelimesini, *aba* kelimesi yerine de *abla* kelimesini koydular. *Atı*

kelimesi de *ata* şeklini alarak, başka mânalara gelmeğe başladı. Boyun hem *ana boyu,* hem de *baba boyu* şekilleri vardı.

2) Soy: Soy, lâtinlerin *cogna,* Almanların *zippe,* Fransızların *parentèle* adını verdikleri zümredir. İleride göreceğimiz *törkün* zümresinin dışında kalan amcazade, dayızade, halazade, teyzezade gibi yan akrabalıkların bütünüdür. Soyda hem ana cihetinden, hem de baba cihetinden akraba olanlar vardır. Birincilere *ana soyu,* ikincilere *baba soyu* denilir.

Eski Türklerde, ana soyu ile baba soyu kıymetçe birbirine eşitti. Ana soyuyle baba soyunun eşitliğini, bazı müesseselerde, açıkça görüyoruz:

Eski Türklerde, asalet yalnız baba cihetinden gelmezdi. Ana cihetinden de gelirdi. Bir adamın tam asil olması için, hem baba cihetinden, hem de ana cihetinden asil olması lâzımdı. Bugün bile Harzem'deki Türkmenlerde bir kız, hem babası, hem de anası Türkmen olmayan bir erkeğe varmaz. Çünkü bir adamın yalnız babasının Türkmen olması, asil olması için kâfi değildir. Tamamiyle asil olması için, anası da Türkmen olmalıdır.

Sülâlelerin teşekkülünden sonra da, bu iki türlü asalet devam etti. Bu devirde, baba tarafından prens olanlara *Tekin,* ana tarafından prens olanlara *İnal* ünvanları verilirdi.

Bir şehzadenin hakan olabilmesi için, onun hem tekin, hem de inal olması; yani hem baba, hem de ana tarafından sülâleye mensup bulunması lâzımdı. İran'ın Kaçar sülâlesinde, hâlâ, bu kaide vardır.

Eski Türklerde, sülâle içinde *soyda büyük* olan şehzade hükümdar olurdu. Osmanlı hanedanında da kaide böyleydi. Halbuki gerek Avrupa'da, gerek Mısır'da, evde büyük olan şehzade hükümdar olur. Boy devri geçtikten sonra, soy isimleri aile ismi olmağa başladı: Çapanoğulları, Kozanoğulları gibi.

3) Törkün: Kaşgarlı Mahmud'a göre, bir evde oturan asıl aileye, eski Türkler *törkün* derlermiş. Törküne ait akrabalık terimleri, boy içindeki akrabalık terimlerinin aksine olarak, ferdî yakınlığı gösterirler:

Akan	:	Baba
Öke	:	Ana
Er	:	Koca
Konçuy	:	Karı
Uru oğul	:	Erkek evlât
Kız oğul	:	Kız evlât

Durkheim'in yaptığı aile tasnifine göre, bu zümreye *pederî aile* diyebiliriz.

Pederî aile, pederşahî aileden çok farklıdır. Pederî ailede, babanın eşi ve çocukları üzerinde yalnız demokratik bir velâyeti vardır ki buna *pederâne velâyet* ve *koca velâyeti* adları verilir. Pederşahî ailede ise, aile reisinin gerek evlâtları, gerek eşi üzerinde *sulta*'sı yani *sultanlık hakkı* vardır. Evlâtlarıyle beraber, eşi ve aileye dâhil bütün diğer fertler aile reisinin adi malları ve mülkleri mahiyetindeydi. Bunları isterse satar, isterse öldürürdü; isterse, bir başkasına hibe ederdi.

Törkün, Türklerce *baba ocağı* dediğimiz şeydir. Aile mâbudu bu ocakta barındığı için, ocağın ateşi hiç sönmemek icap ederdi. Bundan dolayıdır ki büyük ve ortanca kardeşler evlenerek törkünü bıraktıktan sonra, törkünde ocak bekçisi olarak küçük kardeş kalırdı. Muayyen zamanlarda baba ocağında toplanılarak ecdada hürmet âyinleri yapılırdı. Türkler, yurt gibi, ocağı da unutmazlardı. Yurttan ve ocaktan uzaklaşmakla beraber, *yurt ve ocak* muhabbeti onlarda kuvvetli bir bağlılık hükmünde idi.

4) Bark: Eski Türklerde, bir delikanlı evlenecek yaşa gelince, bir kahramanlık imtihanı geçirerek, il meclisinden yeni bir ad alırdı. Bu suretle *ildaş* mahiyetini, *erkek: ermiş* kıymetini kazanarak vatandaş hukukuna mâlik olurdu. Buna göre babasının veliliği altından çıkarak hakanın velâyeti altına girerdi. Bu delikanlı, ailesinin malından hissesini almak için, babasının, anasının ölmesini beklemezdi. Evleneceği sırada, aile malından mirasını peşin olarak alırdı. Alacağı kız da *yumuş* adıyle, bir çeyiz getirirdi. Bu çeyiz, ebeveynin ve akrabasının verdiği hediyelerden ibaretti.

Gelinle güvey mallarını birleştirerek, ortak bir ev sahibi olurlardı. Bunlar ne erkeğin baba ocağında, ne de kızın törkününde oturmazlar, yeni bir ev kurarlardı. Bundan dolayıdır ki Türklerde, her evlenmeden yeni bir ev doğardı. İzdivaca *evlenmek* ve *ev, bark sahibi olmak* denilmesi de bundan dolayıdır. Tekelerde gelinle güveyin çadırı, yeni yapıldığı için, beyazdır. Bu sebeple, ona *ak ev* denilir. Diğer çadırlarsa, zamanla esmerleşmişlerdir. Eski Türklerde ev, Araplarda olduğu gibi, yalnız kocaya ait

değildi, karıyle kocanın ortak malıydı. Bu sebeple evin erkeğine *ev ağası* denildiği gibi, evin hanımına da *ev kadını* ünvanı verilirdi.

Törkünün perisi ocakta barındığı gibi, ak evin perisi de barkta yaşardı. Evin perileri, biri kocaya, ötekisi karısına ait olmak üzere, iki tane idi. Birinciye *öd ata,* ikinciye *öd ana* derlerdi. Gelin, her sabah, bir parça tereyağını ocağa atar, *öd ata, öd ana* diye dua ederdi.

Otağın sağında güvey, solunda gelin otururdu. Sağda kısrak memeli, solda inek memeli olmak üzere iki put vardı. Sağdakine *ev sahibinin kardeşi,* soldakine *ev sahibesinin kardeşi* denilirdi. Bunlar koca ile karısının totemleri idi.

Eski Türklerde, *eşik* de mukaddesti. Yabancı bir adam eşiğe basarsa çarpılırdı. Evlerin tecavüzden korunması kaidesi, eşiklerin bu kudsîliğinde dinî bir müeyyide bulmuştu.

5) Türk feminizmi: Eski Türkler, hem demokrat, hem de feminist idiler. Zaten demokrat olan cemiyetler, umumiyetle, feminist olurlar. Türklerin feminist olmasına başka bir sebep de eski Türklerce şamanizmin kadındaki kudsî kuvvete dayanmasıydı. Türk şamanları, sihir kuvvetiyle hârikalar gösterebilmek için, kendilerini kadınlara benzetmeğe mecbur idiler. Kadın elbisesi giyerler, saçlarını uzatırlar, seslerini inceltirler, bıyık ve sakallarını traş ederler, hattâ gebe kalırlar, çocuk doğururlardı. Buna karşılık, *toyonizm* dini de erkeğin kudsî kuvvetinde, *kut*'unda tecellî ederdi. Toyonizm ile şamanizmin kıymetçe eşit olması, hukukça erkek

ve kadının eşit tanınmasına sebep olmuştu. Hattâ her işin gerek toyonizme, gerek şamanizme dayanması lâzım geldiğinden, her işe ait toplantıda, kadınla erkeğin beraber bulunması şarttı: Meselâ, amme velâyeti hakan ile hatunun her ikisinde ortak olarak tecellî ettiği için, bir emirnâme yazıldığı zaman, *hakan emrediyor ki* ibaresi ile başlarsa ona boyun eğilmezdi. Bir emrin kabul edilmesi için, mutlaka *hakan ve hatun emrediyor ki* sözü ile başlaması lâzımdı. Hakan, tek başına, bir elçiyi huzuruna kabul edemezdi. Elçiler, ancak, sağda hakan ve solda hatun oturdukları bir zamanda, ikisinin birden huzuruna çıkardı. Şölenlerde, kenkeşlerde, kurultaylarda, ibâdetlerde ve âyinlerde, harp ve sulh meclislerinde hatun da mutlaka hakanla beraber bulunurdu. Kadınlar, örtünmeğe ait hiç bir kayıtla bağlı değillerdi. Hakanın hükûmette ortağı olan hatuna *Türkân* ünvanı verilirdi. Hatun, hakan sülâlesine mensup bütün prenseslerin ortak ünvanı idi. Türkân'ın da mutlaka hatunlardan olması lâzım geldiğinden, ona da sadece *hatun* denilebilirdi.

Eski Türklerde, *zevce* yalnız bir tane olabilirdi. Emperyalizm devirlerinde hakanların ve beylerin, bu hakikî zevceden başka *kuma* adıyle, başka illere mensup odalıkları da bulunabilirdi. Fakat, bu kumalar hakikî zevce mahiyetinde değildiler. Türk töresi, bunları, resmen zevce tanımazdı. Bunlar, âdeta şer'î bir hile ile, ailenin içine girmişlerdi. Kumaların çocukları öz annelerine *anne* diye hitap edemezler, *teyze* diye çağırırlardı. *Anne* hitabını, yalnız, babalarının hakikî zevcesine söyleyebilirlerdi. Aynı zamanda, kumaların çocukları mirasa da

giremezlerdi. Kumaların oğulları -babaları hakan olsa bile- asla hakan olamazlardı. Kumaların, hatunlardan farkı şudur ki, kumalar, hakanın kendi ilinden değildiler. Hatun ise, hakanın kendi ilinden idi. Kuma, Çin prenseslerinden ise, *Konçuy* adını alırdı. Konçuy, diğer kumalardan önce gelirdi. Fakat konçuyların üstünde de *hatun* vardı. Moğol devrinde, hatunların sayısı da çoğalmağa başladı. Fakat bunlardan yalnız bir tanesi *Türkân* yani *melike* payesinde bulunurdu.

Eski Türklerde kadınlar, umumiyetle, *amazon* idiler. Binicilik, silâhşorluk, kahramanlık, Türk erkekleri kadar, Türk kadınlarında da vardı. Kadınlar, doğrudan doğruya, hükümdar, kale muhafızı, vali ve sefir olabilirlerdi.

Alelâde ailelerde de ev, ortak olarak, karıyle kocanın ikisine aitti. Çocuklar üzerindeki velilik hassası, baba kadar, anaya da aitti. Erkek, daima, karısına saygı gösterir; onu arabaya bindirerek, kendisi arabanın arkasında yaya yürürdü. Şövalyelik, eski Türklerde umumî bir seciye idi. Feminizm de, Türklerin en eski düsturu idi. Kadınlar mala tasarruf ettikleri gibi, dirliklere, zaametlere, haslara, mâlikânelere de sahip olabilirlerdi. Eski kavimler arasında, hiç bir kavim Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemişler ve saygı göstermemişlerdir. Ana soyuyle baba soyunun eşitliği «soy» bölümünde anlatıldığından, burada tekrarına lüzum yoktur.

5

CİNSÎ AHLÂK

Eski Türklerde, cinsî ahlâk da çok yüksekti. Yâkutlarda, eski Yunanlıların Venüs'üne karşılık, bir *doğum tanrıçası* vardır ki *Ayzıt* adı verilir.

Bu tanrıça, kadınlar doğuracağı zaman imdatlarına yetişir; onların kolayca doğurmasına yardım eder; üç gün lohusanın baş ucunda bekledikten sonra, maiyetindeki dere, tarla, ağaç, çiçek perileriyle gökyüzünün üçüncü katındaki sarayına döner.

Bununla beraber, Ayzıt'ın, hiç müsamaha kabul etmeyen, bir şartı vardır: İsmetini muhafaza etmemiş olan kadınların yardımına, ne kadar yalvarırlarsa yalvarsınlar, ve ne kadar kıymetli kurbanlar ve hediyeler takdim ederlerse etsinler, bir türlü gelmez.

Bundan başka, Ayzıt'a mahsus bir yaz bayramı vardır. Bu bayramın sabahında evlerin her tarafı son derece temiz ve süslü bir hale konulur, her fert en güzel elbisesini giyer, en çok sevdiği yemekler ne ise onları yer. Herkesin yüzü mutlaka neşeli, şen ve tebessümlü olur. Bu sırada Ak Şaman, elinde sazı olduğu halde, gelir (kış âyinlerini Kara Şaman, yaz âyinlerini Ak Şaman yürütür) dokuz genç kızla dokuz delikanlı seçerek bunları ikişer ikişer, el ele tutturarak asker gibi dizer. Ve kendisi sazını çalarak, onları semaya çıkıyormuş gibi, ileri doğru yürütür. Sazını çalarken, Ayzıt hakkındaki ilâhîleri de terennüm eder. Bu estetik alay, güyâ üçüncü kat göğe geldikleri zaman, Ayzıt'ın sarayını koruyan yasakçılar ellerinde gümüş kırbaçlar ol-

duğu halde meydana çıkarlar. Alay içinde ismetçe kusuru olanlar varsa, onları geri çevirerek diğerlerinin Ayzıt'ın sarayına girmesine müsaade ederler. İşte ismetin bu dinî müeyyideleri, eski Türklerde cinsî ahlâkın yüksek olduğu ve erkekle kadının bu ahlâkla aynı derecede mükellef olduğunu gösteriyor.

Eski Türk kadınları, tamamiyle hür ve serbest oldukları halde, havaî işlerle uğraşmazlardı. «Ahlâk-ı Alâî» kitabında yazıldığına göre, Selçuklu prenseslerinden birisi, Kazvin şehrinin sahibesi idi. Her yıl, ilkbaharda, bu şehrin kenarına gelerek yeşil bir çimenlikte otağını kurardı. Bir yıl, Kazvinliler şehre umumî bir lâğım yaptırmak üzere aralarında iane toplamışlardı. Lâzım gelen miktara ulaşması için, biraz daha altına ihtiyaçları vardı. Şehirliler, bu parayı da hanım sultandan istemeğe karar vererek, ileri gelenlerden bir heyeti Hanım Sultan'ın huzuruna gönderdiler. Bu heyet, otağa yaklaşınca, otağın önündeki bir sandalye üzerinde oturan Hanım Sultan'ın bir örgü örmekte olduğunu görerek: "Bu hasis kadının bize para vermesine imkân yoktur" diye, geldiklerine pişman oldular. Fakat, Hanım Sultan tarafından görüldükleri için, geri dönmeleri de kabil değildi. İster istemez, Sultan'ın huzuruna geldiler ve ahalinin teklifini arzettiler. Sultan, bütün masraflar kendisi tarafından verileceğinden, toplanan yardımları sahiplerine geri vermelerini emretti ve, hazinedarını çağırtarak, lâğımlar için lâzım gelen bütün paraları heyete teslim etti. Heyet içindeki bir ihtiyar, Sultan'a, elindeki örgü işinden dolayı zihinlerine gelen haksız şüpheyi söyleyince, Hanım Sultan şu cevabı ver-

di: Evet, benim el işiyle meşgul olduğumu gören bütün İranlılar şaşıyorlar. Halbuki benim ailem içinde bütün kadınlar, benim gibi, daima el işiyle uğraşırlar. Biz sultanlar böyle el işiyle uğraşmazsak, ne ile meşgul olacağız? Havaiyât ile mi? Böyle bir şey bizim soyumuza yakışmaz. Biz, saltanat işlerinden kurtulduktan sonra, boş kalmamak için, fakir kadınlar gibi, hep el işleriyle ve ev işleriyle uğraşırız. Bu hareket, bizim soyumuz için, bir ayıp değil, belki büyük bir şereftir.

İşte ; eski Türk kadını böyle düşünür ve böyle hareket ederdi.

6

GELECEKTE AİLE AHLÂKI NASIL OLMALI?

Türklerin, gerek aile ahlâkında ve gerek cinsî ahlâkta ne kadar yüksek olduklarını yukarıki bölümlerde gördük. Bugün Türkler, tamamiyle, bu eski ahlâkı kaybetmişlerdir. İran ve Yunan medeniyetlerinin tesiriyle, kadınlar esarete düşmüşler, hukukça aşağı bir dereceye inmişlerdir. Türklerde, millî kültür mefkûresi doğunca, eski törelerin bu güzel kaidelerini hatırlamak ve diriltmek lâzım gelmez miydi? İşte bu sebepledir ki, memleketimizde Türkçülük akımı doğar doğmaz, feminizm mefkûresi de beraber doğdu. Türkçülerin hem halkçı, hem de kadıncı olmaları, yalnız bu yüzyılın bu iki mefkûreye kıymet vermesinden dolayı değildir; eski Türk hayatında demokrasi ile feminizmin iki başlıca esas olması da, bu hususlarda büyük bir âmildir.

Başka milletler, çağdaş medeniyete girmek için, mazilerinden uzaklaşmağa mecburdurlar. Halbuki

Türklerin, modern medeniyete girmeleri için, yalnız eski mazilerine dönüp bakmaları yeter. Eski Türklerde dinin zühdî âyinlerden ve menfî ibadetlerden uzak olması, taassuptan ve din inhisarcılığından âzâde bulunması, Türkleri gerek kadınlar hakkında, gerek diğer kavimler hakkında çok müsamahalı yapmıştı. Eski Yunanlıların medeniyette öğretmenleri İskitler, eski Keldanîlerin Sümerler olduğu gibi, eski Germenlerin üstatları ve mürebbileri de Hunlardı. Gelecekte, tarafsız bir tarih, demokrasi ile feminizmin Türklerden doğduğunu itirafa mecbur olacaktır. O halde, gelecekteki Türk ahlâkının esasları da millet, vatan, meslek ve aile mefkûreleri ile beraber demokrasi ve feminizm olmalıdır.

7

MEDENÎ AHLÂK VE ŞAHSÎ AHLÂK

Durkheim'a göre, ahlâkî vazifelerin gayeleri fertler değil, zümrelerdir. Millet, meslek ve aile zümrelerinin ahlâkî vazifelere ve mefkûrelere ne suretle gaye olduklarını gördük. Fakat, bunlardan başka, hududu muayyen olmayan bir zümre daha vardır ki buna *medeniyet zümresi* denilir. Ve fertler, işte bu zümreye mensup oldukları için, zümrenin gayesine ortak olurlar. Medeniyet zümresi önce, bir *simye* (klan) halinde başlar. İptidaî cemiyetlerde, bir fert için, saygı duyulan ve hukuk sahibi olan fertler yalnız kendi simyesine mensup olan insanlardı. Bundan dolayıdır ki bu cemiyetlerde, simye içinde kan davası güdülmezdi, çünkü simye

bir sulh dairesi idi. İptidaî cemiyetler geliştikçe, bu sulh dairesi simyeden frateriye, frateriden aşirete, aşiretten müttehideye, müttehideden medineye (site), medîneden kavmî devlete, kavmî devletten imparatorluğa yayılarak gittikçe genişledi. Sulh dairesi genişledikçe, hukuka sahip ve ahlâkî vazîfelere gaye olan fertlerin miktarı da bu dairelerle beraber arttı. İşte bu suretle, bazılarının şahsî ahlâk ve bazılarının da medenî ahlâk adını verdikleri, ahlâk dalı da dairesini genişletti.

Medenî ahlâkın, menfî ve müspet olmak üzere, iki türlü gayesi vardır. Menfî gayesinde esas *adalet*'dir. Adalet, fertlere hiç bir suretle tecavüz edilmemektir. Müspet gayesinin esası ise, şefkattir. Şefkat, fertlere daima iyilik etmektir. Medenî ahlâkın ikinci bir müspet gayesi daha vardır ki o da, yapılan mukavelelere bağlı kalmaktır. Eski Türklerde Gök Tanrı, sulh tanrısı olduğu gibi, aynı zamanda adalet ve şefkat tanrısı idi. Bundan başka, Türklerin bu faziletlerde ne derece yüksek olduğunu Türk tarihi göstermektedir.

Medenî ahlâk, bilhassa fertlerde, şahsiyetin yüksek olmasına dayanır. Eski Türklerin dininde, şahsiyeti gösteren timsaller de vardır. Yâkutlara göre, her insanda, *Tin* adı verilen maddî ruhtan başka, üç türlü manevî ruh da vardır: Bunlara *Eş, Sur, Kut* adları verilir. Eş, canlı ve cansız, bütün varlıklarda ortaktır. Sur, nefes alan varlıklara yani hayvanlara mahsustur. Kut ise, yalnız insanla ata mahsustur. İnsanın kutlu olması, keramet ve şahsiyet sahibi olması demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de *Âdem oğullarını tekrim ettik* buyuruluyor

ki, *insanları kutlu kıldık* demektir. Eski Türklerin mitolojisine göre insanların ruhu, üçüncü kat gökte bulunan *Süt Gölü*'nden alınırdı. Türk şamanlarına göre, insan ruhunun daima mefkûreye ve yükseklere bakması, aslının semavîliğinden dolayı imiş. Bundan başka, her millet, kurulurken, Gök Tanrı bir altın ışık suretinde yeryüzüne inerek, o milleti kendi ruhunun nefesiyle ve ruhunun ilkahıyle kutlu kılardı.

Türk dinini derinleştirirsek, medenî ahlâka esas olacak daha çok timsaller bulabiliriz. (Bunların tafsilâtını görmek isterseniz Türk Töresi adındaki eserimize başvurunuz).

Görülüyor ki Türkçülüğün mühim bir gayesi de, medenî ahlâkı yükseltmektir. Vatanî ahlâktan sonra meslekî ahlâk, meslekî ahlâktan sonra aile ahlâkı geldiği gibi, aile ahlâkından sonra da medenî ahlâk gelir.

8

MİLLETLERARASI AHLÂK

Fertlerin biribirine karşı iyilik sever ve iyilik yapar olması «medenî ahlâk» adını aldığı gibi, milletlerin birbirlerinin iyiliklerini istemesine ve birbirlerine iyilik yapmasına da «milletlerarası ahlâk» adı verilir. Eski Türkler sulh dinine bağlı oldukları için, başka milletlerin dinî, siyasî, kültürel varlıklarına karşı saygı duyarlardı. Hattâ, kendilerine *iç il* ve başka milletlere *dış il* adlarını vererek, bütün milletleri bir sulh dairesi içinde, milletlerarası bir birlik dahilinde görürlerdi. Orhon Kitabesi'nde dî-

ğer milletlere *çilki il* adı veriliyor ki *dış il* ile aynı mânaya gelir. Eski Türkler, bu *dış il* deyimi ile, «milletlerarası birlik» kavramını anladıklarını gösteriyorlar. Çünkü *il* kelimesi, eski türkçede, *sulh dairesi* mânasına idi. Her milletin bir iç il olması dahilî bir sulh dairesi teşkil etmesinden ibaret idi. Bununla beraber, bu iç il, diğer milletlere de, yabancı gözüyle bakmaz, onları da birer *il* yani *sulh mâbedi* halinde görürdü. Yalnız şu farkla ki, kendisine *iç il* ve diğerlerine *dış il* adını verirdi.

Eski Türklerin yenilmiş milletlere sonradan kapitülasyon adıyle başına belâ olan fevkalâde müsaadeler ihsan etmeleri, Türk kültüründeki milletlerarası birlik fikrinin bir neticesidir. Gelecekte, Milletler Cemiyeti, şimdiki gibi yalandan değil, gerçekten teşekkül ederse, bunun en samimî âzası hiç şüphesiz Türkiye devleti ve Türk milleti olacaktır. Çünkü geleceğe ait bütün gelişmeler, tohum halinde Türkün eski kültüründe mevcuttur.

Hülâsa, her milletin yeryüzünde gerçekleştirdiği tarihî ve medenî bir misyonu vardır. Türk milletinin misyonu ise, ahlâkın en yüksek faziletlerini gerçeklik sahasına çıkarmak, en mümkün görülmeyen fedakârlıkların ve kahramanlıkların mümkün olduğunu ispat etmektir.

IV

HUKUKÎ TÜRKÇÜLÜK

Hukukî türkçülüğün gayesi, Türkiye'de modern bir hukuk vücuda getirmektir. Bu çağın milletleri arasına geçebilmek için en esaslı şart, millî hukukun bütün dallarını teokrasi ve klerikalizm kalıntılarından büsbütün kurtarmaktır. Teokrasi, kanunların, Allah'ın yeryüzündeki gölgeleri sayılan halîfeler ve sultanlar tarafından yapılması demektir. Klerikalizm ise, esasen, Allah tarafından konulduğu ileri sürülen geleneklerin değişmez kanunlar sayılarak Allah'ın tercümanları telâkkî edilen ruhanîler tarafından tefsir edilmesidir.

Ortaçağ devletlerinin bu iki belirli alâmetlerinden tamamiyle kurtulmuş olan devletlere *çağdaş devlet* adı verilir. Çağdaş devletlerde ilkin gerek kanun yapma, gerek memleketi idare etmek selâhiyetleri doğrudan doğruya millete aittir. Milletin bu selâhiyetini sınırlandıracak ve kısacak hiç bir makam, hiç bir gelenek ve hiç bir hak yoktur.

İkinci olarak, milletin bütün fertleri tamamiyle biribirine eşittir. Hususî imtiyazlara sahip hiç bir fert, hiç bir aile, hiç bir sınıf mevcut olamaz. Bu şartları haiz olan devletlere *demokrasi* adı verilir ki *halk hükûmeti* demektir.

Hukukî türkçülüğün birinci gayesi, çağdaş bir devlet vücuda getirmek olduğu gibi; ikinci gayesi de, meslekî velâyetleri amme velâyetinin müdahalesinden kurtararak, mütehassısların selâhiyetine dayanan meslek muhtariyetleri tesis etmektir. Bu esasa dayanan bir medenî kanun ile ticaret, sanayi, ziraat kanunları, Üniversite, Baro, Tabipler Cemiyeti, Öğretmenler Cemiyeti, Mühendisler Cemiyeti, ilh... gibi meslekî teşkilâtların meslekî muhtariyetlerine dair kanunlar yapmak da bu gayenin icaplarındandır.

Hukukî Türkçülüğün üçüncü gayesi de, bir *çağdaş aile* vücuda getirmektir. Çağdaş devletteki eşitlik prensibi, erkekle kadının evlenmede, boşanmada, mirasta, meslekî ve siyasî haklarda eşit olmasını gerektirir. O halde, yeni aile kanunu ile seçim kanunu bu esasa göre yapılmalıdır.

Hülâsa, bütün kanunlarımızda, hürriyete, eşitliğe ve adalete aykırı ne kadar kaide ve teokrasi ile klerikalizme ait ne kadar izler varsa hepsine son vermek lâzımdır.

V

DİNÎ TÜRKÇÜLÜK

Dinî türkçülük, din kitaplarının ve hutbelerle vaazların türkçe olması demektir. Bir millet, din kitaplarını okuyup anlayamazsa, tabiîdir ki, dininin hakikî mahiyetini öğrenemez. Hatiplerin, vâizlerin ne söylediklerini anlamadığı surette de ibadetlerden hiç bir zevk alamaz. İmam-ı Âzam hazretleri, hattâ, namazdaki surelerin bile millî lisanda okunmasının caiz olduğunu beyan buyurmuşlardır. Çünkü ibadetten alınacak dinî heyecan ancak okunan duaların tamamiyle anlaşılmasına bağlıdır. Halkımızın dinî hayatını tedkik edersek görürüz ki, âyinler arasında en ziyade vecid duyulanlar, namazlardan sonra ana diliyle yapılan derunî ve samimî münacâtlardır. Müslümanların câmiden çıkarken, büyük bir vecd ve iç huzuruyle çıkmaları, işte her ferdin kendi vicdanı içinde yaptığı bu mahrem münacâtların neticesidir.

Türklerin namazdan aldıkları ulvî zevkin bir kısmı da, yine ana dille söylenen ve terennüm edilen ilâhîlerdir. Bilhassa teravi namazlarını canlandıran âmil, şiir ile musikîyi birleştiren türkçe ilâhîlerdir. Ramazanda ve sair zamanlarda türkçe söy-

lenen vaazlar da halkta dinî duygular ve heyecanlar uyandırırlar.

Türklerin en çok vecd aldıkları ve zevk duydukları bir âyin daha vardır ki, o da, Mevlid-i Şerîf okunmasından ibarettir. Şiir ile musikîyi ve canlı vakaları bir araya getiren bu âyin, dinî bir bid'at suretinde, sonradan hâdis olmakla beraber, en canlı âyinler sırasına geçmiştir.

Tekkelerde türkçe yapılan zikirler esnasında okunan türkçe ilâhîlerle nefesler de büyük bir vecid kaynağıdır.

İşte bu misâllerden anlaşılıyor ki, bugün Türklerin ara - sıra dinî bir hayat yaşamasını temin eden âmiller, dinî ibadetlerin arasında, eskiden beri Türk diliyle yapılmasına müsaade olunan âyinlerin var olmasıdır. O halde, dinî hayatımıza daha büyük bir vecid ve inşirah vermek için gerek -tilâvetler müstesna olmak üzere- Kur'ân-ı Kerîm'in ve gerek ibaret ve âyinlerden sonra okunan bütün dualarla münacâtların ve hutbelerin türkçe okunması lâzım gelir.

VI

İKTİSADÎ TÜRKÇÜLÜK

Türkler, en eski zamanlarda, göçebe hayatı yaşıyorlardı. Bu zamanlarda, Türk iktisadı çobanlık esasına dayanıyordu. O zamanlarda, Türklerin bütün servetleri koyun, keçi, at, deve, öküz gibi hayvanlardan ve yedikleri süt, yoğurt, peynir, tereyağı, kımız gibi hayvanî mahsullerden ibaretti. Giydikleri de bu hayvanların postekileri, derileri, yünleri ve yapağıları idi. Göçebe Türklerin sanayii de, hep hayvan mahsulleri üzerine işlerdi: Develerin ayağından *ayak* adı verilen kımız kadehleri, öküzlerin oyluk kemiğinden kımız sürahileri yapılırdı. Hayvanın ne kemiği, ne boynuzu, ne bağırsağı, hülâsa hiç bir şeyi atılmazdı. Her dokusundan, Türke mahsus bir küçük sanat mamulü vücuda getirilirdi.

Eski Türkler ticarete de yabancı değildiler. İlhanlık devirlerinde, devletin en büyük gelir kaynağı Çin'den Avrupa'ya ipek götüren ve Avrupa'dan Çin'e kadife getiren ticaret kervanları idi. O zaman Çin, Hint, İran, Rusya ve Bizans arasındaki büyük ticaret yolları tamamiyle Türklerin elinde idi. Mokan Han, İran'ın kuzeyinden Azerbeycan'dan ve Anadolu'dan İstanbul'a giden bir yeni ticaret yolu açmak istedi. Fakat, İranlılar bu teşebbüse engel oldular. Bunun üzerine Mokan Han, ipek yolunu temin için Türk, Çin ve Bizans devletleri arasında üçlü bir antlaşma yapmağa çalıştı. Ve İran

devletini ya ortadan kaldırmağa yahut milletlerarası ticaretin transit olarak memleketinden geçmesi için zorla razı etmeğe teşebbüs etti.

Görülüyor ki, eski Türk ilhanlarının gayesi, Mançurya'dan Macaristan'a kadar uzanan büyük Turan ülkesinde yalnız siyasî bir emniyet husule getirmekten ibaret değildi. Asya ve Avrupa milletleri arasında, milletlerarası bir ticaret ve mübadele teşkilâtı yapmayı da üzerlerine almışlardı. Eski Türklerin iktisada verdikleri ehemmiyeti il adlarında bile görürüz: Doğu Türkistan'da *Tarancılar* adı verilen ve Batı Türkistan'da *Sartlar* adını alan iki il vardı. Bu adlardan birincisi *çiftçiler*, ikincisi *tüccarlar* mânasınadır. Kankılılar, Ağaçeriler, Tahtacılar, Mandallar, Menteşeler, Sürgücüler, ilh... birer sanat adını taşımaktadırlar. Göktürklerin dedeleri, *demirci* idi. Türk menkıbelerine göre, ilk çadırı yapan *Türk Han*'dır. İlk defa yemeklerde tuz kullanan *Tavunk Han*'dır. İlk arabayı yapan, *Kankılı Bey*'dir. Türkler, arabalarla seyahat etmeğe tâ İskitler devrinde başlamışlardır. Eski Türkler gayet güzel elbiseler giymeyi, leziz yemekler yemeyi, hayatlarını ziyafetler ve düğünler arasında geçirmeyi severlerdi. Bunun için de, hiç boş durmazlar, iktisadî faaliyetlerle uğraşırlardı. Çok kazanırlar, çok harcarlardı.

Eski Türklerin misafirperverlikleri son dereceyi bulmuştu. Dede Korkut kitabında *Burla Hatun* yaptığı umumî bir ziyafetten bahsederken, bu sözleri söylüyor:

"Tepe gibi et yığdırdım. Göl gibi kımız sağdırdım. Aç olanları doyurdum. Çıplak olanları giydirdim. Borçluların borcunu verdim".

Bununla beraber binlerce liraları yutan bu umumî ziyafetler, Salur Kazan'ın yılda bir kere yaptığı *Yağma ziyafeti*'ne nispetle, hiç hükmünde kalırdı. Salur Kazan'ın ziyafetinde bütün beylerle halk tamamiyle yiyip içtikten sonra, Salur Kazan zevcesinin elinden tutarak sarayından çıkardı, varı yoğu ne varsa yağma edilmesini davetlilerden rica ederdi. Bu suretle yağmaya uğrayan Salur Kazan, bir müddet sonra, yine Oğuz ilinin en zengin beyi olurdu.

Türkler, eskiden sahip oldukları bu iktisadî refaha gelecekte de kavuşmalıdırlar. Hem de kazanılacak servetler, Salur Kazan'ın zenginliği gibi, umuma ait olmalıdır. Türkler, hürriyet ve istiklâli sevdikleri için, iştirakçi (komünist) olamazlar. Fakat, eşitliği sevdiklerinden dolayı, fertçi de kalamazlar. Türk kültürüne en uygun olan sistem *solidarizm* yâni tesanütçülükdür. Ferdî mülkiyet, sosyal dayanışmaya yaradığı nispette meşrudur. Sosyalistlerin ve komünistlerin ferdî mülkiyeti ilgaya teşebbüs etmeleri doğru değildir. Yalnız, sosyal dayanışmaya yaramayan ferdî mülkiyetler varsa, bunlar meşru sayılamaz. Bundan başka, mülkiyet yalnız ferdî olmak lâzım gelmez. Ferdî mülkiyet gibi, sosyal mülkiyet de olmalıdır. Cemiyetin bir fedakârlığı veya zahmeti neticesinde husule gelen ve fertlerin hiç bir amelinden hasıl olmayan fazla kârlar cemiyete aittir.

Fertlerin bu kârları kendilerine mâl etmeleri meşru değildir. Fazla kârların *plus - value*'lerin cemiyet namına toplanmasıyle husule gelecek büyük kazançlar, cemiyet hesabına açılacak fabrikaların, kurulacak büyük çiftliklerin sermayesi olur. Bu

umumî teşebbüslerden husule gelecek kazançlarla fakirler, öksüzler, dullar, hastalar, kötürümler, körler ve sağırlar için hususî bakım yerleri ve mektepler açılır. Umumî bahçeler, müzeler, tiyatrolar, kütüphaneler tesis olunur. Ameleler ve köylüler için sıhhî evler inşa edilir. Memleket, umumî bir elektrik şebekesi içine alınır. Hülâsa, her türlü sefalete nihayet vererek umumun refahını temin için her ne lâzımsa yapılır. Hattâ, bu sosyal servet kâfi mikdara yükselince, halktan vergi almaya da ihtiyaç kalmaz. Hiç olmazsa vergilerin nev'i ve mikdarı azaltılabilir.

Demek ki Türklerin sosyal mefkûresi, ferdî mülkiyeti kaldırmaksızın, sosyal servetleri fertlere kaptırmamak ,umumun menfaatine sarfetmek üzere muhafazasına ve üretilmesine çalışmaktır.

Türklerin, bundan başka, bir de iktisadî mefkûresi vardır ki, memleketi büyük sanayie kavuşturmaktır. Bazıları: "Memleketimiz bir ziraat yurdudur, biz daima çiftçi bir millet kalmalıyız. Büyük sanayi ile uğraşmağa kalkışmamalıyız" diyorlar ki asla doğru değildir. Gerçekten, çiftçiliği hiç bir zaman elden bırakacak değiliz; fakat, çağdaş bir millet olmak istiyorsak, mutlaka büyük sanayie mâlik olmamız lâzımdır. Avrupa inkılâplarının en ehemmiyetlisi, iktisadî inkılâptır. İktisadî inkılâp ise, ilçe iktisadı yerine, millet iktisadının ve küçük zanaatler yerine büyük sanayiin konulmasından ibarettir. Millet iktisadı ve büyük sanayi ise, ancak himaye usulünün tatbiki ile husule gelebilir. Bu hususta bize rehber olacak *millî iktisat nazariyeleri*'dir. Amerika'da John Ray ve Almanya'da Friedrich

List, İngiltere'de Manchesterienlerin tesis ettikleri iktisat ilminin umumî ve milletlerarası bir ilim olmayıp yalnız İngiltere'ye mahsus bir millî iktisat sisteminden ibaret olduğunu meydana koydular. İngiltere, büyük sanayi memleketi olduğu için, mamullerini dışarıya göndermeğe ve dışardan iptidaî maddeler getirmeğe muhtaçtır. Bu sebeple, İngiltere için faydalı olan tek usul, gümrüklerin serbest olması kaidesi, yani *açık kapı* siyasetidir. Bu kaidenin İngiltere gibi büyük sanayie sahip olamamış milletler tarafından kabul edilmesi, ilelebet İngiltere gibi sanayi memleketlerine iktisatça esir kalması neticesini verecektir. İşte, bu iki iktisatçı kendi memleketleri için birer hususî «millî iktisat» sistemi vücuda getirerek, memleketlerinin büyük sanayie mâlik olması için çalıştılar ve muvaffak da oldular. Bugün, Amerika ile Almanya büyük sanayi hususunda İngiltere ile boy ölçüşecek bir mertebeye yükselmişlerdir ve şimdi onlar da İngiltere'nin *açık kapı* siyasetini takip ediyorlar. Fakat, bu devre gelebilmeleri, yıllarca millî iktisadın himaye usullerini tatbik sayesinde olduğunu da pek âlâ biliyorlar.

İşte Türk iktisatçılarının da ilk işi, evvelâ Türkiye'nin iktisadî gerçeklerini tesbit, sonra da bu objektif tedkiklerden millî iktisadımız için ilmî ve esaslı bir program vücuda getirmekdir. Bu program vücuda geldikten sonra, memleketimizde büyük sanayi vücuda getirmek için her fert bu program dairesinde çalışmalı ve İktisat Vekâleti de bu ferdî faaliyetlerin başında umumî bir düzenleyici vazifesini görmelidir.

VIII

SİYASÎ TÜRKÇÜLÜK

Türkçülük, siyasî bir parti değildir; ilmî, felsefî, estetik bir mekteptir. Başka bir deyimle, kültürel bir çalışma ve yenileşme yoludur. Bu sebepledir ki türkçülük, şimdiye kadar, bir parti şeklinde siyasî mücadele hayatına atılmadı. Bundan sonra da, şüphesiz atılmayacaktır.

Bununla beraber, türkçülük büsbütün siyasî mefkûrelere bîgâne de kalamaz. Çünkü, Türk kültürü, başka mefkûrelerle beraber, siyasî mefkûrelere de sahiptir. Meselâ, türkçülük hiç bir zaman klerikalizmle, teokrasi ile, istibdatla bağdaşamaz. Türkçülük, modern bir akımdır ve ancak modern mahiyette bulunan akımlarla ve mefkûrelerle bağdaşabilir. İşte bu sebepledir ki, bugün, türkçülük Halk Fırkası (partisi) na yardımcıdır. Halk Fırkası hükümranlığı millete yani Türk halkına verdi. Devletimize *Türkiye* ve halkımıza *Türk milleti* adlarını bağışladı. Halbuki Anadolu inkılâbına kadar devletimizin, milletimizin, hattâ dilimizin adları *Osmanlı* kelimesi idi, *Türk* kelimesi ağıza alınamazdı. Hiç kimse, «ben Türküm» demeğe cesaret edemezdi. Son zamanda Türkçüler böyle bir iddiaya kalkıştıkları için, sarayın ve eski kafalıların nefretini üzerlerine çektiler. İşte, Halk Fırkası'nın annesi olan Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti, büyük kurtarıcımız olan Gazi Mus-

tafa Kemal Paşa Hazretlerinin doğru yolu göstermesi ve öncü olmasıyle bir yandan Türkiye'yi düşman saldırılarından kurtarırken, öte yandan da devletimize, milletimize, dilimize hakikî adlarını verdi ve siyasetimizi istibdadın ve *yabancı unsurlar siyaseti*'nin son izlerinden bile kurtardı. Hattâ diyebiliriz ki, Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti, hiç haberi olmadan, türkçülüğün siyasî programını tatbik etti. Çünkü, hakikat birdir, iki olamaz. Hakikati arayanlar, başka başka yollardan hareket etseler bile, neticede aynı hedefe ulaşırlar. Türkçülükle halkçılığın nihayet aynı programda birleşmeleri, ikisinin de maksada ve gerçeğe uygun olmasının bir neticesidir. İkisi de tam hakikati buldukları içindir ki, tamamiyle birbirine mutabık kaldılar. Bu aynılığın bir tecellîsi de şudur ki, bütün Türkçülerin -hiç bir müstesnaları olmamak üzere- Anadolu Savaşı'na katılmaları ve onun en ateşli müdafaacıları olmalarıdır. Türkiye'de Allah'ın kılıcı halkçıların pençesinde ve Allah'ın kalemi türkçülerin elinde idi. Türk vatanı tehlikeye düşünce, bu kılıçla bu kalem izdivaç ettiler. Bu izdivaçtan bir cemiyet doğdu ki, adı *Türk Milleti*'dir.

Gelecekte de, daima, halkçılıkla türkçülük el ele vererek, mefkûreler âlemine doğru beraber yürüyeceklerdir. Her türkçü siyaset sahasında halkçı kalacaktır, her halkçı da kültür sahasında türkçü olacaktır. Dinî ilmihalimiz, bize "akaidde mezhebimiz mâturîdîlik ve fıkıhta mezhebimiz hanefîlik" olduğunu öğretiyor. Biz de, buna benzeterek, şu düsturu ortaya atabiliriz: Siyasette mesleğimiz halkçılık, ve kültürde mesleğimiz türkçülüktür".

VIII

FELSEFÎ TÜRKÇÜLÜK

İlim, objektif ve müspet olduğu için, milletlerarasıdır. Bundan dolayı, ilimde türkçülük olamaz. Fakat felsefe, ilme dayanmış olmakla beraber, ilmî düşünüşten başka türlü bir düşünüş tarzıdır. Felsefenin objektif ve müspet ünvanlarını alabilmesi, ancak bu sıfatları haiz olan ilimlere uygun olması sayesindedir. İlmin kabul etmediği hükümleri felsefe ispat edemez, ilmin ispat ettiği hakikatleri felsefe ortadan kaldıramaz. Felsefe, ilme karşı bu iki kayıt ile bağlı olmakla beraber, bunların dışında tamamiyle hürdür. Felsefe, ilimle tenakuza düşmemek şartıyle, ruhumuz için daha ümitli, daha vecidli, daha teselli verici, daha çok saadet bağışlayıcı, büsbütün yeni ve orijinal faraziyeleri meydana atabilir. Zaten, felsefenin vazifesi, bu gibi faraziyeleri ve görüşleri arayıp bulmaktır. Bir felsefenin kıymeti, bir taraftan, müspet ilimlerle ahenkli olmasının derecesiyle, diğer cihetten, ruhlara büyük ümitler, vecidler, teselliler ve saadetler vermesiyle ölçülür. Demek ki, felsefenin bir safhası objektif, diğer safhası sübjektiftir. Buna göre felsefe, ilim gibi, milletlerarası olmağa mecbur değildir, millî de olabilir. Bundan dolayıdır ki, her milletin, kendisine göre bir felsefesi vardır.

Yine bundan dolayıdır ki ahlâkta, estetikte, ekonomide olduğu gibi, felsefede de türkçülük olabilir.

Felsefe, maddî ihtiyaçların zorlamadığı ve mecbur etmediği, menfaatsiz, garazsız, karşılıksız bir düşünüştür. Bu nevi düşünüşe *spekülasyon* adı verilir. Biz, buna, türkçede *muâkale* adını veriyoruz. Bir millet, muharebelerden kurtulmadıkça ve iktisadî bir refaha ulaşmadıkça, içinde muâkale yapacak fertler yetişemez. Çünkü muâkale, yalnız düşünmek için düşünmektir. Halbuki, bin türlü derdi olan bir millet; yaşamak için, kendini müdafaa etmek için, hattâ yemek yemek ve içmek için düşünmeğe mecburdur. *Düşünmek için düşünmek,* ancak bu hayatî düşünüş ihtiyaçlarından kurtulmuş olan ve çalışmadan yaşayabilen insanlara nasip olabilir. Türkler, şimdiye kadar böyle bir huzur ve istirahate nail olamadıkları için, içlerinde hayatını muâkaleye vakfedebilecek az adam yetişebildi. Bunlar da, düşünüş yollarını bilmediklerinden, mefkûrelerini iyi idare edemediler. Ekseriyetle, dervişlik ve kalenderlik çıkmazlarına saptılar.

Türkler arasında şimdiye kadar az filozof yetişmesini, Türklerin muâkaleye istidatsız olduklarına yüklememelidir. Bu azlık, Türklerin henüz müspet ilimlerce, huzur ve istirahatçe muâkaleyi mümkün kılacak bir seviyeye yükselmeleri ile izah olunursa, daha doğru olur.

Bununla beraber, Türklerin felsefece geri kalmaları, yalnız yüksek felsefe bakımından doğru olabilir. Halk felsefesi bakımından Türkler, bütün milletlerden daha yüksektirler.

Rostand adlı bir Fransız filozofu diyor ki: "Bir kumandan için, karşısındaki düşman ordusunun ne kadar askeri, ne kadar silâh ve mühimmatı olduğunu bilmek çok faydalıdır. Fakat onun için bunlardan daha çok faydalı bir şey vardır ki, o da, karşısındaki düşman ordusunun felsefesini bilmektir".

Gerçekten de, iki ordu ve iki millet birbiriyle savaşırken, birisinin galip, diğerinin mağlup olması neticesini veren en başlıca âmiller, iki tarafın felsefeleridir. Ferdî hayatı vatanın istiklâlinden, şahsî menfaati namus ve vazifeden daha kıymetli gören bir ordu, mutlaka, mağlup olur. Bunun aksi bir felsefeye mâlik olan ordu ise, mutlaka, galebe çalar. O halde, halk felsefesi itibariyle, Yunanlılarla İngilizler mi daha yüksektir; yoksa Türkler mi daha yücedir? Bu sualin cevabını verecek, Çanakkale muharebeleri ile Anadolu muharebeleridir. Türkleri bu iki muharebede de galip kılan, maddî kuvvetleri değildi. Ruhlarında hükümran bulunan millî felsefeleri idi.

Türkler, maddî silâhların, manevî kıymetleri hükümsüz bıraktığı son asra gelinceye kadar, Asya'da, Avrupa'da, Afrika'da bütün milletleri yenmişler, tâbiyetleri altına almışlardı. Demek ki Türk felsefesi, bu milletlere ait felsefelerin hepsinden daha yüksekti. Bugün de öyledir. Yalnız şu var ki, bugün maddî medeniyet bakımından ve maddî silâhlar dolayısıyle, Avrupalı milletlerden gerideyiz. Medeniyetçe onlara eşit olduğumuz gün, hiç şüphesiz cihan hegemonyası yine bize geçecektir. Mondros'ta esir bulunduğumuz zaman, orada kamp kumandanı

olan bir İngiliz, şu sözleri söylemişti: "Türkler, gelecekte, yine cihangir olacaklardır".

Görülüyor ki Türklerde, yüksek felsefe ileri gitmiş olmamakla beraber, halk felsefesi gayet yüksektir. İşte felsefî türkçülük, Türk halkındaki bu millî felsefeyi arayıp meydana çıkarmaktır.

Ey, bugünün Türk genci! Bütün bu işlerin yapılması, yüzyıllardan beri seni bekliyor.

NOTLAR

Burada, hazırlıklı olmayan okuyucuya yardım etmek maksadı ile verilen kısa bilgiler, metne bağlıdır ve metni biraz daha aydınlatma gayesini güder. Özel isimler kitapta karşılaşıldığı şekilde alfabetik sıraya konulmuştur.

ADAM SMİTH. İskoçyalı iktisatçı (1723-1790). İktisat ilminin kurucusu sayılır. **Milletlerin Zenginliğinin Sebepleri ve Mahiyeti Üzerinde Araştırmalar** adlı meşhur eseri 1776 da Londra'da basılmıştır. Adam Smith'in iktisadî düşünceleri birkaç basit fikir etrafında toplanır: 1) Bütün zenginliklerin kaynağı insanın çalışmasıdır. Bilhassa iptidaî cemiyetlerde çalışma servetin temelidir. Modern cemiyetlerde, işbölümünün neticesi olarak bir servet birikmesi görülür. 2) İnsanlar kendi menfaatlerine göre hareket etmekle cemiyetle kendiliğinden iktisadî bir muvazene husule gelir. Eşyanın fiyatı arz ve talep kanununa göre taayyün eder. Piyasaya sürülen mallar istenilenden fazla ise, fiatlar eşyanın maliyetinden daha aşağı düşer. O zaman menfaatini bilen müstahsil istihsalini azaltır. Kâr fikri müstahsili daha fazla istihsale sevkeder. Böylece kendiliğinden husule gelen muvazene sadece iyi değil, aynı zamanda zarurîdir. Fakat servetin dağılışında durum farklıdır. Kâr ve gelir, ücreti yer ve zengin sınıf fakiri ezer. Fakat mühim olan fertlerin kaderi değil, milletlerin zenginliğidir. "Her memleketin iktisadî siyasetinin gayesi o memleketin servet ve iktidarını arttırmaktır. 3) Hükûmetler millî istihsal ve milletlerarası ticarete tam bir serbestlik tanımalıdırlar. Zira fertler kendi menfaatleri peşinde koşarken mensup oldukları cemiyete de fayda sağlarlar. Adam Smith, iktisatta her türlü devlet müdahalesinin aleyhindedir.

AFGANLI ŞEYH CEMALEDDİN (?-1897). On dokuzuncu yüzyıl İslâm âleminde Batı sömürgeciliğine karşı müslüman milletlerin uyanış hareketlerini hazırlayan büyük fikir adamı. Aslen Türktür. Çocukluk ve gençlik yıllarını Afganistan'da geçirdiği için Afganlı (Afganî) diye anılmıştır. 1870 yılında Türkiye'ye geldi. Meclis-i Kebir-i Maarif ve Encümen-i Dâniş'e aza oldu. Sultanahmet camiinde ve Darülfunun'da verdiği konferanslar mutaassıp çevreyi tedirgin ettiği için Mısır'a gitmek mecburiyetinde kaldı. Oradan Hindistan'a geçti, Amerika ve İngiltere'de dolaştıktan sonra, Paris'te kendisi gibi ihtilâlci fikirlere sahip olan Abduh ile buluştu. Sorbonne'da islâmiyet aleyhine konferanslar veren meşhur fransız mütefekkiri Ernest Renan ile tartıştı. İngiltere'nin Mısır ve Hindistan'da güttüğü sömürgeciliğe karşı mücadele etti. İran'da şahın istibdadına karşı halkı kışkırttı. İslâm Birliği fikrini güden Abdülhamid II, Afganlı Cemaleddin'i Türkiye'ye çağırdı. Ona Beşiktaş'ta güzel bir ev verdi ve maaş bağladı. Hayatı İslâm âleminde büyük maceralara karışan Cemaleddin 9 Mart 1897 de İstanbul'da öldü. Nişantaşı mezarlığına gömüldü. Fikirleri ile Mehmed Emin, Mehmed Akif ve Gökalp'a tesir eden Cemaleddin, arapça, farsça, ingilizce ve fransızca kitap ve makaleler yazmıştır.

AFŞARLI NADİR ŞAH. İran şahı, 1736-1747 yılları arasında hüküm sürdü. İran'da yaşayan Türk Afşar kabilesinin Kınıklı kolundan gelir. İran şahı Tahmasp II'nin zaafından ve İran'daki karışıklıklardan istifade ederek büyük bir güç kazandı. Bütün ülkede kendisine taraftarlar buldu. 1736 yılında eyâlet valileri Nadir'i tahta geçirmek istediler. Nadir, İran'a İsmail I tarafından sokulan şiî akidesini bırakmaları ve beşinci bir ehl-i sünnet akidesi sayılan Caferî mezhebini kabul etmeleri şartı ile tahta geçmeyi kabul etti. Böylece Nadir, İran'daki şiîliğe son vererek, kendi cedlerinin akidesi olan sünnîliği İran'a hâkim kılmak istiyordu. Bu maksatla İstanbul'a Caferîliğin dört sünnî mezhebe ilâveten beşinci bir mezhep addedilmesi ve Kâbe'de bu mezhebe mahsus ayrı bir mahalin tanınması için murahhaslar göndermişti. Osmanlı devleti bu teklifi şeriat ve siyaset bakımından kabul etmediğini Nadir Şah'a bildirdi. Nadir Şah daha önce Türkiye'ye karşı birçok sefer-

lere girişmişti. Bu anlaşmazlıktan sonra da Türkiye'ye tecavüzlerde bulundu. Gökalp'ın Nadir'e izafe ettiği sünnî Türkleri Osmanlı idaresinde birleştirme fikri tarihî gerçeklere uymaz. Nadir Şah hakkında daha geniş bilgi edinmek için İslâm Ansiklopedisinde Nadir maddesine bakınız.

AĞAOĞLU AHMED BEY. (1868-1939). Azerbeycan'da doğdu. Tahsilini Tiflis ve Paris'te tamamladı. Gaspıralı İsmail, Hüseyinzâde Ali, Topçubaşı, Hasan Bey Zerdanî ve Şahtahtlı Mehmedağa ile beraber Azerî Türkleri arasında millî şuuru uyandırmaya çalıştı. 1909 da Türkiye'ye geldi. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Mehmed Emin Yurdakul ile beraber Türkçülük hareketine katıldı. İttihat ve Terakki fırkasına girdi. Mütareke'de birçok Türk aydını ile beraber Malta'ya sürüldü. 1921 de Anadolu'ya geçti, çeşitli devlet hizmetlerinde bulundu, milletvekili oldu, Üniversite'de hukuk dersleri okuttu. Türkçülük konusunda pek çok yazı yazdı.

AHLÂK-I NÂSIRÎ, AHLÂK-I CELÂLÎ, AHLÂK-I ALÂÎ. Aristo'nun ahlâka dair kitabı. **Kitab-ı Ahlâk** adı ile arapçaya tercüme edilmiştir. Fârabî ve İbn-i Rüşd, Aristo'nun ahlâkî fikirlerini şerh ve tefsir etmişlerdir. Nasreddin-i Tusî, **Ahlâk-ı Nâsırî** adı ile anılan bir kitap yazmıştır. **Ahlâk-ı Celâlî** diye anılan eser Celâleddin-i Davvanî tarafından kaleme alınmıştır. **Ahlâk-ı Alâî** kitabının yazarı, İspartalı Kınalızâde Ali Efendi'dir (1510-1572). Kitabının bu ad ile anılmasına sebep, yazarın eserini 1564 yılında Suriye beylerbeyi olan Ali Paşa'nın adına nisbet etmesinden dolayıdır. **Ahlâk-ı Alâî** Türkiye'de uzun yıllar okullarda okunmuş, Türklerin ahlâk görüşlerine tesir etmiştir. Kınalızâde bu eserini yazarken Yunan filozoflarına dayanan arapça ahlâk kitaplarından faydalanmakla beraber, kendine has fikirler de ileri sürmüştür. Meselâ o devirde kötü görülmeyen odalık ve birden fazla kadınla evlenmenin aleyhinde bulunmuştur.

AHMED CEVDET BEY (1861-1935) Gazeteci. Mülkiye ve Hukuk fakültesini bitirdi. Arapça, fransızca, almanca ve rumca öğrenerek bu dillerden tercümeler yaptı. 1894 de İkdam gazetesini çıkararak onu bir kültür organı haline getirdi. Yazılarını sade bir dille yazardı. Türkçülük akımını benimsedi ve gazetesinde Türk dili, Türk tarihi ve edebiyatına dair

yazılara geniş yer verdi. Ayrıca bir de İkdam kütüphanesi kurarak millî kültürümüze ait birçok kitapları bastırdı.

AHMED HİKMET MÜFTÜOĞLU (1870-1927). Başlangıçta Servet-i Fünûncular tarzında yazarken daha sonra sade türkçe hikâyeleri ile Türkçülük hareketine katıldı. Çeşitli gazete ve dergilere edebiyat, dil ve milliyetçilik hakkında yazılar yazdı. Hikâyeleri **Hâristan ve Gülistan** (1901, 1908) ve **Çağlayanlar** (1922, 1940) adlı kitaplarda toplanmıştır. A. H. Müftüoğlu'nun **Gönül Hanım** adında Türkçülükle ilgili bir de romanı vardır. Servet-i Fünûn estetiği içinde yetişen Müftüoğlu, günlük türkçeyi sanatkârane bir şekilde kullandı. Müftüoğlu hakkında Dr. Fethi Tevetoğlu bir kitap neşretmiştir: **Büyük Türkçü Müftüoğlu Ahmet Hikmet** (1951, 257 s.)

AHMED PAŞA. XV. yüzyılda yaşamış Divan şairi (öl. Bursa 1497). Fatih Sultan Mehmed'in musahibi ve hocası olarak vezirlik rütbesine yükseldi. İstanbul muhasarasında Fatih'in yanında idi. Bir ara padişahın gözünden düştü. Meşhur **"Kerem"** redifli kasidesiyle afvını diledi. Ahmed Paşa, zevkine düşkün bir şairdi. Şiirlerinde aşk ve şarabı övdü. Necatî ve Bâkî'den önce, Divan edebiyatının en güzel şiirlerini yazdı.

AHMED VEFİK PAŞA (1823-1891). Tanzimat devri devlet adamı ve edebiyatçısı. Babası ile beraber küçük yaşta Paris'e gitti, dönüşte Tercüme odasına girdi. 1860 da Paris elçisi, 1862 de Darülfünun'da hikmet-i tarih hocası, 1872 de Maarif Nazırı, 1878 de Başvekil oldu. 1879-1881 yılları arasında Bursa valiliğinde bulundu. Orijinal bir şahsiyete sahip olan Vefik Paşa, devlet memuriyetinden uzaklaştırıldığı yıllarda Molière'in piyeslerini türkçeye çevirdi ve bazılarını adapte etti. Geniş bir kültürü vardı. Türk dili ve tarihinin Türkiye dışına ve Osmanlı öncesine uzandığını biliyordu Ebülgazi Bahadır Han'ın **Şecere-i Evşal-i Türkiye**'sini çağataycadan Türkiye türkçesine çevirdi. **Lehçe-i Osmanî** adlı lûgatinde (1876) türkçe kelimelerin eski köklerine gitti. Bursa'da vali bulunduğu sırada bir tiyatro kurdu. Ahmed Vefik Paşa'nın Molière'den yaptığı tercüme ve adapteler Mustafa Nihad Özön tarafından yani harflerle basılmıştır. Eski Türk tarih şuuruna sahip olması, sade türkçe taraftarlığı ve millî örf ve âdetlere de-

ğer vermesi dolayısıyle Ahmed Vefik Paşa Türkçülük akımının öncülerinden sayılır.

AHMED YESEVİ. XII. yüzyılda Batı Türkistan'da yaşamış olan büyük Türk mutasavvıf ve şairi. Şöhreti ve tesiri bütün Orta Asya ve Anadolu'ya kadar ulaştı. Anadolu'da kurulan Haydarîlik, Bahaîlik ve Bektaşîlik tarikatları üzerinde müessir oldu. **Divan-ı Hikmet** adı altında toplanan şiirleri lirik bir karakter taşır. Ziyaret yeri haline gelen türbesi Timurlenk tarafından muhteşem bir surette inşa ettirildi. Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü, **İlk Mutasavvıflar** adlı kitabında Ahmed Yesevî'nin hayat, çevre ve eserini geniş surette incelemiştir.

AKÇURAOĞLU YUSUF. Kazan Türklerinden. (1879 - 1935). İstanbul'da Harbiye mektebinde okudu. Paris'e kaçtı. Orada siyasî ilimler okuluna girdi. 1905 de Türkçülük fikirlerini yaymak için Rusya'ya gitti. Kazan'da Medrese-i Muhammediye'de tarih, coğrafya ve Türk edebiyatı dersleri okuttu. Orada takibata uğrayınca tekrar Türkiye'ye döndü. Ahmed Midhat, Bursalı Tahir, Necib Asım gibi türkçülerle **Türk Derneği'**ni kurdu. 1911 de **Türk Yurdu** mecmuasının kurucuları arasına katıldı. Türk Ocağı'nda çalıştı. İstiklâl savaşında Anadolu'ya geçerek Millî Mücadele'ye iştirak etti. Cumhuriyetin ilânından sonra Üniversite ve Tarih Kurumu'nda ilim yolu ile Türk kültürüne hizmet etti. Akçuraoğlu geniş bilgili, ateşli bir türkçü idi. Türk tarihine ait birçok kitabı ve makaleleri vardır. Hayatını **Ta Kendim-Yahut Defter-i Amalim** (İstanbul 1944) adlı kitabında anlatmıştır.

ALFRED FOUILLÉE. Ziya Gökalp üzerinde Durkheim'dan önce büyük tesiri olan Fransız filozofu (1838-1912). Ona göre fikirler fertlerin ve fertler vasıtasıyle toplumların hayatını değiştiren bir tesiri hâizdirler. Fouillée bu fikirlerini **La Psychologie des idées-forces** (1889) ve **La Morale des idées-forces** (1907) adlı kitaplarında ortaya koymuştur. Ziya Gökalp, **Genç Kalemler** dergisinde çıkan bir yazısında (nr. 4, s. 61-64) Alfred Fouillée'nin "fikir-kuvvet" nazariyesi ile Muhiddin-i Arabî'nin "ayn-ı sâbite" fikrini, kendi icadı olan "mefkûre" kelimesi altında birleştirir. Tevfik Sedad imzası ile yazdığı bu mühim makalesinde Gökalp şöyle diyor: "Zan, fikir, itikad namını verdiğimiz ruhî hâdiseler birer âtıl hayâlden, bi-

rer tesirsiz tasavvurdan ibaret değildir. Bunlarda yaratıcı yahut öldürücü kuvvetler, müsbet ve menfi kıymetler gizlidir. Her fert fikrinde, zannında, itikadında "tasavvur ettiği bir kemal" taşır. Bu "mutasavver kemal" e doğru yükselir. Muhiddin-i Arabî bu "mutasavver kemal" e "ayn-ı sabite" adını veriyor. Bu kelime mefkûre (ideal) tabirinin muadilidir."

ALİ CANİP. (1887-1968) Selânik'te Ömer Seyfeddin ile beraber çıkardıkları **Genç Kalemler** dergisinde sade türkçeyi müdafaa eden ve Servet-i Fünunculara şiddetle çatan yazıları ile kendini tanıttı. Aruz vezni ile sade türkçe modern şiirler yazılabileceğini, verdiği örneklerle isbat etti. Çeşitli dergilerde Türk edebiyatına dair araştırmaları çıkmıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde Eski Türk Edebiyatı dersleri okuttu.

ALİ KEMAL. (1867-1922) Abdülhamid II devrinde Paris'ten İkdam gazetesine yazdığı makalelerle tanındı. II. Meşrutiyet'ten sonra aynı gazetede İttihat ve Terakki Partisi aleyhine yazılar yazdı. Peyam adlı günlük bir gazete çıkardı. Bunun bir de edebî ilâvesi vardı. Mütareke yıllarında Anadolu'daki İstiklâl Savaşı aleyhinde bulunduğu için İzmit'te halk tarafından linç edildi. Ali Kemal'i yakından tanıyan Yahya Kemal, çok canlı bir tasvirini yapar (bk. **Siyasî ve Edebî Portreler**, 1968, s. 70-100). Ali Kemal Avrupa ve Türk edebiyatına ait tedkikler, hikâye ve romanlar da yazmıştır.

ÂLİ PAŞA (Mehmed Emin). Tanzimat devrinin Mustafa Reşid Paşa'dan sonra gelen en büyük siyaset adamı (1815-1871). On sekiz yaşında fransızca öğrenerek Divan-ı Hümayun Tercüme odasına girdi. Siyasî vazifelerle Viyana, Petersburg ve Londra'da bulundu. Hariciye Nazırı ve otuz sekiz yaşında Sadrazam oldu. Zaman zaman iktidardan uzaklaştırılarak tekrar iktidara getirildi. O devirde Osmanlı devletini çok iyi bildiği yabancı devletlere karşı büyük bir maharetle politik olarak müdafaa etti. Dahilî siyasette ihtiyatlı bir ıslahat hareketine taraftar olan Âli Paşa, ihtilâlci Genç Osmanlılar tarafından sevilmedi ve haksız hücumlara maruz kaldı. 1856 Islahat Hattını neşretti; idare, maarif ve adliye teşkilâtlarında ıslahat yaptı.

ALMAN KAYSERİ: Wilhelm II (1859-1941). Hükümdarlığı zamanında Almanya dünyanın en güçlü devletlerinden biri haline geldi. Almanya'nın sanayi gücüne dayanarak, hem Kara Avrupa'sında, hem de denizlerde emperyalist bir siyaset güttü. Başlıca rakipleri olan İngiltere ve Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti ile dost oldu. İstanbul'u iki kere ziyaret etti. Alman Kayseri'nin gayelerinden biri, İslâm âleminde İngiltere ve Fransa'nın yerine geçmekti. Birinci Dünya Savaşında Almanya'nın mağlup oluşu bu idealin gerçekleşmesine engel oldu. Almanya'nın Türkiye ile ilgilenmesi bizi Birinci Dünya savaşına soktu.

ALTAY TÜRKLERİ. Altay adı türkçe Altın-dağ kelimesinin zamanla kısalmış şeklidir. 4 000-4 500 metreye kadar yükselen bu dağlar Türk ırkına mensup kavimlerin eski vatanıdır. Bugün bu dağlarda Altay, Telengit, Teleüt, Tuba, Kumanlı, Lebed adını alan Türk boyları yaşamaktadır. Bu konuda bk. Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Altay Türkleri, Türk Kültürü, 1964, nr. 23, s. 47-50.

ALTIN ORDU. Ahmed Hikmet Müftüoğlu, 1911 yılında Türk Yurdu c. II, nr. 12 de basılan bu yazısında Türk ırkının tarihte oynadığı rolü belirtir ve bu üstünlüğün sebebini Türk ahlâk ve terbiye tarzında bulur.

ALTUN IŞIK. Eski Türk efsanelerinde gökten inen ışık motifine sık sık rastlanılır. Bir Uygur efsanesinde bir ağaca inen ışık onu gebe bırakır ve ağaçtan beş çocuk doğar. Gökalp, bu gökten inen ışık motifini Altun Işık ve Alanguva adlı manzum masallarında kullanmış ve 1923 yılında basılan bir şiir kitabına bu adı vermiştir. Bu şiirler için bk. Fevziye Abdullah Tansel, Ziya Gökalp Külliyatı I. Şiirler ve Halk Masalları, Ankara, 1952. Uygur efsanesi, Köprülü-zade Mehmed Fuad'ın Türk Edebiyat Tarihi (1926, s. 70-72) adlı kitabında anlatılmıştır.

AMAZONLAR. Eski çağda Karadeniz kıyılarında yaşadıkları söylenen, ata binen ve ok atan kadın topluluğu. Yunanlıların kadın sandıkları bu savaşçıların uzun saçlı İskitler olması muhtemeldir. Dede Korkut Kitabı'nda anlatıldığına göre göçebe Türk kadınları da ata biniyor ve ok atıyorlardı.

ANTROPOLOJİ. İnsan ilmi mânasına gelen bu kelime, Avrupa'da XIX. yüzyıl ortalarında kurularak, çeşitli kollara ayrılan ilmî çalışmaları içine alır. Antropoloji ilkin yeryüzündeki çeşitli ırkların biyolojik hususiyetlerini inceleyerek sınıflara ayırmıştır. Antropoloji daha sonra muhtelif insan gruplarının sosyal ve kültürel davranış, inanç ve teşkilâtını inceleme yolunu tutmuştur. Fransa'da ilk olarak 1855 yılında Quatrefages, okuttuğu derslere antropoloji adını vermiştir. Bizde Üniversite'de antropoloji dersine 1929 yılında başlanılmıştır. Atatürk'ün teşviki ile 1935 yılında Ankara Üniversitesi'nde antropoloji ve etnoloji kürsüleri kurulmuştur. 1959 yılında İstanbul Üniversitesi'nde sosyal antropoloji ve kültür antropolojisi dersleri verilmeğe başlanılmıştır. Bugün antropolojide çeşitli görüşler ve metodlara göre araştırmalar yapılmaktadır. Prof. Dr. Mümtaz Turhan'ın Bin Temel Eser serisinde çıkan **Kültür Değişmeleri** adlı kitabı, Türkiye'de kültür antropolojisi sahasında yapılan en mühim araştırmalardan biridir.

APOLLON. Eski Yunan mitolojisinde ilâhların en güzeli, Gün ve Aydınlık tanrısı. Zeus ve Leto'nun oğlu. Sonbaharda aydınlık semalı kuzeye göç eder. İlkbaharda, bayramlar ve şarkılarla Yunanistan'a döner. O, okları insanı vuran ve iyi eden güneş tanrısıdır. Bakışı uzaktan her şeyi görür; o aynı zamanda, kendi ebedî zevki için icat ettiği şiir ve musikînin de tanrısıdır. Bayramları, çocukları, genç kızları sever, tapınağının etrafında onların dans etmesinden hoşlanır. Eski Yunan'da ve diğer batı ülkelerinde Apollon adına güzel heykeller ve resimler yapılmıştır.

ARGO. Atelye, okul, kışla, hapishane gibi yerlerde yaşayan küçük toplulukların kendi aralarında kullandıkları, başkalarının anlamadığı hususî kelimelerden mürekkep dil. Bunlardan çoğu küfür ve müstehcen sözlerden ibarettir.

ARİLER. Sanskritce asil, Brahman tanrılarına tapan yüksek tabakaya mensup insan mânasına gelen ari kelimesi daha sonra Hind-Avrupa dillerini içine alan dilleri konuşan kavimler mânasına kullanılmağa başlanılmıştır. Hind, İran, Yunan, Lâtin, Selt, Germen ve İslav dilleri bu gruba girer. Almanya'da Naziler ona Yahudi ırkını içine alan Samilere zıt ırkî bir mâna vermişlerdir.

ARİSTO (Aristoteles) Makedonyalı eski Yunan filozofu (M. Ö. 384-322). Yirmi yıl Eflâtun'un derslerini takip etti. 334 de Büyük İskender'in hocası oldu. Atina'da kurduğu okulda derslerini gezinerek yapardı. Aristo dünyanın en büyük filozoflarından biridir. Eski Yunan ilim ve felsefesine kendi düşüncelerini katarak yeni bir sistem vücuda getirir. Eflâtun'a nazaran Aristo'nun hususiyeti gerçekçi olması ve duyulara ehemmiyet vermesidir. Aristo felsefesi, Batı felsefesine olduğu kadar Doğu (İslâm) felsefesine de tesir etmiştir.

ARİSTO'NUN İSTİDLÂL MANTIĞI. Aristo Batı dünyasında ilk defa insan düşüncesinin kaidelerini ilmî bir şekilde tesbite çalışmıştır. Onun fikirleri bütün Ortaçağa hâkim olmuştur. İslâm âleminde Fârâbî ve İbn-i Sina gibi Türk asıllı filozoflar Aristo mantığını işlemişlerdir. İbn-i Sina'nın lâtinceye çevrilen mantık kitabı Batı üniversitelerinde yıllarca okutulmuş ve tartışılmıştır. XVI. yüzyıldan sonra Batı'da yeni bir mantık sistemi geliştirilmiştir. Aristo mantığında "istidlâl", birbirine bağlı hükümlere dayanarak bir neticeye ulaşma mühim bir yer tutar. Bacon ve Descartes yeni bir ilmî anlayışa dayanan yeni mantığın temellerini atmışlardır.

ARŞİV. Tarihte büyük medeniyet kurmuş devletler resmî vesikalarını itina ile muhafaza etmişlerdir. Osmanlı devletinde de vesikalar ilk devirlerden itibaren torba ve sandıklarda titizlikle saklanılmıştır. Büyük Reşid Paşa, Osmanlı arşivini Hazine-i Evrak adı altında yeniden tanzim ettirmiştir. 1943 yılında Başbakanlık Arşiv Müdürlüğü kurulmuştur. İstanbul ve Ankara'da çeşitli arşivler vardır. Bunlar tarihî ve sosyal araştırmalar yapmak için başvurulacak büyük kaynaklardır.

ASURLULAR. Dicle ve Fırat nehirleri ile Musul ve civarında M.Ö. XIX. yüzyıldan itibaren yaşadıkları bilinen ve yüksek yerleşik bir medeniyet kuran halk.

ÂŞIK GARİB. Anadolu ve Azerbeycan'da söylenen ve kitap olarak da basılan meşhur halk hikâyesi. Hikâye'nin kahramanı Resul, rüyasında Şah Sanem'e âşık olur, elinde saz, diyar diyar sevgilisini arar ve sonunda ona kavuşur.

ÂŞIK KEREM. Kerem ile Aslı hikâyesinin erkek kahramanı. Son araştırmalara göre Kerem'in XVI. asırda yaşamış bir halk şâiri olduğu anlaşılmıştır. Kerem ile Aslı hikâyesi,

Besim Atalay, Orhan Seyfi ve daha başkaları tarafından basılmıştır. Doç. Dr. Şükrü Elçin, Kerem ile Aslı hikâyesi üzerinde ilmî bir araştırma yapmıştır.

ÂŞIK ÖMER. XVII. yüzyıl halk şâiri. Şiirlerinden birçok savaşa katıldığı; Bursa, Bağdat, Varna, Sinop ve İstanbul'u gördüğü anlaşılıyor. Heceden başka aruz vezni ile de şiirler söylemiştir. Divan'ı ve birçok manzum destanı vardır. Şiirlerine bütün cönklerde rastlanan Aşık Ömer, halk arasında yaygın bir şöhret kazanmıştır.

ATALET KANUNU. Bir cismin kendisini iten bir güç olmadıkça bulunduğu hali muhafaza etmesi.

ATTİLA. Büyük Hun kralı (öl. 453). Amcası Rua'nın ölümü üzerine 433 de tahta geçti. Saltanatının ilk sekiz yılında aşiretleri itaati altına alarak Orta Avrupa'nın en kudretli hükümdarı oldu. Esas hâkimiyet sahası Macaristan ve Transilvanya idi. Devlet merkezinin bugünkü Budapeşte olması çok muhtemeldir. Ostrogotlar, Gepida'lar ve Germen kavimlerini de kendisine tâbi kılan Attila, hâkimiyet sahasını Ren kıyılarından Hazer denizine kadar genişletti. Bizanslılarla savaştı. Fransa ve İtalya'ya girdi. Attila'dan kaçanlar bataklıklarda Venedik şehrini kurdular. Attila, İldiko adlı bir kızla evlendiği gece yapılan büyük şölende birdenbire öldü. Alman ve İskandinav efsaneleri Attila'nın maceralarını anlatır.

AUGUSTE COMTE. Fransız filozofu (1798-1857). Pozitivizm felsefesinin kurucusu. 1830-1842 yılları arasında felsefî görüşlerini ihtiva eden altı ciltlik **Pozitif Felsefe Dersleri'**ni neşretti. Metodu, hâdiselerin arkasında gizli sebepler aramaktan çok, hâdiseler arasındaki sâbit münasebetleri keşfetmekti. "Mutlak bir şey varsa, o da hiç bir şeyin mutlak olmadığıdır" diyordu. Ona göre her şey birbirine bağlı ve izafî idi. İlimler arasındaki münasebeti, tarihî tekâmül kanununu bulmağa çalıştı. Sosyoloji ilmini kurdu. 1845 den sonra felsefî sistemini bir insanlık dini yapmak istedi. Büyük Reşid Paşa'nın dostu idi. Ona yazdığı mektupta Türkiye'nin pozitif felsefeyi kabul ettiği takdirde Doğu ile Batı medeniyetini birleştirebileceğini söylüyordu.

AVARLAR. Çinlilerin Juan-Juan dedikleri eski Türk kavmi, Mançurya'dan Turfan'a kadar uzanan steplerde göçebe

olarak yaşıyorlardı. 407-553 yılları arasında bir devlet kurdular. Altıncı yüzyılda Avrupa'ya akın eden bir kısım Avarlar, 619 ve 626 yıllarında İstanbul'u fethe çalıştılar. Bulgaristan'a girdiler. İtalya'yı tehdit ettiler. 788 de Bavyera'ya ulaştılar. Şarlman, 791 de Tadun Kağana hücum etti, hazinesini eline geçirdi ve Avarları katolik olmağa zorladı. En son Avar isyanı 799 da bastırıldı. Kafkasya'ya giden bir kol müslüman olarak orada bir hanlık kurdu. Ruslar bu hanlığı 1864 de kaldırarak Dağıstan Cumhuriyetine ilhak ettiler. Bugün Dağıstan'da 250.000 kadar Avar yaşamaktadır.

AYZIT (Ayısıt). Yaratıcı, bereket ve refah sağlayan dişi ruhlar zümresidir. Bunların bazıları insan yavrularını, kadınları, bazıları da dişi hayvan yavrularını korur. Ayzıtlar dağınık hayat unsurlarını toplar, yaptıkları "kut"u ana karnındaki çocuğa üfleyerek ona can verirler, gebe kadınları korurlar. Kuğu kuşları Ayzıt'ların timsali sayılır. Yakutlar, Ayzıt'ların gökten gümüş tüylü beyaz kısrak suretinde yele ve kuyruklarını kanat gibi kullanarak indiklerine inanırlar. Yakut kızları Ayzıt adına put yaparlar ve hususî merasimlerle onun adını yüceltirler.

BACON (Francis). İngiliz filozofu (1561-1626). Aristo'nun "İstidlal mantığı" yerine, tecrübeye dayanan, "istikra" metodunu koydu. Bu metodun esası, vakıalara bağlı kalmaktır. "Tabiata ancak boyun eğmek suretiyle galebe çalınır" sözü onundur. Tecrübe ile doğruluğu gerçekleşmeyen fikirlere bâtıl inanç gözü ile bakıyordu. Başlıca eserleri şunlardır: **Ahlâk ve Siyaset Üzerine Deneme** (1597), **İlimlerin Değeri ve İlerlemesi Üzerine Lâyiha** (1605), **Tabiatın Tefsiri Hakkında Görüş ve Fikirler** (1607), **Yeni Organon** (Mantık) (1620).

BEKRİ MUSTAFA. XVII. yüzyılda İstanbul'da yaşamış, hazırcevaplılığı, kalenderliği ve tok sözlülüğü ile meşhur bir ayyaştır. Rivayete göre Sultan Murad IV'ü (1629-1640) içkiye o alıştırmıştır. Hayatı ve fıkraları daha yaşadığı devirde Karagöz ve Orta oyununa konu olmuştur.

BEKTAŞÎ. Hacı Bektaş Veli tarikatine mensup kimse, Bektaşî dervişi. Bektaşîlik, Türkiye'de ve Balkan memleketlerinde XV-XIX. yüzyıllar arasında geniş tesiri olan bir tarikattir. Sıkı esaslara dayanan sünnî akideden bir hayli farklı,

müphem, elastikî görüşleri ihtiva eder. Yayılmasının sebebi insanları sıkıya sokmaması, müsamahalı ve güler yüzlü olmasıdır. Akide ve ayinine çeşitli tarikatlerden gelme unsurlar karışmıştır. Bektaşilik diğer tarikatlere nazaran okuma-yazma bilmeyen halka daha yakındır. Onun dilini ve davranışını benimser.

BERGSON (Henri). Fransız filozofu (1859-1941). İnsanoğlunun hayatında mühim rol oynayan Şuur ve Hürriyet fenomelerine dayanarak, bunların materyalist ve determinist bir görüşle izah edilemeyeceğini ileri sürer. İnsan ruhu maddeden ayrı bir mahiyeti hâizdir. Ziya Gökalp, Bergson'un bu görüşlerinden faydalanmıştır. Mütareke yıllarında ve İstiklâl Savaşı esnasında Bergson felsefesi Türk aydınlarına bir iman gücü vermiştir. Mustafa Şekip Tunç, Bergson'un birçok eserlerini türkçeye çevirmiştir. Bunlardan biri, **Yaratıcı Tekâmül**'dür.

BİNET (Alfred). Fransız psikolog ve fizyolojisti (1857-1911). Sorbonne'da fizyolojist psikoloji laboratuvarı direktörü oldu. Tecrübî psikolojiye dair eserler neşretti. **Çocuklarda Zekânın Gelişme Ölçüsü** adlı kitabı bugünkü zekâ testlerinin hazırlanmasında mühim rol oynamıştır.

BİZANS. 330-395 yılları arasında Roma İmparatorluğu'nun doğusunda teşekkül eden bu devlet 1453 yılında Türklerin İstanbul'u fethetmelerine kadar sürdü. Doğuda kurulmuş olması Bizans'ı Batı'dan ayırdı. Bizans hıristiyanlığın en mutaassıp şekli olan ortodoksluğu benimsedi. Hâkim olduğu bölge dolayısiyle yunanlılaştı. Fakat eski Yunan medeniyetinden ziyade Doğu medeniyetlerinin tesiri altında kaldı. Bizans mimarisinde görülen kapalılık, süslülük ve kubbe doğudan gelir. Eski Yunan, Roma ve hıristiyanlık temelleri üzerine kurulmuş olmakla beraber, Bizans Batı'dan ziyade, savaş ve barışta Doğu milletleri ile, Arap, Fars ve Türklerle münasebette bulundu.

BURLA HATUN. Dede Korkut Kitabı'nda Kazan Han'ın eşi. "Boyu uzun Burla Hatun"diye anılır. Etrafında daima kırk ince belli kız vardır.

BÜĞDÜZ EMEN. Dede Korkut Kitabı'nda Kazan Han'ın etrafındaki beylerden biri. Muhtelif hikâyelerde adı geçer.

Bir hikâyede "Bin Büğdüz başları Emen" diye zikrolunuyor. Başka bir hikâyede "varıban Peygamberün yüzini gören, gelüben Oğuzda sahabesi olan, acığı tutanda bıyıklarından kan çıkan, bıyığı kanlı Büğdüz Emen" diye tavsif ediliyor.

BÜYÜK İSKENDER. Makedonya kralı (M.Ö. 356-323). Babası Filip'in sarayında yetişti. Aristo, ona bütün bildiklerini öğretti. İlkin Yunanistan'ı birleştiren İskender, İran'ı, Mısır'ı ve Orta Asya'yı istilâ etti. Gittiği yerlere Eski Yunan medeniyetinin birçok unsurlarını götürdü. Evlendirme suretiyle ırkları birleştirmeye çalıştı. Bir tanrı gibi önünde herkesin yerlere kapanmasını istiyor, karşı gelenleri öldürüyordu. Otuz üç yaşında kısa bir hastalık sonunda öldü.

CÂHİZ. Arap edebiyatının en seçkin şahsiyetlerinden olan Câhiz 766-776 yılları arasında Basra'da doğdu. Fakir olmakla beraber okumaya son derece meraklı idi. Daha sonra kültürü sayesinde dikkati çekti ve devlet adamlarından himaye gördü. Beden yapısı bakımından çok çirkin, fakat ruh meziyetleri bakımından en yüksek makamların dikkat ve ilgisini çekecek derecede üstündü. Birçok eserler yazdı. Bunlardan **Fazail-i Etrak** Türklerle ilgilidir. Câhiz geniş bir müşahede ve kaynağa dayanarak Türklerin meziyetlerini över. Bu eserin tercümesi Câhiz hakkında ilmî bir incelemeyle birlikte, Ramazan Şeşen tarafından neşredilmiştir: **Hilâfet Ordusunun Menkabeleri ve Türklerin Faziletleri**, Ankara, 1967, Türk Kültürünü araştırma Enstitüsü Yayınlarından, 108 s.

CAMİLLE JULIAN. Fransız tarihçisi (1859-1933). Collège de France'da hoca oldu (1905). Bilhassa eski Fransa ve Gaule tarihi üzerindeki araştırmaları ile meşhurdur.

CENGİZ HAN. Türk-Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu Temuçin (1162-1227). Babası Yesukay öldükten sonra 13 yaşında onun yerine geçti. Nayman, Kerait ve Merkit kabilelerini itaati altına alarak büyük bir birlik kurdu. Kin Tatarlarını yendi. Çin'i istilâ etti, Kansu'ya kadar ilerledi. Üç oğlu Cuci, Çağatay ve Oktay'ın idaresindeki üç ordu çeşitli istikametlere sefer ederek sınırları genişlettiler. Sağ cephede ilerleyen ordu, Honan'a kadar uzanarak 28 şehri zaptetti. Başlangıçta Harzem devleti ile iyi geçinen Cengiz, daha sonra ona da hücum etti. Çağatay idaresindeki ordu Sir-i Derya'yı geçerek

Otrar'a girdi. Hocent, Buhara, Semerkant ve Horasan Cengiz ve oğullarının eline geçti. Cebe ve Sabutay idaresindeki Moğol orduları Azerbeycan'a girdiler. Cengiz oğulları Rusya'ya da girerek, Rus prenslerini dize getirdiler. Cengiz istilâsı, birçok Türk kavimlerinin doğudan batıya göç etmelerine sebep oldu.

CENGİZ YASASI. Cengiz Han nizamı son derece seven bir kumandan ve hükümdardı. Kurduğu devlette aile hayatından orduya kadar her şeyi en ince noktasına kadar tanzim etmişti. Herkes onun koyduğu kanunlara mutlak şekilde itaate mecburdu. Cengiz'in başarı kazanmasında tatbik ettiği yasanın büyük rolü vardır.

CEVDET PAŞA (Ahmed Cevdet Paşa). Tanzimat devrinin büyük devlet adamı, tarihçi, hukukçu ve edebiyatçı (1822-1895). Çok kuvvetli bir medrese tahsili yaptı, fakat Batı kültürüne de yabancı kalmadı. Büyük Reşid Paşa, Âli Paşa ve Fuad Paşa'ların yanında devrin sosyal ve politik meselelerini öğrendi. Çeşitli devlet hizmetlerinde bulundu. Hepsinde faydalı olmağa çalıştı. Çok değerli eserler de vücuda getirdi. Bunlardan başlıcaları şunlardır: Fuad Paşa ile birlikte **Kavaid-i Osmaniye** (Tanzimat devrinde Arap gramerinden ayrı türkçeye dair ilk kitap), **Mecelle** (İslâm-Türk hukukunun kaideleri), **Mukaddeme-i İbni Haldun, Kısas-ı Enbiya** (dil ve üslûp bakımından **Mevlid**'den sonra türkçede yazılmış en güzel eser), **Tarih-i Cevdet** (12 cilt, Osmanlı tarihinin son devirlerini anlatan, yeni bir görüşle yazılmış tarih kitabı), **Mâruzat ve Tezâkir-i Cevdet** (Paşa'nın devrini ve kendi hayatını anlatır). Bunların dışında Cevdet Paşa'nın daha birçok eseri vardır. Bunlar hakkında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın İslâm Ansiklopedisi'ndeki makalesine ve XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi adlı kitabına bakınız.

DAMGA. Eski Türklerde her boyun kendisine mahsus bir işareti vardı. Buna damga ve en denirdi. Her boy atlarına kendi damgasını basardı. Damgalar Anadolu'da halı ve kilim motifi olarak da kullanılmıştır. Kap kacağa, nazar değmemesi için veya uğur getirsin diye giyim eşyasına hattâ mezar taşlarına da damga çizilirdi. Oğuz boylarında kullanılan damga şekilleri için bk. Prof. Dr. Faruk Sümer, **Oğuzlar**, 1967, 208 s.

D'ANNUNZIO (Gabriele). İtalyan yazarı (1863-1938).

Şiirlerinde, piyeslerinde, romanlarında çok ateşli duyguları parıltılı bir üslûpla anlatır. Daha ziyade kendi hayat tecrübelerinden faydalanır. D'Annunzio, Gökalp'ın zannettiği gibi, dâhi denilebilecek bir sanatçı olmadığı gibi, halka da yakın değildir. Eserlerinde bilâkis Roma aristokrat çevrelerinin gayrı ahlâkı denilebilecek hayatlarını sanatkârane bir şekilde tasvirden hoşlanır. Gökalp'ın onu takdir etmesini aşırı milliyetçi olması, Birinci Dünya Savaşında millî bir kahraman gibi görünmesi ile izah etmek mümkündür. Bazı eserleri türkçeye çevrilmiştir.

DANTE ALIGHIERI. İtalyan şairi (1265-1321). Memleketi olan Floransa'nın siyasî hayatına karıştı, aktif olarak mücadele etti. Meşhur İlâhî Komedi'sine bile siyasî kinlerini aksettirir. Dante, İtalyan edebiyatında eski, ağır, süslü üslûba, açık, sade, halka yakın bir üslûpla karşı koydu.

DARÜLBEDAYİ. 1914 te İstanbul şehremini Dr. operatör Cemil Paşa'nın (Topuzlu) teşebbüsüyle bir konservatuvar kurmak maksadıyle Odéon tiyatrosu müdürü André Antoine getirildi. Tiyatro bölümüne Darülbedayi adı verildi. 1931 de Belediyeye bağlanan Darülbedayi, 1934 de İstanbul (Belediye) Şehir Tiyatrosu adını aldı.

DARÜLFÜNUN. Türkiye'de medreselerin dışında çağdaş ilimleri okutan bir üniversite kurulması fikri 1845 yılında karar altına alınmış, bu maksatla Sultan Abdülmecid tarafından İtalyan mimarı Fossati'ye Ayasofya'nın yanında Marmara'ya bakan geniş arsada bir Darülfünun inşası havale edilmişti. Projesini Fossati'nin yaptığı bu binanın inşası bir hayli sürdü. 31 aralık 1863 pazartesi günü Derviş Paşa'nın (1817-1878) fizik hakkında verdiği bir konferansla ilk Darülfünun derslerine başlandı. 1865 yılında Darülfünun Çemberlitaş'ta başka bir binaya taşındı. 1870 yılında Çemberlitaş'ta yeni bir Darülfünun binası inşa edildi. Bu sonuncu teşebbüs iki yıl devam etti. 1874 yılında Galatasaray Sultanîsi içinde yeni bir Darülfünun kuruldu. Bu müessese 1881 yılında kapandı. 1900 yılında Sultan II. Abdülhamid, yeni bir Darülfünun tesis etti. Bundan sonra 1908, 1933 yıllarında Darülfünun'a yeniden çeki-düzen verildi. Bu konuda derli toplu bilgi için bak. Prof. Dr. Semavî Eyice, **Bir Yıldönümü dola-**

yısıyle Türkiye'de Üniversite, Türk Kültürü Dergisi, 1964, nr. 15, s. 12-17.

DEDE KORKUT KİTABI Bk. KORKUT ATA KİTABI

DEGUIGNES (Joseph de). Tarihçi (1721-1800). Hunların, Türklerin, Moğolların vesair Tatarların Tarih-i Umumîsi (1756-58) adlı sekiz ciltlik eserini, Hüseyin Cahit, Ziya Gökalp'ın tavsiyesi üzerine türkçeye çevirdi (1923).

DELİ PETRO. Rus çarı (1672-1725). Çar Alexis ile ikinci karısının oğlu. Babası ölünce Çarın birinci karısı Petro'yu saraydan uzaklaştırdı. Petro, yaşadığı köyde çok basit bir tahsil gördü ve serbest kaldı. Yabancı zanaatkârların bulunduğu çevrede el ile çalışma zevkini aldı. Hollandalılardan müsbet ilimleri ve gemi inşasını, Almanlardan askerlik sanatını öğrendi. Aşırı bir çalışma gücü vardı. 1694 de annesinin ölümü üzerine tahta geçti. İnşa ettirdiği filo ile Türk kalesi olan Azak'a hücum etti. Kılık değiştirerek Avrupa'da dolaştı, Hollanda gemi tezgâhlarında bizzat çalıştı; gemi inşa mütehassısları getirdi. Türklere ve İsveç'e karşı savaş açtı. 1700 yılında Charles II ye yenildi. Bu mağlubiyetten ders alarak Rusya'nın bütün kuvvetlerini seferber etti. Manastırların çanlarını eriterek top döktürdü, ağır vergiler koydu, 200.000 kişilik bir ordu kurdu, kanallar açtırdı, madenleri işletti; Rus asillerine ve halka, çeşitli isyanlara rağmen, zorla birçok yenilikleri kabul ettirdi. Etrafında Alman ve İngiliz müşavirleri vardı. Rusya'yı Batı medeniyetine sokmak için mutlak otoritesini kullandı. Yaptığı yeniliklerin kendisinden sonra devam etmesi için asil sınıfına birçok haklar sağladı.

DEMOKRİT (Demokritas). Eski Yunan filozofu (M. Ö. 460-370). Çok seyahat etti. Beş yıl eski Mısır matematik âlimlerinden ders aldı. Yurduna döndükten sonra yeni bir felsefe mektebi kurdu. Demokrit, kâinatı mihaniki, maddeci ve atomcu bir görüşle izah eder. Ona göre tabiat bölünmez, ebedî ve değişmez küçük zerrelerden mürekkeptir. Atomlar kendi aralarında şekil ve büyüklük bakımından ayrılırlar. Durmadan hareket eden atomlar, birleşmek suretiyle cisimleri vücuda getirirler. Demokrit'e göre "hiç bir şey hiçlikten doğmaz". Her şey birbirine bağlıdır. Ruh da ince, hafif, sıcak,

yuvarlak atomlardan mürekkeptir. Her türlü bilgi, dış varlıkların duyu organlarını küçük zerrelerle bombalamasından ileri gelir. Demokrit modern atom nazariyesinin öncüsü sayılır.

DERDLİ. Anadolu halk şairi. 1772 yılında Bolu'nun Şahnalar köyünde doğdu. Elinde sazı bütün memleketi dolaştı. Mısır'a kadar gitti. 1845 yılında Ankara'da öldü. Divan, tekke ve halk edebiyatlarındaki geniş kültürü ve güzel şiirleri ile daha hayatta iken büyük bir şöhret kazandı. Şiirlerini ve hayatı hakkında daha geniş bilgiyi şu kitapta bulabilirsiniz: Haşim Nezihi Okay, **Bolulu Derdli Divanı, Hayatı ve Şiirleri**, İstanbul, 1954.

DESCARTES. Fransız filozof ve matematikçisi (1596-1650). Zengin bir ailenin çocuğu olan Descartes, bir Cizvit kolejinde okudu. Hayata atılınca kendisine bir meslek seçemedi. Macaristan, Almanya, Polonya, Hollanda, İsviçre ve İtalya'yı dolaştı. Gönüllü olarak savaşlara katıldı. Yirmi yıl Hollanda'nın muhtelif şehirlerinde oturdu. Kendisine hayran olan İsveç kraliçesi Christine onu Stokolm'e davet etti. Lâtince ve fransızca birçok eser yazan Descartes'ın en meşhur kitabı türkçeye de iki defa çevrilmiş olan **Usul Hakkında Nutuk** (1637) dur. Descartes başlıca iki temel varlık kabul eder: Düşünce (ruh), mekân (madde). Düşüncenin dışında bulunan madde veya mekânın kanunları tamamiyle mekanik esaslara dayanır. Descartes'a göre vücut da, tabiat gibi, sâbit kanunları olan bir makinedir. Yalnız düşünce (ruh) hürdür. Fizik, matematik ve insan fizyolojisi üzerinde keşifleri olan Descartes, Ortaçağ felsefesini yıkarak her şeyi sağlam bir şekilde yoklayan yeni bir düşünme ve araştırma metodu bulmuştur.

DEVŞİRME. Osmanlılarda, aslen müslüman olan sipahi askerlerinin dışında, Yeniçeri Ocağı'na katmak maksadı ile hıristiyan tebea arasından seçilen çocuklara ve gençlere verilen ad. Devşirmeye ihtiyaç olunca Yeniçeri ağası gerekli mikdarı saraya bildirir ve devşirmeyi yapacak Ocak ağalarını seçerdi. Kırk evden bir oğlan devşirilirdi. Bunların muayyen vasıfları olması gerekirdi. Seçilen çocuklara müslüman evlerinde Türk terbiyesi verilirdi. İyi yetişmiş olan

devşirmeler kabiliyet ve hizmetlerine göre sarayda ve orduda en yüksek mevkilere gelebilirlerdi.

DİRLİK. Osmanlılarda belli bir hizmet karşılığı olarak muayyen bir yerin gelirinin liyakatli bir şahsa verilmesi. Has, Tımar ve Zaamet olmak üzere çeşitli kısımlara ayrılırdı.

DİVAN-I LÛGAT. (Divan-ı Lûgati't-Türk). Kaşgarlı Mahmud'un 1077 yılında yazarak Abbasî halifesi Muktedî Billah'a ithaf ettiği türkçe lûgat. Millet Kütüphanesi kurucusu Ali Emirî'nin eline geçti ve Kilisli Rifat tarafından neşredildi (1935). En son baskısı Besim Atalay tarafından yapılan eser, XI. yüzyıl Türk dili, Türk etnografyası ve kültürü bakımından son derece değerli bilgileri ihtiva eder.

DOĞU ROMA MEDENİYETİ. IV. yüzyıldan sonra Doğu Roma (Bizans) imparatorluğunda gelişen medeniyet. Doğu Roma, 395 de Batı Roma'dan ayrılarak, eski Yunan, Hıristiyan, yerli Balkan ve Yakın-Doğu medeniyetlerinden aldığı karışık unsurlarla kendisine has bir kültür ve medeniyet sentezi vücuda getirdi. Bu medeniyet, daha üstün Türk medeniyeti karşısında yıkıldı.

EFLÂTUN (Platon). Eski Yunan filozofu (M. Ö. 428-348). Gençlik yıllarına ait diyaloglarında Sokrat'ın düşünce ve metotlarını ortaya koydu; olgunluk çağında kendisine has bir dünya görüşü vücuda getirdi. Buna göre, görülen âlemde bulunan her şey, ideal bir âlemdeki mükemmel ve ebedî varlıkların eksik ve kusurlu kopyalarından ibarettir. Ruh, bu görülen âlemden ayrılarak ebedî âleme yönelmek ister. Düşünce, görülen âlemin ötesinde onun aslı olan ebedî fikirleri ve kanunları araştırır. Eflâtun, Doğu mistiklerinde olduğu gibi, çokluğun birlikten çıktığına inanır. Son diyaloglarında ebedî fikirlerle maddî âlem arasında bağlantılar kurmağa çalışır.

EGZOTİZM. Fransızca "exotisme"den gelen bu kelime, sanat eserlerinde görülen yabancı memleketlere ait manzaralar, örf ve âdetlerle ilgili hususiyetleri ifade eder. Avrupalılara göre yeni keşfedilen Amerika yerlilerinin, Uzak ve Yakın Doğu halklarının örf ve âdetleri "exotique" idi. Sanat ve edebiyat eserlerinde bunları tasvirden hoşlanıyorlardı. Avrupalı ressamlar, şairler ve romancılar Türkiye'yi de kendile-

rinden farklı hususiyetleri olduğu için sevmişler ve eserlerinde tasvir etmişlerdir.

EHLİBEYT. "Ev halkı, aile halkı" mânasına gelir. Şiiler, Ali, Fatma ve bunların oğul ve torunlarını bu aileye sokarlar. Peygamber'in yakın çevresini, **muhacirin** ve **ensar**'ı da ehlibeyte dahil edenler vardır. Sünnî tefsirciler Ehlibeyt'i, bütün Beni Haşim koluna yayarlar. Bunlar sadaka'dan istifade edemezler.

EMİLE DURKHEİM. Fransız sosyoloğu (1858-1917). Ziya Gökalp'a derin surette tesir eden bu sosyoloji âlimi, eserlerinde her şeyden önce ahlâkî ve manevî kıymetler ve müesseseler üzerinde durdu. Ona göre, "ahlâk" toplumdan topluma değişen örf ve âdetleri tedkik eden bir ilimdir. **Sosyal İşbölümü** adlı doktora tezinde (1893), ferdin geliştiği nisbette cemiyete bağlı olduğunu ve meslek teşekküllerinin ehemmiyetini gösterdi. **Sosyoloji Usulünün Kaideleri** adlı kitabında (1894) sosyal vakıaların fertler dışında objektif olarak var oldukları fikrini geliştirir. Kollektif tasavvurlar, fertlerin dünya görüşlerini tayin ederler. Durkheim'ın fikirleri sosyolojik araştırmaları temelinden değiştirmiştir. Gökalp, bazı fikirlerini ondan almış, fakat Türk tarih ve cemiyetine tatbik ederken bazı değişiklikler yapmıştır.

EMRULLAH EFENDİ. İlim ve fikir adamı (1858-1914). Darülfünun'da felsefe hocalığı, milletvekilliği ve Maarif Nazırlığı (1909-1911) yaptı. Servet-i Fünun'da Emri imzasıyle terbiyeye dair maddeler yazdı.

ENCÜMEN-İ DÂNİŞ. 1851 yılında Darülfünun'da okutulacak kitapları hazırlamak üzere kurulan ilk Türk akademisi. Padişahın da bulunduğu bir törenle ve Büyük Reşid Paşa'nın bir nutku ile açılan Encümen'e Reşid, Âli ve Fuad Paşa'lardan başka, devrin mühim devlet adamları, damat paşaları, ilmiye ricali, yeni yetişmeğe başlayanlardan Cevdet ve Ahmed Vefik Efendi'ler, Sami Paşa, Subhi Paşa, Yesarizâde İzzet Efendi, Behçet Molla, Abdülhak Hâmid'in dedesi Abdülhak Molla, oğlu tarihçi Hayrullah Efendi ve daha başkaları dahil idiler. Yabancı âlimlerden meşhur Osmanlı tarihi yazarı Hammer, lûgat sahibi Redhouse ile Macar Bi-

anchi, Türk ve İslâm kültürü ile ilgili daha başka Avrupalı ve hıristiyan âlimler de Encümen'in yardımcı veya şeref üyesi idiler. İktidar mevkiindeki şahıslarla münasebeti yüzünden Türk kültürüne büyük hizmeti olacak olan Encümen aşağı yukarı on yıl yaşayabildi. Cevdet Paşa Tarihi ile Ahmed Vefik Paşa'nın tarih üzerine bir iki kitabından başka faydalı eser vermedi. Daha fazla bilgi için bak: Ahmet Hamdi Tanpınar, **XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, 1967.

ENDERUN. Osmanlı saray teşkilâtı enderun (iç), bîrun (dış) olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. Enderunda harem dairesine, padişahın şahsına, Hırka-i Saadet dairesine ve diğer saray hizmetlerine bakanlar muayyen bir usule göre seçilirler, yetiştirilirler ve yükselirlerdi. Enderunda hizmet eden şahıslar devşirme çocukları arasından seçilir ve Enderun mektebinde yetiştirilirlerdi. Bunlar kabiliyetlerine göre koğuşlara, büyük ve küçük odalara geçerlerdi. Kıdemliler ve hizmetleri iyi görülenler has odalarına alınırlar ve sarayda mühim makamlara tayin edilirlerdi. Bunlardan bazıları sancak beyi veya beylerbeyi olurdu. Padişahın hususî hizmetlerine bakanlar yaptıkları işe göre ayrılırlardı. Gerek hareme, gerek padişahın hizmetine bakan şahıslardan bazıları Osmanlı tarihinde mühim rol oynamışlardır. Devşirme usulü ve terbiye tarzındaki bozukluklar saraya ve imparatorluk idaresine derinden tesir etmiştir.

EPİKÜR. Eski Yunan filozofu (M. Ö. 341-270). Fikirleri esas itibariyle Demokrit'ten gelir. O da üstadı gibi tabiatın maddî olduğuna, hareket halinde atomlardan ibaret olduğuna inanır. Yalnız o, atomların bir kanuna göre değil, tesadüfî olarak bir araya geldiklerine kanidir. Ruh da ince maddî, ölümlü atomlardan ibarettir. İnsan öldükten sonra vücudu da, ruhu da dağılır. Ahiret diye bir şey yoktur. Epikür'ün ahlâk felsefesi, zevklerin ölçülü bir şekilde kullanılmasından ibaret olan saadet fikrine dayanır. Rahat, sükûn ve neş'e hayatın gayesidir. Epikür, Atina'da dostları ile beraber, dış âlemin karışıklığından uzak, sâkin bir bahçede yaşamayı, gürültülü ve hareketli bir hayata tercih etti.

ERLİK HAN. Eski Türk mitolojisinde karanlık âlemlerin tanrısıdır. İnsanlara kurban kesmeleri için çeşitli hastalık-

ları musallat eder. Ruhları yeraltı âlemine götürür, sorguya çeker, kendine uşak yapar. Erlik, gözleri ve kaşları kömür gibi kara, çatal sakalları dizlerine kadar uzanan bir ihtiyar şeklinde tasavvur olunur. Tokmağa benzer bir çenesi, ağaç köklerine benzer boynuzları vardır. Bıyıklarını kulaklarına asar. Erlik yeraltında kara çamurdan bir sarayda oturur. Bu sarayın etrafı kara demirden duvarlarla çevrilidir. Daha geniş bilgi için bak. Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, s. 404-412.

ESPERANTO. "Ümit eden" mânasına gelen ve müellifi tarafından takma ad olarak kullanılan bu kelime, Yahudi asıllı Rus doktoru Lejer Zamenhof'un 1887 yılında ortaya attığı milletlerarası dili ifade eder. Büyük nisbette milletlerarası dillerin köklerine dayanan bu yapma dil, dünyada birkaç yüz bin kişi tarafından kullanılmakla beraber, millî dillerin yerini tutamamıştır. Üyeleri 1905 den beri her yıl kongre yaparlar. 5.000 kadar eser Esperantoya çevrilmiştir.

EŞKÂNİ (Eşkâniyan). Eski İran'da üçüncü hükümdar sülâlesi, M. Ö. 256 yılında Part kumandanlarından Arşak'ın Selevkitleri yenmesi ile kuruldu. M. Ö. 230 da Sasanîlerin meydana çıkması üzerine yıkıldı.

FAHREDDİN OĞLU RIZAEDDİN. XIX. yüzyıl sonlarında yaşamış Kazanlı Türk yazarı. Ufa İslâm Ruhanî Meclisi azası. Gafil bin Abdullah takma adı ile hikâyeler yazdı. İdil-Ural Türklerinin tarihine ait **Âsâr** adlı bir kitabı vardır (1900-1904). Orenburg şehrinde **Şura** adlı bir dergi çıkardı.

FAHRİYE. Eski şairlerin kendi meziyet ve üstünlüklerini övdükleri şiirlere denilir.

FALİH RIFKI (ATAY). (1894). II. Meşrutiyet devrinde gazeteci olarak yazı hayatına atıldı. Güzel bir dille yazdığı türkçü ve milliyetçi makaleleri ile tanındı. **Ateş ve Güneş** (1918), **Deniz Aşırı** (1931), **Zeytindağı** (1932), **Bizim Akdeniz** (1934), **Taymis Kıyıları** (1934), **Tuna Kıyıları** (1938), **Hind** (1944) adlı kitaplarında hâtıra ve seyahat intibalarını anlatmıştır.

FÂRÂBÎ (Abu Nasr Muhammed bin Muhammed bin Tarhan bin Uzluk). Büyük Türk filozofu (870-950). İslâm felse-

fesinin kurucusudur. Ona göre, hakikat nasıl bir ise, felsefe de birdir. Bundan dolayı Fârâbî, Aristo ile Eflâtun'un görüşlerini birleştirmeye çalışmıştır. Ruh ile vücut arasındaki bağlantıyı unutmayan Fârâbî, metafizik ve mantık ile uğraştığı gibi, tıp ve tabiat ilimlerine de önem vermiştir. Fârâbî sosyal görüşlerinde Eflâtun'un devlet nazariyesinden ilham almıştır. Kendisi bizzat musikî âleti çalan ve icradan anlayan Fârâbi, sesin fizik ve fizyolojik temellerini derinliğine incelemiştir. Gökalp'ın Fârâbî'yi sadece Bizans musikîsini tercüme ve iktibas eder gibi göstermesi hakikate uygun değildir. İslâm Ansiklopedisi'ne Musikî maddesini yazan H. G. Farmer, Fârâbî'nin musikî ilmine Yunanlılarda bulunmayan yeni görüşler getirdiğini ehemmiyetle belirtir.

FARRÈRE (Claude). Türk dostu Fransız yazarı (1876-1957). Bahriye mektebinden mezun oldu. Pierre Loti gibi o da çeşitli memleketlere seyahat etti ve eserlerinde buraları anlattı. Başlıca eserleri şunlardır: **Savaş** (1909), **Afyon Dumanı** (1904), **Küçük Müttefikler** (1911), **Son Tanrıça** (1920), **Yüz Milyon Altın** (1927), **Şef** (1930), **Ankaralı Dört Kadın** (1934), **Yalnız Adam** (1942), **Küçük Yeğenler** (1953).

FARUK NAFİZ (ÇAMLIBEL). 18 Mayıs 1898 de İstanbul'da doğdu. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazı hayatına atıldı. Başlangıçta aruz vezni ile lirik ve romantik şiirler yazdı. Daha sonra hece vezni ile Anadolu'yu ve Anadolu insanının ıztıraplarını anlatan şiirler vücuda getirdi. Tarihî ve millî konuları işleyen piyesleri ile bir romanı da vardır. Şiirlerinden seçmeler Bin Temel Eser serisinde **Han Duvarları** adı altında neşredilmiştir.

FEMİNİZM. Kadınların cemiyet içindeki vazifelerinin sahasını genişletmek isteyen düşünce akımı. XVIII. yüzyıl filozof ve edebiyatçıları kadın haklarını müdafaa ettiler. Türkiye'de kadınların okumalarını ve sosyal hayatta rol almalarını isteyenlerin başında Namık Kemal ile Ahmed Midhat gelir. I. Meşrutiyet devrinde Türkçüler, feminizmin en ateşli savunucusu oldular.

FENİKELİLER. M. Ö. XXVII. yüzyılda ortaya çıkan ve Batı Akdeniz sahillerinde siteler kuran sâmî ırka mensup bir kavim. Eski Mısırlılarla ticarî münasebette bulundular, kuv-

setle onların tesiri altında kaldılar ve onlara tâbi oldular. Gemicilikte ileri gitmişlerdi. Milâddan çok önce Akdeniz kavimleri arasında kurdukları ticarî münasebetlerle ortak bir Akdeniz medeniyetinin temellerini attılar. İcat ettikleri alfabe bu çevredeki kavimlerin hepsine tesir etti.

FERİD BEY (Mehmed Ferid). Gazeteci, siyaset adamı (1877-1918). Londra ve Varşova büyük elçiliklerinde bulundu. 1908 e kadar Paris ve Mısır'da gazetecilik yaptı. Ahmed Rıza ile **Şura-yı Ümmet** gazetesini çıkardı. Millî Meşrutiyet fırkasını kurdu.

FİLİP. Mekadonya kralı (M. Ö. 382-336). Büyük İskender'in babası. Eski Yunan kültürünün tesiri altında kalmakla beraber, esas itibariyle bir barbardı. İçkiye düşkündü. Mahirane bir siyasetle Makedonya'yı Yunan devletlerinin en üstünü haline getirdi ve aralarında bir birlik kurdu. Esrarlı bir şekilde öldürüldü. Yerine oğlu İskender geçti.

FİNUVALAR VE MACARLAR. Dil bakımından Ural-Altay dilleri ile fince ve macarca arasında bazı benzerlikler vardır. Meselâ bütün bu dillerde kalın seslilerden sonra kalın, ince seslilerden sonra ince sesli gelir. Buna "vokal ahengi" denilir. Keza fince ve macarcada da kelimeler türkçede olduğu gibi, kelime sonlarına getirilen eklerle türetilir.

FRIEDRİCH LİST. Alman iktisatçısı (1789-1846). Gelişmekte olan milletlerin tesirli bir himaye sistemi ile iktisatlarını emniyet altına almaları fikrini savunur. **Millî Ekonomi Politik Sistemi** (1840) adlı kitabında serbest ticarete karşı himayeciliği müdafaa eder.

FUAD KÖPRÜLÜ. Büyük Türk edebiyat ve medeniyet tarihçisi (1890-1966). II. Meşrutiyet devrinde yazı hayatına atıldı. Başlangıçta Fecr-i Âticilerin edebiyat görünüşü benimsemişti. Daha sonra Ziya Gökalp'ın tesiri ile millî edebiyatçılar cephesine geçti. Üniversite'de edebiyat tarihi okuttu. Türk edebiyat ve medeniyet tarihine ait, Avrupalı âlimlerin de takdirini kazanan ilmî araştırmalar neşretti. Başlıca eserleri: **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar** (1918, 1966), **Türk Edebiyat Tarihi** (1928), **Türk Saz Şairleri** (1940). İncelemelerinden bir kısmı **Edebiyat Araştırmaları** (1966) adlı

kitapta toplanmıştır. Fuad Köprülü ilmî milliyetçiliğin en büyük şahsiyetlerinden biridir.

FUAD RAİF BEY. Aşırı öztürkçeciliğin öncülerinden (1872-1949). II. Abdülhamid devri vezirlerinden Köse Raif Paşa'nın oğlu. Galatasaray Sultanîsi'nde ve Almanya'da tahsil etti. 1893 de Türkiye'ye döndü. Türkolog Vambery'nin kitaplarını okuyarak türkçü oldu. II. Meşrutiyet devrinde **Türk Derneği** mecmuasında, türkçedeki bütün yabancı kelimeleri atarak saf bir türkçe yaratma tezini savundu. Öztürkçeci olmasında hayatının büyük bir kısmını Türkiye dışında geçirmiş ve eski Türk kültürünü tanımamış olmasının tesiri olsa gerektir. Hakkında daha geniş bilgi için bak. M. Şâkir Ülkütaşır, **Fuad Köseraif ve Dilde Tasfiyecilik Cereyanı**, Türk Kültürü dergisi, 1966, nr. 48, s. 22-25.

FUZULÎ. Büyük Divan şairi (1495-1556). Şivesi Azerî türkçesine kaçar. Şiirleri ve **Leylâ ve Mecnun** mesnevisi lirik bir karakter taşır. Fuzulî aşk duygusunu, tasavvuf ve tabiat duygusu ile derinleştirir.

FÜTÜVVET. Gençlik ve yiğitlik mânasına gelen bu kelime, Anadolu'da Türklerin kurdukları bir teşkilâtın da adıdır. Meşhur seyyah İbn Batuta, Anadolu'da **Ahî** adı verilen bir şeyhin etrafında bir tekkede toplu olarak yaşayan ve dışarda çalışarak emekleri ile geçinen bir topluluktan bahseder. Bunlar akşam yemeklerini beraber yerler, gecenin ilk kısmını ayin ve sema ile geçirirlerdi. Hususî kıyafetleri vardı. Yabancılara misafirperverlik gösterirlerdi. Zulmeden âmirlere karşı halkı korumayı gaye edinmişlerdi. Bu teşkilâta bağlı olanlar iyilik için yaşarlardı. Daha geniş bilgi için bak. İslâm Ansiklopedisi.

GALIEN. Eski Yunan tıp âlimi (131-201). Çağının felsefî doktrinlerini derinliğine inceledikten sonra, Bergama, İzmir ve Korent'te tıp tahsil etti. Fikirlerinin çoğu İpokrat'tan gelir. İnsanın sıhhat ve hastalığını vücuttaki dört unsurun durumu ile izah eden nazariyesi, İslâm âlemine de geçerek, yüzyıllarca devam etmiştir. Müşahededen çok, felsefî fikirlere dayanan bu nazariyenin ilmî hiç bir değeri yoktur.

GASPIRALI İSMAİL (Kırım 1841-1914). Genç yaşından itibaren türkçülük hareketine karıştı. 1872 yılında Paris'e

gitti. 1874 de İstanbul'a geldi, tekrar Kırım'a döndü. 1878 de Bahçesaray Belediye başkanı oldu. **Rusya Müslümanlığı** adlı bir risale ile Rus Türklerini uyandırmaya çalıştı. 1883 de **Tercüman** gazetesini çıkarmağa başladı. 1905 yılında Tercüman'ın başına şu düsturu koydu: "Dilde, fikirde, işte birlik"..

GASTON RICHARD. Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve Hilmi Ziya'nın eserlerinde adına rastlanılan bu fransız sosyologu hakkında ansiklopedilerde bir bilgi bulunmadı. İki kitabı türkçeye çevrilmiştir. **İçtimaiyat Hakkında İbtidaî Malûmat** (1924) çeviren: Hilmi Ziya Ülken, **Tecrübî Psikoloji** (1928) çeviren: Kâzım Nami Duru.

GENÇ KALEMLER Mecmuası. 1911 yılında Selânik'te Ömer Seyfeddin, Ali Canip ve arkadaşlarının çıkardıkları edebiyat dergisi. Günlük konuşma dilini yazı dili haline getirmek için "yeni lisan" adı ile Servet-i Fünuncularla osmanlıca taraftarlarına karşı, ilmî ve edebî savaş açan dergi, tezini genç nesle kolayca kabul ettirerek son çağ Türk edebiyatında yeni bir devir açtı. Derginin başlangıçta Ziya Gökalp'ın anladığı mânada bir türkçülük iddiası yoktu. Ziya Gökalp, yazdığı şiir ve makalelerle sade dil fikrini geniş ve derin muhtevalı ideolojik bir temele oturttu. Ömer Seyfeddin ile Ali Canip'in vermiş oldukları güzel edebi örnekler akımın benimsenmesinde büyük rol oynamıştır.

GENÇ TÜRKLER. 1867 yılında Namık Kemal ve arkadaşlarının kurdukları gizli cemiyete "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" denilir. Avrupalılar onlara "Jeune Turc" adını vermişlerdir. I. Abdülhamid devrinde Avrupa ve Mısır'da faaliyette bulunan ikinci ihtilâlci nesil "Genç Türkler" adı ile anılır. 1889 yılında kurulan ve ilkin "İttihad-ı Osmanî" adını alan "İttihat ve Terakki Cemiyeti" daha sonra gelişerek II. Meşrutiyet inkılâbını hazırlar. Genç Türkler, Paris'te, İsviçre'de ve Mısır'da birçok gazete ve dergi çıkarmışlardır. Bu konuda geniş bilgi için şu esere bakınız: Ahmed Bedevî Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri** (1956).

GEVHERÎ. XVII. yüzyılda yaşamış, aslen Kırımlı halk şairi. Bir ara Rumeli serhadlerinde bulunmuş, İstanbul'da bir paşanın kâtipliğini yapmıştır. Divan tarzında şiirleri de vardır.

HAMDULLAH SUBHİ (Tanrıöver). Hatib ve yazar (1886-1966). II. Meşrutiyet devrinde türkçülük akımında mühim rol oynadı. Uzun yıllar Türk Ocakları başkanlığında bulundu. Millî duyguları dile getiren büyük bir hatip idi. Hitabeleri **Dağ Yolu** adı ile toplanmıştır. **Güne Bakan** adlı başka bir kitabı daha vardır.

HANEFİLİK. İslâm hukukunda İmam-ı Azam lakabı ile de anılan Ebu Hanife (699-769) nin yolu. Hanefî mezhebi Irak'ta ortaya çıktı ve Abbasîler devrinde devletin başlıca fıkıh mezhebi oldu. Daha sonra Horasan ve Buhara taraflarına da yayıldı. Türklerden büyük bir kısmı, bu mezhebi benimsediler. Osmanlı hukuk sistemi Hanefî mezhebine dayanır. Türkler bu mezhebi Balkanlara ve Tunus'a da yaydılar. Ebu Hanife İslâm hukukunun temel prensiplerini araştırarak onu bazen yanlış olan naklî geleneklerden kurtararak aklî temellere oturttu.

HAS. Osmanlı devletinde arazi gelirlerinin belli bir kısmı padişahların iradesi ile Has, Zeamet, Timar, Vakıf, Ocaklık ve Yurtluk olmak üzere muayyen kısımlara ayrılır ve belli hizmet karşılığı belli şahıslara verilirdi. Kayıtlı geliri yüz bin akçeden fazla olan "dirlik" ler "has" adını alırdı. Bunlar padişaha, şehzadelere ve sultan hanımlara verilirdi. Vezirler, beylerbeyleri ve sancak beyleri ile memurlar ve padişahın bendeleri de rütbe ve mevkilerine göre ayrılan "has" lardan faydalanırlardı. Bu nevi "has" sahipleri, savaşa çıkılacağı zaman gelirinin en az her beş bin akçesine karşılık "cebeli" yani tam teçhizatlı, atlı, silâhlı bir asker ile bizzat savaşa katılmaya mecburdu. Has sahipleri bazen daha fazla asker de çıkarırlar ve hükümdarın takdirini kazanırlardı.

HEGEMONYA. Bir şehir veya devletin başkaları üzerinde kurduğu hâkimiyet.

HİKMET NAZIM (1902-1969). Birinci Dünya Savaşı yıllarında hece vezni ile şiirler yazdı. Kurtuluş Savaşı esnasında Türkiye'yi terkederek Moskova'ya gitti. Orada Rus ve Komünist terbiyesi aldı ve kendisini tamamiyle Moskova'nın emrine verdi. Ziya Gökalp Nazım'ı türkçeyi güzel kullanan diğer şair ve yazarlar arasında sadece estetik bakımdan de-

ğerlendirir. Gökalp, Tarihî Maddecilik bölümünde görüldüğü üzere, Marksizmi ve Komünizmi reddeder.

HİTİTLER. Asya'dan gelen bu kavim, Orta Anadolu'da M. Ö. 1 500-2 000 yılları arasında yüksek bir medeniyet kurdu. Daha sonra Hititler'e Balkanlar'dan gelen kavimlerle yerli kavimler karıştı. Hitit medeniyeti çeşitli medeniyetlerin bir sentezidir. Cumhuriyet devrinde Anadolu'da Hitit medeniyetine ait pek çok eser meydana çıkarılmıştır.

HİYONG-NU'LAR. M. Ö. III. yüzyılda Orta Asya'dan Çin'e kadar uzanan büyük bir devlet kurdular. Daha sonra Türk dünya tarihinde büyük rol oynayan Hunların cedleridir. Çinliler Hiyong-Nu akınlarına karşı M. Ö. 300 de meşhur Çin seddini yükselttiler.

HOMER (Homeros). M. Ö. 850 yıllarına doğru yaşadığı söylenen destancı Yunan şairi. İliada ve Odise adlı eski Yunan destanları ona izafe edilmiş ise de, sonraki araştırmalar bunların çeşitli devirlerde vücuda gelen destan parçalarından ibaret olduğunu göstermiştir. Ziya Gökalp'ın klâsikler arasında İliada ve Odise'yi de örnek olarak tavsiye etmesi dikkate değer. İki eser de türkçeye çevrilmiştir.

HÖFFDING (Harald). Danimarkalı filozof (1843-1931). Doktrinini Spinoza ve Kant gibi spritüalist filozoflara dayandırır. Ahlâk ve psikolojiye dair eserler yazmıştır.

HUNLAR. II. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar akınları ile Asya ve Avrupa'da büyük sosyal hâdiseler doğuran Türk kavmi. Hun başbuğu Balamir, Volga ve Don nehirlerini geçerek Alanları, Ostrogotları ve Sarmatları idaresi altına alır. 405 e doğru Hunlar Tuna nehri civarında gözükürler. Attilâ, Roma İmparatorluğuna hücum eder. Gaule ve İtalya'ya girer. Attilâ'nın ölümünden sonra (453) büyük Hun devleti parçalanır. Beyaz Hunlar veya Eftalitler adı verilen bir kısım Hunlar, 5-6. yüzyılda Hindistan'ı istilâ etmişlerdir. Orta Asya'da Hunlardan sonra yine Türk asıllı olan Tuk-yu devleti ortaya çıkar.

HÜSEYİN-ZADE ALİ BEY (Dr. Ali Hüseyin Turan). Azerbeycanlı fikir ve siyaset adamı (1864-1941). İstanbul'a geldi. Tıbbıye'de deri hastalıkları muallim muavini iken, 1903 de Kafkasya'ya kaçtı. Bakû'da günlük **Hayat**, haftalık **Füyuzat** gazetelerini çıkardı. 1909 da İstanbul'a döndü. Tıbbıye'de

hocalık yaptı, 1933 e kadar bu görevde kaldı. I. Dünya savaşında Turan heyeti adı altında Yusuf Akçura ve arkadaşlarıyle Avrupa'ya bir propoganda gezisi yaptı. Savaşın sonunda Kafkasya'ya gönderildi. Azerbeycan'ın bir devlet olarak kurulması için çalıştı. İstanbul, Kafkasya ve Mısır'da çıkan gazete ve dergilerde türkçülük, tıp ve edebiyata dair pek çok yazı yazdı. Tabloları da vardır. Turan adlı şiiri Gökalp'ın meşhur Turan şiirine tesir etmiştir.

İLİADA. Homer'e izafe edilen eski Yunan destanı. Yunanlılar ile Truvalılar arasındaki savaşın bir safhasını anlatır. Harp sahnelerinin arasında bulunan tabiî hayat sahneleri eserin başlıca güzelliğini teşkil eder.

İMAM-I AZAM (Ebu Hanife). İslâm hukukunda Hanefîlik mezhebinin kurucusu (699-769). Araplar tarafından satın alınmış bir Türk kölesinin oğlu olması muhtemel görülüyor. İslâm felsefesini öğrendi. 4000 e yakın din âliminden hadis dinlediği rivayet ediliyor. Kûfe camiinde verdiği derslere bütün İslâm âleminden öğrenci geldiği söylenir. Derslerini hazırlıklı dinleyicileri ile müzakere ederek yapardı. İslâmî esaslara dayanarak hukukun bütün konularını ve meselelerini ele aldı ve vâzıh düsturlar haline koydu. Yarım milyona yakın hukuk meselesini hallederek karara bağlamıştı. Ebu Hanife yalnız geçmişte ve o devirde değil, gelecek devirlerde meydana gelmesi muhtemel hukukî durumlara uygulanabilecek temel fikirler buldu. Münferit vak'alardan hukukun küllî kaidelerine giderek onu bir ilim seviyesine yükseltti. Ebu Hanife'nin kurduğu hukuk sistemi, bilhassa Türkler arasında ve Türkler tarafından İslâm âlemine yayılmıştır. Daha geniş bilgi için bak. İslâm Ansiklopedisi, Ebu Hanife maddesi.

İNCİLİ ÇAVUŞ. Ahmed I (1603-1617) devrinde yaşamış ve padişahın musahibi olmuş, nükteleri ile meşhur bir kimse. Diyarbakır'ın İnci köyünden olduğu için İncili diye anıldığı söylenir. Bir sefaret vazifesi ile İran'a gönderilmiştir. Güldürücü iğneli sözleriyle padişahı da sakınmazdı.

İPOKRAT (Hippokrates). Eski çağların en büyük tıp âlimi (M. Ö. 460-377). İnsan sağlığını vücuttaki maddelerin dengesi ile izah ediyordu. Eserleri yüzyıllarca Batı'da ve İslâm âleminde okundu.

İSKİTLER. M. Ö. VII. yüzyılda Tuna ile Don nehri arasında yaşayan atlı göçebe kavim. At eti yerler ve kımız içerlerdi. Kadınları da erkekleri gibi akıncı idi. Keçe evlerde otururlardı. Eski İranlılarla savaştılar. Bozkır sanatını gittikleri yerlere yaydılar. Yaşayış tarzları, örf ve âdetleri ve sanatları eski Türklerinkine çok benzer.

İŞRÂKÎ veya İŞRÂKİYUN. Şihabeddin Suhraverdi (öl. 1191) nin **Hikmetü'l-İşrak** adlı kitabında ortaya koyduğu felsefî görüşü benimseyenlere denilir. Anadolu'da Kılıç Arslan ve Artuk Oğulları'nın saray ve çevresinde gelişen bu felsefe, Eflâtun'un fikirleri ile Zerdüştlükten gelen bazı fikirleri birleştirir.

JAMES (William). Amerikan psikoloji âlimi ve filozofu (1842-1910). Harvard üniversitesinde ders okuttu. İrade ve cehit duygusu üzerindeki fikirleri geniş yankılar uyandırdı. İnanmanın gücü ve dini duygular üzerine araştırmaları vardır. Peirce ile beraber Amerikan pragmatizm felsefesinin kurucularındandır.

JAPONLAR. Ziya Gökalp de devrinin aydınları gibi, örf ve âdetlerini muhafaza ederek çağdaş medeniyete kolayca intibak eden ve süratle ilerleyen Japonya'ya hayrandır. Japonya'nın modernleşmesi Türkiye'de olduğu gibi, XIX. yüzyılda başlar. 1868 yılında, hükümdar Meci feodal örf ve âdetleri kaldıran, memleketin idarî ve iktisadî hayatını değiştiren ve halk iradesini temsil etmek üzere bir millet meclisi kurulmasını emreden bir ferman çıkarır. Saray etrafında toplanan genç asiller (samuraylar) yeniliği büyük bir enerji ve disiplin ile gerçekleştirirler. Yeni bir ordu kurulur. 1870-1880 yılları arasında tüccarlarla iktisatçıların ortak olarak kurdukları şirketler sayesinde biriken büyük sermaye ile memlekete limanlarla demiryolları inşa edilir, büyük sanayiin temelleri atılır. Japonya'yı yenileştirmeğe sevkeden yabancı devletlerin sömürüsüne karşı koymak ve hâkimiyetini genişletmek arzusudur. Kuvvetli bir sanayi ve orduya sahip olan Japonya, Kore, Çin ve Rusya'ya karşı savaşlar açar. Japonların başarısında millî duygularına bağlı olan aydın tabakanın çağdaş Batı medeniyetini çok yakından takip etmelerinin büyük rolü vardır.

KÂNÎ (Ebubekir). Divan şairi ve yazarı (1712-1791). Divan'ından başka ince alaylı mektupları ile şöhret kazanmıştır.

KANKILI BEY. Adına milâddan önceki Çin kaynaklarında rastlanılan bu eski Türk kavmi hakkında Oğuz Kağan destanında şöyle bir rivayet vardır: Bir savaş esnasında Oğuz Kağan'ın askerlerine, yanındakilere ve halkına o kadar büyük bir ganimet düşer ki, taşımak için at, katır ve öküz az gelir. Bunun üzerine orduda bulunan becerikli bir er bir araba yapar ve malları onun üzerine yükler. Araba giderken halk: "Kanga? Kanga?" (Nereye, nereye?) diye seslenir. Oğuz Kağan onu icat eden beye "Kangaluğ" adını verir (Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, s. 228).

KAPİTÜLASYONLAR. Fransızca muahede, anlaşma mânasına gelen bu kelime hususî olarak Osmanlı devletinin yabancılara karşılıksız olarak veya zaruret dolayısıyle verdiği ticaret hakkı mânasına gelir. İlk kapitülasyon, kötü neticeleri düşünülmeden, 1535 yılında Kanunî tarafından Fransızlara verildi. 1740 da bu kapitülasyon müddetsiz olarak uzatıldı. Fransızların yanı sıra diğer Avrupalı milletler de Osmanlı devletinden serbest ticaret hakkı istediler. Osmanlı devleti böylece Avrupalıların yarı müstemlekesi haline geldi. Birinci Dünya Savaşından önce 1914 yılında kapitülasyonlar kaldırılmağa çalışıldı ise de Sevr muahedesi ile tekrar konuldu. Kapitülasyonlar ancak 1923 yılında Lozan muahedesi ile kaldırılabildi.

KARACAOĞLAN. XVII. yüzyıl saz şairi. Şiirlerine göre Anadolu, Rumeli ve Mısır'da dolaştığı anlaşılıyor. Yüksek tabaka edebiyatı tesiri altında kalmadan hece vezni ile hâlis halk şiirleri yazmıştır. Aşk ve tabiat duyguları ile dolu olan şiirlerinde kuvvetli bir lirizm hissolunur.

KARAGÖZ. Menşei hakkında çeşitli görüşler ileri sürülen gölge oyunu. Diğer Türklerde de bulunmakla beraber Osmanlılar devrinde çok zengin bir muhtevaya sahip olmuş ve yüzyıllarca devam etmiştir. Karagöz oyununda kozmopolit Osmanlı cemiyetini temsil eden tipler vardır. Vakalar muayyendir. Güldürücülüğü, konu ve durumdan ziyade kelime oyunlarına dayanır. Son çağın en büyük ustası Hayalî Küçük Ali'

nin (Muhittin Sevilen) söylediği Karagöz oyunlarının metni 1000 Temel Eser serisinde çıkmıştır.

KARAKALPAKLAR ve KARAKALPAKLILAR. Türkistan'da yaşayan Türk boylarından biri. Yaşayış tarzları bakımından Kırgız-Kazaklar, lehçe bakımından bozkır Özbeklerine benzerler. Böyle olduğu halde, Türkleri bölme siyaseti güden Ruslar 1924 de müstakil bir "Karakalpak muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" kurmuşlardır. Karakalpaklar Aral gölünün doğusu ile Amuderya kıyılarında yaşarlar, nüfusları yarım milyon kadardır. Başkentleri Törtköl (Dörtgöl) idi. Son zamanlarda yeni kurulan Nukas şehrini başkent yaptılar. Haklarında daha geniş bilgi için bk. Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler**, Ankara 1968, s. 45-49.

KARL MARX. Alman siyasetçisi, filozof ve iktisatçısı (1818-1883). Protestanlığı kabul etmiş, müreffeh bir Yahudi ailesinin çocuğu. Filozof Hegel'in tesiri altında kaldı. Gazeteciliğe atıldı. Brüksel'de gizli propaganda yapan Komünist Birliği'nin isteği üzerine Engels ile beraber meşhur Komünist Partisi Beyannamesi'ni kaleme aldı (1848). Takip edildiği için önce Paris'e, sonra Londra'ya kaçtı. Ekonomik ve sosyal görüşlerini çeşitli kitaplarda ortaya koydu. Marx felsefesini maddeci bir esasa dayandırır. Ruhu ve Allah'ı inkâr eder. Tarihi sosyal sınıfların çatışması ile izaha çalışır. Ona göre istikbalde işçi sınıfı, bütün sınıflara galip gelecek ve tek başına topluma hâkim olacaktır. Marx'ın ileri sürdüğü kehanetler gerçekleşmemiş, doktrini serbest ülkelerde ilmî olarak pek çok tenkide uğramıştır.

KAŞGARLI MAHMUD. XI. yüzyılda yaşamış Türk dil âlimi. Bütün Türk boylarını dolaşarak onların dillerini örf ve âdetlerini tedkik etti ve meşhur lûgatini yazdı. Bak. Divan-ı lûgat.

KAYGUSUZ ABDAL. XV. yüzyıl halk şairi. Asıl adı Gaybî'dir. Alanya beyinin oğlu, Abdal Musa'nın Elmalı dergâhının kuludur. Din ve tasavvuf kültürüyle yazdığı şiirlerinde hece ve aruz veznini kullanır.

KAYILAR. Oğuzların en eski, en mühim ve en asil boyudur. Oğuz hükümdarlarını çıkaran 5 boyun başında gelir. Selçuklu ve Osmanlı sülâlesi Kayılardan çıkmıştır. Bu boy

Türkiye'nin fetih ve iskân tarihinde birinci derecede rol oynamıştır. Anadolu'da Kayı adını taşıyan pek çok yer vardır. Daha geniş bilgi için bk. Prof. Dr. Faruk Sümer, **Oğuzlar**, 1967, s. 214-219.

KAZVİN. Tahran'dan 150 km. mesafede, Elbrus dağlarının güney eteklerinde bulunan bir şehir. XIII. yüzyılda Moğollar, daha sonra da Safevîler idaresine geçti.

KELDANÎLER. Fırat, Arabistan ve Bafra körfezi arasında yaşayan ahaliye eskiden umumî olarak verilen ad.

KIPÇAK. X. yüzyılda birçok Türk boylarını içine alan büyük bir kavmî birlik adı. Önlerindeki Oğuzları itmek suretiyle batıya doğru hareket ettiler ve hâkimiyetlerini Karpatlara kadar genişlettiler. Bununla beraber tek bir idare altında toplanarak siyasî bir birlik vücuda getiremediler. Rusların İgor destanında Kıpçaklar muharebe ve yangın makinelerini uzaklara fırlatan âletlere sahip olarak gösterilir. Kıpçaklardan bir kısmı Macaristan'a yerleşerek hıristiyan olmuşlardır. Moğol devletinde de mühim mevkiler işgal etmişlerdir. Kubilây Han'ın nazır ve kumandanları arasında birçok Kıpçak zikredilmektedir. Bir kısım Kıpçaklar Mısır'da Memlûk sultanlığını kurmuşlardır. Türk dil ve kültür tarihi bakımından mühim bir kaynak olan **Codex Cumanicus** (1303) de Kıpçak türkçesine ait örnekler vardır. Mısır Memlûkları devrine ait kıpçakça eserler de mevcuttur. Daha geniş bilgi için bak. Prof. Dr. Rahmeti Arat, İslâm Ansiklopedisi, Kıpçak maddesi.

KIRGIZLAR. Orta Asya'da yaşayan en eski Türk kavimlerinden biri. Çin kaynaklarında milâddan önce I. yüzyıldan itibaren adlarına rastlanılır. VII. yüzyılda Batı Tukyularına tâbi idiler. 840 da Uygurları yenerek Moğolistan'a hâkim oldular. 1218 de Cengiz'e boyun eğdiler. Uzun yıllar Ruslarla, Kazaklarla ve Kalmuklarla savaştılar. Kara Kırgızlar Kokand Özbeklerine tâbi olduktan sonra 1864 de Rus çarlığına boyun eğmek zorunda kaldılar. 1918 de baş kaldırdılarsa da şiddetle bastırıldılar. Bir kısmı Çin'e iltica etti. 1926 da istiklâllerini tanıyan Sovyet Rusya, 1936 da Kırgızları Sovyetler Birliğine dahil etti. Nüfuzları beş milyon kadardır. Önceleri hayvancılıkla uğraşan Kırgızlar, bugün modern hayata intibak etmiş-

lerdir. Çok zengin bir halk kültürleri vardır. Operası da yapılmış olan meşhur **Manas Destanı** Kırgızlara aittir. Bugünkü Kırgızlar arasında modern yazarlar da yetişmiştir.

KIYAN SELÇUK. Dede Korkut hikâyelerinin birçoğunda Kıyan Selçuk oğlu Deli Dündar diye adı geçen bu kahraman, bir hikâyede şöyle tavsif edilir: "Önce Demirkapı derbendinde bey olan, kargı mızrak ucunda er böğürten, hasıma yetiştiğinde kimsin diye sormayan Kıyan Selçuk oğlu Deli Dündar". Bak. Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, s. 161.

KIZIL ELMA. Ziya Gökalp'ın lûgatinde gerçekleşmesine çalışılan millî mefkûre mânasına gelir. Yüzyıllar boyunca geniş bir coğrafyaya dağılmış ve ayrı devletler kurmuş olan Türkleri önce Türklük şuuru ile birleştirmek ve ortak bir Türk kültürü yaratmak, Türkler için en büyük gaye, millî ideal, Kızıl Elma'dır. Ziya Gökalp, bu idealin nasıl gerçekleştirilebileceğini **Kızıl Elma** adlı uzun, hikâye tarzındaki şiirinde göstermiştir. Bu şiir, Fevziye Abdullah Tansel'in neşrettiği **Ziya Gökalp Külliyatı I Şiirler ve Halk Masalları**'nda (Ankara, 1952, s. 9-23) vardır. Azerbeycanlı bir milyonerin kızı olan Ay Hanım, hür ve müstakil olsun diye İsviçre'de Lozan civarında bir Türk şehri kurar. Bunun adı Kızıl Elma'dır. Bu şehir bir ilim şehridir. Bütün Türklük âleminden gelen çocuklar, burada Türklük ideali ile yetiştirilirler. Her biri bir ilim dalında ihtisas yapar ve Türk ülkelerine dağılarak Türklere millî şuur ve çağdaş ilmi öğretir.

KİTABÜ'L-İLMÜ'N-NÂFİ. Arthur Lumley Davids'in Türk diline dair yazdığı ingilizce gramer. 1811 yılında Hamshire'de basılmış ve Sultan Mahmud II'ye takdim edilmiştir. Annesi Sarah Davids aynı eseri fransızcaya çevirerek, fransız kralı Louis Philippe'e sundu (1836). Kitabın sonunda çağatayca, kıpçakça, kazanca ve osmanlıca eski yazılı metinler ve tercümeleri vardır.

KLERİKALİZM. Din adamlarının devlet işlerine karışması.

KOLLEKTİVİZM. İstihsal vasıtalarının mahallî, millî veya milletlerarası ölçüde ortak olmasını ileri süren ekonomik sistem. 1879 da Marsilya'da toplanan işçi kongresinde teklif edildi. Buna göre, müşterek toprak ve istihsal vasıtalarına sa-

MANOUVRIER (Léonce). Fransız tıp ve antropoloji âlimi (1850-1927). Dimağ ve onun işleyiş tarzı üzerinde araştırmalar yaptı. İnsan vücuduna matematik ölçüleri tatbik etti.

MATTHEW ARNOLD. İngiliz şair ve tenkitçisi (1822-1888). Çağının materyalizmine karşı zekâya dayanan kültürü müdafaa eder. Dinî düşüncelerinde ahlâkî ve aklî bir panteizm güder.

MÂTÜRİDÎLİK. X. yüzyılda yaşayan Semerkandlı Ebu Mansur Matüridî'nin İslâm hukukunda açtığı yol. İmam Ebu Hanife'nin izinden giden Matüridî'nin fikirleri sünnî akideye derin surette tesir etmiştir. XIX. yüzyılda islâmiyeti yeni fikirlerle canlandırmak isteyen ve Mehmed Akif'e de tesir eden Muhammed Abduh, Matüridî'nin eserlerinden ilham almıştır. Daha geniş bilgi için bak .İslâm Ansiklopedisi ve orada gösterilen kaynaklar.

MAUDSLEY (Henri). İngiliz akıl hastalıkları âlimi (1835-1918). Araştırmalarında canileri bir nevi akıl hastası sayarak mesuliyetlerini azaltır. Başlıca eserleri: **Cinayet ve Delilik** (1875), **Zekânın Fizyolojisi** (1879), **Cinsî Mesuliyetin Delilik ile Münasebeti** (1896).

MECUSÎ. Eski İran zerdüşt dinine mensup olan mânasına gelir. M. Ö. VII. yüzyılda yaşayan Zerdüşt'ün hayatı efsanelerle karışıktır. **Gatalar** Zerdüşt'ün sözlerini ihtiva eder. Bu dine göre, kâinatta iyilik ve kötülük yapan iki kuvvet vardır: Daleva ve Ahura. Ahura Mazda, kâinatı yaratan iyilik tanrısıdır. İkiz kardeşi Ehriman ise şeytanın ta kendisidir.

MEHMED EMİN (YURDAKUL). (1869-1944). Servet-i Fünun şairleri koyu osmanlıca ile yazarlarken, Mehmed Emin, halk için, halkın anlayacağı dille ve hece vezni ile şiirler söylemek suretiyle, daha sonra bütün türkçülerin gidecekleri yeni şiir akımının öncüsü oldu. Meşhur "Ben bir Türk'üm, dinim, cinsim uludur" mısraını içine alan **Cenge Giderken** adlı şiiri 1897 yılında yayınlandı. M. E. Yurdakul, ilk şiirlerini **Türkçe Şiirler** (1890) adlı bir kitapta topladı. Daha sonra halkın ıztırabını ve millî duyguları anlatan pek çok şiir yazdı.

MEILLET (Antoine). Fransız dil âlimi (1866-1936). Collège de France'a hoca oldu (1906). İlkin Slav dilleri,

daha sonra Hind-Avrupa dillerinin bütünü üzerinde araştırmalar yaptı. Dil vâkıalarının sosyal karakterlerini ortaya koydu.

MEŞÂÎ. Arapça "meşy" yürümek kelimesinden gelen bu söz, Aristo felsefesine alem olmuştur. Fransızca "Péripatéisme". Böyle denilmesinin sebebi, Aristo'nun derslerini okulunun gezinti yerinde (peripatos) gezinerek vermesidir. Meşâîlik yani Aristo felsefesi Batı ve Doğu ortaçağında mühim bir yer tutar. Bu okul matematik, fizik, astronomi ve mantığa büyük önem veriyordu.

METE. M. Ö. büyük bir göçebe devleti kuran Hiyong-Nu hükümdarı. Hakkında bir destan teşekkül eden Oğuz Kağan ile Mete arasında münasebet kuranlar vardır.

MEVLİD. XV. yüzyılda Bursa'da Ulu Cami imamı Süleyman Çelebi'nin yazdığı ve 1409 yılında tamamladığı manzum eser. Münâcât, Velâdet, Risâlet, Mirac, Rıhlet ve Dua olarak altı bölüme ayrılan eserde Muhammed sade ve ahenkli bir dil ile yüceltilir. Peygamberimizin doğum gününü (12 Rebiülevvel) kutlamak, ölüleri anmak, adak adamak gibi dinî törenlerde güzel sesli Mevlidhanlar tarafından okunur ve derin bir huşu ile dinlenir. Prof. Dr. Ahmed Ateş Mevlid'in ilmî bir baskısını neşretmiştir (1954).

MİKELANJ (Michelangelo). İtalyan heykeltraş, ressam ve mimarı (1475-1564). Eski Yunan ve Roma sanatından istifade etmekle beraber, onları taklit etmeyerek çağının ve içinde yaşadığı çevrenin duygularını muhteşem ve ulvî bir şekilde ifade etti.

MİMAR KEMAL BEY (Kemalettin). (1870-1927). Mülkiye Mühendis Mektebini bitirdi. Almanya'da okudu. Mühendis mektebinde mimarlık ve inşaat hocalığı yaptı. 1908 den sonra Evkaf nezareti inşaat ve tamirat müdürlüğünde, ölümünden önce de Ankara Evkaf Umum Müdürlüğü heyet-i fenniye müdürlüğünde bulundu. Kudüs'deki Mescid-i Aksa'nın tamirindeki başarısından dolayı İngiliz Krallık Mimarlar Enstitüsü azalığına seçildi. Eski Türk üslubunu, yeni ihtiyaçlarla telife çalıştı. İstanbul I-IV üncü Vakıf hanları, üniversite kütüphanesi, v.s. eserlerindendir.

MİNERVA veya ATHENA. Eski Yunan mitolojisinde zekâ tanrıçası. Zeus'ün kafasından doğdu. Savaşlarda, Athena'nın tuttuğu taraf kazanırdı. Atina şehrinin adı ondan gelir.

MİRZA FETHALİ AHUNZADE. XIX. yüzyılda yaşamış büyük Azerî tiyatro yazarı (1811-1878). Eserleri: **Hikâye-i Molla İbrahim Halil Kimyager** (1850), **Mösyö Yurdan Hekim-i Nebatat ve Derviş Mest Ali Şah Meşhur Cazuger** (1850), **Sergüzeşt-i Vezir Han-ı Serap yahut Lenkeran Veziri** (1850), **Hırs-ı Guldun Basan** (1851), **Sergüzeşt-i Merd-i Hasis** (1852), **Murafaa Vekillerinin Hikâyeti** (1855), **Hikâyat-ı Şah Yusuf** (1856). Mirza Fethali batıl inanç veya kötü ihtiraslarla alay eden bu eserlerin sade bir dille yazmıştır. Bu piyeslerden bazıları rusça, farsça, almanca ve fransızcaya çevrilmiştir. Türkler arasında kültür birliğinin öncülerinden olan Mirza Fethali arapça harflerinin türkçeye göre yeniden düzenlenmesi hakkındaki raporunu İstanbul'da teşekkül eden Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'ye göndermiş ve bu rapor cemiyette müzakere edilmiştir.

MISMER (Doğumu 1832) Fransız yazarı ve subayı. Meksika'da Fransız ordusunda çalıştıktan sonra Türkiye'ye gelmiş, kısa bir süre **La Turquie** gazetesinin başında bulunmuştur. Daha sonra Fuad Paşa ile Âli Paşa'nın hususî kâtipliklerini yapmıştır. Âli Paşa'nın ölümünden sonra on yıl Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın hizmetinde çalışmıştır. **İstanbul Akşamları, İslâm Âleminden Hâtıralar** adlı fransızca iki eseri vardır. Bunlardan sonuncusu 1909 yılında **Âlem-i İslâm** adı ile türkçeye çevrilmiştir.

MOĞOLLAR. XII. yüzyılda tarih sahnesine çıkarlar. Tarihleri Türk tarihine yakından karışır. Kültür bakımından Türklerin tesiri altında kalmışlardır. Cengiz Han Uygur Türklerinin harflerini benimsemiştir. Türk dili ile Moğolca arasında fonetik benzerlikler vardır. Buna dayanarak Avrupalı bazı âlimler, türkçe ile moğolcanın bir kökten çıkarak daha sonra birbirlerinden ayrıldıkları tezini ileri sürmüşlerdir. Bu tezin aleyhinde bulunan ilim adamları da mevcuttur. Türkler her sahada Moğollarınkinden çok üstün devletler ve medeniyetler kurmuşlardır.

MOLIÈRE (Jean-Babtiste Poquelin). Fransız tiyatro yazarı ve aktörü (1622-1673). Her yerde ve her çağda görülen

sahte dindar, sahte âlim ve sahte insanlarla alay eden güldürücü piyesler yazdı. Eserlerinin büyük bir kısmı, Tanzimat devrinde Ahmed Vefik Paşa tarafından türkçeye çevrildi, Türk örf ve âdetlerine adapte edildi. Cumhuriyet devrinde Molière'in eserleri türkçeye yeniden çevrilmiş ve Türk sahnelerinde çok sık oynanmıştır.

MUHİDDİN-İ ARABÎ. (Doğrusu Muhyiddin Ârabî). İslâm filozof ve mutasavvıfı (1165-1240). Endülüs'te doğdu. Mekke'de bulunduğu esnada Anadolulu âlimler tarafından Türkiye'ye davet edildi. 1204 yılında Konya'ya geldi. Bu sırada tahta çıkan Gıyaseddin Keyhüsrev'den fevkalâde saygı gördü. Onun lutuf ve ihsanlarına mazhar oldu. Konya'dan sonra Malatya ve Şam'da oturdu. Pek çok eser yazdı. En meşhur eserleri **Fütuhat al Makkiya** ile **Fusus al Hikem**'dir. İslâm tasavvufunu en derin şekilde işleyen Arabî'nin fikirleri müridi Konyalı Sadreddin tarafından Anadolu'dan başka, İran'a ve oradan Hindistan'a yayılmıştır. Anadolu Türk kültüründe Arabî'nin tesiri yüzyıllarca devam etmiştir. Arabî hakkında geniş bilgi için bak. İslâm Ansiklopedisi.

MÜDAFAA-İ HUKUK CEMİYETİ. 1919 yılında İtilâf donanmaları ve askerleri İstanbul'da bulunuyordu. Adana vilâyeti Fransızlar; Urfa, Maraş, Ayıntab İngilizler tarafından işgal edilmişti. Antalya ve Konya'da İtalyan askerî kıtaları, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyordu. 15 Mayıs 1919 da İtilâf devletlerinin desteği ile Yunan ordusu İzmir'e girmişti. Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde Pontus cemiyeti faaliyette bulunuyordu. 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu böylece tesbit ettikten sonra, şu sözleri ilâve ediyor: "O vaziyetin dehşet ve vahameti karşısında, her yerde, her mıntıkada birtakım zevat tarafından mukabil halas çareleri düşünülmeğe başlamış idi. Bu düşünce ile alınan teşebbüsat, birtakım teşekküller doğurdu: Meselâ Edirne ve havalisinde **Trakya-Paşaeli** unvanıyle bir cemiyet vardı. Şarkta, Erzurum'da ve Elâziz'de merkezi İstanbul'da olmak üzere **Vilâyat-ı Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye** cemiyeti teşkil edilmiş idi" (Nutuk, 1960, c. 1, s. 2-3). Bu sonucu cemiyetin Erzurum şubesi 10 Temmuz 1919 da Mustafa Kemal'i cemiyetin başına geçmeğe davet etti. 23 Temmuz günü yapılan

kongrede Mustafa Kemal kongre başkanı oldu. (Aynı eser, s. 63-64) **Nutuk**'un başka sahifelerinde muhtelif vilâyetlerdeki Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri hakkında bilgi vardır.

MÜFİDE FERİT TEK (1900-). I. Dünya Savaşı yıllarında yazı hayatına atıldı. Türkçülük akımına katıldı. **Aydemir** adlı bir roman, gazete ve dergilerde çıkmış yazıları vardır.

NASREDDİN HOCA. Türkler arasında söylenen nükteli ve lâtifeli fıkraların kahramanı. Hayatı hakkında çeşitli rivayetler vardır. Mezar taşında 1285 yılında öldüğü yazılıdır. Sivrihisar'da doğduğu ve Akşehir'de kadılık yaptığı söylenir. Daha geniş bilgi için bak. Ahmet Kutsi Tecer, **Nasreddin Hoca**, İslâm Ansiklopedisi.

NECİB ASIM. Türkçü yazar (1861-1935). Askerî rüştiye, Harbiye ve Darülfünunda hocalık yaptı. İkram gazetesinde Türk dili ve medeniyetine dair makaleler yazdı. Türk dili ve edebiyatına ait metinleri neşretti.

NEDİM. Divan şairi (1681-1730). Şiirlerinde Lâle devrinin neşeli hayatını canlandırır. Şarkılarında sade bir dil kullanır.

NEVÂÎ (Ali Şir). XV. yüzyıl Çağatay şairlerinden. Horasan sultanı Hüseyin Baykara'nın arkadaşı idi; devlet hizmetlerinde de bulundu. Eserlerinin bir kısmı Türk milliyetçiliği bakımından ayrıca değer taşır. **Mecalisü'n-Nefais** (1491) ilk Türk şuara tezkiresidir; **Mizanü'l-Evzan**, Türklerin kullandığı nazım ve musikî şekillerini tanıtır; **Muhakemetü'l-Lugateyn** (1498) türkçe ile farsçayı mukayese ederek, türkçenin farsçaya olan üstünlüğünü gösterir. Türkçe şiirlerini dört **Divan**'da toplamıştır.

NUH. Kur'an'a göre kendisine Tanrı'dan vahiy nazil olan ve ümmetini tövbe ve istiğfara davet eden ilk peygamber. Kur'an Nuh'un dinini, İbrahim, Musa, İsa ve İslâm dini ile bir tutar. Kavminin kendisini hakir görmesi üzerine Tanrı, Nuh'a bir gemi inşa etmesini emreder. Bundan sonra dünyada büyük bir tufan kopar, her şey sular altında kalır. Yalnız her canlı varlıktan birer çift ile Allah'a iman edenler Nuh'un gemisine binerek kurtulurlar. Alay edenler arasında Nuh'un karısı ve oğlu da vardır. Onlar da kaynar suda boğulurlar. Fırtına dindikten sonra Nuh'un gemisi Kitab-ı Mukaddes'e göre Ararat dağına, Kur'an'a göre Cudî dağına iner. Nuh'un oğullarına dair birçok rivayet vardır.

OĞUZLAR. Türkiye Türkleri ile İran, Azerbeycan, Irak ve Türkmenistan Türklerinin atalarıdır. Türk tarihinde büyük rol oynamışlardır. Dünyada tarihe şekil ve istikamet veren Selçuklu ve Osmanlı devlet ve imparatorluklarını onlar kurmuşlardır. Oğuz boyları, teşkilâtları ve destanları hakkında şu esere bakınız: Prof. Dr. Faruk Sümer, **Oğuzlar** (Türkmenler), **Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları,** Ankara Üniversitesi neşriyatı, 1967, 522 s.

OĞUZNAME. Oğuz Türkleri arasında efsanevî cedleri Oğuz Han ve oğullarının kahramanlıklarını anlatan bir destanın bulunduğu, hattâ bunu yazıya geçtiği birçok kaynaklarda zikredilir. Uygurca Oğuz Kağan destanı bunun bir özeti mahiyetindedir. Dede Korkut Kitabı bu destanın çok daha teferruatlı ve zengin olması gerektiğini gösteren bir örnektir. Dede Korkut üslubu ile yazılmış Oğuz Destanı, maalesef şimdiye kadar ele geçmemiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için bir önceki notta adı geçen esere bak. s. 309-411.

ONGUN. İnsan, kuş veya başka hayvanlar şeklinde yapılan heykellere ve putlara denilir. Bunlar ecdat ruhlarını temsil ederler. Bu konuda geniş bilgi için bak. Abdülkadir İnan, **Makaleler ve İncelemeler** (1968, s. 268-273).

ORHAN SEYFİ (ORHUN). Şair (1890-). Birinci Dünya Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında hece vezni ve günlük dille yazdığı şiirlerle tanındı. Şiirlerini **Gönülden Sesler** (1922) adlı şiir kitabında topladı.

ORHON KİTABELERİ. Moğolistan'da Yenişey nehri kıyısında bulunan bu yazılı taşlar Gök Türklerden kalmadır. Bunlardan 731 de ölen Kültekin ile 735 de kardeşi Bilge Kağan ve onların veziri Tonyukuk için dikilenler Türk dili, Türk tarihi ve edebiyatı bakımından çok mühimdirler. Hüseyin Namık Orkun, **Eski Türk Yazıtları** (1936-1941) adlı kitabında bunları neşretmiştir. Gök Türk hakanlarının devlet ve milleti kurtarmak ve yükseltmek için çektikleri sıkıntılar, bu kitabelerde sade, ahenkli ve heyecanlı bir dil ile anlatılmıştır.

ORTAOYUNU. Sahnede değil de ortada oynandığı için bu adı alan eski Türk tiyatrosu. Türk saraylarında taklide dayanan oyunlara ait kayıtlar Yıldırım Beyazıt (1389-1402) devrine kadar çıkıyor. Karagöz'de olduğu gibi, ortaoyununda

da kozmopolit Osmanlı toplumuna mensup tipler, eski örf ve âdetlerle ilgili vakalar mühim bir yer tutar. Karagöz ve ortaoyunu hakkında Metin And'ın zengin kaynaklara dayanan şu araştırmasına bakınız: **Geleneksel Türk Tiyatrosu**, Ankara 1969.

31 MART VAKASI (13 Nisan 1909). II. Meşrutiyet'ten sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki fırkasına karşı, başlarında **Volkan** gazetesi sahibi Kıbrıslı Derviş Vahdeti'nin bulunduğu gerici bir zümrenin giriştiği başkaldırma hareketi. Asiler, İttihat ve Terakki'nin başı Ahmed Rıza diye Harbiye nazırı Nazım Paşa ile Lâzıkıyye milletvekili Emir Şekib Arslan'ı ve Asar-ı Tevfik zırhlısı kaptanı Ali Kabûlî Paşa'yı öldürdüler. İsyanı bastırmak için İttihatçılar Selânik'ten İstanbul'a asker sevkettiler. "Hareket Ordusu" adı verilen bu askerin başında Mahmud Şevket Paşa vardı. İttihat ve Terakki, Sultan Abdülhamid II yi isyanı teşvik etmekle itham ederek tahttan indirdi. Halbuki Abdülhamid II nin bu isyandan haberi bile yoktu. İsyanı bastıran İttihat ve Terakki fırkası istibdat ve zulmünü arttırarak memlekete birçok kötülükler etti. Otuz Bir Mart Vakası hakkında İsmail Hami Danişmend 1961 yılında bu isimde bir kitap neşretmiştir.

ÖMER SEYFEDDİN (1884-1920). Gönen'de doğdu. Harb okulunu bitirdi. Balkanlar'da, sınır boylarında savaştı. 1910 yılında askerlikten ayrılarak Ali Canip ile beraber Selânik'de **Genç Kalemler** dergisini çıkardı. Halkın anlamadığı osmanlıcaya karşı günlük dili yazı dili haline getirdi. Millî hayatımızı anlatan güzel hikâyeler yazdı. Ömer Seyfeddin en büyük Türk hikâyecilerindendir. Tahir Alangu, Ömer Seyfeddin adlı kitabında (1968) Ömer Seyfeddin'in hayatını geniş bir şekilde anlatmıştır.

ÖZBEKLER. XV. yüzyıldan beri Türkistan'a hâkim olan, Buhara ve Hive hanlıklarını vücuda getiren büyük Türk kütlesi. Bugün Sovyetler Birliği'ne bağlı bir cumhuriyettir. Başkenti Taşkent'tir. Özbek Türklerinin zengin bir edebiyatları vardır.

PAN. Batı dillerinde birlik ve bütünlük ifade eden bu ön-ek, birçok kelimelerin başında kullanılır. Panteizm: Tanrı'nın her şey ve her şeyin Tanrı olduğunu ileri süren doktrin. Pan-islâvizm: Bütün İslâvları birleştirme gayesini güden politik görüş. Pan-islâmizm: İttihad-ı islâm, islâm birliği Pan-

türkizm: yeryüzündeki bütün Türkleri kültür veya siyaset bakımından birleştirme gayesini güden görüş.

PAULHAN (Frédéric-Guillaume). Fransız psikoloji âlimi ve filozofu (1856-1931). Başlıca eserleri: **Zihnî Faaliyet ve Zihnin Temel Unsurları** (1889), **Zekâ Tipleri** (1896), **İcat ve İhtira Psikolojisi** (1900).

PETRARK (Francesco Petrarca). İtalyan şairi (1304-1374). Birçok eserlerini lâtince yazdı, fakat asıl şöhretini Toskana dili ile yazdığı ve **Canzoniere** (1470) adı altında topladığı aşk şiirlerine borçludur. Petrark bu şiirlerinde ölen sevgilisi Laure'u yüceltir.

PIERRE JANET. Fransız psikoloji ve nöroloji âlimi (1859-1947). Collège de France'da tecrübî ve mukayeseli psikoloji dersleri okuttu. Tecrübî psikolojiye büyük bir hız verdi.

PIERRE LAFFITE. Fransız filozofu (1823-1903). Auguste Comte'un tilmizi. Onun fikirlerini benimsedi ve yaymağa çalıştı. 1892 de, Collège de France'da umumî ilimler tarihi okuttu.

PIERRE LOTI. Fransız yazarı (1850-1923). Denizci olması dolayısıyle çeşitli ülkelerde dolaştı. Türkiye'ye de geldi ve kaldı. Kendisine büyük şöhret temin eden **Aziyade** (1879) adlı ilk romanında İstanbul'da geçen bir aşk macerasını anlatır. İzlenimci üslubu ile Servet-i Fünun yazarlarına tesir etmiştir. 1913 yılında **Can Çekişen Türkiye** adlı bir eser de yazan Pierre Loti, büyük bir Türk dostu idi. Türkiye'ye, Türklerin örf ve âdetlerine, zevk ve sanatlarına hayrandı. Birçok eseri türkçeye çevrildi.

PİSAGOR (Pithagoras). M. Ö. VI. yüzyılda yaşayan Yunan filozofu. Yunanistan ve Güney İtalya'ya yayılan gizli bir tarikat kurdu. Tarikatın sırları sözlü olarak yalnız o tarikata girenlere söyleniyordu. Kerrat cetvelini Pisagor'un icat ettiği söylenir. Pisagorcular kâinatın anahtarı saydıkları matematiğe büyük önem verdiler ve birçok keşiflerde bulundular. Öklit (Euclide) onları kitabında topladı. Pisagor musikîde ahengi de matematik formüllerle izah ediyordu.

PLOTIN (Plotinos). İskenderiyeli Yeni-Eflâtuncu filozof (205-270). Eflâtun'un fikirleri ile mistik duyguları birleştirir. Ruh, aşk vasıtası ile çokluk âleminden kurtularak birlik

âlemine ulaşır. Ruhun Tanrı'ya yükselmesi için aşağılık madde âleminden kurtulması lâzımdır. Tanrı, "ruh" ve "birlik" şeklinde tecelli eder.

PUŞKİN (Aleksandr Sergieviç). Rus yazarı (1799-1837). Eserlerinde şiir duygusu ile gerçekliği birleştirir. **Ojen Onegin** (1823-1830) adlı manzum bir roman yazmıştır. Hür fikirleri yüzünden Çarlık tarafından sürgün edilir. **Yüzbaşının Kızı** adlı romanı ve daha başka eserleri türkçeye çevrilmiştir.

RAFAEL (Raffaello Sanzio). İtalyan ressamı (1483-1520). Tablolarına sükûnet, ışık, ahenk ve yumuşaklık hâkimdir.

RAGIB PAŞA (Koca Râgıb Mehmet Paşa). Osmanlı devlet adamı, şair ve edibi (1699-1763). Çeşitli devlet hizmetlerinde bulunarak sadrazamlığa kadar yükseldi. Barışçı bir siyaset güttü. **Divan**'ından başka devlet işlerine dair yazılarını topladığı **Telhisat** adlı bir kitabı, **Münşaat**'ı vardır. **Fethiye-i Belgrad** adlı kitabında Belgrad'ın fethini anlatır. **Tahkik ve Tevfik** adlı eseri Bâbıâli ile İran arasında 1730 yılında cereyan eden barış müzakerelerini ihtiva eder.

RECÂİZÂDE EKREM. (1847-1914). Namık Kemal'den sonra Abdülhak Hâmid ve Sami Paşazâde Sezaî ile beraber, yeni Türk edebiyatının ikinci neslini teşkil ederler. Recâizâde Ekrem romantik şiirler yazdı. Edebiyat tenkitleri yaptı. Piyesleri ve **Araba Sevdası** adlı realist bir romanı vardır.

REFİK HALİD KARAY. (1888-1965). 1908 den sonra yazı hayatına atıldı. İlkin iğneleyici ve güldürücü yazılar yazdı. 1918 de basılan **Memleket Hikâyeleri** adlı kitabında sade bir dille Anadolu insanlarını anlatır. On beş yıl Arap ülkelerinde bir sürgün hayatı yaşadıktan sonra memlekete döndü. Aşk ve macera romanları kaleme aldı. Refik Hâlid, Ömer Seyfeddin ile beraber günlük dili yazı dili haline getiren değerli bir hikâyecidir.

REŞAT NURİ GÜNTEKİN. (1889-Londra 1956). Edebiyat öğretmenliğinde ve millî eğitim görevlerinde bulundu. 1917 den itibaren yazı hayatına atıldı. Hikâye, roman, tiyatro tenkitleri yazdı. İlk şöhretini **Çalıkuşu** romanıyle yaptı (1922). Diğer romanları: **Dudaktan Kalbe** (1925), **Akşam Güneşi** (1928), **Bir Kadın Düşmanı** (1927), **Yeşil Gece** (1928),

Acımak (1928), **Yaprak Dökümü** (1930), **Eski Hastalık** (1938), **Miskinler Tekkesi** (1946) v.s. Hâtıralarını **Anadolu Notları'nda** (2 cilt) topladı. Reşat Nuri günlük dili en iyi kullanan Türk yazarlarının başında gelir.

RIBOT (Théodule - Armand). Fransız psikoloji âlimi (1839-1916). Sorbonne'da ve Collège de France'da ders verdi. Tecrübî psikoloji sahasında araştırmalar yaptı. Başlıca eserleri: **Hâfıza Hastalıkları** (1881), **İrade Hastalıkları** (1883), **Şahsiyet Hastalıkları** (1885). Cumhuriyetin ilk yıllarında fikirleri Türk psikologlarına tesir etmiştir.

ROUSSEAU (Jean-Jacques). Fransız filozofu (1712-1778). Medeniyetin suniliklerine karşı tabiata dönme fikrini müdafaa ederek romantik edebiyat ve modern terbiye akımlarına tesir etti. **Nouvelle Héloise** (1761) adlı romanında sadelik içinde faziletli olarak yaşamanın insanı saadete ulaştıracağını söyler .**Emile** (1762) adlı eserinde yeni bir terbiye görüşü ortaya atar. **Contrat Social** (İçtimaî Mukavele) adlı eserinde (1762) hürriyet ve eşitlik fikrine dayanır. Rousseau'nun fikirleri Tanzimat devrinde Namık Kemal, Ziya Paşa ve Abdülhak Hâmid'e tesir etmiş ve eserlerinin hemen hepsi türkçeye çevrilmiştir.

SALUR KAZAN. Dede Korkut Kitabı'nın en mühim kahramanlarından biri. Birçok hikâyede kendisinden bahsedilir. Bir hikâyenin başında şöyle takdim ediliyor: "Ulaş oğlu, tülüı kuşun yavrusu, bize miskin umudı, Amıt suyunun aslanı, Karacuğun kaplanı, konur atın eyesi, Han Uruz'un ağası, Bayındır Han'ın güveyisi, Kalın Oğuz'un devleti, kalmış yiğit arkası..." Bu hikâyeler için bak. Doç. Dr. Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı**, 1000 Temel Eser serisi, nr. 1.

SARTLAR. Göçebe Türkler, ziraat ve ticaretle uğraşan kavimlere Sart adını verirler ve onları hakir görürlerdi. Manas destanında Sartlar şöyle tasvir ediliyor: "Bel demirini ağaca saplayan, eşeklerini at gibi metheden, koynunda arpa ekmeği taşıyan, boynuna tırpan yükleyen Sartlar..." (Abdülkadir **İnan, Makaleler ve İncelemeler,** Ankara 1968, s. 115).

SÂSANÎ. İran'da II. yüzyılda Sâsan tarafından kurulan sülâle ve devletin adı. VII. yüzyılın yarısına kadar sürdü. Doğuda Türklerle, batıda Bizans ile savaşan Sâsânî devleti

son hükümdarı Yezdicird III'ün ölümü ile (651) sona erdi. Sâsânîlerin resmî dini Mazdeizm idi.

SCHILLER (Friedrich Von). Alman yazarı (1759-1805). Lirik şiirler yazdı. Türkçeye de çevrilen ve oynanan **Haydutlar** adlı ilk piyesi (1782) ile büyük bir ün kazandı. Daha sonra estetik üzerine denemeler neşretti. **Guillaume Tell** (1804) adlı eserinde hürriyet ve vatan fikirlerinin yüceltti̇ği bir kahramanı tasvir eder.

SELÇUK TÜRKLERİ. XI. yüzyılda Oğuzların Kınık oymağından Selçuk ve oğullarının kurduğu devlete bağlı olan Batı Türkleri. Selçuk hanedanının Irak, Kirman, Suriye ve Anadolu'da kurmuş olduğu devletin büyük bir kısmını Oğuz-Türkmen kütlesi teşkil ediyordu. Anadolu Selçuk devletinin Türkiye'ye yerleştirdiği halk kütlesi daha sonra Osmanlı devleti ile onun yerine geçen Türkiye Cumhuriyeti devletinin dayandığı Türk halk kütlesini teşkil etti. Oğuz boylarının kendilerine has teşkilâtları, örf ve âdetleri, edebiyatları vardı. Devlet kurma iradesi, kahramanlık ve cihangirlik onların başlıca hususiyetleri idi. Selçuklu ve Osmanlı devletleri ile İstiklâl Savaşı'ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, bu kütlede bulunan devlet kurma iradesini gösterir. Bu devletlerin organize ettiği Türk kütleleri, zamanla eski örf ve âdetlerini bırakarak, yerleşik yüksek medeniyetler kurdular. Oğuz boylarının eski teşkilâtları; eski örf ve âdetleri hakkında bak. Prof. Dr. Faruk Sümer. **Oğuzlar**, Ankara 1967; Selçuklular hakkında daha geniş bilgi için bak. Prof. Dr. Osman Turan ve Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu'nun kitap ve makaleleri.

SERVET-İ FÜNUN MEKTEBİ. Ahmed İhsan'ın çıkardığı **Servet-i Fünun** dergisi 1895 yılında Tevfik Fikret'in başına geçmesi ile o devrin en değerli yazarlarını toplayan ve son çağ Türk edebiyatında devir açan bir organ haline gelir. Fikret'in yanı sıra bu dergide Cenab Şehabeddin, Hâlid Ziya, Mehmed Rauf, Hüseyin Cahid, Süleyman Nazif, İsmail Safa, Ahmed Şuayb ve daha başkaları şiir, roman, hikâye, tenkit ve araştırmalar neşrederler. İstibdat devrinin ağır baskısı altında çıkan ve ileri Batı medeniyet ve edebiyatını örnek alan dergideki yazıların çoğu, Gökalp'ın belirttiği gibi, derin bir bedbinlik, ümitsizlik ve şüphecilikle doludur. Halktan uzak olan

Servet-i Fünuncular son derece süslü bir üslûp kullanırlar. II. Meşrutiyet devrinin hür havasında yazı hayatına atılan gençler, bilhassa ilhamlarını halktan ve tarihten alan türkçüler, Servet-i Fünuncuların hayat görüşleri ile dil ve üslûplarını şiddetle tenkit ederler. Gökalp'ın yazı yazdığı Selânik'te çıkan **Genç Kalemler** dergisinin başlıca hedefi Servet-i Fünunculardır. Neticede, yeni, dinamik bir hayat görüşü ve üslûpla ortaya çıkan türkçüler, Servet-i Fünuncuları yenerler.

SHAKESPEARE (William). İngiliz şairi ve tiyatro yazarı (1564-1616). Konularını tarihten alan, şiir duygusu ve derin fikirlerle dolu trajedi ve komediler yazdı. Eserlerinden büyük bir kısmı türkçeye çevrildi. **Hamlet, Makbet** ve **Otello** adlı eserleri Türk sahnelerinde pek çok defa oynandı. Shakespeare, Tanzimat devrinde Namık Kemal, Abdülhak Hâmid ve diğer Türk yazarlarına tesir etti.

SOLİDARİZM. İnsanların birbirlerine yardım etmelerini ahlâkî ve içtimâî bir fikir olarak ileri süren görüş. Bu fikre göre her insan doğduktan sonra kendinden önce gelen insanların hazırladığı maddî ve manevî nimetlerden faydalanır. Onun da kendi hesabına topluma bir şeyler vermesi gerekir. Yardım dernekleri, istihsal ve istihlâk kooperatifleri bu görüşe dayanarak kurulmuştur.

SÖYÜK. Bugünkü türkçede "söyüş" olarak yaşayan bu kelime hakkında Gökalp, **Türk Töresi** adlı kitabında şu açıklamayı yapıyor: "Oğuzlarda **Şölen** adlı bir millî ziyafet vardır ki, bunda yirmi dört Oğuz beyi hazır bulunurdu. Fakat kesilen kurbanın etleri gelişi güzel yenilmezdi. Altı Ok'tan her birine mensup beylerin ayrı söyüşü, yani yiyebileceği et kısmı vardı (**Türk Töresi,** s. 40).

SULTAN ABDÜLAZİZ. (1830-1876). 1861 yılında tahta geçti. Devri Namık Kemal neslinin ilk edebî faaliyet yıllarına rastlar. 1871 yılına kadar devleti daha çok Âli ve Fuad Paşa'lar idare etti. 1871 de Fransızların mağlubiyeti üzerine Balkanlarda Rus tesiri arttı. Avrupa devletlerine karşı ağır borçlar altına giren ve israfa kaçan Abdülaziz halk ve aydınlar üzerinde menfî tesir uyandırarak 1876 yılında tahtından indirildi. Teessüründen intihar etti. 1867 yılında Paris ve Lond-

ra'yı ziyaret eden Abdülaziz devrinde daha sonra müsbet tesirleri görülen birçok yeni okullar açıldı ve müesseseler kuruldu.

SULTAN ABDÜLHAMİD (1842-1918). Memleketi koyu bir istibdat rejimi ile idare etmekle beraber, imar ve maarif sahasında geniş tedbirler aldı. Birtakım yollar, köprüler, devlet ve okul binaları ile demiryolları inşa ettirdi. O devirde Mekteb-i Mülkiye, Hukuk mektebi, Hendese-i Mülkiye kuruldu; Darülfünun yeniden açıldı. Sıbyan mekteplerinin üstünde rüştiye ve idadî teşkilâtı ile ilk ve orta tahsil kuvvetlendirildi. Hukuk sahasında Avrupa'dan birçok kanunlar alındı. Türk edebiyatı bu devirde en çok Batı'ya yaklaştı. Gerçekçi akım bu devirde gelişti. Abdülhamid'in maddî olarak yardım ettiği Servet-i Fünun dergisi etrafında yeni bir edebiyat nesli meydana geldi. Abdülhamid Batılı sömürgecilere karşı İslâm birliği ve türkçülük akımını destekledi. Bu siyaset İngiliz, Fransız ve Rus devletlerinin işine gelmediği için Almanya'ya yaklaşma ihtiyacını duydu. Daha geniş bilgi için bak. Yılmaz Öztuna, **Türkiye Tarihi,** c. 12, s. 147-150. Ord. Prof. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kurumu tarafından neşredilen **Osmanlı Tarihi**'nin VIII. cildini bu devre tahsis etmiştir. Onun vermiş olduğu hükümler objektif olmakla beraber menfîdir. Bu devir hakkında tam hüküm vermek için Rusya'da yaşayan Türk ve müslüman halkların arasında gelişen akımları da gözönünde bulundurmak lüzumludur. Rusya Türkleri Çarlık idaresine Pan-islâmizm'e dayanarak karşı koyuyorlar ve Türkiye'den kuvvet alıyorlardı. Abdülhamid devrinde Asya Türkleri ile Türkiye Türkleri arasında sıkı münasebet vardı. Bu konuda bak. Resülzâde Mehmed Emin, Türk Yılı, 1928, s. 504-510.

SULTAN ABDÜLMECİD. (1823-1861). Tanzimat devri Osmanlı padişahı. 1839 da tahta geçti. 3 Kasım 1839 da Mustafa Reşid Paşa onun adına meşhur Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nu okudu. Bu hat ile Türkiye'de Tanzimat devri denilen yeni bir devir açıldı. Fransızca bilen Abdülmecid hararetli bir yenilik taraftarı idi. Onun devrinde birçok yeni okullar açıldı ve müesseseler kuruldu.

SULTAN MAHMUD II (1784-1839). Osmanlı devletinde büyük yenilikler yaptı. Bozulmuş olan Yeniçerilik teşkilâtını

ve onu destekleyen Bektaşî tarikatini kaldırarak Batılı tarzda bir ordu kurmaya çalıştı. Askerî Tıbbıye ile Harbiye mekteplerini kurdu. Bu iki müessese için Avrupa'dan hocalar ve mütehassıslar getirtti. Avrupa'nın büyük merkezlerinde yeniden ikamet elçilikleri tesis etti. Bu elçilikler vasıtası ile Batı'yı her bakımdan inceleme imkânını buldu. Devlet ile halk arasındaki münasebeti geliştirmek için türkçe ilk gazete olan Takvim-i Vakayi'i çıkarttı. Hükûmet teşkilâtı ve usullerinde değişiklik yaptı. Ordunun ihtiyacını karşılamak maksadı ile dokuma sanayiine girişti. Karantina ve posta teşkilâtı da onun devrine rastlar. Avrupa usulünde bir maarif sistemi kurulmasına teşebbüs etti. Batı dillerinden tıp, askerlik ve fen sahasında tercümeler yapıldı. Tanzimat'tan önce birçok yenilik hareketleri Mahmud II devrinde hazırlanmıştır.

SÜLEYMAN PAŞA. (1838-1892). Çeşitli görevlerde bulundu. Abdülaziz'in hallinde rol oynadı. 1876 Osmanlı-Rus savaşında Şıpka Kahramanı olarak tanındı. Savaş sonunda Abdülhamid II tarafından mahkemeye verilerek Bağdat'a sürüldü. İslâmlık öncesi Türk tarihinin okullarda okunmasını sağladı, bu görüşünü dile de tatbik etti. Eserleri: **Mevaniü'l-İnşa** (2 cilt, 1874), **Tarih-i Âlem** (1874), **İlm-i Sarf-ı Türkî** (2 cilt, 1876).

SÜMERLER. M. Ö. IV. bin yılın ortalarına doğru Mezopotamya'da görünen ve yüksek medeniyet kuran bir kavim. Çivi yazısını icat etmişlerdi. Bakırı, altını, gümüşü ve bronzu işlemesini biliyorlardı. Memleketlerinde su kanalları ile ekinciliği geliştirmişlerdi. Sümercenin hangi köke bağlanacağı hakkında ilim adamları henüz karar verememişlerdir. Türkçe ile akrabalığını ileri sürenler vardır.

SÜRURÎ. XVIII. yüzyıl Divan şairi. Güldürücü ve iğneleyici şiirler yazdı. Manzum tarih düşürmekte usta idi.

ŞAH İSMAİL (İsmail Safevî). İran'da Safevî hanedanını kuran Türk hükümdarı (1486-1523). Türkçe olarak yazdığı şiirlerde Hatayî mahlasını kullanır. Erdebil sofîleri sülâlesindendir. İran'da ilk defa şiî mezhebini ilân etti. Mezhep propagandaları yüzünden Osmanlı devletiyle arası açıldı. Yavuz Sultan Selim Şah İsmail'i Çaldıran'da yendi (1514); Azerbeycan ve Tebriz'i aldı. Şah İsmail bu mağlubiyetten sonra

kendini içkiye verdi ve on yıl sonra da öldü. Mezhepçiliği Türklüğe zararlı olmuştur.

ŞAMAN, ŞAMANLIK, ŞAMANİZM. Sibirya ve Ural-Altay kavimlerine has, onların dışında Okyanus adaları ve Amerikan yerlilerinde de bazı tezahürlerine rastlanılan dinî inanç ve onun tatbikatı. Bütün dünya dillerine geçen Şaman kelimesi tunguzca "Saman" dan gelir. Şaman, vecde gelmek suretiyle hastalıkları tedavi eden bir doktor ve din adamı hüviyetini taşır. Eski Türklerde şamanlık babadan oğula geçer. Herkes şaman olamaz. Şamanların hâkim vasıfları vecitli haller yaşamaları, gaibi görmeleri, ata veya kaza binerek gökyüzüne çıkmalarıdır. Gökyüzüne yükseliş hususî bir merasimle olur. At kurban edilir ve çeşitli tanrılara dualar okunur. Eski Türk toplumunda şamanların vazifesi sadece doktorluktan ibaret değildir. Onlar aynı zamanda hakîm ve şairdirler. Şamanlığa ait birçok fikirler ve merasim, islâmî devirde tarikatlar içinde değişerek devam etmiştir. Keramet sahibi veliler bir bakıma şamanların bir devamıdır.

ŞECERE-İ TÜRK. Cengiz soyundan Hive hanı Ebülgazi Bahadır Han'ın (1603-1663) çağatay türkçesi ile yazdığı tarihî eser. XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşamış olan Moğol ve Türk kabile ve hanlarından bahseder. Ahmed Vefik Paşa tarafından Türkiye türkçesine çevrilerek 1864 yılında Tasvir-i Efkâr gazetesinde tefrika edilmiş ve kitap halinde basılmıştır.

ŞEHNAME veya ŞAHNAME. İran şairi Firdevsî'nin (934-1020) yazdığı manzum destan. İran'ın tarihî ve esatirî geleneklerinden bahseder. 6000 beyit kadardır; üslûbu sadedir. Güzelliği kelime oyunlarında değil, anlatış ve tasvir tarzındadır.

ŞEYH CÜNEYD (Cüneyd Safevî). Safevîlerin ceddi ve hanedana adını veren Erdebilli Şeyh Safiyyüddin'in torunu ve Şah İsmail'in dedesi (öl. 1456). Siyasî işlerle de uğraştığından Karakoyunlulardan Cihanşah tarafından ülkesinden çıkarıldı. O da Diyarbakır'da Akkoyunlulardan Uzun Hasan'a sığındı ve onun kardeşiyle evlendi. Oğlunun adı Şeyh Haydar'dır. Şirvan hâkimi ile yaptığı savaşta vuruldu.

ŞEYH MUHAMMED ABDUH. (1849-1905). Bir Mısırlı

köylü ailenin çocuğu. Medrese tahsili yaparken tasavvufa meyletti. Afganlı Şeyh Cemaleddin onun dikkatini Avrupa medeniyetine ve İslâm âleminin çağdaş meselelerine çekti. Böylece Abduh, Afganlı Cemaleddin'in fikirlerini benimsedi. O da İslâm âlemini Batı sömürgeciliğine karşı ayaklanmaya teşvik etti. 1884 de Paris'te Afganlı ile arapça bir dergi çıkardılar ve bir cemiyet kurdular. Tekrar Mısır'a dönen Abduh, Al-Azhar'ın yenileşmesine çalıştı. Muhammed Abduh, islâmiyetin temel fikirlerini feda etmeden çağdaş medeniyetin benimsenmesi tezini savundu. Taklitçilik ve mezhepçiliğin aleyhinde idi. Hareket noktası olarak Kur'an'ı alıyordu. Muhammed Abduh'un fikirleri Mehmed Akif ile Kazanlı din adamlarına kuvvetle tesir etmiştir.

ŞİNASİ (İbrahim). Tanzimat devri şair ve yazarı (1826-1871). **Tercüman-ı Ahval** (1860) ve **Tasvir-i Efkâr** gazetelerini çıkardı. İlk yerli piyes olan **Şair Evlenmesi**'ni (1859) yazdı. Atasözlerini topladı. Dil ve fikir bakımından halkçı idi. Namık Kemal'i yetiştirdi.

ŞOVEN. Tiyatro yazarları tarafından alay konusu olan Nicolas Chauvin adında bir Fransız askerinin adından gelen bu kelime gülünç derecede aşırı ve mutaassıp vatanperverler için kullanılır.

TAHKİK VE TEVFİK. Nadir Şah'ın murahhasları ile müzakereye girişen Koca Ragıp Paşa'nın 1736 yılında yapılan müzakere zabıtlarını ihtiva eden kitabı.

TANZİMAT DEVRİ ve OSMANLICILIK. 2 Kasım tarihinde Büyük Reşid Paşa'nın okuduğu "Gülhane Hatt-ı Hümayunu"na, "Tanzimat Fermanı" adı da verilir. Bu tarihten sonra başlayan ve I. Meşrutiyet'in ilân edildiği 1876 yılına kadar olan devreye Tanzimat devri denilir. Türk kültür ve medeniyet tarihi bakımından bu devrin hususiyeti, her sahada yenilik hareketinin başlaması ve gittikçe gelişmesidir. Tanzimat Fermanı nisbî bir hürriyet ile beraber eşitlik fikrini de getirir. Osmanlı devletine dahil olan hıristiyan tebea müslümanlarla aynı haklara sahip olur. İşte bu yıllarda, Ziya Gökalp'ın tenkit ettiği "Osmanlılık" ve "Osmanlıcılık" akımı doğar. Namık Kemal'in de bazı yazılarında müdafaa ettiği bu akım, din, dil ve ırk bakımından ayrı olan kavimlerin aynı

devlet idaresi altında, aynı toprak üzerinde eşit haklara sahip olarak beraberce yaşayabilecekleri ümidine dayanır. Fakat zamanla bu ümit boşa çıkar. Zira çağ değişmiştir. XIX. ve XX. yüzyıl milliyetçilik çağıdır. Bu devirde imparatorluklar parçalanarak yerlerini ortak millî kültüre dayanan "millî devletler" alır.

TATAR TÜRKLERİ. Çoğu bugün Tataristan Cumhuriyeti içinde yaşayan Kazan Türkleri. Bu sahada V.-VI. yüzyıllarda Volga Bulgarları yaşıyordu ve onlar da Türktü. M. S. VIII-IX. yüzyıllarda müslüman olan Bulgar Türkleri yüksek bir medeniyet vücuda getirdiler. XIII. yüzyılda bu ülke Moğol Tatarlarının istilâsına uğradı ve burada Altın-Orda devleti kuruldu. XIV. yüzyılda onun yıkılmasından sonra Kazan Hanlığı teşekkül etti. XV. ve XVI. yüzyılda kuvvetlenen Ruslar, Kazan Hanlığı'nı yıktılar, onları ruslaştırmaya çalıştılar. Kazan Türkleri Ruslara karşı, maddî ve manevî olarak varlıklarını korumaya çalıştılar. Deli Petro, hıristiyan olan Türkleri askerlikten muaf tuttu. XIX. yüzyılda türklüğünü muhafaza eden, müslüman ve Batı kültürü alan Kazan âlimleri, edebiyatçıları ve siyaset adamları yetişti. Ruslar, 1920 yılında sözde muhtar bir Tataristan Cumhuriyeti kurdular. Kazan Türklerinin oldukça zengin bir edebiyatları vardır.

TAVUNK HAN. Türklerin ilk ceddi Türk Han'ın oğlu. Babasının yerine geçti. Bir gün geyik avlamıştı. Kebabı yerken bir parçası yere düştü Meğer orası tuzlu imiş. Kebap tuzun verdiği çeşni ile gayet lezzetli oldu. Tavunk bu lezzetin topraktan geldiğini anladı. Bu suretle tuz keşfedildi (Ziya Gökalp, **Türk Töresi**, s. 64).

TEKELER. Harzem'de yaşayan büyük Türkmen oymağı. 24 obaya ayrılıyordu.

TEOKRASİ. Yunanca **Theos** Tanrı ve **Kratos** iktidar kelimelerinden yapılmış bir terkip. Siyasî iktidarı Tanrı'ya veya dine dayandıran devlet şekli. İptidaî cemiyetlerin hemen hepsi teokrasi ile idare olunuyorlardı. Rahipler tarafından idare olunan eski Yahudi devleti, Papalık da teokratik devletlerdir. Osmanlılarda en yüksek dinî makam olan Şeyhülislâmlık ile ulema sınıfı ve tarikat şeyhleri maddî iktidarı temsil eden sultanlardan tamamiyle ayrı idi. Bu bakımdan Avrupa-

lıların ve ona bakarak bazı Türk aydınlarının Osmanlı devletini teokratik bir devlet olarak göstermeleri yanlış bir görüştür.

TERCÜMAN GAZETESİ. İsmail Gaspıralı'nın 1883-1914 yıllarında Kırım'da çıkardığı siyaset, maarif ve edebiyattan bahseden gazete.

TİMURLENK (Aksak Timur). (1336-1405). 1369 da Belh'de emir ve hükümdar ilân edildi. Babası Türk Barlas kabilesi reisi Turgay, annesi Tekin Hatun'dur. Otuz altı yıllık hükümdarlığında hemen her yıl savaşmış ve rakiplerini yenmişti. 1402 de Ankara savaşında Yıldırım Beyazıt'ı yenerek esir aldı. Çin'i istilâya giderken öldü. Türbesi Semerkant'tadır. İlme ve âlimlere gösterdiği saygı ile meşhurdur.

TOPÇUBAŞI ALİ MERDAN. Akçuraoğlu Yusuf, Türk Yılı'nda çıkan Türkçülük başlıklı makalesinde "Kafkasya Türklüğünde vahdetin husulüne en çok çalışan millet hâdimleri" arasında Topçubaşı Ali Merdan'ı da zikretmekle beraber, hakkında bilgi vermiyor (s. 429).

TOPKAPI SARAYI. 1465 yılında inşasına başlanan Yeni Saray'ın adı. İnşaat 1478 de tamamlandı. Burada bulunan eski ahşap sarayın kapılarından birinin adı olan Topkapı, daha sonra sarayın bu adla anılmasına sebep oldu. Surlarla çevrili bir bahçenin içinde birçok binadan ibarettir. Bîrun, Enderun ve Harem olmak üzere başlıca üç kısımdır. Sarayı teşkil eden binalar muhtelif zamanlarda yanmış, bazıları tamir görmüş, bazıları yeniden inşa edilmiştir. Padişahların yaptırdığı yeni köşklerle genişlemiştir: Murad IV'ün Revan ve Bağdat köşkleri, Osman II köşkü, Abdülmecid'in Mecidiye köşkü gibi.. Bugün müze olarak kullanılmaktadır.

TUNGUZLAR. Tarihte mühim rol oynamış olan, bugün sayıları bir milyonu bulmayan ve Yenisey nehri ile Pasifik Okyanusu arasında dağınık olarak yaşayan Sibiryalı kavimlerden biri. Çeşitli kabilelere ayrılan Tunguzlar kışın ren geyiği aylamak suretiyle geçinir. 1930 yılına kadar Ruslar Tunguzların yaşayış tarzlarına karışmadılar, bu tarihten sonra onlara kendi medeniyetlerini zorla kabul ettirerek içlerinde eritmeye çalıştılar.

TURAN MANZUMESİ. Ziya Gökalp'ın bu manzumesi ilk defa **Genç Kalemler** mecmuasının c. I, nr. 6-14, 22 Şubat 1326 (1911) tarihli nüshasında neşrolunmuştur. Metin için bak. **Ziya Gökalp Külliyatı-I. Şiirler ve Halk Masalları** haz. Fevziye Abdullah Tansel, Ankara 1952, s. 5.

TURFAN. Orta Asya'da Çin'den batıya gelen ipek yolu üzerinde bulunan tarihî bir şehir. Budist Uygur Türkleri burada yerleşik yüksek bir medeniyet kurdular. Alman âlimleri burada yaptıkları kazılarda Uygurlardan kalma resim ve heykellerle süslü tapınaklar buldular. Bu eserleri Berlin'e getirerek Turfan müzesi adıyle kurdukları müzede topladılar.

TÜRK DERNEĞİ. Akçuraoğlu Yusuf'un öncülüğü ile 1908 yılında İstanbul'da kuruldu. Maksadı Türk dilini, edebiyatını, tarihini, coğrafyasını, etnoğrafya ve etnolojisini ilmî olarak incelemek olan derneğe Türklerle beraber yabancı ilim adamları da dahildi. 1911 de **Türk Derneği** adında yedi sayı devam eden bir dergi de çıkaran dernek, yerini daha sonra Türk Ocağı ile Türk Yurdu'na bıraktı. Türk Derneği hakkında daha geniş bilgi için bak. Yusuf Akçura, Türkçülük, Türk Yılı, 1928, s. 435-436.

TÜRK HAN. Gökalp'e göre Türklerin ilk ceddi, Türk Han yahut Abulca Han'dır. Çadırı o icat etmiştir. Dört oğlu vardır. Bak: **Türk Töresi**, İstanbul 1339, s. 64.

TÜRKİYYAT (Türkoloji). Türk dili, edebiyatı, sanat ve medeniyeti üzerinde yapılan ilmî araştırmaları içine alır. Dünyanın en cihangir kavmi olan Türkler hakkında Çin, Arap, Fars, Bizans, Balkan kavimleri ve Batılı milletlerin tarihî eserlerinde Türklere dair doğru yanlış pek çok bilgi vardır. Bizzat Türkler de kendi dil, tarih ve medeniyetlerini anlatan eserler vücuda getirmişlerdir. Fakat ilmî esaslara dayanan Türkoloji araştırmaları Batı'da 1709 yılında Poltava savaşında Ruslara esir düşen İsveçli Strahlenberg'in on üç yıl Sibirya Türkleri arasında yaşayarak vücuda getirdiği **Das Nord und Östlicher Theil von Europa und Asia** adlı eseri ile başlar. Strahlenberg bu kitabında çeşitli Türk şivelerini karşılaştırmak suretiyle Türk kavimleri arasındaki dil ve kültür birliğini ilmî bir şekilde ortaya koyar. Daha sonra diğer kuzey milletleri, Macarlar, Ruslar ve Almanlar, Türk dili ve

kültürü üzerinde ilmî araştırmalar vücuda getirirler. Bugün Amerika ve Japonya dahil, dünyanın pek çok üniversitesinde Türk dili, Türk tarihi ve Türk edebiyatı ile uğraşan ilim adamları vardır. Bunların vücuda getirdikleri eserler bir kütüphaneyi doldurur. Son yıllarda dünya Türkoloji âlimleri Türk dili ve edebiyatına ait araştırmaları özetleyen ortak iki cilt kitap çıkarmışlardır: **Fundamenta**, 1965. Ziya Gökalp'ın yazısında belirtildiği üzere Türkoloji, Türkiye'de geç başlamıştır. Gökalp'ın izinde yetişen Fuad Köprülü Türkiye'de Türkiyat ilminin kurucusudur. Birinci Dünya Savaşından sonra Türkiye'de de Türkolojiye ait ilmî araştırmaların sayısı artmıştır. Bugün İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde, Ankara Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde Türk dili, edebiyatı, tarihi ve sanatı üzerinde ilmî araştırma yapan pek çok ilim adamı vardır.

TÜRKMENLER. Türkmenistan, Özbekistan, Kafkasya ve İran'da yaşayan Oğuz boyuna bağlı Türk kavimlerine denidir. Bunlardan Akkoyunlular ve Karakoyunlular İran, Azerbeycan ve Anadolu tarihinde mühim rol oynamışlardır. Ruslar 1873 ile 1885 yıllarında Türkmenlerin büyük bir kısmını kendi hâkimiyet sahalarına aldılar. 1925 de Sovyetlere bağlı, merkezi Aşkabad olan bir Türkmenistan Cumhuriyeti kuruldu.

TÜRK OCAĞI. İstanbul'da 20 Haziran 1911 tarihinde Mehmed Emin (Yurdakul), Ahmed Ferid (Cansever), Ağaoğlu Ahmed, Dr. Fuad Sâbit Beyler tarafından kuruldu. Kısa zamanda bütün memlekette şubeler açan Türk Ocağı, Türklük şuurunu ve milliyetçilik aşkını uyandırmada büyük bir rol oynadı. Bugün Ankara'da bulunan Türk Ocağı binasının temeli 21 mart 1927 tarihinde atıldı. Halk Evleri kurulduktan sonra kapatılan Türk Ocakları 1946 yılında tekrar faaliyete geçti. Bu konuda bak. Türk Yılı, 1928, s. 430-445.

TÜRK YURDU. 1911 (1327) yılında Türk Ocaklarının fikirlerini yaymak gayesiyle çıkarılan dergi. Bu dergide Türklük âlemi hakkında olduğu kadar, Türkiye'ye dair kıymetli yazılar da neşrolunmuştur. Dergiyi uzun yıllar Yusuf Akçura idare etmiştir.

URALO-ALTAY DİLLERİ. Aralarında bazı benzerlikler bulunan bu iki dil grubunun birincisi Fin-Ugor ve Samoyed

dillerini içine alan Ural grubu, ikincisi ise türkçe, moğolca ve tunguzcanın dahil bulunduğu Altay grubudur. Bu iki grubun ortak özelliklerinden biri sesliler uyumudur. İki dil grubunda da ön ek yoktur. Kelimeler sona getirilen ek ve takılarla türetilir ve çekilir. Bunların dışında iki grup dil arasında pek az münasebet vardır. Altay dilleri içinde türkçe, moğolca ve tunguzcadan farklı bir dil grubu teşkil eder.

ÜLTRAMONTEN. Lâtince **ultra** öte ve **montis** dağ kelimelerinden yapılmış olan bu kelime, Fransa'ya göre Alplerin ötesi mânasına gelir. Din sahasında Fransa'nın kendisine has inançlarına karşı, Vatikan kilisesinin hâkimiyetine taraftar olanlara "ültramonten" denilir. Ziya Gökalp'ın Osmanlıcılara karşı islâm birliği taraftarlarını böyle göstermesi, onların da fransız "ültramonten" leri gibi, Türkiye'yi kendi millî sınırları dışında, dinî bir âleme bağlamak istemelerinden dolayıdır.

VÂLÂ NUREDDİN (Vâ-Nû). Gazeteci, romancı (1901-1967). Akşam, Haber, Cumhuriyet, Tercüman, Havadis ve Köroğlu gazetelerinde yazdı. Telif ve tercümelerinin sayısı kırka yakındır. Bir kısmı oynanmış otuzdan fazla tercüme ve telif radyo skeci vardır. Vâlâ Nureddin büyük bir yazar olmamakla beraber, türkçeyi, bütün inceliklerine dikkat ederek kullanır.

VELET ÇELEBİ. 1908 de Mevlevî dergâhı post-nişinliğine tayin edildi. II. Dünya Savaşında mücahidin-i mevlevî alayı teşkil ederek IV. orduya katıldı. Kastamonu milletvekili oldu. Mevlevîliğe ve Türk diline dair birçok eseri vardır.

VENÜS veya AFRODİT. Eski Yunan mitolojisinde aşk ve güzellik tanrıçası. Dalgaların köpüğünden doğdu. Tanrıların en çirkini olan Vulcain'in karısıdır.

VIRGILE (Publius Virgilius Maro). Meşhur Lâtin şairi (M .Ö. 70-19). Epicurien filozoflardan Siron'un derslerinde bulundu. Yunan dil ve edebiyatını inceledi. Théocrite ve Homère'i taklit etti. **Eneide** adlı bir destan yazdı. Şiirleri **Çoban Şiirleri** adı ile türkçeye çevrilmiştir.

WILSON (Thomas Woodrow). Amerika Birleşik Devletleri'nin 28 inci cumhurbaşkanı (1856-1924). Hukuk tahsil etti. Üniversitede tarih ve ekonomi politik dersleri okuttu. 1905 de Princeton üniversitesi başkanı oldu. Profesörler ile öğren-

cileri yaklaştıran bir terbiye sistemi kurdu. 1910 dan sonra siyasî hayata atıldı. Halkı tröstlere karşı koruyan kanunlar çıkarttı. Demokrat Parti başkanı oldu. 1912 de cumhurbaşkanı seçildi. Dış siyasette küçük devletlerin hak ve menfaatlerini korudu. I. Dünya Savaşında Amerika'yı tarafsız tutmaya çalıştı. 1916 da tekrar başkan seçildi. Savaşan milletleri barışa çağırdı. Almanların Amerikan denizaltılarını torpillemesi üzerine Amerika savaşa katıldı ve bu durum savaşın neticesine tesir etti. Almanya mağlup oldu ve Versay muahedesini kabul etmek mecburiyetinde kaldı. Türkiye de gayet ağır şartlarla Mondros mütarekesine boyun eğdi. Wilson bu esnada milliyet prensiplerine uygun bir barış yapılması fikrini ortaya attı. Galip devletler Wilson prensiplerini dinlemeyerek Türkiye'yi işgal ettiler. Türkçülerin daha önce işlemiş oldukları "millî devlet fikri" Wilson prensiplerine uygun düşüyordu. 50. sahifede Gökalp'ın Wilson prensiplerine temas etmesi bundan dolayıdır.

YAHYA KEMAL BEYATLI (1824-1958). Ziya Gökalp'ın yakın arkadaşı olmakla beraber, bazı bakımlardan ondan ayrılır. Gökalp, Selçuklu ve Osmanlı tarih ve medeniyetinden çok, islâmlıktan önceki Türk tarih ve medeniyetine önem verir; yüksek Osmanlı kültürüne karşı cephe alır. Halk edebiyatı ile destanlarından hoşlanır. Millî şahsiyeti coğrafya ile tarihin birleşmesinde gören Yahya Kemal için Anadolu öncesi çok uzaklarda kalmış, unutulmuştur. Yüksek Osmanlı medeniyeti, mimarîsi, musikîsi ve edebiyatı ile Türklüğün en olgun eseridir. Yahya Kemal **Kendi Gök Kubbemiz** başlığı altında toplanan şiirlerinde günlük dili kullanmakla beraber, **Eski Şiirin Rüzgârıyle** adlı şiir kitabında, Divan şiirinden faydalanarak neoklasik üslupta şiirler de yazmıştır. Ziya Gökalp'ın Türkçülük, Yahya Kemal'in Osmanlıcılık tarafı galiptir. **Kendi Gök Kubbemiz,** Bin Temel Eser serisinde çıkmıştır.

YAKUP KADRİ KARAOSMANOĞLU (1889-). II. Meşrutiyet devrinde yazı hayatına atıldı. Türkçülerin müdafaa ettikleri günlük dil ile güzel hikâye ve romanlar yazdı. Eserlerinde insanların psikolojisine de yer vermekle beraber, sosyal meseleleri ele alır. Yakup Kadri büyük bir üslupçudur. Günlük dile estetik bir hüviyet verenlerin başında gelir.

YAKUTLAR. Sibirya'nın kuzey-batısında, Lena nehrinin iki kıyısından Kutup denizine kadar olan geniş ormanlık sahada yaşayan Türk kavmi. XVII. yüzyılda Rus idaresine girdi. Bugün Sovyetlere bağlı bir cumhuriyettir. Başkenti 75 bin nüfuslu Yakutsk şehridir.

YENİ MECMUA. 1917-1923 yıllarında Türk Ocağı tarafından çıkarılan haftalık dergi. Dergide Necmettin Sadak, Halid Fahri, İbrahim Aleaddin, Ömer Seyfettin, Ali Ekrem, Falih Rıfkı, Ağaoğlu Ahmed, Mimar Kemalettin, Ahmed Refik, Ali Canip, Yakup Kadri, Selim Sırrı, Halide Edib, Mehmed Fuad, Ziya Gökalp, Fazlı Ahmed, Refik Halid, Emin Ali'nin yazıları neşrolunmuştur.

YENİ TURAN. Halide Edib Adıvar'ın 1913 yılında neşrettiği türkçü roman. Osmanlıcılık ile türkçülük arasındaki ideolojik mücadeleyi esas alır. Kahramanlardan Oğuz Bey ile Kaya Hanım, Turan Partisinin fikirlerini halka yayarlar ve Türk kültürünü öğreten Yeni Turan yurtları vücuda getirirler. Kaya, Oğuz'u sever. Osmanlıcıların başı Hamdi Paşa, Oğuz'u tevkif ettirir; Kaya onu kurtarmaya çalışır. Turancılara dokunmamak şartı ile Kaya, Paşa ile evlenmeyi bile göze alır. Fakat Hamdi Paşa Turan fikrine ihanet edince ve Oğuz bir mürteci tarafından öldürülünce, Paşa'yı nefretle bırakan Kaya, hayatını idealini gerçekleştirecek olan Yeni Turan'a verir.

YİRMİ ÜÇ TEMMUZ İNKILÂBI. Sultan II. Abdülhamid devrinde Türkiye ve Avrupa'da gizli olarak çalışan Jön Türkler, 1890 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında bir cemiyet kurdular. Tıbbiye ve Harbiye talebeleri ile subay ve memurlar arasında kendine taraftar bulan cemiyetin Balkanlar'da çalışan en aktif kolu Manastır'da harekete geçerek, II. Abdülhamid'den Meşrutiyet'in ilânını istedi. Bunun üzerine 23 Temmuz 1908 de ikinci defa olarak Meşrutiyet ilân edildi. İttihat ve Terakki Cemiyeti parti haline gelerek iktidara geçti. Ziya Gökalp de o devir aydınlarından çoğu gibi, İttihat ve Terakki cemiyetine ve partisine mensuptu. Günlük politikaya karışmayan ve asla maddî menfaat ile temiz şahsiyetini lekelemeyen Gökalp, cemiyetin maddî gücünden faydalanarak memlekette millî şuuru uyandıran ve geleceği hazırla-

yan fikir hareketlerine girişti ve bazı müesseselerin kurulmasında ön-ayak oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılma devrine rastlayan ve bir dereceye kadar onun yıkılışını hazırlayan bu devir, fikir ve edebiyat hareketleri bakımından da çok zengindir. II. Meşrutiyet'in ilânı hakkında derli-toplu bilgi için bak. Yılmaz Öztuna, **Türkiye Tarihi,** 1967, c. 12, s. 175-180.

YUNUS EMRE. XIII-XIV. yüzyılda Orta Anadolu'da yetişen mutasavvıf halk şairi. Hayatına dair birçok güzel efsane vardır. Yunus derin fikirleri ve duyguları veciz ve ahenkli bir dil ile söylemiştir. İlâhîleri bestelenmiş ve yüzyıllar boyunca tekkelerde ve halk arasında tekrarlanmıştır. Millî Edebiyat cereyanının başladığı yıllarda aydınların âdeta yeniden keşfettikleri Yunus Emre hakkında pek çok şey yazılmıştır. Prof. Dr. Fuad Köprülü, **İlk Mutasavvıflar** adlı kitabında Yunus'un hayatını, çevresini ve eserlerini incelemiştir. Abdülbaki Gölpınarlı **Divan**'ının tenkitli bir baskısını neşretmiştir. Adnan Saygun **Yunus Emre Oratoryosu**'nu, Nezihe Araz **Derdli Dolap** adlı romanını Yunus'un ruhunu yüceltmek için vücuda getirmişlerdir.

YUSUF ZİYA (ORTAÇ). Şair ve romancı (1895-1967). I. Dünya Savaşı yıllarında hece vezni ve günlük türkçe ile yazdığı şiirlerle kendisini tanıttı. Mizahî Akbaba dergisini çıkardı, iyi bir fıkracıdır. Hayatının son yıllarında **Portreler** (1960) ve **Bizim Yokuş** (1966) adlı kitaplarında kendi nesline ait hâtıralarını yazmıştır.

ZAAMET. Geliri en az 20.000 en çok 99.999 akçe olan toprak dirliği. Sahibine zaim denir. Tımardan sonra başlardı. Zaametin yıllık geliri 50.000 akçeyi aşarsa ona "ağır zaamet" denirdi. Tımar sahibi zaamete yükselir; büyük bir yararlık karşılığı da zaamet verildiği olurdu. Zaamet sahibi seferde ilk 5.000 akçeden sonra her beş bin akçe için bir cebeli götürürdü. Sancak beylerinin maiyetinde sefere iştirak ederlerdi. Zaamet sahipleri, kendi sınırları içinde tamamen serbesttiler.

ZENON. Eski Yunan filozofu. M. Ö. 490 da doğdu. Paradoks yolu ile hareket ve mekânın mevcut olmadığını iddia eder.

İ N D E K S

A

D

E

I

İ

Z

Türk Klasikleri

14



Ziya GÖKALP